

ISSN (Print) 2616-6895
ISSN (Online) 2663-2497

ВЕСТНИК
ЕВРАЗИЙСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА
ИМ. Л.Н. ГУМИЛЕВА

BULLETIN
of
L.N. GUMILYOV
EURASIAN NATIONAL
UNIVERSITY

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ
ЕУАЗИЯ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. ӘЛЕУМЕТТАНУ сериясы
PEDAGOGY. PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY Series
Серия ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. СОЦИОЛОГИЯ

№ 1 (126)/2019

1995 жылдан бастап шығады
Founded in 1995
Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады
Published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

Нұр-Сұлтан, 2019
Nur-Sultan, 2019
Нур-Султан, 2019

Бас редакторы
Молдажанова А. А.
п.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары (педагогика)	Г.Ж. Менлибекова , п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Бас редактордың орынбасары (психология)	А.Р. Ерментаева , п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Бас редактордың орынбасары (әлеуметтану)	Н.О. Байғабылов , PhD (Қазақстан)

Редакция алқасы

Иванова Г.П.	п.ғ.д. (Ресей)
Исламова З.М.	п.ғ.к., доцент (Ресей)
Кажғалиева А.	докторант (Қазақстан)
Калдыбаева О.В.	PhD (Қазақстан)
Колева И.	докт. (Болгария)
Сейтқазы П.Б.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Сунарчина М.М.	э.ғ.д., проф. (Ресей)
Толубекова Р.К.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Уразбаева Г.Т.	п.ғ.д., доцент (Қазақстан)
Хан Н.Н.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Хаяти Тюфекчиоглу	э.ғ.д., проф. (Түркия)
Шайхисламов Р.Б.	э.ғ.д., проф. (Ресей)
Шалғынбаева Қ.Қ.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Сәтпаев к-сі, 2, 349 б.,
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31432)
E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz

Жауапты хатшы, компьютерде беттеген: Ә. С. Жұматаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы.

ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. ӘЛЕУМЕТТАНУ сериясы

Меншіктенуші: ҚР БЖҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК
Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігімен тіркелген. 27.03.18 ж. № 17001-
Ж -тіркеу куәлігі

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Тиражы: 35 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: +7(7172)709-500
(ішкі 31432)

© **Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті**

Editor-in-Chief
Doctor of Pedagogical Sciences,
Prof.(Kazakhstan)
A.A. Moldazhanova

Deputy Editor-in-Chief (pedagogy) **G.Zh.Menlibekova**, Doctor of Pedagogical Sciences,
Prof. (Kazakhstan)
Deputy Editor-in-Chief (psychology) **A.R. Yermentayeva**, Doctor of Psychological Sciences,
Prof. (Kazakhstan)
Deputy Editor-in-Chief (sociology) **N.O. Baigabylov**, PhD in Sociology (Kazakhstan)

Editorial board

Ivanova G.P.	Doctor of Pedagogical Sciences (Russia)
Islamova Z.M.	Can. of Pedagogical. Sciences, Assoc.Prof. (Russia)
Kazhgaliyeva A.	Doctoral Candidate (Kazakhstan)
Kaldybayeva O.V.	PhD (Kazakhstan)
Koleva I.	Dr. (Bulgaria)
Seytkazy P.B.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)
Sunarchina M.M.	Doctor of Sociology, Prof. (Russia)
Toleubekova R.K.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)
Urazbayeva G.T.	Doctor of Pedagogical Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Khan N.N.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)
Hayati Tufekcioglu	Doctor of Sociology, Prof. (Turkey)
Shaikhislamov R.B.	Doctor of Sociology, Prof. (Russia)
Shalgynbayeva K.K.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)

Editorial address:2, Satpayev str., of.349, Astana, Kazakhstan, 010008
L.N.Gumilyov Eurasian National University
Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31432)
E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz

Responsible secretary, computer layout: A.S.Zhumatayeva

Bulletin of L.N.Gumilyov Eurasian National University PEDAGOGY. PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry of information and communication of Republic of Kazakhstan.

Registration certificate No. 17001-Ж from 27.03.18

Periodicity: 4 times a year

Circulation: 35 copies

Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Nur-Sultan, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31432)

© **L.N.Gumilyov Eurasian National University**

Главный редактор
д.п.н., профессор
А. А. Молдажанова (Казахстан)

Зам. главного редактора (педагогика)	Г.Ж. Менлибекова , д.п.н., проф. (Казахстан)
Зам. главного редактора (психология)	А.Р. Ерментаева , д.пс. наук, проф. (Казахстан)
Зам. главного редактора (социология)	Н.О. Байгабылов , PhD (Казахстан)

Редакционная коллегия

Иванова Г.П.	д.п.н. (Россия)
Исламова З.М.	к.п.н., доцент (Россия)
Кажгалиева А.	докторант (Казахстан)
Калдыбаева О.В.	PhD (Казахстан)
Колева И.	докт. (Болгария)
Сейтказы П.Б.	д.п.н., проф. (Казахстан)
Сунарчина М.М.	д.с.н., проф. (Россия)
Толеубекова Р.К.	д.п.н., проф. (Казахстан)
Уразбаева Г.Т.	д.п.н., доцент (Казахстан)
Хан Н.Н.	д.п.н., проф. (Казахстан)
Хаяти Тюфекчиоглу	д.с.н., проф. (Турция)
Шайхисламов Р.Б.	д.с.н., проф. (Россия)
Шалгынбаева К.К.	д.п.н., проф. (Казахстан)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2, каб. 349,
Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева
Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31432)
E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz

Ответственный секретарь, компьютерная верстка: А. С. Жуматаева

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева.

Серия: ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. СОЦИОЛОГИЯ.

Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК

Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан.

Регистрационное свидетельство № 17001-Ж от 27.03.18 г.

Периодичность: 4 раза в год

Тираж: 35 экземпляров

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (вн.31432)

© Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

<i>Абенова С.У., Қабылда А.Қ., Бектурова А.К.</i> Эколог-волонтерлердің санасын бейнелеудің өнімі ретінде экологиялық мазмұнның жарнамасы	8
<i>Албытова Н.П., Жуасбаева А.Б.</i> Әлеуметтік-педагогикалық жұмысқа студенттің кәсіби дайындығын жетілдіру	19
<i>Албытова Н.П., Смайлова С.К.</i> Рухани модернизациялау жағдайында болашақ педагог-психологтарды кәсіби іс-әрекетке дайындау	27
<i>Алимжанова Б.Е., Әбельдина Ж.Қ., Молдумарова Ж.Қ., Молдумарова Ж.Е., Әбельдина Р.К.</i> Рейтинг көрсеткішімен оқытушы жұмысының тиімділігі бағалау	35
<i>Баймағамбетова А.Е., Абдыхалықова Ж.Е.</i> Әлеуметтік-педагогикалық білім берудегі студенттердің кәсіби ынталандыруының мәселелері	42
<i>Жакиянова Ж.Г.</i> Америка Құрама Штаттарында жоғары кәсіптік білім беруді бақылау мен бағалауды ұйымдастыру	49
<i>Жиентаева Б.Ж., Чабакова А.М.</i> Этномәдени білімдер негізінде студенттердің кәсіби бағыттылығын дамыту	60
<i>Жолдасбекова С.А., Мамедов Р.А.</i> Дуальді білім беру жағдайында болашақ мамандарды кәсіби бейімдеу үдерісіне қалыптастыру	68
<i>Қайыңбаева Ж.Б., Шуакаев М.К.</i> Жалпы білім беретін мектеп пен педагогикалық жоғары оқу орындарындағы ықтималдықтар теориясы мен статистика курсы мазмұнының сабақтастығы туралы	77
<i>Левченко Т.А., Агеева Л.Е.</i> ҚР жаңартылған білім бағдарламасына көшу жағдайында мектепалды педагогтарының біліктілігін арттыру	87
<i>Нуркасымова С.Н., Мукашева А.К.</i> Физикалық құбылыстарды оқытуда модельдеу әдістерін қолдану	96
<i>Онғарбаева Д.Т., Мәдиева Г.Б., Отаралы С.Ж., Байзақова Н.О., Герасимчик К.К.</i> Әртістік жүзуден Қазақстан Республикасы құрама командасының халықаралық спорттық аренадағы жарыстық іс-әрекеті	104
<i>Орынбекова А.С., Меңлібекова Г.Ж.</i> Психологиялық даярлық – ғылыми таным объектісі	111
<i>Толубекова Р.К.</i> Рухани жаңғыру жағдайында жасөспірімдерді адамгершілікке тәрбиелеу бағыттары	117
<i>Шалғынбаева Қ.Қ., Қажғалиева А.М., Нұржанова Ә.С.</i> Студенттердің ЖОО-на бейімделуі ғылыми зерттеу нысаны ретінде	122
<i>Шалғынбаева Қ.Қ., Қазиев Қ.О.</i> Рефлексия болашақ педагог-психологтардың кәсіби-тұлғалық қалыптасуының негізгі компоненті ретінде	130

ПСИХОЛОГИЯ

<i>Базарбаева К.Қ.</i> Спортшыларды жарысқа психологиялық дайындау	140
<i>Иманбекова Г.Б.</i> Психологиялық денсаулықты сақтау мәдениетін дамытудың факторлары	146
<i>Стельмах С.А., Мацкевич И.К., Дергачева Е.В., Барабанова Е.И.</i> Қоғамдық сана ерекшеліктерін зерттеу (этноүрдістер)	153

ӘЛЕУМЕТТАНУ

<i>Родионова К.Н.</i> Білім беру процесінде ауқымды мәліметтерді қолдану әлеуеті	161
--	-----

CONTENTS

PEDAGOGY

<i>Abenova S.U., Kabylda A.K., Bekturova A.K.</i> Advertising of the ecological content as product of reflection of ecologists-volunteers' consciousness	8
<i>Albytova N.P., Zhuasbayeva A.B.</i> Improving the vocational training of students for social and pedagogical work	19
<i>Albytova N.P., Smailova S.K.</i> Training future educational psychologists for professional activity in the conditions of spiritual modernization	27
<i>Alimzhanova B.E., Abeldina Zh.K., Moldumarova Zh. K., Moldumarova Zh.E., Abeldina R.K.</i> The evaluation effectiveness of the university professor's activities by rating system ...	35
<i>Baimagambetova A. E., Abdykhalykova Zh. E.</i> Problems of the formation of professional motivation of students in socio-pedagogical education	42
<i>Zhakiyanova Zh.G.</i> Organization of monitoring and evaluation of higher education in the United States	49
<i>Zientayeva B.J., Chabakova A.M.</i> On the basis of ethnocultural knowledge development of professional orientation of students	60
<i>Zholdasbekova S.A., Mamedov R.A.</i> Modeling the process of professional adaptation of the future specialists in the dual teaching process	68
<i>Kaiyngbaeva Zh.B., Shuakayev M.K.</i> On continuity of the contents in studying of propability theory at school and universities	77
<i>Levchenko T.A., Ageeva L. E.</i> The professional development of teachers pre-primary education in the republic of kazakhstan in the transition to the updated program education	87
<i>Nurkasymova S.N., Mukasheva A.K.</i> Methods of physical processes modeling	96
<i>Ongarbaeva D.T., Madiyeva G.B., Otaraly S.Zh., Baizakova N.O., Gerasimchik K.K.</i> Competitive activities of the national team of the Republic of Kazakhstan in artistic swimming at the international sports arena	104
<i>Orynbekova A.S., Menlibekova G.Zh.</i> Psychological readiness – the object of scientific knowledge	111
<i>Toleubekova R.K.</i> Directions of moral education of adolescents in the conditions of spiritual revival	117
<i>Shalginbaeva K.K., Kazhgaliyeva A.M., Nurzhanova A.S.</i> Adaptation of students to University as a form of research	122
<i>Shalgynbayeva K.K., Kaziev K.O.</i> Reflection as the main component of the professional-personal formation of future teachers-psychologists	130

PSYCHOLOGY

<i>Bazarbayeva K.K.</i> Psychological preparation of athletes for competitions	140
<i>Imanbekova G.B.</i> Factors in the development of psychological healthcare culture	146
<i>Stelmakh S.A., Matchkevich I.K., Dergacheva Ye.V., Barabanova E.I.</i> The study of characteristics of social consciousness (ethnic trends)	153

SOCIOLOGY

<i>Rodionova K.N.</i> Big data potential in the educational process	161
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

<i>Абенова С.У., Кабылда А.Қ., Бектурова А.К.</i> Реклама экологического содержания как продукт отражения сознания экологов-волонтеров	8
<i>Албытова Н.П., Жусбаева А.Б.</i> Совершенствование профессиональной подготовки студентов к социально-педагогической работе	19
<i>Албытова Н.П., Смайлова С.К.</i> Подготовка будущих педагогов-психологов к профессиональной деятельности в условиях духовной модернизации	27
<i>Алимжанова Б.Е., Эбельдина Ж.Қ., Молдумарова Ж.Қ., Молдумарова Ж.Е., Эбельдина Р.К.</i> Оценка эффективности деятельности преподавателя рейтинговым показателем	35
<i>Баймагамбетова А.Е., Абдыхалыкова Ж.Е.</i> Проблемы формирования профессиональной мотивации студентов в социально-педагогическом образовании	42
<i>Жакиянова Ж.Г.</i> Организация контроля и оценки высшего профессионального образования в Соединенных Штатах Америки	49
<i>Жиентаева Б.Ж., Чабакова А.М.</i> Развитие профессиональной направленности студентов на основе этнокультурных знаний	60
<i>Жолдасбекова С.А., Мамедов Р.А.</i> Моделирование процесса профессиональной адаптации будущих специалистов к условиям дуального образования	68
<i>Кайынбаева Ж.Б., Шуакиев М.К.</i> О преемственности содержания в изучении математической статистики и теории вероятностей в школах и в педагогическом вузе	77
<i>Левченко Т.А., Агеева Л.Е.</i> Повышение квалификации педагогов дошкольной подготовки в РК в условиях перехода на обновленную программу образования	87
<i>Нуркасымова С.Н., Мукашева А.К.</i> Использование методов моделирования физических процессов в обучении	96
<i>Онгарбаева Д.Т., Мадиева Г.Б., Отаралы С.Ж., Байзакова Н.О., Герасимчик К.К.</i> Соревновательная деятельность сборной Республики Казахстан по художественному плаванию на международной спортивной арене	104
<i>Орынбекова А.С., Менлибекова Г.Ж.</i> Психологическая готовность – объект научного познания	111
<i>Толубекова Р.К.</i> Направления нравственного воспитания подростков в условиях духовного возрождения	117
<i>Шалгынбаева К.К., Кажгалиева А.М., Нуржанова А.С.</i> Адаптация студентов к вузу как предмет научного исследования	122
<i>Шалгынбаева К.К., Казиев К.О.</i> Рефлексия как основной компонент профессионально-личностного формирования будущих педагогов-психологов	130

ПСИХОЛОГИЯ

<i>Базарбаева К.К.</i> Психологическая подготовка спортсменов к соревнованиям	140
<i>Иманбекова Г.Б.</i> Факторы развития культуры психологического здоровосбережения	146
<i>Стельмах С.А., Мацкевич И.К., Дергачева Е.В., Барабанова Е.И.</i> Исследование особенностей общественного сознания (этнотенденции)	153

СОЦИОЛОГИЯ

<i>Родионова К.Н.</i> Потенциал использования больших данных в образовательном процессе	161
---	-----

ПЕДАГОГИКА PEDAGOGY



МРНТИ 14.35.07

С.У. Абенова, А.К. Кабылда, А.К. Бектурова

*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: sauleta_astana@mail.ru, akmaral_kabylda@mail.ru, araika1234@mail.ru)*

Реклама экологического содержания как продукт отражения сознания экологов-волонтеров

Аннотация. В статье раскрывается идея формирования экологической культуры студентов-волонтеров через рекламы экологического содержания, разработанные самими студентами. Авторами показана значимость рекламы как важного и движущего фактора влияния на сознание молодежи, так как знания - основа экологического сознания. Детально описываются контент-анализ рекламных текстов экологического содержания и структура рекламного обращения, которые станут базовым материалом в развитии экологического волонтерства в высших учебных заведениях в целях модернизации сознания студентов. Рассмотрена практическая работа эковолонтеров в Евразийском национальном университете имени Л.Н. Гумилева с целью формирования необходимых экологических знаний. Показывается реальная возможность внедрения эко-инициатив и экопросвещения в учебно-воспитательный процесс университета, что станет важным направлением в экологизации образования Республики Казахстан.

Ключевые слова: реклама, экологическое содержание, контент-анализ, эколог-волонтер, сознание, «Рухани жаңғыру».

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-8-18>

Казахстан сегодня – миролюбивая страна со стратегией созидания на своей территории через развитие «зеленой экономики» и сохранения Жизни на Земле путем интеграции в международные экологические движения. Согласно Концепции по переходу РК к «зеленой экономике», одним из шести принципов является «обучение и формирование экологической культуры в бизнесе и среди населения», необходимость совершенствования действующих и разработки новых образовательных программ о рациональном использовании природных ресурсов и охране окружающей среды в системе образования и подготовки кадров [1].

Описываемая работа активно проводится согласно концептуальному положению по экологизации профессионального образования, разработанному д.п.н., проф. ЕНУ им. Л.Н.Гумилева Длимбетовой Г.К. Ученый-исследователь по-новому рассматривает понятие «экологический паспорт университета», включая в это понятие не только традиционное озеленение территории и корпуса вуза, но и системное внедрение в содержание образования

по каждой специальности экологического компонента [2].

В рамках развития экологического волонтерства в ЕНУ им. Л.Н.Гумилева нашу инициативу поддерживает Центр молодежной политики университета.

Активная работа проводится среди магистрантов-филологов, которые реализуют когнитивно-коммуникативную технологию д.п.н., проф. ЕНУ им. Л.Н.Гумилева Булатбаевой К.Н. Соответственно технологии магистрантами проводится работа с экологами-волонтерами по вовлечению их в мировое экологическое движение через английский профессиональный язык [3, 4]. Так, каждый магистрант имеет разработанные циклы занятий по одной экологической проблеме, которые он реализует как в студенческих группах во время педагогической практики, так и посредством проведения занятий в любом коллективе и вне учебного процесса в последующие годы.

В современных условиях важна активность молодежи, которая сознательно и добровольно включается в процесс охраны окружающей среды, использует опыт других стран в экологически направленной деятельности. Одним из средств, используемых для воздействия на сознание большой массы населения, является реклама.

Реклама как жанр текста направлена на реальные результаты. Это оптимальный способ воздействия речи на мысли и чувства читателей или слушателей. В первую очередь реклама должна быть понята волонтерами, которые будут активно вести экологическую работу с людьми. Волонтеры должны уметь создавать рекламы экологического содержания на все случаи, где требуется решение экологической проблемы.

Первым этапом работы с волонтерами является изучение существующих реклам и их контент-анализ.

Для этого нами проведен контент-анализ рекламных текстов экологического содержания, результаты которого обсуждены с экологами-волонтерами.

Существует достаточно много определений *контент-анализа*. Одно из самых известных дано В.А. Ядовым [5, с. 122]. Под контент-анализом понимается «перевод в количественные показатели массовой текстовой (или записанной на пленку) информации с последующей статистической ее обработкой». *Текстами* (иначе «*документальной информацией*») в контент-анализе считают «любую информацию, фиксированную в печатном или рукописном виде на магнитной ленте, фото- или кинопленке».

Контент-анализ начинается с выявления *смысловых единиц (единиц анализа)*, в качестве которых используют аргументы: Земля, Будущее, Реки, Планета и пр. Смысловые единицы анализа выделяются на основе поставленных целей и гипотез исследования. *Единицей счета* избирается либо единица анализа, либо физическая протяженность или площадь текстов, заполненная смысловыми единицами. После занесения в специальную форму и подсчета, полученные данные подвергаются обработке.

Универсальность и гибкость этого метода позволяет его использовать на практике с целью убедить людей не загрязнять окружающую среду.

Структура рекламного обращения

Что представляют собой рекламы экологического содержания?

Рекламное обращение – это информационное сообщение в любом печатном издании, предназначенное для обращения к массовой аудитории с целью информирования, содействия, побуждения, убеждения приобрести ту или иную продукцию, услугу. Эта характеристика в полной мере относится к экологической рекламе.

Первое, что бросается в глаза, - это яркие картинки и звучные лозунги. На английском и русском языках в рекламных текстах экологического содержания используется один метод представления информации: это красочные и яркие картинки, звучные лозунги про «сохрани природу», используются значки, обозначающие воздух, землю, воду и т.д.

В качестве примера разберем «Берегите нашу Землю, Реки, горы и леса, чтоб цвела

всегда Планета, Не сорите никогда!!!» (рис.1) и «Heal the Earth, Heal our Future» (рис.2).
Смысловая единица в обеих этих рекламах это: Земля, Будущее, Реки, горы, леса, Планета.



Рисунок 1. Рекламное обращение



Рисунок 2. Рекламное обращение

Прокомментируем текст этих реклам и дадим пояснения основным его элементам. Данный текст пишется в повелительном тоне, как обращение в уважительной форме, как просьба. Читатель воспринимает этот текст с доминирующим призывом в повелительной форме безболезненно из-за того, что такого рода реклама обращена каждому члену общества. Следовательно, в рекламах экологического содержания весь текст состоит из эко-фразы - как в английском, так и в русском языках, то есть рекламы, которая состоит из заголовков, рисунков и кратких высказываний.

Почти все рекламы экологического содержания содержат изображения голубого неба, зеленых деревьев и травы, нежно-голубого цвета воды.

Следующий пример, «It's time to do, not to think... Plant Some Trees To Save the world, SAVE EARTH» и «Давайте всем миром, В любую погоду, Будем беречь родную природу!» (рис.3). Смысловые единицы в обеих рекламах это: Беречь, Мир, Земля, Природа, Погода. Обе рекламы зеленого цвета обозначают природу: зеленый земной шар, на котором растёт зеленое дерево, а человек руками держит земной шар. Идея текста - призыв ко всем людям планеты беречь землю.



Рисунок 3. Рекламное обращение

Еще один пример, «Let's Save Our Planet» (рис.4) и «Сохраним планету своими руками ДА! НЕТ!» (рис.5). В обеих этих рекламах это: Планета, Сохранить. Реклама в повелительном тоне, в виде просьбы. Использован голубой земной шар, в обеих рекламах - человеческие руки, обхватывающие земной шар. Реклама на английском - на голубом фоне: в середине - голубое небо, и на нем земной шар и руки, обрамляющие его.



Рисунок 4. Рекламное обращение

В рекламе на русском языке «Сохраним планету своими руками ДА! НЕТ!» - голубой земной шар на белом фоне. Реклама разделена на две части: на правой стороне слово «ДА!» означает поддержку природы - рисунки «зеленая трава», «насекомые» и «море с рыбами». На левой стороне слово «НЕТ!» обозначает «не загрязнять природу», «не рубить деревья».



Рисунок 5. Рекламное обращение

Из реклам экологического содержания мы выбрали 100 лозунгов на русском, английском и китайском языках и произвели анализ каждого слова в лозунге (табл.1, рис.6, 7).

Таблица 1. Смысловые единицы рекламных текстов на русском, английском, китайском языках

Смысловые единицы	На русском	На английском	На китайском
Мир	7	11	5
Природа	24	14	4
Земля	7	24	3
Вода, река	7	22	8
Воздух	4	8	5
Беречь	19	41	9
Планета	12	19	1
Сохранить	11	12	9
Лес, дерево, трава	14	28	8
Человек	5	-	3
Чистота	17	5	8
Загрязнение	4	7	14
Мусор	7	2	4
Здоровье	1	4	5

Экология	6	12	37
Город	11	-	6
Зеленый	4	19	13

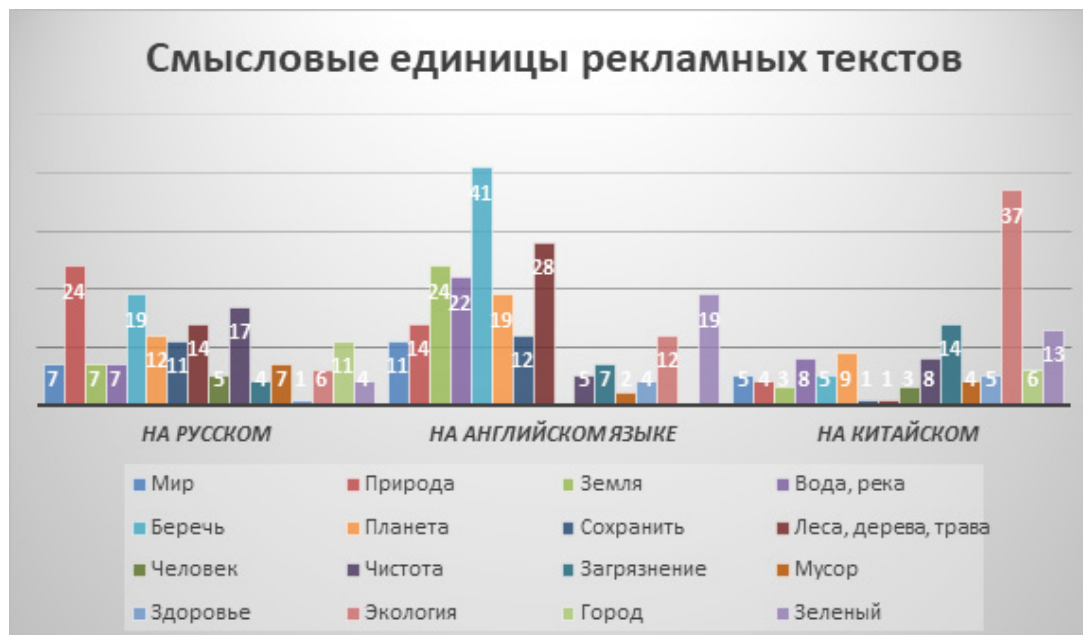


Рисунок 6. Смысловые единицы рекламных текстов



Рисунок 7. Смысловые единицы рекламных лозунгов

При изучении экологических рекламных текстов волонтерами были усвоены основные направления семантики воздействия. Следует отметить малое количество реклам экологического содержания в нашей стране. Это натолкнуло нас на мысль проводить с волонтерами-студентами различные акции, в которых выделялся бы один конкретный аспект экологических проблем. В первую очередь, им было предложено придумать эмблему для общего экологического движения. В апреле 2018 года в ЕНУ им. Л.Н.Гумилева был проведен Международный научно-практический семинар, на котором впервые была представлена данная эмблема (рис.8).



Рисунок 8. Эмблема экологизации образования (ЕНУ им. Л.Н.Гумилева)

Она отражает идею сохранения Земли и имеет национальный компонент – эмблему духовного возрождения нации «Рухани жаңғыру». Это означает возродить философское отношение наших предков к Земле, бережно относиться к природным богатствам, используя их на благо общества и одновременно заботясь об их возобновлении. При этом рассматривались ключевые понятия из имеющихся реклам, представленные выше. В то же время студентам предлагалось проявить творческий подход, использовать национальное ценностное отношение к природе. Наши студенты-волонтеры использовали для рекламы пословицы, метко передающие отношение народа к природным ресурсам. Так, каждый казах знает поговорку «Судың да сұрауы бар». Студенты смогли дать разные варианты данной поговорки как рекламы: а) тонкий родник у пропасти, к которому может приблизиться только один человек, и длинная очередь людей с посудой в руках; б) город, оставшийся без воды из-за зараженности почвы и водопроводной воды; в) противопоставление цветущего вчера палисадника и увядшего сегодня из-за аварии техногенного характера; г) человек, упавший в пустыне из-за обезвоживания и т.д.

Волонтерами были также разработаны своего рода листовки просветительского характера, которые объясняли населению способы распределения бытовых отходов. Целью их распространения является формирование положительного отношения к раздельному сбору мусора как самому эффективному ресурсосберегающему средству. Информационные листовки направлены на формирование экологической культуры и повышение сознательности у населения. По статистике, большинство людей предпочитают воспринимать информацию визуально, поэтому именно привлечение внимания с помощью листовок, плакатов является самым действенным способом просвещения жителей города.

В дальнейшем, при установлении контейнеров с раздельным сбором мусора в городе, планируется создать пошаговые инструкции, которые ознакомят с правилами пользования контейнерами и подчеркнут важность разделения отходов. Главной задачей волонтерства является повышение стремления к активной деятельности по охране окружающей среды.

Экологическое волонтерство позволит нам совместить теорию с практикой [6].

В ЕНУ им. Л.Н.Гумилева активно разрабатываются и распространяются рекламные листы, отражающие ключевые экологические идеи. Представим один из таких листовок, в котором отражены экологическая эмблема, название университета и фотоизображение вуза, а далее – ненавязчивые указания на сортировку мусора.

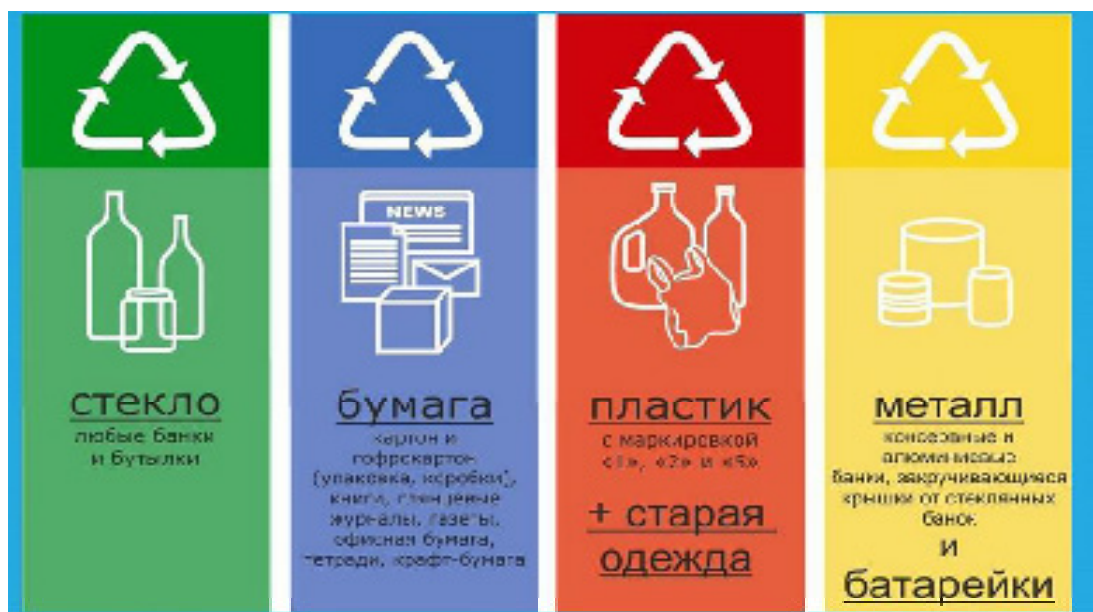


Рисунок 9. Пример информационной листовки

Студенческая молодежь очень креативная, о чем свидетельствуют следующие рекламные тексты на казахском, русском и английском языках:

- «Таза болса табиғат - аман болар адамзат»;
- «Студенты - вместе, мусор - отдельно»;
- «Студент, подумай прежде, чем сделать бросок»;
- «Зеленый университет - загрязнению НЕТ!»

- «Из ЕНУ студенты мы - чистоте всегда верны!»;
- «Береги природу - утилизируй отходы!»;
- «Студенты ЕНУ - за новую «эковолну!»»;
- «Студенты ЕНУ любят чистоту»;
- «Потратим время не на сотку, а мусор соберем в переработку!» ;
- «Здоровая среда - конечно же, «ДА!»» ;
- «No plastic is fantastic»;
- «Divide the garbage and support the nature»;
- «Be clean, go green».

Как видим, студенты используют такие ключевые понятия, как «чистота», «природа», «мусор», «здоровая среда», «переработка», «мусор», «зеленый университет». Кроме того, в этих рекламах появляется сам субъект деятельности – студент, что важно для реализации общей экологической культуры на территории вуза. Работа в этом направлении продолжается. Совместно с Центром молодежной политики планируется проведение различных акций среди студентов университета. Думается, что нашу инициативу поддержат другие вузы Казахстана.

Такого рода экологическая деятельность волонтеров в стенах университета будет не только формировать необходимые знания и бережное отношение к природе, но и привычки экологически целесообразного поведения. Именно волонтеры, участвуя в различных конференциях, информируя, обучая и, самое главное, на личном опыте доказывая это, будут формировать экологическую культуру молодежи. И потому в современном мире актуально новое понятие здорового образа жизни – экологический стиль жизни [7]. Формирование экологического стиля жизни студента – это веление времени, связанное с глобальным характером проблем экологии. Современному подрастающему поколению необходимо использовать свои экологические знания для сохранения природы и предотвращения необратимого нарушения экологического равновесия. Именно для формирования экологических знаний мы и используем рекламу как важный и движущий фактор влияния на сознание молодежи, так как знания – это основа экологического сознания.

Анализ имеющейся казахстанской литературы показывает научную новизну и актуальность данного направления. Возможность внедрения экоинициатив и экопросвещение в стенах университета являются важным направлением в экологизации образования Республики Казахстан. В последние годы наблюдается активная деятельность исследователей в данном направлении [8-11]. В ЕНУ им. Л.Н.Гумилева выполняется научный проект на тему «Экологизация вузовской системы образования как инновационный путь модернизации духовного сознания студентов» (АР05132519), в рамках которого активно развивается экологическое движение студентов и магистрантов.

Список литературы

1. Концепция по переходу Республики Казахстан к зеленой экономике: Указ Президента Республики Казахстан от 30.05.2013 г. № 577. - С.50
2. Длимбетова Г.К. Экологический паспорт университета: новое содержание в свете формирования духовного сознания будущих специалистов // Научные подходы к экологизации системы образования в условиях развития «зеленой экономики»: Сборник материалов Международного научно-практического семинара, Астана, 2018. – С. 3-7.
3. Bulatbayeva K.N., Dlimbetova G.K., Fahrutdinova G.Zh. Cognitive-communicative technology of bilingual education as condition of formation of ecological competence // European proceedings of social and behavioural sciences EpSBS». - Казань. Vol. XLV (45)7 N 22. – С. 185-192.
4. Международный круглый стол как старт активизации экологической деятельности молодежи

- ЕНУ имени Л.Н. Гумилева [Электрон. ресурс]. - URL: http://www.enu.kz/ru/info/novo-sti-enu/53687/?sphrase_id=1693262 (дата обращения 12.10.2018).
5. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы - М.: Наука, 1972. - 266 с.
 6. Длимбетова Г.К., Абенова С.У. Экологическое волонтерство как путь модернизации сознания студентов // Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия Педагогика. Психология. Социология. - 2018. - Т. 122. - № 1. - С. 110-115.
 7. Рахимжанова М.М. Формирование экологического стиля жизни у студентов. // Материалы научно-практической конференции, посвященной науке в информационном обществе, Челябинск, 2018. - С. 24-30.
 8. Стукаленко Н.М., Длимбетова Г.К., Булатбаева К.Н. О формировании экологической компетентности у будущих специалистов в контексте стратегии «зеленой» экономики // Современные проблемы науки и образования. - Москва, 2018, № 4 [Электрон. ресурс]. - URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=27859> (Дата обращения: 12.10.2018).
 9. Длимбетова Г.К., Стукаленко Н.М., Абенова С.У. Об особенностях формирования экологического сознания на современном этапе // Социальные нормы в условиях современных рисков: Материалы II-ой Международной научно-практической конференции. Челябинск, 2018 - С. 34-40
 10. Длимбетова Г.К., Булатбаева К.Н., Абенова С.У. «Зеленый» кампус как путь интеграции вузов в модель «зелёной» экономики // Вестник Казахского национального педагогического университета им. Абая. Серия «Педагогические науки». - 2018. - Т. 58. - № 2. - С. 78-83.
 11. Булатбаева К.Н. Фахрутдинова Г.Ж. Когнитивно-коммуникативная технология двуязычного обучения как условие формирования экологической компетенции студентов // Научные подходы к экологизации системы образования в условиях развития «зеленой экономики»: Сборник материалов Международного научно-практического семинара, Астана, 2018 – С. 28-33.

С.У. Абенова, А.Қ. Қабылда, А.К. Бектурова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Эколог-волонтерлердің санасын бейнелеудің өнімі ретінде экологиялық мазмұнның жарнамасы

Аннотация. Мақалада студенттердің өздері әзірлеген экологиялық мазмұнды жарнамалар арқылы еріктілердің экологиялық мәдениетін қалыптастыру идеясы көрсетілген. Авторлар жарнаманың жастардың санасына әсер етуі мен қозғаушы факторы ретінде маңыздылығын көрсетеді, өйткені білім - бұл қоршаған ортасының негізі. Экологиялық контенттің жарнамалық мәтіндерін, сондай-ақ жарнамалық шағымның құрылымын талдауды толық көрсетілген. Мақалада студенттердің санасын жаңғырту мақсатында жоғары оқу орындарында экологиялық волонтерлік қызметтің дамуына баса назар аударылады. Экологиялық білім қалыптастыру үшін, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде эко-еріктілердің практикалық жұмысы қарастырылған. Бұл Қазақстан Республикасында білім беруді көгалдандырудың маңызды бағыты бола алатын университетте эко-бастамалар мен экологиялық білім беруді енгізудің нақты мүмкіндігін көрсетеді.

Түйін сөздер: жарнама, экологиялық мазмұн, контент- талдау, эколог-волонтер, сана, рухани жаңғыру.

S.U.Abenova, A.K. Kabylda, A.K. Bekturova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

**Advertising of the ecological content as product
of reflection of ecologists-volunteers' consciousness**

Abstract: In the article there is an idea to create the ecological culture of students-volunteers through advertising of ecological content which are developed by students. The authors showed the importance of advertising as an important and driving factor of influence on consciousness of youth as knowledge is a basis of ecological consciousness. The content analysis of advertising texts having an ecological content as well as the structure of an advertising message is in details described. The main attention in the article is paid to the development of ecological volunteering in higher educational institutions for modernization of students' consciousness. The practical work of ecovolunteers at L. Gumilyov Eurasian National University is considered for the purpose of creation of necessary ecological knowledge. The real possibility to implement the eco-initiatives and eco-education at the university is shown that will be the important area in ecologization of education in the Republic of Kazakhstan.

Key words: advertizing, ecological content, content analysis, ecologist-volunteer, consciousness, Ruhani Zhangyru program (modernization of Kazakhstan's identity).

References

1. Koncepcija po perehodu Respubliki Kazahstan k zelenoj jekonomike: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 30.05.2013 g. № 577. 50 s. [A map for Kazakhstan's transition to a "green economy": Decree of the President of the Republic of Kazakhstan, of 30 May 2005, 577, 50 p].
2. Dlimbetova G.K. Jekologicheskij pasport universiteta: novoe sodержanie v svete formirovaniya duhovnogo soznaniya budushhih specialistov [Ecological passport of university: a new content in the light of the formation of the spiritual consciousness of future specialists]. Sbornik materialov Mezhdunarodnogo nauchno-prakticheskogo seminar "Nauchnye podhody k jekologizacii sistemy obrazovaniya v usloviyah razvitiya «zelenoj jekonomiki» [International scientific - practical seminar on Scientific approaches to the cleaner education system in the context of the development in a green economy]. Astana, 2018, pp. 3-7.
3. Bulatbaeva K.N., Dlimbetova G.K., Fahrutdinova G.Zh. Kognitivno-kommunikativnaja tehnologija dvujazychnogo obrazovaniya kak uslovie formirovaniya jekologicheskoi kompetentnosti [Cognitive-communicative technology of bilingual education as condition of formation of ecological competence], Evropejskij sbornik social'nyh i povedencheskih nauk EpSBS [European proceedings of social and behavioural sciences EpSBS], 45 (22), 185-192 (2018).
4. Mezhdunarodnyj kruglyj stol kak start aktivizacii jekologicheskoi dejatel'nosti molodezhi ENU imeni L.N. Gumileva [International round table as the start of the revitalization of environmental activities of young people of L.N. Gumilyov Eurasian National University]. [Electronic resource] Available at: http://www.enu.kz/ru/info/novosti-enu/53687/?sphrase_id=1693262 (Accessed: 12.10.2018).
5. Jadov V.A. Sociologicheskoe issledovanie: metodologija, programma, metody [Sociological research: methodology, program, methods] (Nauka, Moscow, 1972).
6. Dlimbetova G.K., Abenova S.U. Jekologicheskoe volonterstvo kak put' modernizacii soznaniya studentov [Environmental volunteering as a way to modernize students' consciousness], Vestnik Evrazijskogo nacional'nogo universiteta imeni L.N. Gumileva. Serija Pedagogika. Psihologija. Sociologija [Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Pedagogy. Psychology. Sociology series], 122(1), 110-115 (2018).
7. Rahimzhanova M.M. Formirovanie jekologicheskogo stilja zhizni u studentov [Formation of students' ecological lifestyle]. Materialy nauchno-prakticheskoi konferencii, posvjashhennoj nauke v informa-

cionnom obshhestve [Materials of Scientific-practical conference devoted to science in the information society]. Chelyabinsk, 2018, pp. 24-30.

8. Stukalenko N.M., Dlimbetova G.K., Bulatbaeva K.N. O formirovanii jekologicheskoy kompetentnosti u budushhih specialistov v kontekste strategii «zelenoj» jekonomiki [About the formation of environmental competence among future professionals in the context of a green economy strategy], *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya* [Contemporary problems of science and education]. Available at: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=27859> [Electronic resource] (Accessed: 24.08.2018)

9. Dlimbetova G.K., Stukalenko N.M., Abenova S.U. Ob osobennostyah formirovaniya jekologicheskogo soznaniya na sovremennom jetape [Factors in the creation of ecological consciousness at the present stage]. *Materialy II-oj Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii “Social’nye normy v usloviyah sovremennykh riskov”* [II International Scientific-practical conference on Social norms in the conditions of modern risks]. Chelyabinsk, 2018, pp. 34-40.

10. Dlimbetova G.K., Bulatbaeva K.N., Abenova S.U. «Zelenyj» kampus kak put’ integracii vuzov v model’ «zeljonoj» jekonomiki [“Green” campus as a way to integrate universities in the model of “green” economy], *Vestnik «Pedagogicheskie nauki» Kazahskogo nacional’nogo pedagogicheskogo universiteta im. Abaja* [Bulletin of Abay Kazakh National Pedagogical University], 58 (2), 78-83 (2018).

11. Bulatbaeva K.N. Fahrutdinova G.Zh. Kognitivno-kommunikativnaja tehnologija dvujazychnogo obuchenija kak uslovie formirovaniya jekologicheskoy kompetencii studentov [Cognitive-communicative technology of bilingual education as a condition for the creation of students’ environmental competence]. *Sbornik materialov Mezhdunarodnogo nauchno-prakticheskogo seminarina “Nauchnye podhody k jekologizacii sistemy obrazovaniya v usloviyah razvitija «zelenoj jekonomiki»* [International scientific - practical seminar on Scientific approaches to the greening of the education system in the development of a green economy]. Astana, 2018, pp.28-33.

Сведения об авторах:

Абенова С.У. - докторант 2 курса специальности «Педагогика и психология», Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева ул. Янушкевича, 6, Нур-Султан, Казахстан.

Қабылда А.Қ. - магистрант 2 курса по специальности «Иностранная филология», Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева ул. Кажымукана, 11, Нур-Султан, Казахстан.

Бектурова А.К. - магистр специальности «Иностранная филология», Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, ул. Кажымукана, 11, Нур-Султан, Казахстан.

Abenova S.U. – PhD second-year Student in Pedagogy and Psychology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str., 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Kabylda A.K. – Master second-year Student in Foreign Philology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazhymukan str., 11, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Bekturova A.K. – Master in Foreign Philology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazhymukan str., 11, Nur-Sultan, Kazakhstan.

XFTAP 14.35.07

Н.П. Албытова, А.Б. Жуасбаева

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: nalbytova@mail.ru, aishat_juasbai@mail.ru)*

Әлеуметтік-педагогикалық жұмысқа студенттің кәсіби дайындығын жетілдіру

Аннотация. Берілген мақалада заманауи білім беру жүйесіндегі әлеуметтік педагогтардың функциялары мен жоғары мектепте әлеуметтік-педагогикалық жұмысқа маман дайындауда инновациялық технологияларды тиімді пайдалану мәселелері, студенттердің әлеуметтік белсенділігін жетілдірудің негізгі жолдары қарастырылған.

Әлеуметтік педагогтің біліктілік сипаттамасына сай атқаратын қызметі талданады. Педагог мамандардың заманауи жаңашылдық пен қоғам талабына орай кәсіби құзіреттілігін арттыру мәселелері көтерілген. Студенттердің ерте бастан кәсіби міндеттеріне жауапкершілікпен қарап, мақсатты түрде оқу үрдісі және одан тыс уақытта аса қызығушылықпен өздерін дамытып отыруы маңызды.

Жобалау технологиясы студенттердің өздігімен ізденіп, мәселені анықтау, алдын-ала болжау, шешімін табу, нәтижесін шығару сынды қабілеттерін шыңдайды. Ерікті жұмысқа студенттерді баулу – мамандық аясында жастардың азаматтық ұстанымын қалыптастыру және әлеуметтік белсендігін арттыру болып табылады.

Түйін сөздер: әлеуметтік-педагогикалық жұмыс түрлері, маманның кәсіби даярлығы, жобалау технологиясы, ерікті жұмыс, әлеуметтік белсенділік.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-19-26>

Әлеуметтік сферадағы болашақ мамандардың тиімді дайындығы олардың кәсіби әрекетін қазіргі уақыттағы маңызын терең түсінуі (қабылдауы) арқылы жүзеге асады. Бүгінгі күнде еліміздегі, әлемдегі әлеуметтік-экономикалық, саяси өзгерістер қоғам мен мемлекет дамуына орай әлеуметтік-педагогикалық сала мамандарына талапты жаңаша қоя бастағанын байқауға болады. Мемлекеттік жолдау, бағдарламаларда әлеуметтік және экономикалық тұрақтылыққа, қоғамның әлеуметтік дамуына байланысты көптеген ұсыныстар айтылып, сол ұсыныстар аясында республика көлемінде ауқымды жобалар жұмыс істеуде.

Алайда, қазіргі қазақстандық қоғам әлеуметтік-экономикалық тұрақтылыққа келді деп айта алмаймыз. Қазіргі қоғам осыдан он, жиырма, отыз, елу жыл бұрынғы қоғаммен әлеуметтік дамуы бойынша, қоғамдық сана, білім, таным, түсініктері бойынша салыстыруға келмейтін өзіндік ерекшеліктері бар қоғамға айналды. Бұл оның (қоғамның) әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-мәдени тұрғыда жіктелуіне әкелді. Әлеуметтік топтар арасында әртүрлі әлеуметтік-мәдени белгілерге байланысты айырмашылықтарды байқауға болады. Оның салдарынан әлеуметтік топтар ұлттық мәдениеттен алыстап, жеке субмәдениеттер пайда болды. Мемлекет көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев 12 сәуір 2017 жылы шыққан «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында: «Күллі жер жүзі біздің көз алдымызда өзгеруде. Әлемде бағыты әлі бұлыңғыр, жаңа тарихи кезең басталды. Күн санап өзгеріп жатқан дүбірлі дүниеде сана-сезіміміз бен дүниетанымымызға әбден сіңіп қалған таптаурын қағидалардан арылмасақ, көш басындағы елдермен тереземізді теңеп, иық түйістіру мүмкін емес. Өзгеру үшін өзімізді мықтап қолға алып, заман ағымына икемделу арқылы жаңа дәуірдің жағымды жақтарын бойға сіңіруіміз керек. ...Жаңғыру атаулы бұрынғыдай тарихи тәжірибе мен ұлттық дәстүрлерге шекеден қарамауға тиіс. Керісінше, замана сынынан сүрінбей өткен озық дәстүрлерді табысты жаңғырудың маңызды алғышарттарына

айналдыра білу қажет. Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол адасуға бастайды» [1] деп тұжырым жасайды. Тамырынан айырылған дiңгек бойына нәр жүргізетiн сусыз қурап, дауыл, боранға шыдамай құлап қалатыны iспеттi елдiктiң де берiктiгi ұлттық сананың жаңғыруында. Осыдан шығар бағытымыз жаһандандудың жаңалықтарын барынша ұтымды пайдалана отырып, ұлттық кодынан ажырамас сауатты маман, азаматтық ұстанымы айқын педагог тәрбиелеу болып табылады. 1922 жылы Алаш арысы Мағжан Жұмабаев «Қазақтың қаны бір, жаны бір жолбасшысы – мұғалім» [2, 9 б.] деген. Бір ғасыр болған осы сөз әлі күнге дейін көкейкесті болып қала бермек.

Жаңа әлеуметтік қоғам қазақстандық әдеттегі дәстүрлі менталитетті ығыстырып, тұлғаның құндылық-мәндік санасының бұзылуына, адамдық, құқықтық санасының дағдарысына әкелді. Әрине әлеуметтік, саяси, мәдени, білім беру, коммуникациялық өзгерістер жаңа қазақстандықтардың әлеуметтік өміріне түрлі бағытта өз әсерін тигізумен қатар, әлеуметтік-педагогикалық жұмысқа тенденция, ерекшеліктер, сонымен қатар кәсіби әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың түрі мен формасына өзгертулер мен толықтырулар әкелді.

Білім алушының оқуы нәтижелі болуы үшін оны тұлғалық дамыту мен қалыптастыруда мынаны анықтап алу керек: нені оқыту керек, яғни, білім алушының нәтижеге жетуде меңгеретін білімінің көлемі. Бұл білім мазмұнын береді, ол – ғылыми білімдер, практикалық іскерліктер мен дағдылар жүйесі, сондай-ақ, білім алушының оқу барысында меңгерген дүниетанымдық және адамгершілік-эстетикалық идеялары [3, 162 б.]. Педагог қызметкерлер мен оларға теңестірілген тұлғалардың лауазымдық сипаттамасында әлеуметтік педагог: әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың әдістерін, түрлерін, міндеттерін анықтайды, баланың әлеуметтік және жеке проблемаларын шешу тәсілдерін, балалардың, білім алушылар мен тәрбиеленушілердің жеке құқықтары мен еркіндіктерін іске асыруда әлеуметтік көмек және әлеуметтік қорғау бойынша шаралар қабылдайды. Білім алушылар, тәрбиешілер, балалар мен әкімшілік органдар, ведомстволар, әртүрлі әлеуметтік қызметтің мамандары, қоғам, отбасы, білім беру ұйымдары арасында байланыс орнатады. Әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың міндеттерін, әдістерін, баланың әлеуметтік және жеке проблемаларын шешу жолдарын анықтайды. Тұлғаның қоғамдағы өмірге бейімделуін қамтамасыз ету үшін білім беру ұйымдары мен тұрғылықты мекенжайы бойынша білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) білім алуы, тәрбиеленуі, дамуы және әлеуметтік қорғалуы бойынша іс-шаралар кешенін жүзеге асырады. Жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды, мүмкіндігі шектеулі балаларды, мүгедек балаларды, бала кезінен мүгедек балаларды мүліктік және мүліктік емес құқықтары бойынша патронат бойынша тұрғын үймен, жәрдемақымен, зейнетақымен қамтамасыз ету жұмыстарын үйлестіреді. Балалар мен мемлекет, қоғамдық ұйымдар мен әлеуметтік қызметтер арасында байланыс орнатады. Мұғалімдермен, ата-аналармен басқа заңды өкілдермен өзара қарым-қатынас жасайды. Білім беру ұйымындағы оқу бағдарламаларын әзірлеуге, бекітуге және іске асыруға қатысады. Сондай-ақ маман компьютерлік сауатты, ақпараттық-коммуникациялық біліктілікке ие... болуы қажет деп көрсетілген [4].

Қазіргі әлеуметтік-педагогика және өзін-өзі тану мамандары өз кәсіби әрекетінде, бірінші кезекте, әлеуметтік қауіпсіздіктің негізгі критерийлерін сақтауға: әлеуметтік дүмпудің алдын алуға, әлеуметтік және тұлғалық құрылымның деградациясына жол бермеуге, қоғамдық мәдениет пен құндылық бағдарының адекватты жүйесін ұстануға; екінші кезекте, жаңартылған білім беру мазмұнының талаптарын меңгеруге; үшінші кезекте, Қазақстан Республикасының заңнама жүйесін Конституциядан бастап, еңбек, білім, әлеуметтік қорғау, отбасы және неке, т.б. заңдар мен жарғы, жолдауларды сауатты қолдануға бағытталуы тиіс.

Әлеуметтік-педагогикалық жұмыс пен өзін-өзі тану мамандарының кәсіби

құзыреттілігін және педагог мамандарды кәсіби іс-әрекетке дайындаудың тиімділігін арттыруға арналған біршама отандық, ресейлік және көптеген шетелдік ғалымдардың еңбектері бар. Әлеуметтік педагогтың әлеуметтік-педагогикалық жұмысқа даярлығының, әлеуметтік көмектің аспектілерін М.А. Галагузова, А.В. Мудрик, О.В. Белоусова, Ю.В. Василькова, Н.Ф. Басов және т.б.; жоғарғы оқу орындарында студенттерді әлеуметтік ортаға дайындау, кәсіби даярлығын қалыптастыру, құзыреттілігін жетілдіру бағытында С.Н. Вольхина, С.И. Григорьева, И.А. Зимняя, Л.К. Иванова, И.Г. Кузина, В.И. Жуков, А.А. Козлов, Г.Д. Медведева, Т.А. Ромм, В.Н. Сидоров, Л.В. Топчий, Е.В. Филатова, М.В. Фирсов, Е.И. Холостова және т.б. ғалымдар жан-жақты зерттеген [5, 253 б.].

Ұстаз мен тәрбие, педагогтың біліктілігі, студентті маман ретінде жетілдіру сынды әртүрлі аспектілер ойшылдар мен отандық көптеген ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған. Ғылым мен білімді жетілдіру, ондағы маманның алатын орны туралы идеялар әл-Фараби, Ж.Баласағұни, Қ.А.Яссауи және көптеген шығыс ойшылдарының трактаттарынан бастау алып, Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, Абай, Шәкәрім, Б. Сырттанов, Б. Қаратаев, М. Сердалин, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов, А. Байтұрсынұлы, Ә. Ермаков және т.б. алаш зиялыларының еңбектерінде жалғасып жатыр. Әлеуметтік педагогиканың теориясы мен әдістемесі, әлеуметтік педагогтың қызметі, студенттің кәсіби даярлығын шыңдау, ұлттық педагогика ерекшеліктері, тәрбие, ұлттық құндылықтар сынды бірқатар мәселелер С.Т. Қожахметов, Қ. Жарықбаев, Қ.Т. Әтемова, А.К. Игибаева, Б.Т. Абалакова, А.К. Козыбаева, А.А. Жумадуллаева, М.Т. Баймұқанова, С.Ғ. Тәжібаева, Р.К. Төлеубекова, Қ.Қ. Шалғынбаева, Г.Ж. Меңлібекова, П.Б. Сейтқазы және т.б. көптеген ғалымдар зерттеу жұмыстарында қарастырған.

Қазіргі әлеуметтік-педагогикалық жұмыс – бұл әртүрлі деңгейдегі әлеуметтік мәселелерді шешуді қамтамасыз ететін білім берудің тәжірибелік әрекеті. Әлеуметтік-педагогикалық жұмыс жүйесі қоғам мен адамның әлеуметтік дамуына позитивті тұрғыда әсер етуге бағытталған. Жоғары мектепте әлеуметтік педагогтар мен өзін-өзі тану мұғалімдерін даярлау барысында студенттің тұлғалық өзін-өзі жетілдіруі білім тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар кәсіби деңгейде, мақсатты түрде мамандыққа баулып тәрбиелейді. Қоғам сұранысын сараптай отырып, осы бағыттағы жоғары білімге қойылатын сұраныстарды шығаруға болады:

1. Шығармашылық міндеттерді шеше алатын, әр саланың дамуына үлес қосарлық білімді, фундаментальды және қолданбалы зерттеулер жүргізе алатын, жоғары санатты әлеуметтік педагогикалық бағыттағы кадрлар дайындау;

2. Ұлттық мәдениетті байытуға және сақтауға қабілеті бар, адамгершілікті және мәдениетті, жоғары білімді тұлғаны тәрбиелеу;

3. Дені сау және салауатты өмір салтын ұстайтын студенттерді дайындау.

Ал жұмыс беруші тарапынан ЖОО-ның түлегі ие болуға тиіс дағды машықтар:

1. Еңбектің жоғары өнімділігін қамтамасыз ететін жеткілікті тәжірибелік және теоретикалық білімі мен дағдысы бар әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану бойынша мамандарды даярлау;

2. Өзі атқаратын жұмысқа қажетті кәсіби сапалары дамыған, бастамашыл, сыни ойлайтын, ұйымдастыру қабілеті бар, ұжымда жұмыс жасай алатын мамандарды дайындау;

3. Мықты денсаулығы бар және жоғары физикалық төзімді, еңбекке қабілеттілігі жоғары болу.

Мемлекеттің және жұмыс беруші ұйымдардың ЖОО-ның маман даярлау саясатына қояр өз шарттары бар. Жергілікті билік органдары елдің экономикасының көтерілуіне ат салысатын, әлеуметтік, мәдени тұрғыда халықтың сауаттылығын арттыруға маман ретінде өз үлесін тигізетін мамандар болуына мүдделі. Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың

тапсырмасына сәйкес «Бес әлеуметтік бастама» шеңберінде биыл гранттар саны 20 мың орынға көбейтіліп, жоғары білім алу үшін білім гранттарының саны 53 594 грантқа дейін жеткізілді [6]. Оның ішінде педагогикалық мамандықтарға 9499 грант бөлінген. Бұл дегеніміз педагогтардың санын арттыру арқылы сапаға іріктеу, яғни әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану пәні мұғалімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру болып табылады.

Жоғары оқу орны қоғамның дамуына негіз болып, жұмыс берушінің үдесінен шығатын, мемлекеттің дамуына үлесін қосатын жоғары білімді, сауатты, мәдениетті, өркениетті, саяси сауатты, ұлттық тамырымен ұштасып жатқан маман дайындап шығаруға жан-жақты жұмыс істейді. Осы талаптарды қанағаттандыру үшін, университеттің ғылым мен білім үдерісін ұйымдастырушы жоғары санатты, талантты оқытушы мамандармен, қажетті әдебиеттермен, заманауи ақпараттық ресурстармен, заманауи материалдық-техникалық қормен қамтамасыз ететін әлеуеті болуы керек. Жоғары оқу орны студенттердің спорттық, мәдени, ғылыми-тәжірибелік әрекетке белсенді араласуына жағдай жасауы, студенттің кәсіби машығын шыңдау үшін жұмыс орындарымен байланыс орнатуы керек. Яғни, жоғары оқу орнына мемлекеттің, қоғамның және жұмыс берушінің қояр талаптары жоғары. Жоғары оқу орны, мемлекет, қоғам және жұмыс берушінің тең дәрежелі әрі ынтымақтастықта, үйлесімді қызметі кәсіби әлеуметтік-педагогикалық жұмысқа әлеуметтік педагог пен өзін-өзі тану мұғалімдерінің дайындығын жан-жақты жүйелі жүргізуге септігін тигізеді.

Адам үшін кәсіби қызметтің мәні мен мазмұны көбінесе оның қоғамдық құндылығымен анықталады, қаншалықты қоғамға қажет және ол оған не береді. ...Оқытушының маңызды кәсіби функцияларының бірі – балалардың өмірін, денсаулығын және әлеуметтік жағдайын қорғау. Әлеуметтік педагогикалық қызмет – баланы әлеуметтендіруге және оны әлеуметтік қорғауға бағытталған. Бұл әрі мектеп қабырғасында, әрі педагогтың ата-анамен бірлесе отырып, балалардың әлеуметтік тәрбиесімен айналысатын түрлі қоғамдық ұйымдармен жүргізілуі мүмкін. ...бала дамуына тек мектепте ғана емес, одан тыс жерлерде де максималды жағдай жасау – әлеуметтік педагогтың міндеті [7; 19 б.].

Әлеуметтік педагог пен өзін-өзі тану мамандық иелері төмендегі функцияларды атқарады:

- ✓ оқыту;
- ✓ тәрбиелеу;
- ✓ әлеуметтік-педагогикалық;
- ✓ мәдени-ағартушылық;
- ✓ коррекциялық-дамытушы;
- ✓ ғылыми-әдістемелік, т.б.

Болашақ мамандарды әлеуметтік-педагогикалық жұмысқа дайындаудың педагогикалық және психологиялық негіздері көптеген ғалымдар зерттеулерінің нысаны болды (И.С. Кон, В.Т. Лисовский, А.В. Мудрик, Л.В. Мардахаев және т.б.). Онда студенттердің мамандыққа құрметін, әлеуметтік белсенділігі мен кәсіби қызығушылықтарын арттыруды алғашқы курстардан бастау маңызды болып табылады деп көрсетіледі.

Әлеуметтік белсенділік – қажеттіліктер, мүдделерге, мақсаттар мен идеалдарға сәйкес әлеуметтік жағдайларды өзгертуге, әлеуметтік инновацияны насихаттауға және жүзеге асыруға, қажетті әлеуметтік қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған әдістер жиынтығы [8, 14 б.].

Студенттің белсенділігі оның кәсіпке деген ішкі қызығушылығы, психологиялық, эмоциялық жай-күйі, ерік-жігері мен жауапкершілігі арқылы жүзеге асады. Әлеуметтік-педагогикалық жұмысқа студенттің кәсіби дайындығын жетілдірудің бірден-бір жолы оларды шығармашылық әрекетке, жобалау әрекетіне тарту.

Мәселен, мектептің оқу үрдісінде жобалау технологиясы әрбір пәннің аясында жүзеге асып жатады. Университет қабырғасындағы жобалаудың теориясы, технологиясы, әдістемесі күрделі болғандықтан, жоғарыда аталған мақсат-міндеттерді орындау үшін, студенттерге I курстан бастап арнайы пән ретінде «Әлеуметтік-педагогикалық жобалау» курсы енгізген жөн. Пән аясында жобалаудың түрлері, теориясы мен әдістемесі, тақырып таңдаудан бастап, күтілетін нәтижеге дейін жоспарлы түрде оқытылса. Және әлеуметтік-педагогикалық жобаның мазмұны мен мақсатын студенттер өздері анықтап, жобалаудың технологиясын сақтау оқытушының жетекшілігімен болғаны абзал. Жобалау әрекетіне дағдылану университет қабырғасында жастардың әлеуметтенуін, азаматтық ұстанымдары мен шығармашылық белсенділігінің дамуын ынталандыруға әсерін тигізеді. Пән аясында алған білім, тәжірибе, дағдының нәтижесінде студенттер өз бетінше түрлі әлеуметтік, ғылыми жобаларды жүзеге асырып, әртүрлі деңгейдегі (университеттік, аймақтық, республикалық) байқауларға қатысады.

Сондай-ақ студенттер жобалау дағдыларын өндіріспен тығыз байланыста ұштасыру мақсатында әр түрлі қозғалыстар ұйымдастыру (волонтерлік) оң нәтиже көрсетеді. Бұл шетелдік, соңғы уақытта біздің елімізде өріс алып келе жатқан жатыр, десек те әлеуметтік педагогикалық қызметке қоғамдық сұраныстардың артуына орай кәсіби мамандарды осындай іс-шараларға қатыстыру мақсатты іске асқаны орынды.

Еріктілер жұмысы екі аспекте қарастырылады: әлеуметтік-педагогикалық аспект – әлеуметтік-педагогикалық білімдер жиынтығы, әлеуметтік-педагогикалық әрекет етудегі дағды мен тәжірибенің болуы; жеке тұлғалық аспект – қызығушылық, уәж, қажеттіліктерінен, эмоциональды-құндылық көңіл күйінен көрінетін позитивті қарым-қатынаста болуы. Студенттер әдетте ерікті жұмыстарға біртіндеп ендіріледі. Жоғары курс студенттері бастама көтеріп, ұйымдастырумен айналысса, төменгі курс студенттері қатысушы-орындаушы ретінде тартылады. Төмендегі 1-кестеде ерікті жұмыстың бағыттары және олардың қызметтері көрсетілген.

Ерікті жұмыстың бағыттары	Қызметтері
1. Психология - педагогикалық	балалар мен жасөспірімдердің көңіл күйі мен мінез-құлқына әсер ету, т.б.
2. Әлеуметтік-тұрмыстық	материалдық, моральдық, ұлттық, отбасылық, т.б. қажеттіліктеріне әсер ету, т.б.
3. Мәдени-әлеуметтік	бос уақытын ұйымдастыру, ішкі мәдениетіне әсер ету, т.б.
4. Еңбек	еңбекпен қамтамасыз етуді ұйымдастыру, кәсіби бағдарлау жұмыстар, т.б.
5. Валеологиялық	салауатты өмір салтын ұстануға қалыптастыру, спортқа баулу, т.б.
6. Әлеуметтік-құқықтық	адам құқығын қорғау, құқықтық мәдениет деңгейін көтеру, т.б.
7. Көшбасшылық	белсенді өмір ұстанымын қалыптастыру, бастамашылдықты дамыту, демократикалық өмір нормаларын нығайту және дамыту, т.б.
8. Патриоттық	Отанға деген махаббат пен құрметке тәрбиелеу, ұлттық және өзге мәдениетті сыйлауға үйрету, т.б.
9. Ақпараттық	жаңа технологияны енгізу, мамандар арасындағы өзара байланысты қамтамасыз ету, т.б.

1-кестеге сәйкес студенттер атқарылатын ерікті жұмыстың бағытын анықтап алып, соған орай әлеуметтік-педагогикалық әрекеттің алгоритмін құрайды. Ерікті жұмысты ұйымдастыру арқылы студенттер болашақта өзін жұмыс орнымен қамтамасыз етеді, әр түрлі көлемдегі жұмыстарды ұйымдастыруға дағдыланады және өзінің жеке тұлғалық қасиеттері дамиды, қаржы көзін табуға бейімделеді. Әлеуметтік педагогика мен өзін-өзі тану мамандығының студенттерін ерікті жұмысқа үздіксіз тартып отыру олардың кәсіби машығы шыңдайды. Кейін мектепте өз әрекетін жауапкершілікпен орындайтын, оқушының әлеуметтенуін, әлеуметтік, тұрмыстық, тұлғалық мәселелерін кәсіби тұрғыда шешетін білікті маман болып шығуына мүмкіндік туады. Кәсіби волонтерлік қызмет – таңдалған мамандық бойынша тәжірибе жинақтауға бағытталған қызмет [9; 46].

Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандығында білім алып жатқан студенттердің біз тәжірибеге алған топтары жобалау жұмыстарын еріктілер ретінде ұштастырып, ғылыми зерттеу жұмыстарын өндірісте жалғастыруға мүмкіндік алды. Мәселен, студенттер мен магистранттардың бастамасымен Қазақстан Республикасының Мәжіліс депутаты, қоғам қайраткері Зағипа Яхияқызы Балиеваның ұйымдастырумен балаларға психологиялық, моральдық, заңды тұрғыда ақпараттық кеңес беру, балалардың құқығын қорғау мақсатында құрылған «Бақытты бала» ұйымының мамандарымен кездесу өткізді. Бұл ұйымда «111 сенім телефоны» жұмыс істейтін болғандықтан кездесу барысында студенттер мектеп оқушыларына жүргізген анкета сұрақтарының қорытындысымен таныстырды. Себебі студенттер теориялық білімдері мен жобалау технологиясы негізінде анкета сұрақтарын құрастырып, сауалнама жүргізіп алынған нәтиже бойынша пайыз үлестерін анықтады. Зерттеу нәтижелері мынадай сипатта болды: «Қандай жағдайда сенім телефонына қоңырау шаласыз?» деген сұрақтың «Үлкендермен мен өзі құралпы балалардың қорқытып, қудалауынан соң» деген нұсқасына 52%, «Ата-анаға ренжіп, ары қарай не істеу керектігін білмеген жағдайда» деген нұсқасына 26%, «Сүйіспеншілік, достық, маххаббат сұрақтары бойынша» деген нұсқасына 12%, «Мұғалім ренжітсе» деген нұсқасына 10% жауап берген. «Егер сіздің досыңыз ауыр қиыншылыққа түсіп, жедел көмекке зәру болды, бірақ сізден ешкімге айтпа деп сөз алған жағдайда не істер едіңіз?» деген сұрақтағы «Уәдені бұзып, ата-анасына, мұғалімдерге айтамын» деген нұсқаға 44%, «Ештеңе істемеймін, уәдеге берік боламын» деген нұсқаға 21%, «Шұғыл сенім телефонына хабарласамын» 19%, «Басқа жолын қарастырамын» деген нұсқаға 16% жауап берген. Осы шараға 3-4 курс студенттері белсене қатысып, анкета алуға, қоғамдық орындарда сауалнама жүргізуге белсенді түрде қатысты. Осындай мазмұндағы күнделікті оқу үрдісінен өзгеше шаралар студенттердің кәсіби даярлығын арттыратынын түсіндік.

Сонымен, жобалау технологиясын меңгеру, оларды оқытушымен бірлескен қызметте тәжірибеде нақты атқарып машықтану және кез келген қызметті өндіріспен байланыстырып отыру студенттің әлеуметтік-педагогикалық жұмысқа кәсіби даярлығын жетілдірудің тиімді жолдары демекпіз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру [Электрондық ресурс] - 2017. – URL.: http://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy
2. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы.: Ана тілі, 1992. – 160 б.
3. Шалғынбаева Қ.Қ., Албытова Н.П., Сламбекова Т.С. Педагогика: магистранттарға арналған оқулық. - Астана: Идеал, 2017. – 300б.
4. Педагог қызметкерлер мен оларға теңестірілген тұлғалардың лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым

министрінің 2009 жылғы 13 шілдедегі N 338 Бұйрығы. - 2009. – URL.: <http://www.adilet.zan.kz>

5. Жуасбаева А.Б. Әлеуметтік педагог пен өзін-өзі тану мұғалімдерін отбасымен жүргізілетін жұмысқа дайындаудың кейбір мәселелері// Музыкалық өнер: ғылым және білім. Қазақ ұлттық өнер университетінің 20 жылдығына арналған Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары / Құрастырушылар: М.А. Останькович, Т.В. Харламова. – IV бас., – Астана, 2018. – 258 б.
6. Үсенова Н. 2018 жылғы білім гранты иегерлерінің тізімі жарияланды [Электрондық ресурс] - 2018. - URL.: <https://massaget.kz>
7. Каримов А.Н. Педагогикалық қызмет және педагогикалық шеберлік негіздері. - А.: Қазақ университеті, 2011. – 225 б.
8. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: краткий словарь понятий и терминов. – М.: Издательство РГСУ, 2016. – 364 б.
9. Албытова Н.П., Жолдасқалиева А.Ж. Студенттердің волонтерлік қызметін ұйымдастыру (оқу-әдістемелік нұсқаулық). – Астана, 2017.-83 б.

N.P. Albytova, A.B. Zhuasbayeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Improving the vocational training of students for social and pedagogical work

Abstract. This article reviews the functions of social pedagogues in the modern education system, the issues of effective usage of innovative technologies in the training of specialists in social and pedagogical work in higher education, and the main ways of increasing the social activity of students. Work of the social teacher according to qualification characteristics is analyzed. Teachers have to increase the professional competence according to modern innovations and requirements of society.

Students have to take the responsibility for the professional duties at early stages of process and with great interest to develop in the course of training.

The technology of design expands possibilities of pupils to independently investigate, reveal problems, to predict, make decisions and to yield results. Participation of students in volunteer work consists in formation of a civic stand of young people and increase in their social activity in the field of a profession.

Key words: social and pedagogical work, professional training, design technology, volunteer work, social activity.

Н.П. Албытова, А.Б. Жуасбаева

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Совершенствование профессиональной подготовки студентов к социально-педагогической работе

Аннотация. В данной статье рассматриваются функции социальных педагогов в современной системе образования, вопросы эффективного использования инновационных технологий в высшей школе при подготовке специалистов к социально-педагогической работе и основные пути повышения социальной активности студентов. Работа социального педагога анализируется в соответствии с квалификационными характеристиками. Педагоги должны повышать свою профессиональную компетентность в соответствии с современными инновациями и потребностями общества.

Студенты еще на ранних этапах учебного процесса должны ответственно относиться

к своим формируемым профессиональным обязанностям и развиваться не только в процессе обучения, но и во внеучебное время.

Технология проектирования расширяет возможности учащихся самостоятельно исследовать, выявлять проблемы, прогнозировать, принимать решения и давать результаты. Участие студентов в волонтерской работе укрепляет гражданскую позицию молодых людей и повышает их социальную активность в сфере профессии.

Ключевые слова: социально-педагогическая работа, профессиональная подготовка, технология проектирования, волонтерская работа, социальная активность.

References

1. Nazarbayev N. A. Bolashakka bagdar: ruhani zhangyru [Future orientation: spiritual reconstruction], - 2017. Available at: http://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshy-synyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy
2. Zhumabayev M. Pedagogika [Pedagogy], (Ana tili, Almaty, 1992, 160 p.)
3. Shalgynbayeva K.K., Albytova N.P., Slambekova T.S. Pedagogika: magistranttarfa arnalfan oqulyk [Pedagogy: textbook for undergraduates] (Ideal, Astana, 2017, 300 p).
4. Pedagog kuzmetkerler men olarga tenestirilgen tulgalardyn lauazymdarynyn ylgilik biliktilik sipat-tamalaryn bekitu turaly. Kazakstan Respublikasy Bilim zhane gylym ministrinin 2009 zhylygy 13 shildedegi N 338 Bujrygy [About a statement Standard qualification characteristics of positions of the pedagogical workers and persons equated to them. Order of July 13, 2009 №338 of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan] - 2009. - Available at: <http://www.adilet.zan.kz>
5. Zhuasbayeva A.B. Aleumettik pedagog pen ozin-ozu tanu mugalimderin otbasymen zhyrgiziletin zhumska dajyndaudyn kejbir maseleleri. Muzykalyk oner: gylym zhane bilim. Kazak ulttyk oner universitetinin 20 zhyldygyna arnalgan Halykaralyk gylymi-tazhibelik konferencijany materialdary [Some questions of training of social teachers and teachers self-knowledge to family work//Musical art: science and education. Materials of the international scientific and practical conference, devoted to the 20 anniversary of the Kazakh national university of arts], : M.A. Ostantkovich, T.V. Kharlamova. IV vyp – Astana, 2018. – 258 p.
6. Usenova N. 2018 zhylygy bilim granty iegerlerini tizimi zharijalandy [The list of owners of the educational grant of 2018] 2018. - Available at: <https://massaget.kz>
7. Karimov A.N. Pedagogikalyk kyzmet zhane pedagogikalyk sheberlik negizderi [Pedagogical activity and bases of pedagogical skills]. (Kazakh university Almaty, 2011, 225 p).
8. Mardakhayev L.V. Social'naja pedagogika: kratkij slovar' ponjatij i terminov [Social pedagogics: short dictionary of concepts and terms], (RGSU, Moscow, 2016, 364 p).
9. Albytova N.P., Zholdaskalyeva A.Zh. Studentterdin volonterlik kyzmetin ujymdastyru [Organization of volunteer activities], (Astana, 2017, 83 p.)

Авторлар туралы мәлімет:

Албытова Н.П. - әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының профессоры м.а., педагогика ғылымдарының кандидаты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич, 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Жуасбаева А.Б. - әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының 2 курс магистранты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич, 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Albytova N.P. - Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of Social Pedagogics and Self-Knowledge Department, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str. 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Zhuasbayeva A.B. - Master degree Student of Social Pedagogics and Self-Knowledge Department, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str. 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

XFTAP 14.35.01

Н.П. Албытова, С.К. Смайлова

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: nalbytova@mail.ru, salikhas@inbox.ru)*

Рухани модернизациялау жағдайында болашақ педагог-психологтарды кәсіби іс-әрекетке дайындау

Аннотация. Мақалада болашақ педагог-психологтарды кәсіби даярлау мәселесі қарастырылады. Сондай-ақ, педагог-психологтардың заманауи кәсіби білімінің өзекті мәселесіне назар аударылады. Педагог-психологты кәсіби даярлаудың тарихи даму сатыларына шолу жасалып, қазіргі отандық жоғары білім берудегі педагог-психологтарға кәсіби білім берудің кейбір ерекшеліктері көрсетілген. Өзгермелі әлемде болашақ педагог-психологтарды кәсіби іс-әрекетке дайындау мәселесіне бағытталған ғалымдардың еңбектеріне сүйеніп, кәсіби іс-әрекеттің табысты болуы үшін заманауи маманның бойында табылуға тиіс жеке және кәсіби қасиеттердің белгілілері ұсынылады. Олардың болашақ мамандар үшін өмірлік маңызды міндеттерді өздігінен анықтауға және оларды шешу жолдарын табуға ықпал ететіндігі қарастырылады. Қоғамның және мемлекеттің әлеуметтік құрылымындағы өзгерістер еліміздің білім беру жүйесінде елеулі өзгерістерге әкелетіндігін ескеріп, толыққанды білім беру жүйесінің құрылымының маңызды бөлігі ретінде құзыретті және білікті педагог-психологтарды кәсіби іс-әрекетке дайындауда сыни ойлау (critical thinking), креативтілік (creativity), коммуникативтілік (communication) және командада жұмыс істеу (cooperation) негізге алу ұсынылады.

Түйін сөздер: кәсіби іс-әрекет, кәсіби іс-әрекетке дайындық, маман тұлғасы, жоғары білім, педагог-психолог, жоғары оқу орны.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-27-34>

Кіріспе. Елбасы 2017 жылы 12 сәуірдегі «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында білім саласындағы жаһандық бәсекеге неғұрлым бейімделген мамандарды дайындау қажеттілігіне баса назар аударады. Себебі, жаңа мамандар ашықтық, прагматизм мен бәсекеге қабілеттілік сияқты сананы жаңғыртудың негізгі қағидаларын қоғамда орнықтыратын басты күш. Әсіресе, қазіргі заманды және болашақты терең түсіне алатын білімді мамандарды дайындау таяу жылдарға арналған басты міндеттердің бірі ретінде атап көрсетті [1].

Сондықтан, білімді маман дайындауда сапалы жоғары кәсіби білім беру жағдайы өзекті мәселелердің бірі деп есептейміз. Осыған байланысты, рухани модернизациялау жағдайында ЖОО студенттерді кәсіби іс-әрекетке дайындау үдерісіне талдау жасап, жаңа заманның талаптарына сай тиімді шарттарды ұсыну басты мақсатымыз болып табылады. ХХІ ғасырда қоғамның сұранысына ие болып, белсенді дамып келе жатқан мамандықтардың бірі «Педагогика және психология» - 5В010300. Себебі, күн сайын өзгеріп жатқан ақпараттық ғасырда, адамзаттың рухани жан дүниесі дағдарысқа, қарама-қайшылықтарға жиі кезігеді. Осы жағдайда, педагог-психолог түрлі жағдаяттағы тұлғаларды тыңдап, тұрақты қарым-қатынас жасап, шиеленісті жағдайларды шешу жолдарын табуға кәсіби маман ретінде көмектесіп, қолдау көрсететін беделді кәсіп иесі.

Педагог-психологтың кәсіби іс-әрекетінің өзіндік ерекшелігі, даму тарихы және осы салада ЖОО – да маман дайындау жағдайының өзіндік қалыптасу жағдайы бар.

Мәселен, шет елдерде білім үдерісін психологиялық-педагогикалық қамтамасыз ету жағдайына деген қызығушылық пен қажеттілік ХІХ ғасырдың соңынан басталады. Американдық және француздық психологтар мектеп тәжірибесіне балалардың

интеллектуалды қабілеттерін өлшеуге байланысты тесттерді енгізуге тырысады.

Кеңестік кезеңде оқыту үдерісінде психологиялық білімді практикалық қолданудың алғашқы әрекеттері ХІХ және ХХ ғасырдың ортасында баланың әлеуметтік – биологиялық ерекшеліктерін зерттейтін педагогика саласының дамуымен байланысты. Осыдан, өткен ғасырдың 20-30 жылдарында білім беруді психологиялық және педагогикалық қамтамасыз ету қарқынды дамыды және осы бағыттағы қызмет түрлері кеңінен көрсетіле бастады [2].

Қазақстандық білім берудегі психологиялық қызметке ХХ ғ. 20-30 жж. Ресейдегі әлеуметтік-тарихи жағдайлар әсер етті. 1920 жылы Қазақ автономды республикасы статусын алғаннан кейін, мектеп тәжірибесінде ғылыми және тәжірибелік психологиялық қызметті енгізу өзектілігі республиканың халықтық білімге қойылатын міндеттері ретінде біршама кеңейтілді.

Алайда, 1936 жылы КПСС Орталық Комитетінің (б) «Наркомпос жүйесіндегі педагогикалық бұзылулар туралы» жарлығының қабылдануының нәтижесінде оқу процесін психологиялық қамтамасыз ету бойынша барлық жұмыстар көптеген жылдарға тоқтатылды. Бірқатар Қазақстанның ғалымдары балалармен жұмыстардың педагогикалық жағына байланысты сынға ұшырады. Республикалық мектептер институтының аға ғылыми қызметкері Ш.Альжанов оқушылардың ақыл-ой қабілеттерін зерттей отыра, оларды алдыңғы қатарлы, орташа және әлсіз деп бөлгені үшін басқарушы тарапынан айып тағылып, репрессияға ұшыраған [3].

Тек, ХХ ғасырдың 60-жылдарының ортасында ғана осы салаларда зерттеулер жүргізіліп, оларды мектептерде қолдану туралы ізденістер қайта жаңғыртылды.

Қазақстанда (КСРО құрамында) ХХ ғ. 60 жж. жас ерекшелік, тәжірибелік, педагогикалық психология және психодиагностика салалары бойынша зерттеулер қайта жаңғыртылды. Экспериментті жүргізу барысында ғылыми-зерттеу институттарының қызметкерлері, мектептерде психологиялық-педагогикалық зерттеулер жүргізген жоғары оқу орындарының оқытушылары, тәжірибеден өткен студенттер де өз үлестерін қосып, ат салысты. 1966 жылы педагогика, психология және оқыту әдістемесі бойынша Алматы қаласында өткен алғашқы Республикалық семинарда білім беру жүйесіне бағытталған кәсіби психологтарды дайындау мәселесі талқыланды (Т.Тажимаев, М.Мұқанов, А.Темирбеков, С.Балаубаев, Т.С.Садыков, М.Э.Кудайкулов, Т.С.Сабыров, Е.О.Жуматаева және т.б.) [4]. Қазақстанның психологиялық-педагогикалық ғылымының дамуында Т.Т.Тажимаев және М.М.Мұқанов сияқты көрнекі ғалымдардың рөлдері баға жетпес. КСРО психологтар қоғамының мүшесі бола тұра, Т.Т.Тажимаев алғаш рет психологтың білім алушылармен жұмысын ұйымдастыру туралы мәселелерді алға қойды және оның ғылыми проблематиканың деңгейіне дейін көтерді. Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтында психология кафедрасының болашақ меңгерушісі М.М.Мұқанов өзінің еңбектерінде балалармен жұмыс істейтін мамандардың психологиялық дайындық деңгейін жоғарылату қажеттілігіне баса назар аударды.

1980 жж. соңында қазақстандық ғалымдардың мектеп психологының біліктілік моделін әзірлеуге бағытталған талпыныстары жаңа мамандықтың ашылуына ықпал етті.

1990 жылы Абай атындағы Қазақ мемлекеттік педагогикалық университетте «Педагогика және психология» жаңа мамандығының ашылуында маңызды рөл атқарған психология ғылымдарының докторы, профессор В.К.Шабельниковты атап айтуға болады. В.К.Шабельников Қазақстанның алдыңғы қатарлы педагогикалық жоғары оқу орнының базасында осы мамандықтың ашылуына бастамашы болды. Педагогика кафедрасымен бірлесе отырып, педагог-психологтың кәсіби маңызды құзыреттіліктерді қалыптастыруға арналған оқу жоспары әзірленіп, жетекші профессор ғалымдар арнайы дәріс сабақтарын жүргізуге шақыртылды.

Қазақстан өз тәуелсіздігін алғаннан кейін, педагог-психологтарды дайындау ЖОО

қарқынды жүзеге асырыла басталды. Жоғары кәсіби білім, Қазіргі таңда, дамыған елдер қатарына қосылу мақсатында елбасының халыққа жолдаулары жарыққа шығып, әр түрлі стратегиялық бағдарламалар жобаланып, іске асылырып жатыр. ЖОО – да мамандарды дайындау үдерісі әлеуметтік тапсырыстарды ескеріле отырып жүргізіледі. Мамандық сипаттамасы, негізгі кәсіби бағыттар, негізгі пәндер циклі, бітірушілердің білім деңгейіне қойылатын талаптар т.б. ҚР жалпыға міндетті білім беру стандартында сипатталған. Бакалавриат білім беру бағдарламасы модульды оқыту қағидасы бойынша құрылады, «педагогика және психология» мамандығының студенттері жалпы білім беру пәндері (философия, Қазақстан тарихы, қазақ тілі, ағылшын тілі т.б.), базалық пәндер (педагогика, психология тарихы, мамандыққа кіріспе, даму психологиясы, этнопедагогика, этнопсихология, психологиялық менеджмент, қазіргі мектепті басқарудың педагогикалық менеджменті) және бейіндеуші пәндер (педагогикалық шеберлік, экспериментальды психология, педагогиканы оқыту әдістемесі, психологияны оқыту әдістемесі, практикалық психология т.б.) циклі бойынша теориялық және кәсіптік практика түрлері бойынша практикалық білімдер алады.

Педагог-психологтың кәсіби іс-әрекетке дайындау үдерісінің мәнін анықтау «дайындық», «кәсіби іс-әрекетке дайындық» деген ұғымдарды талдауды талап етті.

Өткен ғасырдың 50-ші жылдардың соңынан бастап (В.С.Ильин, В.Ф.Райский, С.Л.Рубинштейн, Н.К.Сергеев, В.В.Серииков және т.б.) әртүрлі іс-әрекет түрлеріне дайындық жағдайы жан-жақты зерттелініп келеді және осы күнге дейін оның мәні мен құрылымын ашатын ауқымды материалдар жинақталған. Дайындық мәселесіне арналған зерттеулерді талдау кәсіби іс-әрекетті орындаудың ең маңызды шарты ретінде түсінуге мүмкіндік берді.

Маманның болашақ кәсіби іс-әрекетіне дайындығын В.А.Сластенин 3 деңгейде қарастырады: жеке тұлғалық, теориялық және технологиялық (операциялық-әрекеттік). ЖОО – да алған білім, білік және дағдыларын іс-әрекеттің қандай саласында іске асыруы маманның жеке тұлғалық қасиеттеріне байланысты болады.

К.К.Платоновтың зерттеулерінде кәсіби дайындық - бұл өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылатын, кәсіби іс-әрекетке қабілетті әрі дайын екендігін саналы түрде білетін тұлғаның субъективті жағдайы.

В.П.Каширин, Ю.В.Прошунина маманның кәсіби іс-әрекетке дайындығын күрделі, көпдеңгейлі, түрлі жүйелі психикалық білім ретінде қарастырады, ең алдымен маманның мамандыққа сәйкес кәсіби құзыреттілік деңгейі, кәсіби шеберлігі, сонымен қатар, өзін-өзі реттеу қабілеті, тиісті іс-әрекеттерге бейімделуі, тиісті жағдайларда қойылған тапсырмаларды шешудегі кәсіби (рухани, жеке және физикалық) потенциалының мүмкіндігі деп түсіндіреді [5].

Қазіргі заманғы психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде кәсіби іс-әрекетке дайындықты зерттеудің екі тәсілі бар: функционалды (М.И.Дьяченко, Ж.А.Кандыбович, В.А.Сластенин және т.б.) және жеке тұлғалық (В.С.Ильин, Е.С.Кузьмин, В.С.Мерлин, В.В.Серииков, В.А.Ядов және т.б.). Функционалды көзқарас тұрғысынан дайындық - бұл адамның мінез-құлқын сипаттайтын психологиялық және әлеуметтік қатынастарды орнататын белгілі бір функционалды жағдайлар арқылы іс-әрекетке маңызды кәсіби қасиеттер анықталады. Іс-әрекетке дайындықты зерттеуде жеке-тұлғалық көзқарас кәсіби және күнделікті іс-әрекетті реттеудегі олардың ролінің ерекшеліктері мен жеке тұлғалық маңызды кәсіби қасиеттер бірлігі деп түсіндіріледі. Бұл жағдайда жетекші интегративтік рөлді нақты іс-әрекетке бағыттылығын айқындайтын жеке қасиеттер атқарады (В.С.Ильин, В.В.Серииков, Е.А.Крюкова және т.б.).

Педагогикалық іс-әрекетке дайындық деңгейі, кәсіби-педагогикалық білім, білік, дағдыларын қалыптастыруға бағытталған әдіс-тәсілдердің мазмұны мен формаларын жасауға арналған көптеген зерттеулер бар (О.А.Абдуллина, П.Р.Атутова, В.П.Беспалько,

В.И.Загвязинского, А.И. Пискунова, В.Д.Симоненко, В.А.Сластенина, С.Н.Чистякова, А.И. Щербакова т.б.).

Кәсіби білім беруге арналған тұжырымдамаларды, студенттерді кәсіби дайындауға арналған әр-түрлі тұғырларды жасауда үлес қосқан ғалымдар С.Я.Батышев, А.Т.Глазунов, А.М.Новиков, Г.М.Романцев, И.П.Смирнов, Е.В.Ткаченко айтуға болады.

Психология саласында дәстүрлі түрде кәсіби іс-әрекетті психологиялық талдау әдістері мен принциптерін (Б.Г.Ананьев, И.Я.Басов, С.Выготский, П.Я.Гальперин, А.И.Донцов, В.А.Понамаренко т.б.), кәсіби маңызды құндылықтардың құрылымын, іс-әрекетті реттеу механизмдерін қарастырған ғалымдар (А.П.Егоршин, А.Н.Леонтьев, Г.Ю.Ксензова, Х.И.Лейбович, Б.Ф.Ломов, А.И.Пригожин, С.Л.Рубинштейн, М.С.Савина, А.Ф.Шикун т.б.) [6].

Сонымен, кәсіби іс-әрекетке дайындық дегеніміз кәсіби дайындықтың нәтижесі ғана емес, әрбір жеке тұлғаның өзін-өзі сәтті іске асыруында бастапқы және маңызды шарт деп түсінуге болады.

Ал, болашақ педагог-психологтарды кәсіби іс-әрекетке дайындау үдерісінің құрылымын талдайтын болсақ, көптеген ғалымдар кәсіби іс-әрекетке дайындық деңгейін кәсіби дағдылар анықтайды деп көрсетеді.

Р.В.Овчарова педагог-психологтың кәсіби дағдылары деп алған кәсіби білімдерін өзінің іс-әрекетінде қолдана білу деп есептейді. Кәсіби дағдыларды келесідей жіктеуді ұсынады:

- гностикалық (қажетті ақпаратты іздеу, қабылдау және өңдеу);
- жобалаушылық (мақсат-міндеттері қою, болжау);
- құрылымдық (әдіс-тәсілдер мен құралдарды таңдау);
- ұйымдастырушылық (білім алушыларға қолайлы жағдайларды қалыптастыру);
- коммуникативтік (өзара қарым-қатынас)
- рефлексивтік (жеке тұлғасына, іс-әрекетіне, қарым-қатынасына өзіндік талдау) [7].

А.М.Кумушкуловтың еңбегінде студентті кәсіби іс-әрекет дайындау құрылымы келесі негізгі компоненттерге (мотивациялық, мазмұндық-операциялық және рефлексивтік) бөліп қарастырылған, оның құрылымы 1 суретте көрсетілген. Ол компоненттер бір-бірімен өзара байланысты және өзара әрекеттеседі [8].



Сурет 1. Болашақ педагог-психологтың кәсіби іс-әрекетке дайындық құрылымы

Заманауи педагог-психолог мамандарды кәсіби іс-әрекетке дайындау құрылымын әзірлеу барысында, әлемдік зерттеулер қазіргі өмірге неғұрлым қажетті деп қарастыратын 4К моделін: сыни ойлау (critical thinking), креативтілік (creativity), коммуникативтілік (communication) және командада жұмыс істеу (cooperation) сияқты мазмұнмен толықтыру қажеттігі туындап отыр. Бұл туралы 2018 жылы 5 қазанда Президент өзінің жолдауында қазіргі білім беруде 4К моделіне ерекше назар аударылып жатқандығын атап айтқан болатын. Болашақ педагог-психологтардың кәсіби іс-әрекетке дайындықтарын күрделі көп деңгейлі жүйе ретінде, ЖОО жалпы білім беру үдерісінің ажырамас бөлігі ретінде қарастыра отырып, біз келесі құрамдас компоненттерді: болашақ педагог-психологтың кәсіби іс-әрекетіне дайындау үдерісіне қоғамның талаптары, болашақ педагог-психологтардың кәсіби іс-әрекетіне дайындық үдерісін қалыптастырудың міндеттері, критерийлері мен нәтижесі деп қарастырып, оның үлгісін 1 кестеде ұсынып отырмыз.

1 кесте - Рухани модернизациялау жағдайында болашақ педагог-психологтарды кәсіби іс-әрекетке дайындау құрылымы

Білім беру тапсырысы (ҚР МЖМБС)			
Мақсаты: Рухани модернизациялау жағдайында болашақ педагог-психологтарды кәсіби іс-әрекетке дайындау			
МІНДЕТТЕР:			
Болашақ педагог-психологтардың педагогикалық-психологиялық іс-әрекеттің нормалары, ережелері, коммуникативтік қабілеттерін және педагог-психологтың жеке тұлғасы туралы жалпы түсініктерін, қалыптастыру	Болашақ педагог-психологтарды педагогикалық білімдер жүйесімен қаруландыру; командада жұмыс істеуге қабілетті болу, кез-келген жағдайда саналы шешім қабылдай білу дағдыларын қалыптастыру; әлеуметтік-этикалық құндылықтарды студенттер бойында қалыптастыру және өзінің кәсіптік іс-әрекетінде оларға сүйене білу, заманауи ақпараттық ағынды бағдарлай білу және әлемде өзгеріп отыратын құбылыстар мен процестерге бейімделе білу дағдыларын қалыптастыру;	Тиісті инновациялық технологиялар жүйесін меңгерту және педагог-психолог іс-әрекетінің кәсіби-педагогикалық стилін қалыптастыру;	
Рухани модернизациялау жағдайында болашақ педагог-психологтардың кәсіби іс-әрекетке дайындықтарын қалыптастыру үдерісін ұйымдастыруда (4К моделі бойынша)			
Коммуникативтік	Креативтілік	Командада жұмыс істеу:	Сыни ойлау

Студенттердің кәсіби іс-әрекетке дайындықтары 3 деңгей бойынша тест, сауалнамалар жүргізу арқылы анықталды: төмен деңгей (репродуктивті), орташа (репродуктивті-шығармашылық), жоғары деңгей (конструктивті-шығармашылық). Дайындық деңгейі жоғары (3) – толықтай дайын; орташа (2) – жеткілікті дәрежеде дайын; төмен (1) – дайын емес, жүргізілген зерттеу нәтижелері бойынша, 23,30% осы қызметке толықтай дайын; 47,70% - іс жүзінде дайын, 29% дайын емес екендіктерін көрсеткен.

Қорытынды. Қазіргі заманғы жоғары кәсіби білім беру стратегиясы болашақ мамандарды даярлау сапасын арттыруға бағытталған. Сонымен қатар, кәсіби дайындық фундаменталды білім деңгейінде де, маманның негізгі құзыреттілігі деңгейінде де сапалы болуы керек. Жоғары кәсіби білім беру жүйесінде болашақ маманды кәсіби іс-әрекетке дайындау сапасы қазіргі заманғы мамандықтың бәсекеге қабілеттілігінің критерийлерінің бірі болып табылады, ол сайып келгенде мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін айқындайды.

Қоғамды рухани модернизациялау жағдайында болашақ педагог-психологтарды кәсіби іс-әрекетке дайындауда олардың сыни ойлау (critical thinking), креативтілік (creativity), коммуникативтілік (communication) және командада жұмыс істеу (cooperation) қабілеттерін дамыту мамандардың дайындық деңгейін жетілдіру мүмкіндігі деп тұжырымдаймыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру / Н. Назарбаев // Ақиқат. - 2017. – Алматы қ. №5. - 4-12 б.
2. Тажибаев Т.Т. К.Д. Ушинскийдің психологиясы және педагогикалық психологиясы / Т.Т. Тажибаев. – Алма-Ата: КазОГИЗ, 1948. – 207 б.
3. Калкеева К.Р., Аймагамбетова Р.Х., Джексембаева Г.С. История педагогической науки и образования Казахстана. Учебное пособие, рекомендованное МОН РК / К.Р. Калкеева, Р.Х. Аймагамбетова, Г.С. Джексембаева – Алматы: Эверо, 2018. – 370 с.
4. Иргебаева Н. М. Психология: оқулық / Н. М. Иргебаева. - Алматы: Нур-Принт, 2015. - 527 б.
5. Слостенин В.А., Беловолов В.А., Ильенко Е.В. Личностно ориентированное обучение в процессе профессиональной подготовки специалиста // Сибирский педагогический журнал – 2008. С. 117-129.
6. Формирование готовности студентов вуза к будущей профессиональной деятельности [Электрон. ресурс]. – 2010. – URL: <http://наука-pedagogika.com/> (Дата обращения: 15.12.2018г.)
7. Овчарова, Р.В. Практическая психология образования: Учеб. пособие для студ. психол. фак. университетов / Р.В. Овчарова - М.: Издательский центр «Академия», 2003.- 448 с.
8. Кумушкулов А.М. Формирование готовности к профессионально-педагогической деятельности будущих педагогов-психологов: диссертация кандидата педагогических наук: 13.00.08. - Магнитогорск, 2006. - 204 с.

N.P.Albytova, S.K.Smailova

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Training future educational psychologists for professional activity in the conditions of spiritual modernization

Abstract. The article deals with the issue of professional training of educational psychologists. Also, attention is paid to current issues of modern vocational education. An overview of the stages of the historical development of professional training of a educational psychologist is given and some features of vocational education in modern domestic higher education are shown. Based on the work of scientists focused on the problem of preparing future educational psychologists for professional activities in a changing world, the personal and professional qualities that are necessary for a modern specialist to achieve success in professional activities are proposed. Their influence on future specialists in the determination of vital tasks and ways to solve them is considered. Considering that changes in the social structure of society and the state can lead to significant changes in the education system of a country, it has been proposed to prepare for professional activities on the basis of critical thinking, creativity, communication and cooperation competent and qualified educational psychologists.

Key words: professional activity, preparation for professional activity, personality of a specialist, higher education, educational psychologist, higher educational institution.

Н.П.Албытова, С.К.Смайлова

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: nalbytova@mail.ru, salikhas@inbox.ru)*

Подготовка будущих педагогов-психологов к профессиональной деятельности в условиях духовной модернизации

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы профессиональной подготовки будущих педагогов-психологов. Также особое внимание уделяется актуальным проблемам современного профессионального образования педагогов-психологов. Проведен обзор исторических этапов развития профессиональной подготовки педагога-психолога, показаны некоторые особенности

профессионального современного отечественного высшего образования. Опираясь на ряды работ ученых, направленных на проблему подготовки будущих педагогов-психологов к профессиональной деятельности в меняющемся мире, предложены личностные и профессиональные качества, которые необходимы для современного специалиста для достижения успеха в профессиональной деятельности. Рассматривается их влияние на будущих специалистов при определении жизненно важных задач и путей их решения. На основе критического мышления (critical thinking), креативности (creativity), коммуникативности (communication) и работы в команде (cooperation) в статье предложено подготовить компетентных и квалифицированных педагогов-психологов к профессиональной деятельности, учитывая, что изменения в социальной структуре общества и государства могут привести к значительным изменениям в системе образования страны.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, подготовка к профессиональной деятельности, личность специалиста, высшее образование, педагог-психолог, высшее учебное заведение.

References

1. Nazarbaev N.A. Bolashakka bagdar: ruhani zhangyru [Looking to the future: the modernization of social consciousness] (Akikat, 2017, №5, p. 4-12)
2. Tazhibayev T.T. K.D. Ushinskijdin psihologijasy zhane pedagogikalyk psihologijasy [Psychology and pedagogical psychology of Ushinskyi], (Almaty, KazOGIZ, 1948, 207 p)
3. Kalkeeva K.R., Ajmagambetova R.H., Dzheksembaeva G.S. Istorija pedagogicheskoy nauki i obrazovaniya Kazahstana. [History of pedagogical science and education in Kazakhstan.]: The manual recommended by the MES RK (Jevero, Almaty, 2018, 370 p).
4. Irgebaeva N.M. Psihologiya [Psychology]: okulyk. Abaj atyndagy KazUPU. (Nur-Print, Almaty, 2015, 527 p.)
5. Slastenin V.A., Belovolov V.A., Il'enko E.V. Lichnostno orientirovannoe obuchenie v processe professional'noj podgotovki specialist [Personally oriented training in the process of professional training], Siberian Pedagogical Journal, 2008. p. 117-129.
6. Formirovanie gotovnosti studentov vuza k budushhej professional'noj dejatel'nosti [Formation of university students readiness for future professional activity] [Electronic resource], 2010. Available at: <http://nauka-pedagogika.com/> (Accessed: 15.12.2018)
7. Ovcharova R.V. Prakticheskaja psihologija obrazovaniya [Practical psychology of education]: Training allowance for stud. psychol. a fact universities. — (Izdatel'skij centr «Akademija», Moscow, 2003, 448 p).
8. Kumushkulov A.M. Formirovanie gotovnosti k professional'no-pedagogicheskoy dejatel'nosti budushhih pedagogov-psihologov [Formation of readiness for professional and pedagogical activity of future teachers-psychologists]: dissertation of the candidate of pedagogical sciences: 13.00.08. (Magnitogorsk, 2006, 204 p).

Авторлар туралы мәлімет:

Албытова Н. П. - әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының профессоры м.а., педагогика ғылымдарының кандидаты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш., 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Смайлова С. К. - «Педагогика және психология» мамандығының 2 курс магистранты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш., 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Albytova N.P. - Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Social Pedagogy and Self-Cognition, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich Str., 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Smailova S.K. - Master degree Student of the specialty «Pedagogy and Psychology», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich Str., 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

IRSTI 14.35.07

**B.E. Alimzhanova, Zh.K. Abeldina, Zh. K. Moldumarova,
Zh.E. Moldumarova, R.K. Abeldina**

*S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan
(E-mail: alim-bal@yandex.kz, abel-09@yandex.kz, jibek-mol@mail.ru,
moldumarova@mail.ru, rauza-k12@mail.ru)*

The evaluation effectiveness of the university professor`s activities by rating system

Abstract: The development issues of market relations in the field of higher education in order to improve the quality of learning services are shown in this article. The introduction of credit learning technology allows to stimulate students` cognitive activity, strengthens motivation and increases academic mobility. The process is analyzed, the ways of solution to the problems in condition of functioning of the credit system of the students are proposed. It is revealed how to strengthen the motivational activity of another key figure in the educational process - the university professor. Because the quality of the teaching staff is also the quality of the knowledge obtained by students. In conditions of the credit-rating system, not only students earn points, but university professors have to prove and improve their skills, which is assessed by the scores. Not only competence but also the professor`s salary is assessed by the rating method.

Key words: Rating system, education quality assessment, learning service, university professor`s rating.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-35-41>

Introduction. As the world practice has demonstrated, education and science are recognized as the most important priorities of the national strategy for the development of countries. Meanwhile, in general, the society has not allocated sufficient resources for higher education, which allows resolving satisfactorily the issues of the society itself. According to UNESCO experts, this situation is connected with the tendency of approach to this problem from the point of view, as if educational institutions are economic enterprises, goods producing industries and sale services [1]. This approach is created by the application of market principles based on freedom of choice and competition that are not directly applicable to higher education, since education is not an economic branch, its products are not identical with financial categories, it is itself a key function of existence and development society.

The commercialization in the educational and scientific spheres is caused by state role changes in these areas, knowledge is becoming a specific commodity that plays a mutually beneficial role in the cost system and consumer society.

According to the World Bank, Kazakhstan`s education expenditures on GDP (Gross Domestic Product) are 2.8%, it is less than Iran`s (2.9%), Russia is (3.8%), but it is more than Afghanistan (2, 5%).

We rank 127th in the general ranking of the level of education expenditure from 153 countries. According to the official MES report, over 40% of 15-year-olds were not able to complete second-level assignments in PISA tests, while in the countries of the Economic Commonwealth the figure is around 20% [2].

2009		2012
405 points (53rd place)		432 points (49th place)
400 points (58th place)		425 points (52nd place)
390 points (59 place)		393 points (63rd place)

Picture 1 - Kazakhstan`s results according to the International Program on the Evaluation of Students` Educational Achievement (PISA)

Thus a reorientation to the solution of main task of modern education is necessary: it is the training of specialists who are able to adapt quickly and successfully in the difficult situations and make the right decisions in any situations even the most extraordinary situations.

According to the modern studies, conducted both here and abroad, the intellectual level of students is falling, because of computer technologies, simplifying the search for necessary information, which leads to certain degradation of mental activity. This especially has an impact on the study of the disciplines of the mathematical and natural-educational cycle [3,4].

To date, among all the problems associated with changing social and economic relations, the formation of Kazakhstan`s market economy and entry into life of all the necessary attributes of a market economy, including such a primary factor of self-sufficiency and a pledge of prosperity, which is competition, the commercialization of the educational sphere has been the most controversial issue. Until recently, education and commerce were perceived by society as antagonistic concepts. In the public mind there was a persistent conviction against market relations in the educational activity.

Method. The realization of the market entities of the economy of Kazakhstan has fundamentally changed the priorities in the activity of the country`s higher school. The ultimate goal remains the same - the training of a highly qualified specialist in demand on the labor market. However, the ways to achieve this goal have changed significantly.

Whereas previously all the attention of the teaching staff was focused on the quality of the educational and methodological and scientific organization of the educational process and the staffing of highly qualified lecturers but today the faculty need take care of filling the classrooms with student contingents, i.e. the professors` career guidance activities are increasing.

The economic situation has a significant impact on the emerging labor market and identifies the irregularities of the available structure of labor staffs to the public needs. The growth of unemployment affects the younger generation, graduates of universities. Therefore, the goal of the teaching staff is not only to provide the necessary knowledge, but also taking into account the demand to prepare a competitive, able to learn, a modern specialist. Since 2004 the three-level system of training personnel (bachelor-master-doctor of philosophy) has been implemented in our university in accordance with the Bologna Agreement using the credit-rating system of training which has given dynamism to the introduction of new educational technologies, the activation of teaching methods, the introduction of elective academic disciplines that approximate the traditional academic fundamentalism to the realities of the labor market needs.

The introduction of credit learning technology allows to stimulate cognitive activity of students, strengthens motivation and increases the academic mobility. But how to strengthen the motivational activity of another key figure in the educational process – a university professor? This is because the quality of the teaching staff is also the quality of the knowledge obtained by the students. Not only competence, but also the professor`s salary is assessed by the rating method.

Since 2007 these so-called questionnaires to determine the teacher`s rating have been tested at the university, in which an attempt has been made to evaluate all the activities of the professor in scores. For this purpose, indicators of the rating have been developed, it was consisted of scores on academic work,

teaching and research work, research work with students, career guidance work and educational work, according to the sections of the professor's individual plan approved at the beginning of the academic year.

Results and Discussion. Since 2008, an additional payment of teaching work has been introduced, according to the earning points, a payment from 0 to 30% has been done on the basic salary. Year after year the indicators have been improved, these were discussed and raised by the teaching staff of the departments, the proposals submitted by the teaching staff for improving the accounting and those activities that had not been previously entered in the questionnaire were taken into account, but were implemented by teachers, for example, participation in various commissions, publications in high-ranking journals, included in the databases Clarivate Analytics, Scopus, Elsevier, Springer Link, with a quartet, etc.

Table 1 – University professor's rating questionnaire

№	Group / indicator name	Unit of measurement	Number of units.	Grade, points			Document application numbers
				Per unit	maximum	Total	
1.	Research and innovation activities				1034,0		
1.1.	Participation in funded research						
1.2.	Edition of the monograph:						
1.3.	Training of scientific personnel:						
1.4.	Scientific publications:						
1.4.1.	in periodicals included in the database Clarivate Analytics, Scopus, Elsevier, Springer Link, with quartile:Q1- Q4						
...							
1.5.	Obtaining of protection documents for intellectual property:						
1.6.	Introduction of scientific results in the production based on research results						
1.7.	Advanced training and testing of scientific results:						
2.	Teaching activity and educational-methodical work				362,0		
2.1.	Including video lectures in the educational process	Topic					
2.2.	Conducting classes in the online mode	Subject					
2.3.	Results of the survey of students on the quality of teaching discipline:						
2.5.	Open door classes and seminars:						
2.7.	Publication of educational and methodical literature:						
...							
3.	Work with students				151,0		
3.1.	Good curatorial work	-					
3.3.	Holding of meetings, poetry events, competitions, conferences, sports games, subject Olympiad and other educational activities:						
3.5.	Cultural and sport events achievement of the group						
4.	Development support of JSC "KATU named after S. Seifullin"				394,0		
4.16.	Participation in the Council's work, commissions, committees, working groups:						
...							
TOTAL RATING:					1 941,0		

There was a new section in the questionnaire where the points taken from the teacher for various infringements which were fixed in the orders or protocols of the corresponding commissions were summed up. Such questionnaires were filled by professors twice a year according to the terms of the educational process, but last few years they are filled once at the end of the academic year.

This way not only students earn credits, but also university professors must prove and improve their skills, which is evaluated by the rankings, checked by the commissions at the faculties and the corresponding university commission in summarizing up the rating.

Table 1 shows the form of the questionnaire to define the teacher's rating with scores, which are taken according to the sections of the teacher's individual work plan. The introduction of a rating system for education quality of assessment naturally influenced the teaching and methodological support of the educational process. The number of textbooks, teaching aids and educational-methodical complexes developed by the teaching staff has increased. If earlier there were problems with the plan for the publication of educational and methodological literature, now there are limits on number and types of UML publications. The bank of electronic textbooks and electronic educational and methodical complexes has significantly increased.

The scientific research work at the departments was improved. Not only the participation of teaching staff in funded scientific programs, the grants of international and republican level won, but all kinds of scientific research are encouraged. Of course, the conducting scientific works make a significant contribution to the development of the professional level of the employee, his competence in the chosen scientific direction, since now the monographs, the publication of articles in journals and collections of international, republican and university conferences, participation in conferences, symposiums and other events of different levels are recorded in points. A significant contribution to the rating is made by the introduction of research results into the industry or to the enterprise.

An important part of research is engagement of students to scientific and research work. The management of scientific work, both students and schoolchildren, is taken into account. The preparation of students with reports at the conferences publication of joint reports, participation in the competitions of student scientific works, as well as receiving awards - diplomas, medals, diplomas for scientific contribution is evaluated. The number of student scientific papers and reports has increased since this system of assessing the quality of teaching staff was introduced.

The vocational guidance work of the university teacher is an important role in the activity of the teacher with the introduction of market relations. The number of points that the teacher earned for this section depends on the number of students and undergraduates who have chosen the university and specialty as a result of his explanatory work. Moreover, in recent years, the payment on the rating system has become significantly to depend on how actively the teacher takes part in career guidance work. This is understandable, because if students do not go to the university, then there will be no one to teach, and consequently the teaching staff is significantly reduced. But on the other hand the most important reason of the formation of the student contingent is the so-called rating of the educational institution, defined by the quality of the educational process, the quality of the knowledge gained, the competent management of the management personnel, the demand for specialties in the labor market. Under the influence of Western technology according to the rating technology of education, our universities are moving to the institution of tutors and advisers - however, as before, all this is combined with the system of supervision as the basis for the educational work of students. This section takes into account the work of the teacher, as the curator of the group, and other aspects of the educational work of the teacher-mentor. In addition, this section also takes into account other forms of organizational and creative work with students.

Conclusion. In the rating system of assessing the quality of teaching there are fine sanctions for various kinds of violations recorded in orders and protocols of the relevant commissions,

including for the unreliability of the information provided, confirming this or that type of activity.

To assess the quality of the teacher's work on the level of knowledge of graduates is not always possible, because such a criterion integrates the results of the work of many employees, and it is very difficult to single out the contribution of an individual teacher. In this case, the system of assessing the quality of the teacher's work is the panacea that allows you to assess the contribution of a particular teacher and serves as one of the most important tools for managing the quality of education. The development and implementation of a teacher assessment system in our university helped to improve the quality of the educational services provided, S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University is on the leading positions among the universities of the Republic of Kazakhstan, gaining high ratings, serves to improve the payment of labor, improve management practices.

Список литературы

1. Прокопьев В.П. Некоторые аспекты развития рыночных отношений в сфере высшего образования. // Интеграция образования. -2000. - С. 35-36.
2. Байтуkenов Т. Жизнь.kz: со статистикой не спорят - её улучшают. [Электрон.ресурс] – 2018. – URL: <https://bestgothic.com> (Дата обращения 21.04.2018)
3. Мамырханова А.М., Есембаева Г.Б. Естественнонаучная грамотность обучающихся в средней школе по результатам международных исследований: состояние и пути повышения качества (на примере Казахстана) // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – ч. 1, № 6. – С. 128-131.
4. Abeldina Zh., Moldumarova Zh., Abeldina R.K., Moldumarova Zh.E., Makysh G. Experience in Education Environment Virtualization within the Automated Information System “Platonus” (Kazakhstan) // IJESE- International Journal of Environmental and Science Education. -2016. -Vol. 11, - N 18 - P. 12512-12527.

**Б.Е. Алимжанова, Ж.Қ. Әбельдина, Ж.Қ. Молдумарова,
Ж.Е. Молдумарова, Р.К. Әбельдина**

*С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

Рейтинг көрсеткішімен оқытушы жұмысының тиімділігі бағалау

Аннотация. Бұл мақалада білім беру қызметінің сапасын арттыру мақсатында жоғары білім саласындағы нарықтық қатынастардың дамуы қарастырылады. Кредиттік оқыту технологиясын енгізу студенттердің танымдық белсенділігін белсендіреді, ынталандырады және академиялық ұтқырлықты арттырады. Оқу үрдісіне талдау жүргізіледі, студенттердің кредиттік жүйесінің жұмыс жасау жағдайындағы проблемаларды шешу жолдары ұсынылады. Оқу үрдісіндегі басты тұлға-оқытушының уәждемелік қызметін қалай күшейту керектігі анықталды. Профессорлық-оқытушылар құрамының сапасы да студенттердің білім сапасы болып табылады. Кредиттік-рейтингтік жүйеде тек студенттер ғана рейтинг жинамайды, сонымен қатар оқытушылар да жұмыстары бағаланатын рейтинг жинап өздерінің біліктіліктерін дәлелдеуі және жетілдіруі керек. Оқытушының құзыреті ғана емес жалақысы да рейтингтік әдіспен бағаланады.

Түйін сөздер: рейтинг жүйесі, білім беру сапасын бағалау, білім беру қызметі, оқытушы рейтингісі.

**Б.Е. Алимжанова, Ж.К. Абельдина, Ж.К. Молдумарова,
Ж.Е. Молдумарова, Р.К. Абельдина**
*Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина,
Нұр-Сұлтан, Казахстан*

Оценка эффективности деятельности преподавателя рейтинговым показателем

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы развития рыночных отношений в области высшего образования с целью повышения качества образовательных услуг. Введение кредитной технологии обучения позволяет стимулировать познавательную деятельность студентов, усиливает мотивацию и повышает академическую мобильность. Проводится анализ процесса, предлагаются пути решения проблем в условиях функционирования кредитной системы обучения студентов. Выявляется, каким образом можно усилить мотивационную деятельность другой ключевой фигуры образовательного процесса – преподавателя.

Качество профессорско-преподавательского состава – это и качество полученных учащимися знаний. В условиях кредитно-рейтинговой системы не только студенты зарабатывают кредиты, но и педагоги должны доказывать и повышать свою квалификацию, которая оценивается с помощью набранного рейтинга. Причем рейтинговым методом оценивается не только компетентность преподавателя, от результатов его применения зависит и зарплата преподавателя.

Ключевые слова: рейтинговая система, оценка качества образования, образовательная услуга, рейтинг преподавателя.

References

1. Prokop'ev V.P. Nekotoryie aspektyi razvitiya ryinochnyih otnosheniy v sfere vyisshego obrazovaniya [Some aspects of the development of market relations in higher education], Integratsiya obrazovaniya [Integration of education], 35- 36 (2000).
2. Baytukenov T. Zhizn.kz: so statistikoy ne sporyat - eYo uluchshayut [Life.kz: with statistics do not argue - it improves]. Available at: www.time.kz/journalists/Байтуkenов/articles (Accessed: 21.04.2018).
3. Mamyirhanova A.M., Esembaeva G.B. Estestvennonauchnaya gramotnost obuchayuschih v sredney shkole po rezultatam mezhdunarodnyih issledovaniy: sostoyanie i puti povyisheniya kachestva (na primere Kazahstana) [The natural scientific literacy of students in secondary school on the basis of the results of international research: the state and ways of improving quality (in the example of Kazakhstan)], Mezhdunarodnyiy zhurnal prikladnyih i fundamentalnyih issledovaniy [International Journal of Applied and Fundamental Research], 6 (1), 128-131 (2015).
4. Abeldina Zh., Moldourova Zh., Abeldina R.K., Moldoudarova Zh.E., Makysh G. Experience in Education Environment Virtualization within the Automated Information System “Platonus” (Kazakhstan), IJESE- International Journal of Environmental and Science Education, 11 (18), (2016).

Авторлар туралы мәлімет:

Алимжанова Б.Е. – шетел тілдері кафедрасының аға оқытушысы, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Жеңіс даңғылы, 62, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Абельдина Ж.К. – физика-математика ғылымдарының кандидаты, физика және химия кафедрасының профессор м.а., С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Жеңіс даңғылы, 62, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Молдумарова Ж.К. – экология кафедрасының аға оқытушысы, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Жеңіс даңғылы, 62, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Молдумарова Ж.Е. – кадастр және бағалау кафедрасының аға оқытушысы, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Жеңіс даңғылы, 62, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Абельдина Р.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, жер ресурстарын басқару, архитектура және дизайн факультетінің деканы, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Жеңіс даңғылы, 62, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Alimzhanova B.E. - Senior Lecturer of the Foreign Languages Department, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Pobeda Avenue, 62, Nur-Sultan, Kazakhstan

Abeldina Zh.K. - Associate Professor, Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Physics and Chemistry Department, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Pobeda Avenue, 62, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Moldumarova Zh.K. - Senior Lecturer, Department of Ecology, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Pobeda Avenue, 62, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Moldumarova Zh.E. - Senior Lecturer of the Cadastre and Appraisal Department, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Pobeda Avenue, 62, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Abeldina R.K. - PhD in Economics, Dean of the faculty of Land Management, Architecture and Design, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Pobeda Avenue, 62, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 14.35.07

А.Е. Баймагамбетова, Ж.Е. Абдыхалыкова

*Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, Нур-Сұлтан
(E-mail: ayagoz95.05@mail.ru, zhazkenti@mail.ru)*

Проблемы формирования профессиональной мотивации студентов в социально-педагогическом образовании

Аннотация. Настоящая статья освещает проблему недостаточно сформированной профессиональной мотивации студентов в социально-педагогическом образовании в целом и у студентов специальности «Социальная педагогика и самопознание» в частности. Авторы отмечают, что с каждым годом все меньшее число студентов идут работать по специальности после окончания вуза. В статье говорится о значимости практического обучения в вузе для формирования мотивации к профессиональной деятельности. Рассмотрены значимость и изученность исследуемого вопроса в педагогической и психологической науках. Представлены классификации мотивов учебной и профессиональной деятельности, которые в свою очередь обуславливают проявление учебной, профессиональной активности. Приводится сравнительный анализ трудоустройства студентов после окончания университета, составленный в ходе проведенного опроса среди студентов-выпускников 2017-18 гг. специальности «Социальная педагогика и самопознание».

Ключевые слова: профессиональная мотивация, социально-педагогическое образование, педагогическая профессия.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-42-48>

Введение. В настоящее время к учителям и будущим педагогам предъявляются все более высокие требования. Актуальным становится выявление психолого-педагогических условий, обеспечивающих становление субъектности, стимулирующих готовность к постоянному профессионально ориентированному саморазвитию и потребность в нем [1]. Одним из центральных психологических образований в структуре личности является профессиональная мотивация. Потребность в педагогах с развитой профессиональной мотивацией растет с каждым днем.

Актуальность исследуемого вопроса обусловлена требованиями социального заказа общества и потребностями рынка труда в педагогах профессионального обучения, мотивированных на успешную профессиональную деятельность, способных к саморазвитию и самореализации в профессионально-педагогической деятельности.

Однако на сегодняшний день наблюдается тенденция к уменьшению количества студентов, работающих по специальности после окончания вуза. Это говорит о низком уровне их профессиональной мотивации. У большинства студентов имеются противоречия между высокой оценкой значимости педагогической профессии и слабым желанием заниматься педагогической деятельностью.

В Послании Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Казахстанский путь-2050: единая цель, единые интересы, единое будущее» отмечается, что профессионализм специалистов становится важнейшим условием оптимального включения человека в трудовую деятельность, своеобразным личностным гарантом занятости, фактором эффективного функционирования национального рынка труда. Исходя из этого, должны строиться прогнозы и программы реформирования сферы образования, подготовки, переподготовки и повышения квалификации кадров, формирования эффективной системы непрерывного образования, которая бы отвечала требованиям проводимых реформ, обеспечивала на национальном рынке труда рабочую силу необходимой квалификации. Ведь именно качественное обновление трудовых ресурсов во многом связа-

но с адаптацией работников к новым рыночным реалиям [1].

Как отмечалось в Послании Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана от 5 октября 2018 года, главным критерием оценки успешности вуза является занятость выпускников после окончания обучения, их дальнейшее трудоустройство [2]. Из этого следует, что после получения государственного заказа на специалистов определенного профиля выделяются государственные гранты и создаются рабочие места, на которые впоследствии не хватает специалистов.

В сентябре 2016 года было организовано и проведено маркетинговое исследование, в ходе которого были опрошены 826 студентов-первокурсников столичных вузов Казахстана. Студентам были заданы вопросы о цели их поступления в университет и 73,2% опрошенных респондентов ответили «с целью трудоустройства».

Большинство респондентов указали, что высшее образование им нужно только для получения работы. Интересно, что на вопрос «Укажите причины выбора университета» 47,3% указали качество обучения, 29,4% - имидж университета, 14,5% респондентов сделали выбор на основе отзывов об университете [3]. Эти данные лишь подтверждают тот факт, что студенты довольно часто поступают в вузы неосознанно и не по желаемой профессии. Сформировать же профессиональную мотивацию возможно уже в процессе обучения.

Цель исследования - изучение проблемы формирования профессиональной мотивации, так как данный вопрос является одним из приоритетных направлений в работе со студентами в социально- педагогическом образовании на сегодняшний день.

Задачами исследования являются изучение и анализ состояния проблемы формирования профессиональной мотивации в теории и практике социально- педагогического образования.

Профессиональная мотивация студентов в вузе не возникает спонтанно. Она требует целенаправленных, систематических и согласованных действий по ее формированию. Существенным потенциалом для этого обладает практическое обучение - важнейший компонент целостной системы профессионального становления специалиста. Практическое обучение, характеризующееся относительной автономностью и направленностью на освоение профессиональных компетенций, способствует формированию мотивации за счет погружения личности в среду профессиональных действий, дает возможность студентам своевременно применить и апробировать полученные предметные знания, оценить свою способность и готовность к профессиональной деятельности в реальных условиях.

История. Значимость изучаемого вопроса доказывает и научно-педагогический интерес к различным аспектам выявленной нами проблемы.

В. Г. Асеевым мотивация рассматривается через понятие значимости, из чего следует, что в основе побуждения обычно лежит диалектическое противоречие между объективно значимым и в то же время имеющим субъективную значимость [4, с. 9].

Н. И. Мешков определяет, что сформированность мотивации неизменно приводит к определенным результатам. И, являясь динамическим образованием, мотивация претерпевает изменения в процессе учебной деятельности [4, с. 159].

Так, можно утверждать, что в педагогической и психологической науке сложились теоретические предпосылки, создающие условия для решения проблем формирования профессиональной мотивации в педагогическом образовании. Первую группу составляют *исследования мотивации человека*. Зарубежными психологами представлен динамический подход к рассмотрению сущности мотивации человека, согласно которому мотивация выступает как актуальный процесс, который направляет и побуждает целенаправленное поведение человека (Д. Аткинсон, К. Левин, А. Маслоу, Г. Мюррей, Ж. Нюттен, Г. Олпорт, Х. Хекхаузен и др.). Основоположники советской и российской психологической науки - С. Л. Рубинштейн, В. Н. Мясищев, А. Н. Леонтьев - выделяют

содержательный, *личностно-смысловой аспект*. Также имеются работы, посвященные следующим общим вопросам мотивации: разработке понятийно-терминологического аппарата мотивации как психологического образования, определению структурных компонентов (А.Н. Леонтьев, В.Г. Леонтьев В.Н. Мясичев, С.Л. Рубинштейн, Д.Н. Узнадзе); изучению психологических механизмов мотивации (В.К. Виллюнас, Е.П. Ильин, А.Н. Леонтьев, М.Ш. Магомед-Эминов); мотивации поведения и формирования личности (В.Г. Асеев, П.М. Якобсон, Л.И. Божович).

Ученые О.С. Гребенюк, В.С. Ильин, Н.К. Сергеев, В. К. Виллюнас, А.Н. Леонтьев, Т.Б. Гребенюк рассматривают мотивацию как систему в более сложной метасистеме - личности в целом, состоящей из иерархии структурных компонентов. Выделяются признаки, характеризующие внутреннюю организацию и динамику мотивации человека: иерархическая соподчиненность мотивов (Л.И. Божович, А.Н. Леонтьев), полимотивированный характер деятельности, поливалентность мотивов по отношению к потребностям (Б.И. Додонов, И.В. Имидадзе), пластичность, взаимозаменяемость (Г.Г. Дилиренский и др.).

Вторую группу теоретических предпосылок составляет *непосредственное исследование профессиональной мотивации*. А.А. Вербицкий, О.С. Гребенюк, Т.Б. Гребенюк, Н.В. Кузьмина, Ф.К. Савина, Н.К. Сергеев и др. - работы данных ученых связаны с выявлением иерархии профессиональных мотивов, взаимовлиянием отдельных мотивационных компонентов, анализом психолого-педагогических условий их формирования. Такие ученые, как Т.Л. Бодоев, В.Д. Брагина, Р.С. Вайсман и др. являются авторами исследований по изучению динамики мотивации личности на разных этапах профессиональной подготовки, связанных с разными уровнями овладения профессией. Изучению профессиональной мотивации в аспекте интересов посвящены работы Е.П. Белозерцева, Ф.К. Савиной, Г.И. Щукиной и др. В исследованиях Г.Х. Айсиной, Л.А. Головей, Е.А. Климова и др. профессиональная мотивация включена в структуру профессиональной направленности студента. Как особенность формирования профессиональной мотивации студентов педагогического вуза исследователи (В.А. Сластенин и др.) выделяют то, что мотивы выбора педагогической профессии и мотивация педагогической деятельности не являются тождественными явлениями. Важность ценностного отношения при формировании профессиональной мотивации отмечается Ю.А. Лязиной. В исследовании Н.К. Сергеева и В.В. Арнаутова подчеркивается, что социально-ценностная мотивация профессиональной деятельности закладывается на первых этапах вузовской подготовки - первые и вторые курсы выступают в этом плане как ведущие [5, с. 5].

Под мотивами учебной и профессиональной деятельности понимаются все факторы, обуславливающие проявление учебной, профессиональной активности (потребности, цели, установки, чувство долга, интересы и т. п.). Важнейшие аспекты этой проблемы - структура, иерархия мотивов и ее динамика в процессе профессиональной подготовки.

Существуют различные классификации мотивов профессиональной и учебной деятельности. Так, А.К. Маркова выделяет мотивы профессиональной деятельности, которые подразделяет на процессуальные и результативные; мотивы профессионального общения, среди которых выделяет мотивы социального престижа профессии в обществе, мотивы сотрудничества в профессии, мотивы межличностного общения в профессии; а также мотивы профессиональной личности, раскрывающие роль личности в профессии и индивидуальности в профессии [6, с. 62].

Следует отметить, что выделяют несколько видов мотивации:

- социальная. Студент осознает социальную значимость обучения;
- познавательная. Стремление к получению новых знаний и чувство удовлетворенности от этого;

- личностная. Персонализация себя, чувство самоуважения. Стремление занять авторитетную позицию.

Социальная и познавательная мотивации ориентированы на процесс получения образования, личностная мотивация нацелена на результат, на оценку. Но нельзя утверждать о приоритетности той или иной мотивации, так как именно в их совокупности можно достичь наиболее высоких результатов.

Также можно выделить факторы, которые могут способствовать снижению профессиональной мотивации:

- слабый уровень обучаемости, неготовность к напряженному процессу обучения;
- неверный выбор профессии, стремление поменять направление;
- несоответствие ожиданий студента с реальностью, с тем, что он встретил в вузе.

В образовательных учреждениях студенты, как правило, в основном ориентированы на получение знаний и удачную сдачу экзаменов, и недостаточно внимания уделяется изучению и формированию профессиональной мотивации. Однако важность формирования профессиональной мотивации и практической подготовки осознается большинством студентов.

Проанализировав теоретические основы проблемы мотивации к профессиональной деятельности, мы пришли к выводу, что она представляет собой совокупность познавательных, профессиональных и личностных мотивов, побуждающих к освоению профессиональной специальности, вызывающих активность и определяющих профессиональную направленность.

Специальность «Социальная педагогика и самопознание» в классификаторе специальностей высшего образования появилась сравнительно недавно. Подготовка социальных педагогов ведется в Казахстане с середины 90-х годов и была возобновлена с 2010-2011 учебного года. Наряду с этим осуществлялась целевая переподготовка и повышение квалификации социально-педагогических работников разных категорий. В связи с открытием новой специальности было решено обратиться к зарубежному опыту в социальном образовании, в частности, к российскому. Подготовка социальных педагогов ведется в России с 1990 года. Через социальное образование реализуется социальная политика государства, и оно отвечает общенациональным интересам. За двадцать с лишним лет в России накоплен богатый опыт институционализации социальной педагогики.

При использовании российского опыта в области социальной педагогики важно адаптировать его к казахстанским реалиям, преодолев прямое копирование и подражание. К тому же подготовка социальных педагогов в Казахстане имеет существенные отличия. Так, например, обучение по специальности «Социальная педагогика и самопознание» ведется по двум направлениям: социальной педагогике и самопознанию.

Самопознание является авторской образовательной программой Сары Алпысовны Назарбаевой. Направлено оно на духовно-нравственное образование. Сферой профессиональной деятельности выпускников данной специальности является процесс социализации, духовно-нравственного образования и личностного развития детей и учащейся молодежи в общеобразовательных учреждениях, реабилитационных центрах, учреждениях пеницитарного типа. С каждым годом все больше людей узнает о данной профессии и все большее количество студентов желают обучаться по ней.

Методы исследования. В ходе исследования были проведены теоретический анализ психолого-педагогической и социологической литературы по проблеме; беседа и опрос.

Нами был проведен анализ трудоустройства студентов-выпускников 2017-18 г. специальности «Социальная педагогика и самопознание», основанный на результатах проведенных опросов. Так, были получены следующие данные:



Рисунок 1. Сравнительный анализ трудоустройства студентов: выпускников 2017-18 гг.

Из общего количества опрошенных студентов (29 человек) лишь 4 человека работают по специальности, 1 человек не работает по специальности, оставшаяся же часть студентов в количестве 24 человек решили продолжить обучение в магистратуре. Однако не все студенты, поступившие в магистратуру, обучаются по той же специальности. Некоторая часть студентов поменяла специальность и выбрала другие университеты. Причинами нежелания работать по специальности могут быть низкая заработная плата или недостаточный интерес к профессии. Также большое количество студентов продолжают обучение в магистратуре сразу после бакалавриата, так как испытывают страх оказаться невостребованными после окончания вуза.

Вместе с тем можно заметить, что по сравнению с 2013 годом, в 2014 году было почти вдвое увеличено количество грантов, выделенных на данную специальность, что свидетельствует о востребованности кадров и специалистов социально-педагогического профиля.

Заключение. Таким образом, анализ психолого-педагогической литературы и проведенный опрос показали недостаточную теоретическую и практическую разработанность проблемы формирования мотивации к профессиональной деятельности в процессе обучения. Подготовка студентов к будущей профессиональной деятельности относится к числу таких проблем, которые имеют важнейшее значение для развития системы высшего образования.

Нами предлагаются следующие рекомендации:

- создание практико-ориентированной образовательной программы по специальности;
- выбор каждым студентом индивидуальной образовательной траектории;
- осуществление академической поддержки студентов по вопросам карьерного консультирования.

Успешность формирования профессиональной мотивации студентов может быть достигнута при высокой степени сформированности профессиональной направленности

личности, развитии адекватной системы мотивов учебно-профессиональной деятельности, при эмоциональном принятии будущей профессии и осознании мотивов учебно-профессиональной деятельности - познавательных, социальных, профессиональных.

Список литературы

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева «Казахстанский путь 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее». – Астана, 2014.
2. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана от 5 октября 2018 года. – Астана, 2018.
3. Серикбаев М. Трудоустройство выпускников в условиях казахстанских реалий. [Электрон. ресурс]. - URL: <https://www.zakon.kz/4829134-trudoustrojstvo-vypusnikov-v.html>.
4. Мешков Н. И. Мотивация учебной деятельности студентов / Н. И. Мешков. - Изд-во Мордовского унив-та, 1995 – 182 с.
5. Ступникова А. Д. Формирование профессиональной мотивации будущего преподавателя на начальном этапе обучения в вузе: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 - теория и методика профессионального образования. - Волгоград, 2005. - 174 с. РГБ ОД, 61:05-13/1720
6. Маркова А.К. Психология профессионализма. М., 1996.

А. Е. Баймағамбетова, Ж. Е. Абдыхалықова

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Әлеуметтік-педагогикалық білім берудегі студенттердің кәсіби ынталандыруының мәселелері

Аннотация. Бұл мақалада әлеуметтік-педагогикалық білім беруде және «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының студенттері арасында студенттердің кәсіптік ынталандыру мәселесі қарастырылған. Зерттелетін мәселенің маңыздылығы қоғамның әлеуметтік тәртібімен және кәсіптік педагогтарда кәсіптік педагогикалық қызметте өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі дамытуға қабілетті, табысты кәсіптік қызметке негізделген кәсіби педагогтардағы қажеттіліктерімен анықталады. Білім беру және кәсіптік қызметтің себептерін сыныптапалар ұсынылады, бұл өз кезегінде оқу және кәсіби қызметтің көрінісі болып табылады. «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығы бойынша магистранттар арасында жүргізілген зерттеу барысында оқитын студенттерді жұмысқа орналастырудан кейінгі салыстырмалы талдау.

Түйін сөздер: кәсіби ынталандыру, әлеуметтік білім, педагогикалық білім, педагогикалық мамандық.

A. E. Baimagambetova, Zh. E. Abdykhalykova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Problems of the formation of professional motivation of students in socio-pedagogical education

Abstract. This article covers the problem of the formation of professional motivation of students in social and pedagogical education in general and among students of the specialty «Social pedagogy and self-knowledge» in particular. The relevance of the issue being studied is determined by the social order of society and the needs of the labor market in vocational teachers, motivated for successful professional

activities, capable of self-development and self-realization in vocational pedagogical activities. Considered the importance and knowledge of the studied issue in the pedagogical and psychological science. The concepts of motives of educational and professional activity are revealed. Classifications of motives of educational and professional activities are presented, which in turn determine the manifestation of educational and professional activity. A comparative analysis of the employment of students after graduation, made during the survey among graduate students of the specialty «Social pedagogy and self-knowledge.»

Key words: professional motivation, social education, pedagogical education, pedagogical profession.

References

1. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N. A. Nazarbaeva «Kazahstanskij put' 2050: edinaja cel', edinye interesy, edinoe budushhee» [Message from the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbaev «Kazakhstan's Way 2050: an overarching goal, a common interests, a united future»], Astana, 2014. [in Russian]
2. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N. A. Nazarbaeva narodu Kazahstana [Message from the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbaev to the people of Kazakhstan], Astana, 2018. [in Russian]
3. Serikbaev M. Trudoustrojstvo vypusnikov v uslovijah kazahstanskih realij. [Employment of graduates in the conditions of Kazakhstan's realities]. Available at: <https://www.zakon.kz/4829134-trudoustrojstvo-vypusnikov-v.html> [in Russian]
4. Meshkov N. I. Motivacija uchebnoj dejatel'nosti studentov [Motivation of students' learning activities], (Publishing house of Mordovian University, 1995, 182 p.). [in Russian]
5. Stupnikova A. D. Formirovanie professional'noj motivacii budushhego prepodavatelja na nachal'nom jetape obuchenija v vuze [Formation of professional motivation of the future teacher at the initial stage of training in the university] Dis. Cand. ped. sciences: 13.00.08. - теория и методика профессионального образования. - Volgograd, 2005 174 p. [in Russian]
6. Markova A.K. Psihologija professionalizma [Psychology of professionalism] Moscow, 1996. [in Russian]

Авторлар туралы мәлімет:

Баймагамбетова А.Е. – магистрант 2 курса специальности «Социальная педагогика и самопознание», Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Абдыхалыкова Ж. Е. - доктор PhD, доцент кафедры социальной педагогики и самопознания, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Baimagambetova A.E. - second-year Master Student in Social Pedagogy and Self-Knowledge, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Abdykhalykova Zh. E. - Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Self-Knowledge, PhD, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 14.43.45

Ж.Г. Жакиянова

*Казахстанский инновационный университет, Семей, Казахстан
(E-mail: shanserik@mail.ru)*

Организация контроля и оценки высшего профессионального образования в Соединенных Штатах Америки

Аннотация. Автор статьи отмечает, что для эффективного функционирования высшего учебного заведения требуется наличие и постоянное обновление достоверной и полной информации о его состоянии, условиях и особенностях развития. Регулярная диагностика, отслеживание в динамике всех изменений необходимы для принятия управленческих решений, направленных не только на обеспечение функционирования вуза, но и повышения его качества.

Одним из факторов, способствующих формированию успешной системы управления, является обратная связь, возможная через проведение процедуры оценки деятельности вуза. Повышение интереса к проблемам оценки деятельности вузов как в нашей стране, так и за рубежом можно связать с тем, что потребности общества в образовании стали намного разнообразнее. Развитие системы высшего профессионального образования усилило необходимость поиска новых подходов к оценке функционирования вузов.

В статье рассмотрен американский опыт, а именно: обращено внимание на организацию контроля и оценки высшего профессионального образования в Соединенных Штатах Америки. При подготовке материала были изучены и проанализированы нормативные документы, материалы статей, диссертаций и иные научные труды отечественных и зарубежных исследователей.

Автор заключает, что американские высшие учебные заведения при проведении аккредитации проводят многомерные исследования. Процедура аккредитации для них является добровольным решением со стороны вуза и направлена на определение пути дальнейшего повышения качества деятельности университета, улучшение системы образования в целом, а не на устранение отдельных недостатков.

Ключевые слова: оценка деятельности, организация, высшее образование, контроль, качество, аккредитация, ранжирование, Соединенные Штаты Америки.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-49-59>

Сегодня в качестве мегатенденции подавляющее большинство отечественных и зарубежных исследователей и экспертов выделяют интенсивное развитие и совершенствование системы образования. Создание эффективных образовательных программ, постоянное увеличение их количественных и повышение качественных параметров являются важнейшими условиями стабильности развития государства, его конкурентоспособности.

С социально-экономическими изменениями тесно связана проблема качества подготовки специалистов. Для высшей школы она всегда была актуальной. Появилась необходимость использования новых, современных методов, инструментов в управлении подготовкой специалистов с высшим образованием. Необходимо формировать новую стратегию управления, учитывая при этом развитие рынка образовательных услуг и потребности рынка труда.

Отечественными и зарубежными учеными давно отмечалось, что для эффективного функционирования высшего учебного заведения требуется наличие и постоянное

обновление достоверной и полной информации о его состоянии, условиях и особенностях развития. Регулярная диагностика, отслеживание в динамике всех изменений необходимы для принятия управленческих решений, направленных не только на обеспечение функционирования высшего учебного заведения, но и на повышение качества обучения.

Одним из факторов, способствующих формированию успешной системы управления, является обратная связь, возможная через проведение процедуры оценки деятельности вуза. Повышение интереса к проблемам оценки деятельности вузов как в нашей стране, так и за рубежом можно связать с тем, что потребности общества в образовании стали намного разнообразнее. Развитие системы высшего профессионального образования усилило необходимость поиска новых подходов к оценке функционирования высших учебных заведений.

Высокая социально-экономическая значимость высшего образования в подготовке высококвалифицированных специалистов, изменение условий функционирования вузов, слабое взаимодействие между рынком труда, рынком образовательных услуг и высшим учебным заведением явились причинами пересмотра механизма получения обратной связи.

В Казахстане функционирует несколько аккредитационных агентств, предлагающих услуги по оценке деятельности вузов. В своей работе они опираются на европейские и американские модели. В данной статье мы хотим рассмотреть американский опыт, а именно обратить внимание на организацию контроля и оценки высшего профессионального образования в Соединенных Штатах Америки (США). При подготовке материала мы изучили и проанализировали нормативные документы, научные труды отечественных и зарубежных исследователей.

Аккредитация - это процесс, используемый в образовании США для гарантии того, что школы, колледжи и другие организации образования отвечают и поддерживают минимум стандартов качества и целостности академических, административных и управленческих услуг. Это добровольный процесс, основанный на принципах академического самоуправления. Аккредитацию следует рассматривать как систему коллективной саморегуляции для сохранения баланса между правами учебных заведений на академическую свободу и их ответственность перед государством и обществом. Как федеральное правительство, так и власти штата признают аккредитацию как механизм, по которому измеряются законность и качество программы. На международном уровне аккредитация признанными аккредитованными властями в США приравнена к признанию институтов Министерствами других стран. В аккредитации участвуют как сами вузы, так и образовательные программы.

В США сформирована достаточно гибкая структура управления, но не через Департамент образования - орган, аналогичный нашему Министерству, а через Совет по Аккредитации. Департамент образования США осуществляет косвенное управление вузами при помощи финансовых рычагов, так как по существующим законам деньги федерального правительства и штата на учебные и научные программы могут получить только аккредитованные организации образования и студенты, которые там обучаются.

Совет по Аккредитации Высшего Образования в настоящее время является главным органом по аккредитации вузов США. Он создан через национальный референдум президентов университетов и колледжей в 1996 г., на котором 94% из 1603 принявших в нем участие университетов и колледжей проголосовали за единую политику в области аккредитации высших учебных заведений. Основной целью совета является обеспечение высокого стандарта образования, гарантия его качества для общественных, государственных организаций, агентств и работодателей, информирование студентов и их родителей [1].

Как было отмечено ранее, Джудис Итон [2] выделяет три типа аккредитуемых организаций:

- региональные, которые аккредитуют общественные и частные неприбыльные и прибыльные двух- и четырёхгодичные институты;
- национальные, которые аккредитуют общественные и частные неприбыльные и прибыльные целевые институты, включая колледжи, университеты с дистанционным обучением, частные одноцелевые институты и теологические колледжи и университеты
- специализированные, или профессиональные, аккредитующие специальные программы и школы, такие, как юридические, медицинские, инженерные школы и программы, а также оздоровительные программы.

Американцы считают аккредитацию уникальной характеристикой своего образования, и ее идея принадлежит самим высшим учебным заведениям. По инициативе ведущих университетов и колледжей в 80-90-х годах XIX века в США было создано шесть региональных добровольных объединений учебных заведений, членство в которых обуславливалось подчинением определенным стандартам: Ассоциация колледжей и школ Средних Штатов, Ассоциация колледжей и школ Северо-Западного региона, Ассоциация колледжей и школ Северо-Центрального региона, Ассоциация колледжей и школ Новой Англии (подразделяется на Комиссию по организациям высшего образования и Комиссию по техническому и карьерному институту), Ассоциация колледжей и школ Южного региона (Комиссия по колледжам), Ассоциация колледжей и школ Западного региона (подразделяется на Комиссию по аккредитации младших и общих колледжей и Комиссию по аккредитации старших колледжей и университетов) [2, с. 157].

Согласно Дж.Итону, организации высшего образования стремятся к аккредитации для подтверждения качества перед студентами и общественностью с целью получения доступа к федеральным фондам, таким, как студенческая помощь и другие национальные программы, и для упрощения передачи курсов и программ среди колледжей и университетов. Организации также стремятся к аккредитации, чтобы заработать доверие служащих в их оценке перспектив работы и обеспечения поддержки платы за обучение для служащих, стремящихся получить дополнительное образование [2, с. 11].

Аккредитующие организации требуют от организаций образования ответы на следующие вопросы:

- Имеет ли организация цель, соответствующую высшему образованию?
- Имеет ли организация ресурсы, программы и сервисы для выполнения и поддержания цели?
- Сохраняет ли организация ясно выраженные собственно образовательные результаты, которые соответствуют её миссии и степени, которую она предлагает?
- Оценивает ли организация достижения собственных запланированных результатов, и применяются ли какие-нибудь меры по их улучшению?

Ассоциации по аккредитации издают стандарты, руководства, официальные списки кандидатов, желающих пройти аккредитацию, а также списки тех, кто собирается пройти ее повторно. Ими публикуется информация о кандидатах, не прошедших аккредитацию и о кандидатах, чья аккредитация аннулируется. Списки аккредитованных высших учебных заведений, школ различного вида собственности публикуются в печати, выставляются в Интернете для свободного доступа информации. Каждая аккредитационная комиссия имеет до 30 членов, которые работают в течение 3-х лет. Их кандидатуры предлагают президенты колледжей и университетов, суперинтенданты и директора школ; все претенденты должны иметь очень высокую профессиональную квалификацию и репутацию.

В связи с тем, что американские университеты и колледжи, ревностно оберегавшие свою автономию, всячески противились контролю даже со стороны своих коллег, введение системы аттестации вузов и их аккредитации началось только в 1913 г. с ассоциации колл-

леджей и школ Северо-Центрального региона, а завершилось лишь в 1952 г., когда, наконец, оценке согласились подвергнуться университеты и колледжи ассоциации Новой Англии.

Традиционно, аккредитация, как узаконенный процесс, включает в себя следующие этапы:

1. Аккредитуемая организация устанавливает и периодически обновляет свои стандарты, которым должны следовать кандидаты (вузы) для получения аккредитации или прохождения повторной;

2. Вуз подает прошение в ассоциацию для получения институциональной/специализированной аккредитации или же для повторной аккредитации, если уже пришло время;

3. Процесс подготовки к проведению интенсивного контроля со стороны аккредитуемой ассоциации;

4. Аккредитуемая ассоциация выбирает команду академических административных экспертов (руководителей) похожих программ и вузов. Эта команда просматривает предоставленный институтом или факультетом доклад об их работе, затем посещает институт или факультет для инспекции. При оценивании используются Руководства по оцениванию аккредитуемой ассоциации;

5. Группа экспертов предоставляет ассоциации полный отчет, по результатам которого принимается решение, стоит аккредитовать данное учебное заведение или нет. Также эксперты определяют те условия, которые должны быть выполнены перед аккредитацией;

6. Члены аккредитуемой ассоциации голосуют «за» или «против» аккредитации данного кандидата, основываясь на результатах инспекции, предоставленных в отчете команды экспертов. Результаты голосования можно узнать в ежегодном издании ассоциации, в котором называются институты, прошедшие аккредитацию.

В США введен специальный статус кандидата для аккредитации. Любая организация образования, не имеющая аккредитации, в течение 3-4 лет является кандидатом для аккредитации. За этот период вуз, колледж или школа систематически подвергаются жесткому инспектированию на месте для оценки эффективности работы и соответствия образовательным стандартам. Однако это не заменяет процедуры аккредитации, а только показывает, что учреждение движется вперед к аккредитации. Если организация успешно проходит эту стадию, она может пригласить аккредитуемую организацию для проведения окончательной процедуры.

Чтобы поднять свой статус и получить признание, организации образования стараются проходить аккредитацию чаще, чем требуется, пока университет или колледж не получат высокий рейтинг [1]. Рассмотрим систему оценки американского университета на примере требований Ассоциации университетов региона Средних Штатов (Иллинойс - Средний Западный Штат США).

Комиссией по высшему образованию Средних Штатов разработаны и опубликованы два документа: 1) «Общая схема для оценки результатов» (второе издание, 1996 год); 2) «Параметры успеваемости в высшем образовании и стандарты аккредитации» (1994 год). На основе этих документов региональной Ассоциации и происходит подготовка университетов к аккредитации. Данные документы не представляют собой конкретной регламентированной программы оценки университета. Наоборот, принципиальная специфика аккредитации по-американски состоит в том, что, несмотря на стандартность самой процедуры аккредитации, Ассоциация по высшему образованию оставляет за каждым университетом и колледжем исключительное право определять оптимальную стратегию и способы ее проведения.

Каждый американский вуз, планирующий проведение оценки и аккредитацию,

должен разработать свою концептуальную схему, свою стратегию и программу оценки, свою методику и план ее реализации в соответствии с собственной миссией, целями и университетскими ресурсами. При этом применяется ли вузом собственная или заимствованная стратегия и методика оценки не столь важно, как то, что процесс оценки должен быть совместным трудом преподавателей, администрации университета и студентов. Согласно американским стандартам аккредитации, оценка применяется в следующих основных сферах: 1) качество академических и иных учебных программ; 2) институциональная (общеуниверситетская) эффективность; 3) отчетность и общественная ясность процессов и процедур.

Стандарты аккредитации разделены на 9 областей: 1. Институциональная честность и открытость; 2. Цели, планирование и эффективность; 3. Руководство и управление; 4. Учебные программы; 5. Преподавательский состав и иной персонал; 6. Информационные и обучающие ресурсы; 7. Условия обучения и быта студентов; 8. Материальные ресурсы; 9. Финансовые ресурсы [3, с. 291].

Каждый стандарт имеет перечень критериев оценки.

К примеру, Иллинойский технологический институт (Чикаго, США) проводит оценку деятельности вуза по следующим критериям: 1. Миссия и институциональная честность; 2. Подготовка к будущему; 3. Обучение студентов и эффективность преподавания; 4. Приобретение, открытие и заявление знаний; 5. Вовлекаемость и служение обществу [4].

Оценка качества образования является, по существу, составной частью процесса преподавания и получения знаний, она способствует проведению критического самоанализа образовательного процесса, основанного на фактических данных. То есть недостаточно только проводить оценку качества, данные оценки должны применяться, чтобы вуз и преподаватели могли улучшить реальное качество образования. При этом по мнению Комиссии по высшей школе, из данных, полученных в процессе оценки, могут быть выделены несколько вопросов:

- 1) разработал ли вуз программы, помогающие преодолеть недостатки в освоении требуемых навыков?
- 2) исследовал ли вуз влияние отбора перечня и последовательности курсов на учебные результаты студентов?
- 3) насколько успешно студенты усваивают знания и навыки образовательных и специальных предметов?
- 4) пересмотрен ли учебный план, если результаты оценки показывают, что такой пересмотр обоснован?
- 5) разработал ли вуз программы, способствующие личному социальному росту студентов [5].

Перечень выделяемых вопросов может быть расширен.

Как указывается в американских «Параметрах и стандартах аккредитации»: наиболее продуктивное изучение полученных результатов должно предоставлять полезную совокупность данных для вузовских исследований и позитивных изменений. Важно то, что при этом всячески подчеркивается роль преподавательского состава, который обязательно должен быть вовлечен в процесс улучшения образования. Активность преподавательского корпуса как на стадии оценки, так и на стадии последующих новаций и изменений является характерной чертой университетов США.

В материалах региональной Ассоциации университетов Средних Штатов приведена схема «петля улучшения качества преподавания», где последовательно замкнуты: «преподавание - обучение - оценка - улучшение – преподавание». Таково место оценки в процессе улучшения качества высшего образования. Интересно, что Комиссия по высшей школе не выступает за стандартизацию всех результатов оценки и не стремится

к применению механического подхода в совершенствовании преподавания и обучения. Однако вузу требуется показать, что результаты оценки были использованы в качестве основы для постоянного самосовершенствования.

Следующий важный аспект оценки - это оценка эффективности университета как организации. Если преподавание и научная работа - это то, что делает вуз, то институциональная эффективность - это то, чего вуз на самом деле добивается. И чем больше в процессе оценки имеется доказательств соответствия организационных результатов поставленным целям, тем более очевидна институциональная эффективность, тем более вероятно получение или подтверждение аккредитации университетом. Процесс аккредитации в этом случае может рассматриваться как попытка добиться желаемых результатов, а оценка при этом - как получение информации, позволяющей определить, где необходимы улучшения.

Таким образом, оценка институциональной эффективности предполагает обязательное формулирование миссии, цели и задач университета, которые преподавателями и персоналом переносятся в образовательные программы. Определение миссии и задач университета является отправной точкой для выявления его институциональной эффективности. С другой стороны, любая формулировка миссии и цели должна быть трансформирована в форму краткосрочных и долгосрочных планов. При отсутствии таких планов оценка институциональной эффективности университета проблематична.

При этом в американских рекомендациях по оценке и аккредитации подчеркивается связь оценки институциональной эффективности с самоизучением, самообследованием. Так, в идеальных условиях сам вуз проводит самооценку, чтобы проверить соответствие планов, бюджетов и функций, уточнить распределение ресурсов, углубить учебные программы. Что касается оценки отчетности и общественной прозрачности учебного заведения, то это также является важным аспектом, позволяющим реально сравнивать деятельность и состояние разных университетов.

Очевидно, что результативность оценки зависит не только от ее общей схемы и детализированной стратегии и программы. Сами методы сбора и оценки результатов вуза должны быть адекватными. Сбор соответствующих данных о результатах деятельности университета - это сложная работа, связанная с проблемами измерения. Даже если позитивный рост происходит, то количественные и качественные методы не всегда могут быть адекватными, чтобы измерить эти изменения и развитие.

Поскольку один из основных критериев оценки учебного заведения - это качество преподавания и обучения, мониторинг личностного развития студента, то оценка достижений за время обучения в вузе проходит путем тестирования, которое проводят частные независимые компании. Кроме того, специальные центры образования, которые чаще всего являются структурными подразделениями крупных университетов, проводят анкетирование и интервьюирование студентов и выпускников.

Многие американские университеты пришли к выводу, что долгосрочные многомерные исследования производят больший эффект, чем одноразовые одномерные исследования. Поэтому опросы мнений, интервью студентов, оценка работы преподавателей, успеваемость студентов по результатам тестов, периодические обзоры учебных программ, изучение деятельности выпускников, оцененные со временем, - все это является важными средствами получения полезной информации и обратной связи. Однако в американских вузах имеется и скептическое отношение к стандартизированным тестам. По мнению некоторых преподавателей, стандартизированные тесты не охватывают полностью содержания учебных предметов и опыта работы в студенческой аудитории.

Если брать в целом, в широком контексте оценки общего университетского (институционального) качества, то академические достижения студентов - это критический

компонент для определения того, достиг ли вуз своих образовательных и других целей. Следовательно, общая оценка вуза в обязательном порядке должна фиксировать академические достижения студентов. Это обеспечивает основу для суммарной оценки эффективности университета, на базе которой те, кто принимает решения, судят об уровне вуза. А суждения эти могут варьироваться от общественного одобрения до реального увеличения или уменьшения ресурсов, в особенности для государственных вузов.

Как уже отмечалось, суть американского подхода к оценке и аккредитации университетов заключается в том, что отсутствует единый шаблон оценки, а вузы могут комбинировать различные методики, разрабатывая собственную программу оценки. Однако следует отметить те принципы оценки, которые имеют универсальное значение: участие преподавателей, административная поддержка и т.д.

Особое значение в университетах США придается привлечению преподавателей к процессу оценки. Инициатором оценки может быть ректор, проректор, декан, но преподаватели должны быть в центре оценки университетских результатов. В идеале оценочный процесс вырастает из партнерства между администрацией и преподавательским составом. Участие преподавателей в оценке необходимо, в том числе и для того, чтобы они могли сохранять приверженность к результатам проверки по прошествии времени и стремились в итоге к реализации позитивных изменений.

Следует отметить, что преподаватели не могут независимо администрировать оценочный проект по всему университету. Для программы оценки необходима сильная административная поддержка - администраторы должны работать вместе с преподавателями. Чтобы стимулировать на должном уровне интерес преподавателей к оценке, администраторы должны уважать обязательства преподавателей по времени, учитывать их приоритеты и системы ценностей. Может возникнуть ситуация, когда подходы к оценке, приемлемые для одного преподавателя, могут оказаться неприемлемыми для другого. Так же как, впрочем, и подходы к оценке одного вуза могут не подойти к другому. Но все это, с точки зрения американских Комитетов по высшему образованию, нормальное явление, которое следует не отбрасывать, а учитывать.

При этом следует подчеркнуть, что в большинстве американских вузов имеются специальные отделы по оценке, проводящие централизованный сбор информации, задающие направление оценки и координирующие общую деятельность. Однако по американским понятиям, каждый университет должен найти собственный подход, чтобы обеспечить эффективное осуществление оценки с участием преподавателей. Начинать же, в соответствии с самым простым практическим методом, надо с того, что есть, и уже на этой основе создавать нечто новое.

Преподаватели должны начать на своем уровне (уровне студенческой аудитории) разработку проекта оценки так, чтобы в итоге ответить на ключевые вопросы: 1) что должны изучать студенты? 2) насколько хорошо они это изучают? 3) как мы это узнаем? 4) как эта информация может улучшить обучение?

Преподаватели, со своей стороны, могут принимать участие в оценке и на факультетском, и общеуниверситетском уровне. И здесь в американских вузах (также, как и у нас) комиссии преподавателей и администраторов являются центральным компонентом общеуниверситетской оценки.

Важным аспектом оценивания в вузах США является понимание того, что оценивание - это основа для постоянного самосовершенствования. В идеальных условиях оценивание является частью каждодневной деятельности, поддерживается администрацией, служит основанием для внутри университетских реформ, рассматривается преподавателями как профессиональная обязанность [6].

Комитет по высшей школе Ассоциации колледжей и школ региона Средних Штатов

предлагает вузам следующие основополагающие принципы оценки:

1) Оценивание должно быть многоуровневым, а главным компонентом его должны стать образование и развитие студентов. Данный принцип предполагает использование различных методов к определению качества образования. Хорошо зарекомендовали себя в Америке тесты по общему образованию после 2 лет обучения и тесты по фундаментальным и специальным дисциплинам после 4 лет обучения. Однако существенное значение имеет и анкетирование - методы оценки, обеспечивающие сходные индикаторы качества образовательных программ:

- оценка студентами содержания курсов и качества преподавания;
- степень удовлетворения студентов качеством образовательной программы;
- степень их личного развития;
- степень участия студента в образовательных программах;
- степень участия студента в академических и дополнительных мероприятиях;
- оценки преподавателями друг друга;
- оценка достижений и деятельности выпускников.

2) Программы по оценке должны включать исследования и анализ результатов оценки. Результаты оценки должны быть интерпретированы, проанализированы и сохранены. Так, оценка принесет пользу и в будущем, когда будут сравнены результаты различных по времени оценок.

3) Программы по оценке должны быть реалистичны. Очевидно, что оценка должна начинаться с реалистичными ожиданиями в плане осуществления намеченных целей. Цели университета должны соответствовать его ресурсам.

4) В оценке должны максимально использоваться существующие данные исследований. Многие вузы начали успешные программы по оценке, проанализировав полезную информацию, которая уже была в университете, со временем постоянно расширяя сбор информации.

5) Результаты оценивания должны принести доходы, оправдывающие затраты вуза на него. Основная прибыль от результатов оценки в том, что она представляет информацию, которая в других случаях недоступна, но необходима для принятия решений. Обычно университеты сталкиваются со следующими затратными статьями:

- создание инструментария оценки (тесты, анкеты, вопросники, обзоры и т.д.) в университете или приобретение его извне;
- администрирование, применение инструментария оценки среди студентов и преподавателей; анализ оценки и распространение результатов;
- координация мероприятий по оценке.

В оценке деятельности вуза главную роль играет оценка основных образовательных секторов:

- 1) общее образование (общеобразовательная программа);
- 2) специализация;
- 3) развивающее, базовое образование (для поступающих в университет студентов);
- 4) личное и общественное развитие студента;
- 5) послевузовское и профессиональное образование [6].

Важную роль в США играет процедура ранжирования вузов. Ранжированием вузов часто занимаются СМИ. Согласно американской практике ранжирования каждый критерий оценивается численно от 1 до 100 %. К примеру, газета «The U.S. News» проводит ранжирование по следующим показателям:

1. Результат оценки деятельности одного вуза руководителем другого (peerassessment). Советником президента, проректором или деканом факультета исследуется качество академических программ. Данный показатель оценивается в 25 процентов.

2. Удержание (retention) (национальным университетам и либеральным колледжам искусства отводится 20 %, а колледжам по подготовке бакалавров и магистров – 25%). Оценивается качество предлагаемого образования. Данный показатель измеряется по количеству первокурсников (как много первокурсников возвращается в кампус на следующий год) и количеству выпускников, заканчивающих данное учебное заведение. Чем их больше, тем, значит, лучше оцениваемый вуз способен построить учебный процесс в классах, обеспечить успешное обустройство в жизни.

3. Человеческие ресурсы (faculty resources) (20 %). Речь идет о ППС вуза: чем больше удовлетворенность студента от контакта с преподавателем, тем больше ожидаемый контингент выпускников.

4. Студенческая избирательность (students electivity) (15 %). Определяется частично способностями и амбициями студенческого контингента. 50 % от общего процента (15-ти) отводится на оценивание результатов SAT и АСТ; 40% - пропорция количества абитуриентов, заканчивающих обучение в средних школах, 10% - оценивается пропорция студентов учебного заведения к количеству абитуриентов.

5. Финансовые ресурсы (financial resources) (10 %).

6. Уровень оценки исполнения (graduation rate performance) (5 %; только для национальных университетов и либеральных колледжей искусства). Оценивается влияние программ и политики вуза на выпускной уровень студента. Высокий реальный уровень знаний студентов по сравнению с предполагаемым подтверждает достижения университета.

Анализ вышеизложенного показывает, что американские высшие учебные заведения при проведении аккредитации проводят многомерные исследования [1]. Анализ процедуры аккредитации, ранжирования вузов, критериев и принципов оценки деятельности вузов показал большую заинтересованность государства и самих организаций образования в повышении качества предоставляемых услуг, учет интересов всех субъектов образовательного процесса. Таким образом, процедура аккредитации для них является добровольным решением со стороны вуза и направлена на определение пути дальнейшего повышения качества деятельности университета, улучшение системы образования в целом, а не на устранение отдельных недостатков.

Список литературы

1. Каланова Ш.М. Система аккредитации высших учебных заведений в США // Вестник Высшей школы Казахстана, 2001. - № 6. - С. 182-188.
2. Miller В. Assessing Organizational Performance in Higher Education, 2007.
3. Научно-информационное обеспечение управления образованием на макроуровне: модернизация, глобализация, конкуренция / Под ред. С.А. Абдыманапова. Астана: ЕНУ им. Л.Н.Гумилева, 2005. – 648 с.
4. Report of a comprehensive evaluation visit to Illinois Institute of Technology, Chicago, Illinois, 2006.
5. Accreditation Handbook /N.W.A.S.C., Seattle, 1988; Brennan J., Gocdegebuure I., Sban J., Westerbeijden D., Weustbof P. Comparing Quality in Europe // Higher Education in Europe / UNESCO European Centre for Higher Education. 1993/ - Vol. XVIII. - N 2
6. The Evolution of Administrative offices in institutions of Higher Education in the United States/ by Earl J. McGrath. Chicago, Illinois [Electronic resource]. Available at: <http://info.shorelight.com>.

Ж.Г. Жақиянова

Қазақстан инновациялық университеті, Семей, Қазақстан

**Америка Құрама Штаттарында жоғары кәсіптік білім беруді
бақылау мен бағалауды ұйымдастыру**

Аннотация. Мақалада автор жоғары оқу орнының тиімді жұмыс істеуі үшін оның жағдайы және даму ерекшеліктері туралы шынайы және толық ақпараттың болуы және үнемі жаңартылуы талап етілетінін атап өтті. Тұрақты диагностика - барлық өзгерістердің динамикасында бақылау жоғары оқу орнының жұмыс істеуін қамтамасыз етуге ғана емес, оның сапасын арттыруға бағытталған басқару шешімдерін қабылдау үшін қажет.

Басқарудың табысты жүйесін қалыптастыруға ықпал ететін факторлардың бірі - жоғары оқу орнының қызметін бағалау рәсімін жүргізу арқылы мүмкін болатын кері байланыс болып табылады. Біздің елімізде де, шетелде де жоғары оқу орындарының қызметін бағалау проблемаларына деген қызығушылықты арттыру қоғамның білім алуға деген сұраныстары әлдеқайда әралуандығымен байланыстыруға болады. Жоғары кәсіптік білім беру жүйесін дамыту жоғары оқу орындарының жұмыс істеуін бағалауда жаңа тәсілдерді іздестіру қажеттілігін күшейтті.

Мақалада Америка тәжірибесі қарастырылған, атап айтқанда Америка Құрама Штаттарында жоғары кәсіптік білім беруді бақылау мен бағалауды ұйымдастыруға назар аударылған. Материалдарды дайындау кезінде нормативтік құжаттар, отандық және шетелдік зерттеушілердің өзге де ғылыми еңбектері зерделеніп, талданды.

Автор американдық жоғары оқу орындары аккредитация жүргізу кезінде көпөлшемді зерттеулер жүргізеді. Аккредитация рәсімі ЖОО тарапынан ерікті шешім болып табылады және университет қызметінің сапасын одан әрі арттыру жолдарын анықтауға, жекелеген кемшіліктерді жоюға, жалпы білім беру жүйесін жақсартуға бағытталған.

Түйін сөздер: қызметті бағалау, ұйым, жоғары білім, бақылау, сапа, аккредитация, ранжирлеу, Америка Құрама Штаттары.

Zh.G.Zhakiyanova

Kazakh Innovative University, Semey, Kazakhstan

**Organization of monitoring and evaluation of higher education
in the United States**

Abstract: the author of the article notes that for the effective functioning of a higher educational institution the presence and constant updating of reliable and complete information about its condition, conditions and features of development are required. Regular diagnostics and monitoring of all changes in the dynamics are necessary for making management decisions aimed not only at ensuring the functioning of the University, but also to improve its quality.

One of the factors contributing to the formation of a successful management system is the feedback, which is possible through the procedure of assessing the activities of the University. Increasing interest in the problems of assessing the activities of universities both in our country and abroad can be attributed to the fact that the needs of society in education have become much more diverse. The development of higher professional education has increased the need to find new approaches to assessing the functioning of universities.

The article considers the American experience, namely the organization of monitoring and evaluation of higher education in the United States of America. In preparing the material, regulatory documents, articles, dissertations, and other scientific works of domestic and foreign researchers were studied and analyzed.

The author concludes that American higher education institutions conduct multidimensional studies during accreditation. The accreditation procedure for them is a voluntary decision on the part of the University and is aimed at identifying ways to further improve the quality of the University, improve the education system as a whole, and not to eliminate certain shortcomings.

Key words: performance evaluation, organization, higher education, control, quality, accreditation, ranking, United States of America.

References

1. Kalanova Sh.M. Sistema akkreditatsii vysshich uchebnykh zavedenii v SShA [System of accreditation of higher educational institutions in the USA], Bulletin of the Higher School of Kazakhstan, 2001. № 6, P. 182-188.
2. Miller B. Assessing Organizational Performance in Higher Education, 2007.
3. Nauchno-informacionnoe obespechenie upravleniya obrazovaniem na makrourovne: modernizatsiya, globalizatsiya, konkurenciya [Scientific and informational support of education management at the macro level: modernization, globalization, competition]. Edited by. S.A.Abdymanapov. Astana: L.N.Gumilyev Eurasian National University, 2005. – 648 p.
4. Report of a comprehensive evaluation visit to Illinois Institute of Technology, Chicago, Illinois, 2006.
5. Accreditation Handbook /N.W.A.S.C., Seattle, 1988; Brennan J., Godegebuure I., Sban J., Westerbeijden D., Weustbof P. Comparing Quality in Europe, Higher Education in Europe / UNESCO European Centre for Higher Education. 1993. Vol. XVIII. - N 2.
6. The Evolution of Administrative offices in institutions of Higher Education in the United States. By Earl J. McGrath. Chicago, Illinois [Electronic resource]. Available at: <http://info.shorelight.com>.

Автор туралы мәлімет:

Жакиянова Ж.Г. – заведующая кафедрой педагогики, психологии и дизайна, Казахстанский инновационный университет, ул. Байсеитова, 5, Семей, Казахстан.

Zhakiyanova Zh.G. – Head of the Department of Pedagogy, Psychology and Design, Kazakh Innovative University, Baiseitov str., 5, Semey, Kazakhstan.

XFTAP 14.07.07

Б.Ж. Жиентаева, А.М. Чабакова

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: b_jientaeva@mail.ru, Aiakoz.86@bk.ru)*

Этномәдени білімдер негізінде студенттердің кәсіби бағыттылығын дамыту

Аннотация. Этномәдени білім негізі болашақ мамандарда бірегейлікті, толеранттылықты, ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін дамытуда, ұлтаралық қақтығыстардың алдын алуда сарқылмас педагогикалық әлеуетке ие болып табылады.

Білім берудің этномәдени бағыты қазіргі ғалымдардың көптеген еңбектерінде, яғни, А.Б. Афанасьева, Т.И. Бакланова, Е.В. Бондаревская, Е. В. Николаева, В.А. Николаев, А.Б. Панькин, М.Г. Тайчинов, Л.В. Шамина, В. К. Шаповалов, М.А.Якунчев және т.б. ғалымдардың еңбектерінде зерттелген. Сонымен қатар, мәдени көзқарас Л.Н.Гумилевтің этногенез концепциясы арнасында этномәдени білім беру үрдістерін қарастыруға мүмкіндік береді, тұлғаның этникалық мәдениетін, адами қауымдастықтарды және жалпы адамзат өркениетін зерттеу пәні ретінде бөліп көрсете отырып, бұл тәсіл адам мен адам ортақтығын, соның ішінде этникалық, яғни әр түрлі ұлттық және өркениеттік мәдени жүйелердегі, адамзат және жекелеген халықтардың даму тарихының әртүрлі сатыларында қарастырады.

Этномәдени білім беру студенттердің қазіргі адамның рухани-адамгершілік тәрбиесі мен азаматтық қалыптасуы, сондай-ақ қазіргі заманғы қоғамның оң дамуы мен бірігуі және оның әлемдік қоғамдастыққа кірігуі үшін ерекше маңызы бар жеке этностардың, сондай-ақ бүкіл адамзаттың жоғары рухани-адамгершілік құндылықтары қамтылған ұлттық-мәдени дәстүрлерді меңгеруіне бағытталған. Мұндай білім беру ең алдымен Отанға, табиғатқа, отбасына, туған үйіне және ата-анасына, еңбекке, шығармашылыққа, өзінің және басқа халықтардың мәдени мұралары мен дәстүрлеріне кәсіби бағыттылығын дамытады.

Түйін сөздер: этномәдени білім, кәсіби бағыттылық, студент, қоғам, концепция, толеранттылық.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-60-67>

Кіріспе. Бүгінгі таңда «этномәдени білім» ұғымы педагогика ғылымдарының белсенді элементі болып отыр. Бұл әлемдік ауқымда болып жатқан процестерге байланысты - әрбір этностың адамгершілік әлеуетін қайта жандандыруға халықтың ұмтылысымен, миллиондаған адамдардың белгілі бір этностарға деген өз қатыстылығын сезінуіне байланысты.

Елімізде «Қазақстан Республикасындағы этномәдени білім беру тұжырымдамасы» векторы этномәдени білім беруге бағытталған қолданыстағы нормативтік құжаттың бар екендігін атап өткен жөн [1].

Этномәдени білім берудің негізгі міндеттері ретінде:

- көпмәдениетті тұлғаны тәрбиелеу, өзінің бай мәдениетімен жеке тұлғаны сәйкестендіру және басқа да мәдениеттерді меңгеру үшін жағдай жасау;
- көптілді тұлғаны қалыптастыру, мемлекеттік және орыс тілдерінде араласуға қабілетті азаматтарды дайындау.

Білім берудің этномәдени бағыты білімге этномәдени көзқарасты негіздеудің өзектілігін тудырады. Тәсіл-педагогикалық, теориялық, ғылыми-зерттеу, практикалық

қызметтің стратегиясын анықтайтын принциптердің жиынтығы.

Білім беруге этномәдени көзқарас негізделетін принциптердің бірі - этномәдениеттілік принципі болып табылады. Этномәдени қағидаттың мәнін қарастыру екі негіз қалаушы принциптермен байланысты: халық принципі – Я.А.Коменский, М.В.Ломоносов, К.Д.Ушинский және т.б. және мәдени әртүрлілік принципі А.Дистервег еңбектерінде қарастырылған. Алайда, этномәдени қағидат халық пен мәдени әртүрлілік қағидаттарының негізгі ережелерін ескерумен қатар, әлемдегі және білім берудегі қазіргі заманғы үрдістерге сәйкес жаңа ережелерді қамтиды [2].

Ш.М. Мұхтарова «Жоғары педагогикалық білім мазмұнының этностық компонентін қалыптастырудың теориялық негіздері» атты еңбегінде [3] «жоғары педагогикалық білім мазмұнындағы этностық компонент» түсінігінің мәні ашылған, сонымен қатар зерттеліп отырған жаһандану жағдайындағы феноменнің рөлі мен орны педагогикалық идеяларды және қоғам дамуы тарихындағы позитивті тәжірибені ғылыми рефлексиялау негізінде анықтаған. Жоғары педагогикалық білім мазмұнындағы этностық компонентті құрылымдаудың ғылыми негіздері, оның ізгілік парадигмасы және этнопедагогикалық бағыттылығы, Қазақстанның жоғары педагогикалық білім мазмұнындағы этностық компоненттің қалыптасу және даму кезеңдері мен шетелдердің білім беру жүйелерінде оны қалыптастырудың негізгі үрдістеріне сипаттама берген.

Білім беру мазмұны теориясы (В.С. Леднев) негізіндегі жоғары педагогикалық білім мазмұнындағы этностық компонентті құрылымдаудың теориялық қағидаларының негіздемесінен және мақсаттарды, қызметтерді дидактикалық ұстанымдар мен шарттар жиынтығын, инновациялық тұғырларын (аймақтық, кроссмәдени, жаһандық), болашақ педагогтік полимәдени тұлғасын қалыптастыру процесіне сәйкес келетін этностық компонентті құрылымдаудың бинарлық моделін ұсынған, оны іске асырудың блоктік-модульдік технологиясын қамтитын, білім берудің полимәденилік және аймақтық идеяларына негізделген ҚР жоғары педагогикалық білім мазмұнындағы этностық компонентті қалыптастырудың тұжырымдамасын жасаған.

Педагогика ғылымының заманауи теориясы мен практиканың сұраныстарына сәйкес болашақ педагогтің полимәдени тұлғасының білімділік идеалы, сонымен қатар болашақ педагогтің полимәдени тұлғасының құрылымдық сұрамының (этностық, азаматтық, планетарлық сәйкестілік және аймақтық, этнопедагогикалық, мәдениетаралық құзыреттіліктер) қалыптасу деңгейлері, критериілері мен көрсеткіштерін берген.

Автор этно және полимәдени білім беру идеяларын іске асыруға білімдік жүйеге этностық компонентті енгізу арқылы қол жетеді және бұл аталған мәселенің өзектілігі мен жаһандану жағдайында пайда болған қайшылықтарды ескере отырып, оның шешімін шғармашылықпен іздеудің маңызды екендігін көрсетеді. Ғалым болашақ педагогтің полимәдени тұлғасын қалыптастырудың заманауи тәжірибесі талданған және ұрпақтарды этностық және этносаралық әлеуметтендіру процесіндегі мұғалімнің рөлін терең зерттеген.

Біз этномәдени оқыту, дамыту, өскелең ұрпақтың бойында азаматтылықты, патриотизмді, этникалық сана-сезімді, төзімділікті, көпмәдениетті қарым-қатынас қабілетін қалыптастыруға бағытталған объективті және нормативтік жағдай ретінде этномәдени (педагогикалық) қағидатын түсіндіреміз, дәстүрлі мәдениет құндылықтарын игеру, этномәдени және көпмәдениетті тұлға, Қазақстан және әлем азаматы қалыптасуын қамтамасыз ететін этномәдени білім, білік, дағды алу.

Біздің ойымызша, білімге этномәдени көзқарас - бұл этномәдени, мәдени шығармашылық (Е. В. Бондаревская), табиғи әрекеттілік (Я.А.Коменский, М.В. Ломоносов, К.Д.Ушинский және т.б.), төзімділік, мәдениет диалогы, білім берудің этномәдени ағартушылық практикамен және этномәдени ортамен байланысы, әлеуметтендіру барысында этномәдени тұлғаны қалыптастыру мақсатында білім берудегі негізгі

этномәдени дәстүрлерді есепке алуға негізделген, этностық сана-сезімге, жеке этностық мәдениетке, төзімділікке және негізгі әлеуметтік-мәдени ұқсастықтарға (азаматтық, конфессиялық) қабілетті, этномәдениетті қабылдау мен қайта таратуға, этносаралық және мәдениетаралық қарым-қатынасқа қабілеттілік [2].

Білім беруге этномәдени көзқарас - білім беру мекемелерінде этномәдени білім беруді жүзеге асыруға болашақ мұғалімдерді дайындау процесінің бағыттылығын анықтайды. Педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің этномәдени дайындығына қойылатын талаптар «Жоғары кәсіптік білім берудің мемлекеттік білім беру стандартын» ескере отырып анықталады, яғни болашақ педагогтердің «көпмәдениетті және көпэтникалық ортадағы педагогикалық қызмет», «этноцентризм және мәдени релятивизм», «мәдениет этноконсолидациялаушы және этнодифференциялаушы белгі ретінде», «Қазақстан Республикасы халықтарының мәдени дәстүрлеріне толерантты қарым-қатынасты қалыптастыру», «этникалық және ұлттық мәдениет», «бала жасындағы өзара тәуелділік және оның ұлттық-мәдени идентификациясы», «өмір циклінің әдет-ғұрыптары және әлемнің түрлі халықтарындағы балаларды тәрбиелеудің дәстүрлі жүйелері» сияқты аспектілерді білуіне талаптар қойылады, «әлемнің әр түрлі халықтарындағы балалардың отбасы және отбасылық тәрбиесі», «қазіргі әлемдегі балаларды әлеуметтендірудің дәстүрлі модельдері мен жүйелері», «түрлі этностық социумдардағы еңбек тәрбиесі» және т.б. [4].

Негізгі білім беру стандарттарында оқытушы студенттердің бойында өз халқына, Отанға деген сүйіспеншілігін, әр түрлі этностардың тарихына, дәстүрлеріне, мәдениетіне деген құрметін тәрбиелеу, сыни ойлайтын көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру керек деп атап көрсетіледі.

Осы талаптарды ескере отырып, болашақ мұғалімдерді этномәдени білім беруді жүзеге асыруға дайындау жұмысының мақсатын анықтауға болады - педагогикалық жоғары оқу орындарының студенттерінде азаматтықты, патриотизмді, этномәдени, көпмәдениетті, мәдениетаралық бірегейлікті, этникалық және этномәдени толеранттылықты қалыптастыруға ықпал ету, олардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын, құрметі мен сүйіспеншілігін тәрбиелеу, этномәдени-педагогикалық құзыреттілікті, көпмәдениетті және көпмәдени ортадағы іс-әрекетке қабілеттілігін қалыптастыру.

Осы мақсатты нақтылайтын міндеттер арасында келесілерді атап өтуге болады:

- студенттердің Отанға деген сүйіспеншілігін, азаматтық санасын қалыптастыру, этникалық және этномәдени толеранттылықтың, этникааралық қарым-қатынас мәдениетінің қалыптасуына ықпал ету;

- этнофилософия, этнопсихология, этноэтика негіздері туралы білім беру;

- этникалық мәдениетке деген құрмет пен қызығушылықты, оны зерделеуге ықыласты тәрбиелеу, этноконсолидирлеуші және этнодифференциялаушы белгі ретінде мәдениет туралы, әр түрлі этникалық мәдениетті біріктіретін факторлар туралы, ондағы этникалық және жалпы адамзаттық үйлесім туралы, этноцентризм мен мәдени релятивизмнің қауіптілігі туралы, этникалық және ұлттық мәдениеттің айырмашылықтары туралы білім беру;

- өзара тәуелділік және оның ұлттық-мәдени бірегейлігі түсінігін қалыптастыру, этникалық сана-сезімді, этникалық, этномәдени бірегейлікті, этномәдени және көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру ерекшеліктерін дамыту;

- этномәдени құзыреттілікті дамыту, оқитын пәндер контекстінде студенттердің білімін өзектендіру, білім беру тәжірибесінде қолданылуы мүмкін өңір, ел, әлем мекендейтін халықтардың этникалық мәдениетінің ең жарқын үлгілерімен таныстыру;

- әлемнің әртүрлі халықтарының балаларын тәрбиелеудің дәстүрлі жүйелері мен өмірлік циклінің кезеңдері туралы, әлемнің әр түрлі халықтарының балаларын отбасылық тәрбиелеудің ерекшеліктері туралы, қазіргі әлемдегі балаларды әлеуметтендірудің дәстүрлі

модельдері мен жүйелері туралы, әр түрлі этникалық социумдарда еңбекке тәрбиелеу туралы және т. б. білім беру;

- халық дәстүрлерін жаңғыртуға, сақтауға, дамытуға мүмкіндік беретін мәдени-шығармашылық технологияларды игеруге ықпал ету;

- студенттердің этникалық мәдениетін дамыту, олардың этномәдени төзімділігін дамыту мүмкіндігін қамтамасыз ететін этномәдени-педагогикалық құзыреттілікті дамыту.

Нақты тәжірибеде үш, төрт және одан да көп тілді тиімді меңгеру туралы сөз болуы мүмкін. Бұл жағдайда жоғары оқу орны кәсіби білім беруге ғана емес, сонымен қатар оларға қатысты бірқатар кәсіби маңызды және әлеуметтік қажетті қасиеттерді қалыптастыруға арналған, адамның және әлеуметтік ортаның өзара әрекеттесуі және жеке тұлға ретінде адамның өзіне байланысты. Білім беру мазмұнында этномәдени мұраны зерттеу және практикалық игеру процесіне негізделген этномәдени құрамдауыш маңызды орын алуы тиіс.

Қазіргі кезеңде, студенттерге этномәдени білім беру мәселелері бойынша елеулі зерттеулер мен нақты ұсыныстар қажет:

- білім беру саласындағы ұлттық қатынастарды реттеу ісінде билік органдарының, білім беру, ғылым мекемелерінің, оқу орындарының, ұлттық-мәдени орталықтардың, қоғамдық бірлестіктер мен ұйымдардың, саяси партиялардың күш-жігерін біріктіру;

- ғылыми-техникалық прогресс, өмір салтын урбанизациялау жағдайында халықтардың этномәдени ерекшелігін сақтау, мәдени ассимиляцияға қарсы әрекет ету үшін ұлттық мәдениеттің этно қорғау функцияларын дамыту;

- этносаралық бейімделуді қалыптастыру механизмінің педагогикалық және психологиялық аспектілерін әзірлеу.

Үлкен тарихи, рухани және адамгершілік тәжірибені, халықтың әлем мен адам туралы түсінігін жинақтайтын этномәдени материал жеке тұлғаның этнос мәдениеті дәстүрлерінде қалыптасуы мен тәрбиелеу процесіне, оның өз орнын және қоршаған әлеуметтік-мәдени кеңістіктегі мақсатын ұғынуына, мәдениетінің моноэтникалық тереңдігін және көпэтникалық ендікті ұштастыра отырып, ықпал етеді.

Этномәдени білім беру мазмұнында қандай да бір халықтың оқу ағарту, мәдениет саласында өз ерекшеліктері бар. Қазіргі қоғамда еліміздің этномәдени білімі үш маңызды міндеттерді шешуге арналған:

- қазақ халқының этномәдени бірегейлігін сақтау;

- этномәдени білімдер негізінде студенттердің кәсіби бағыттылығын дамыту;

- қазіргі заманғы әлемдік мәдени білім беру кеңістігіне қазақ халқының мәдениетінің құндылықтары мен мүмкіндіктерін дамыту.

Этномәдени білімдер негізінде студенттердің кәсіби бағыттылығын дамыту мәселелеріне бірнеше ғылыми мақалалар, ғылыми жұмыстар арналған. Алайда, осы уақытқа дейін мұндай білім берудің көптеген аспектілері, оның ішінде мазмұнын іріктеу принциптері, педагогикалық технологиялар, тиімділік критерийлері және т. б. жеткілікті әзірленбеген.

Этномәдени білімдер негізінде студенттердің кәсіби бағыттылығын дамыту екі нұсқада - монмәдени немесе көпмәдени білім беру үдерісінің бір бөлігі ретінде, этникалық мәдениеттер диалогы негізінде, қазіргі қоғамның этномәдени әртүрлілігі контекстінде іске асырылуы мүмкін екенін ескере отырып, әр түрлі өңірлерде осындай білімнің вариативті моделін әзірлеу және сынақтан өткізу маңызды деп санаймыз [5].

Студенттердің этномәдени білімін одан әрі дамыту біздің еліміздің азаматтарына патриоттық және рухани-адамгершілік тәрбие беру, студенттерде мәдениетаралық коммуникацияларды дамыту мақсатында дәстүрлі мәдениетімізді сақтауға да ықпал етеді.

Этномәдени білім беру жүйесі тәрбиенің, оқытудың, тұлғаны дамытудың, сондай-ақ оны әлеуметтендірудің, әлеуметтік-мәдени және этномәдени бейімдеу мен түзетудің

өзекті міндеттерінің бірнеше топтарын шешуге жәрдемдесуге бағытталған.

Бірінші топ міндеттері тұлғаның этномәдени білімдер негізінде кәсіби бағыттылығын дамытуды, этникалық мәдениетін, оның ішінде оның этномәдени қажеттіліктерін, мүдделерін, құндылықты бағдарларын тәрбиелеуді және т.б. қамтиды.

Міндеттердің екінші тобы студенттердің барлық әлеуметтік және жас топтарының этномәдени құзыреттілігін дамытумен, олардың кәсіби саласындағы негізгі білімдеріне, іскерліктері мен дағдыларына оқытумен, әрбір нақты ұлттық мәдениетке тән жалпыадамзаттық құндылықтар туралы түсініктерді іс жүзінде меңгерумен байланысты. Бұл топқа жоғары кәсіби білім берудің қолданыстағы бағыты, сондай-ақ «этномәдени білім беру» арқылы болашақ мамандарды даярлаудың перспективалық бағыты шеңберінде этномәдени білім беру және кәсіби қызметке кадрлар даярлау кіреді.

Үшінші міндеттер тобы - бұл студенттердің шығармашылық қабілеттерін, өзін-өзі тану мен өзін-өзі дамытуға деген қажеттіліктерін, өзін-өзі белсендіруге және т.б. дамыту құралы ретінде жастардың интеллектуалдық өсу факторы ретінде этномәдени білім беру құралдарына тұлғалық қасиеттерін дамыту.

Этномәдени білімдер негізінде студенттердің кәсіби бағыттылығын дамытуды қолдау - мономәдени және көпмәдениетті компоненттерді қамтиды:

- мономәдениетті компонент студенттерге белгілі бір халықтың өмір сүру салтының бірегейлігін, оның наным-сенімдерін, этикалық құндылықтарын, этностың географиялық, тарихи, психологиялық ерекшеліктеріне негізделген өмірлік басымдықтарын ашуға мүмкіндік береді;

- этномәдени білім берудің көпмәдениетті компоненті халық мәдениетін «алуан түрліліктегі бірлік», ал кез келген этностың мәдени жетістіктерін Қазақстан және әлемдік мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде көрсетуге мүмкіндік береді.

Басқа халықтардың мәдениетін зерттеу негізінде «ұтқыр, ашықтық және толеранттық, ел тағдыры үшін дамыған жауапкершілік сезімімен, мәдениетаралық өзара іс-қимылға дайындығымен» ерекшеленетін тұлға қалыптасады.

Этномәдени тәсіл маманды дайындау барысында оны этникалық мәдениеттің пайда болу бастауларымен, туған өлкенің және оның халқының қалыптасуы мен дамуының негізгі кезеңдерімен, аймақ өмірінің негізгі күндері мен оқиғалары, мәдени жетістіктер, өлке табиғатының ерекшеліктері, осы өңірді мекендейтін халықтың менталитетімен таныстырады.

Қорыта келе, еліміздегі білім беру және кадрларды даярлау саласындағы жаңа саясат жалпыадамзаттық құндылықтарды, тарихи тәжірибені, көпғасырлық дәстүрлерді есепке алу негізінде құрылады және нарықтық қатынастар жағдайында өз бетінше бағдар ала алатын, шығармашылық, әлеуметтік белсенділігі бар бәсекеге қабілетті мамандарды шығаруды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін кадрларды даярлау жүйесін құруға бағытталған.

Сонымен, Қазақстанда этномәдени білім берудің даму кезеңі еліміздің тәуелсіздік алып, халықтың ана тілі, ұлттық мәдениеті, тіл тарихымен толыққанды қауышуға мүмкіндік алған тарихи кезеңнен, яғни 90-жылдардан басталып, бүгінгі күнге дейінгі әзірге қысқа да болса ғасырларға бергісіз аралықты қамтиды. Отбасына, мектепке ұлттық тәрбие қайта оралды, қоғамда халықтық тәлім-тәрбиеге бетбұрыс басталды, бұл үдеріске қазақстандық педагог-ғалымдар да өз үлестерін қосты.

Соның нәтижесінде:

- этномәдени білім, этностық педагогиканың әдіснамалық-теориялық негіздері жасалды: С. Қалиев, Ж.Ж. Наурызбай, С.А. Ұзақбаева және т.б.

- этностық-мәдени білімнің тарихи-педагогикалық, этнопедагогикалық, этнопсихологиялық, этнофилософиялық, мәдениеттанушылық негіздері зерттелуде М.Х. Балтабаев, Қ. Бөлеев, С. Ғаббасов, Қ.Б. Жарықбаев, Е. Жұматаева, Б.А. Жетпісбаева, К.Ж. Ибраева,

С.Т. Иманбаева, Р.К. Төлеубекова, Қ.Қ.Шалғынбаева, С.С.Байсарина және т.б.
- этнопедагогика жеке оқу пәні болып қалыптасты: Ш.И. Джанзакова, Р. Дүйсембінова, Қ.Б. Жарықбаев, Ш.М. Мұхтарова, Ә.Табылдиев және т.б. ғалымдар өздерінің үлестерін қосты.

Әдебиеттер тізімі

1. «Қазақстан Республикасындағы этномәдени білім беру тұжырымдамасы». Қазақстан Республикасы Президентінің 1996 жылғы 15 шілдедегі № 3058 өкімімен мақұлданған. - Астана, 1996.
2. Карпушина Л.П. Этнокультурный подход к подготовке студентов педагогических вузов // *Фундаментальные исследования.* - 2011. - № 12-2. - С. 302-305.
3. Мухтарова Ш.М. Этнокультурное образование будущих педагогов. –Қараганда: Санат, 2008. - С.418
4. Дүйсембінова Р.Қ. Қазақ этнопедагогикасын мектептің оқу-тәрбие процесіне ендірудің ғылыми-педагогикалық негіздері. -Алматы, 2001. -46 б.
5. Оразбекова К.А. Жеке тұлға ұлттық тәрбиесінің ғылыми-педагогикалық негіздері. -Алматы, 2011. -423б.

Б.Ж. Жиентаева, А.М. Чабакова

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Развитие профессиональной направленности студентов на основе этнокультурных знаний

Аннотация. В основе этнокультурного образования лежит уникальный потенциал будущих специалистов по развитию толерантности, культуры межэтнического общения, неизмеримый педагогический потенциал по предотвращению межэтнических конфликтов.

Этнокультурное направление образования изучается во многих трудах современных ученых - А.Б. Афанасьевой, Т.И. Баклановой, Е.В. Бондаревской, Е. В. Николаевой, В.А. Николаева, А.Б. Панкин, М.Г. Тачинова, Л.В. Шаминой В. К. Шаповалова, М.А. Якунчева и др. В то же время культурный подход позволяет Л.Н. Гумилеву учитывать этнокультурные образовательные тенденции в концепции этногенеза, позволяет выделить как отдельный предмет исследования этническую культуру личности, человеческие сообщества и общечеловеческую цивилизацию. Также этот подход рассматривает человека и человеческое общество, в частности, этнические, то есть разные национальные и цивилизационные культурные системы, историю развития человечества и отдельных народов на разных этапах.

Этнокультурное образование направлено на усвоение студентами опыта духовно-нравственного воспитания и на его гражданское становление, в том числе на усвоение ими национально-культурных традиций, включающих духовно-нравственное воспитание современного человека, развитие национальных обществ, а также высшие духовно-нравственные ценности всего человечества, которые имеют особое значение для интеграции в мировое сообщество. Такое образование в первую очередь развивает профессиональную ориентацию на родину, природу, семью, дом и родителей, труд, творчество, культурное наследие и традиции своего и других народов.

Ключевые слова: этнокультурное образование, профессиональная направленность, студент, общество, концепция, толерантность.

B.J. Zientayeva, A.M. Chabakova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

On the basis of ethnocultural knowledge development of professional orientation of students

Abstract. The basis of ethnocultural education is the unique potential of future specialists in the development of tolerance, culture of inter-ethnic communication, immeasurable pedagogical potential for the prevention of interethnic conflicts.

The ethnocultural direction of education is studied in many works of modern scholars, such as A.B. Afanasieva, T.I. Baklanova, E.V. Bondarevskaya, E.V. Nikolayeva, V.A. Nikolayev, A.B. Pankin, M.G. Tachinova, L.V. Shamina V.K. Shapovalova, M.A. Yakuncheva and others. At the same time, the cultural approach allows L.N. Gumilyov takes into account ethno-cultural educational trends in the concept of ethnogenesis, allows to single out the ethnic culture of the individual, human communities and human civilization as a separate subject of study. This approach also considers a person and the human community, in particular, ethnic, that is, different national and civilizational cultural systems, the history of the development of mankind and individual peoples at different stages.

Ethnocultural education is aimed at students mastering the experience of spiritual and moral education and its civil development, including the assimilation by them of national and cultural traditions, including the spiritual and moral education of modern man, the development of national societies, and the highest spiritual and moral values of all humanity, which are of particular importance for integration into the global community. Such education primarily develops a professional orientation towards the homeland, nature, family, home and parents, work, creativity, cultural heritage and traditions of their own and other nations.

Key words: ethnocultural education, professional orientation, student, society, concept, tolerance.

References

1. Qazaqstan Respublikasyndagy jetnomädeni bilim beru tyzhyrymdamasy [The concept of ethno-cultural education in the Republic of Kazakhstan]. Approved by the order of the President of the Republic of Kazakhstan dated July 15, 1996, № 3058, Astana, 1996.
2. Karpushina L.P. Jetnokul'turnyj podhod k podgotovke studentov pedagogicheskikh vuzov [The ethno-cultural approach to training of students of pedagogical universities]. *Fundamental'nye issledovaniya* [Fundamental research], (12-2). P. 302-305 (2011).
3. Mukhtarova Sh. M. Jetnokul'turnoe obrazovanie budushhih pedagogov [Ethno-cultural education of future teachers]. *Sanat, Karaganda*, 2008. 418 p.
4. Duisembekova R. K. Qazaq jetnopedagogikasyn mekteptin oqu-tarbie procesine endirudin gylymi-pedagogikalyk negizderi [Scientific-pedagogical bases of implementation of the Kazakh ethno pedagogy in the educational process of the school] (Almaty, 2001. 46 p.).
5. Orazbekova K.A. Zheke tylga ul'tyq tarbiesinin gylymi-pedagogikalyk negizderi [Scientific-pedagogical bases of national education of the personality], (Almaty, 2011, 423 p.

Авторлар туралы мәлімет:

Жиентаева Б.Ж. - әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты, Янушкевич көш., 6, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Чабакова А.М. - әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының магистранты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш., 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Zhientayeva B.Zh. - Associate professor of social pedagogy and self knowledge department, candidate of pedagogical sciences, L.N.Gumilev Eurasian National University, Yanushkevich str. 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Chabakova A.M. - Master student of the Department of Social Pedagogy and Self-knowledge, Eurasian National University named after L.N.Gumilev, Yanushkev str., 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 14.35.21

С.А. Жолдасбекова, Р.А. Мамедов

*Южно-Казахстанский государственный университета им. М.Ауезова,
Шымкент, Казахстан
(E-mail: x_089kz2030@mail.ru, saulez.63@mail.ru)*

Моделирование процесса профессиональной адаптации будущих специалистов к условиям дуального образования

Аннотация: Рассматривается процесс моделирования профессиональной адаптации будущих специалистов к условиям дуального образования. Обозначены методологические основания. Показана обобщенная схема дуальной организации профессионального образования. Дана авторская формулировка процесса профессиональной адаптации будущих специалистов. Построена и обоснована процессуальная модель обеспечения профессиональной адаптации будущих специалистов к условиям дуального образования, а также определены уровневая дифференциация адаптированности будущих специалистов к дуальному обучению, формы организации профессиональной адаптации будущих специалистов. Особое значение в процессе профессиональной адаптации имеет поэтапная рефлексия своей адаптации будущими специалистами. Для обоснованного выбора методов профадаптации будущих специалистов к дуальному обучению мы обращались к достижениям современной педагогической науки.

Ключевые слова: моделирование, профессиональная адаптация, будущие специалисты, дуальное образование.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-68-76>

Обзор литературы. Применение процедуры моделирования процесса профессиональной адаптации будущих специалистов в условиях дуального образования в нашем исследовании вызвано поиском средств решения теоретических и практических образовательных задач с позиций дуальности с помощью модельного представления данного процесса.

Под моделированием (франц. - *modele*; лат. *modulus* – мера, образец, норма) подразумеваем построение и анализ объектов познания на их моделях [1]. При этом, вслед за теоретиками моделирования (В. Г. Афанасьев, В. В. Давыдов, Т. М. Давыденко, В.В. Краевский, В.И. Михеев, В.А. Штофф и др.), рассматриваем моделирование как универсальный общенаучный метод изучения разнообразных объектов природы, техники, общества с целью получения новой, ранее неизвестной информации через создание и изучение замещающей копии, то есть модели. Руководствуемся тем, что в психолого– педагогической науке моделирование успешно применяется для исследования динамических процессов обучения и воспитания, недоступных непосредственному изучению другими способами (В.М. Ананишнев, О.Л. Бурякова, Ю.К. Васильев, А.Н. Дахин, С.А. Жолдасбекова, Г.Т. Мусабекова, А.А. Сергеев, А.В. Томильцев, Н. Шадиев, Е.А. Шибанова, Д.В. Шибанов, М.В. Ядровская и др.).

Поскольку в основе моделирования заложена теория подобия, то модель в данном случае выступает в качестве приближенного аналога реального явления, становится своеобразным эталоном, дающим возможность уточнить особенности учебно-воспитательного процесса и требования к его организации. Что позволяет плодотворно влиять на его научно обоснованное построение и функционирование.

Чтобы смоделировать процесс профессиональной адаптации будущих специалистов к условиям дуального образования, мы исходили из следующего: общих целей и приоритетов дуальности (З. Ахметова, П.Н. Балташ, С.А. Жолдасбекова, С.П. Романов, Л.Н. Самолдина,

Г.А.Федотова и др.); методологических ориентиров профессиональной адаптации будущих педагогов дуального обучения; основных векторов адаптационных процессов; механизмов профессионального смыслового порождения дуальности и алгоритмов адаптации (Е.П. Александров, Г.В.Безюлёва, О. Л. Бурякова, К.С. Вызулина, А.К. Дашкова, В.И. Долгова, Е.В. Мельник, Ю.В. Моторина, Н.А. Чалых, Н.П. Чурляева, Е. А. Шибанова, Д.В. Шибанов, Б.А.Ясько и др). А также опирались на обобщенную схему дуальной организации профессионального образования при подготовке специалистов определенного профиля, предложенную авторами С.А. Жолдасбековой и С.А. Узакбаевой [2] (рис.1).

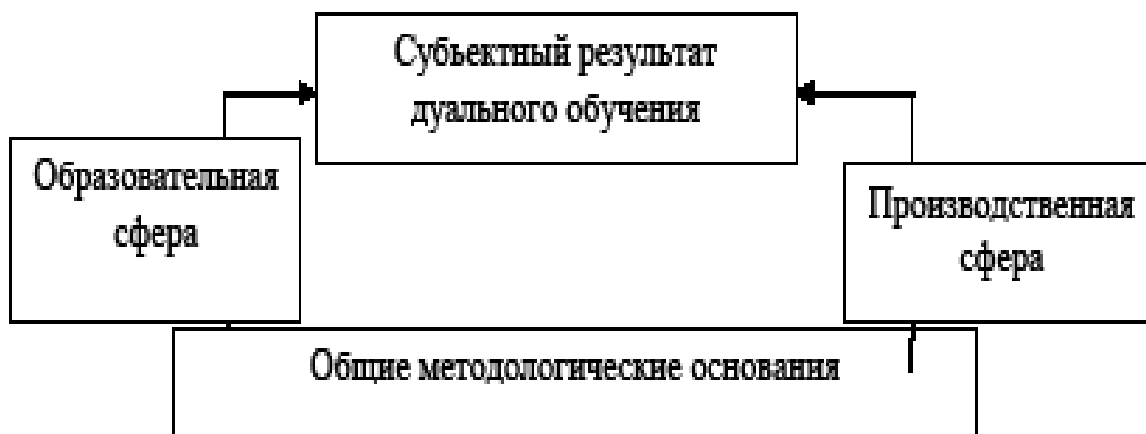


Рис.1. Обобщенная схема дуальной организации профессионального образования (по С.А. Жолдасбековой и С.А. Узакбаевой)

На основе вышеизложенного и общих методологических оснований мы представили процесс проектирования будущей модели профессиональной адаптации с учётом субъективного результата дуального обучения, особенностей образовательной и производственной сфер, в которых протекает дуальное образование.

Сравнительный анализ научных данных о сущности процесса профессиональной адаптации будущих специалистов к новым условиям окружающей среды или виду деятельности позволил осмыслить данный процесс. *Профессиональную адаптацию будущих педагогов к условиям дуального образования* мы понимаем как сложный динамичный процесс вхождения будущего специалиста в профессию путём применения совокупности полученных и постоянно пополняемых знаний, умений, навыков и становления опыта в реализации целей и задач дуального обучения с учётом специфики его организации, способности индивида приспосабливаться к изменяющимся требованиям социума к виду деятельности, потребностям рынка труда и условий вхождения в новую для него учебно-производственную среду.

Материалы и методы исследования.

Для создания зримого образа модели профессиональной адаптации будущих специалистов к условиям дуального образования как явления и процесса, а также выполнения принципиально важных обобщений, при выборе конструкта создаваемой педагогической модели в качестве средства познания мы остановились на таком её виде, как процессуальная.

Выбор модели данного вида обусловлен тем, что процессуальная модель рассматривает профессиональную адаптацию будущего специалиста дуального обучения

во временном измерении в совокупности переменных составляющих, детерминирующих данный процесс и имитирующих при этом его внутреннюю организацию и структуру.

В нашей концепции задачей первостепенной важности видится разработка и обоснование механизмов обеспечения профессиональной адаптации будущих специалистов, позволяющих восполнять недостаточность знаний для решения теоретических и практических проблем дуального образования.

Мы полагаем, в модели обеспечения процесса профессиональной адаптации будущих специалистов к условиям дуального образования должны быть учтены:

- мотивированность будущих специалистов дуального образования на профессиональную адаптацию;
- этапность профессиональной адаптации и иерархичность целей и задач каждого этапа;
- специфика дуального образования, подразумевающая взаимодействие содержательно разных систем: учебно-воспитательного процесса, научно-производственной инфраструктуры, личностное развитие будущих специалистов при участии в процессе собственной адаптации в качестве активных субъектов данного процесса и организацию внешних общественно-профессиональных связей;
- состояние УМБ и учебно-производственной среды, обеспечивающих плодотворное сотрудничество участников образовательного процесса с учетом востребованности их на рынке труда;
- использование совокупности механизмов, обеспечивающих профессиональную адаптацию будущих специалистов дуального образования: коррекция содержания учебного материала в дуальном формате; уровневая дифференциация, рациональный отбор, форм, методов и средств организации учебно-воспитательного процесса;
- ожидаемые результаты моделирования процесса профессиональной адаптации будущих специалистов в условиях дуального образования.

Наш прогноз и ожидание результатов практической реализации построенной процессуальной модели в реальном педагогическом процессе представлен в графическом виде (рис.2) модели профессиональной адаптации будущих специалистов к условиям дуального образования

При построении данной модели мы преследовали цель обеспечения профессиональной адаптированности будущих специалистов профессионального обучения к условиям дуального образования.

Целью **первого этапа** процесса обеспечения профессиональной адаптации будущих специалистов к условиям дуального образования является выявление их мотивированности на профадаптацию. Использовались диагностические методики мотивации учения студентов педагогического вуза С. А. Пакулиной [3,4], М.В. Овчинникова [5] и эмпирические методы исследования [6].

Второй этап организации профессиональной адаптации студентов преследовал цель адаптирования их к специфике дуального образования, ознакомления с практико-ориентированным видом обучения, сочетающим теоретическую и практическую подготовку, отвечающим требованиям региональной экономики и обучения, основанном на социальном партнерстве вуза и профильных предприятий в целях успешной профессиональной и социальной адаптации будущих специалистов [7,8] и осуществляемом в соответствии с требованиями образовательных и профессиональных стандартов.

Приоритетной целью **третьего этапа** стала профессиональная адаптация будущих специалистов к учебно-производственной образовательной среде, обеспечивающей её эффективность. Сюда входят не только адаптирование студентов к традиционной учебно-материальной базе вуза, но и постоянное её совершенствование, включающее создание учебных специализированных аудиторий и лабораторий, лабораторных установок, мастерских соответственно профилям базовых

предприятий, оснащенных учебно-тренировочным оборудованием с тренажерами, учебным полигоном на территории вуза и др. Со стороны базовых предприятий необходимо предусмотреть создание рабочих мест для внутрипроизводственного обучения.

Условные обозначения: ДО – дуальное образование; БС - будущие специалисты; УМБ – учебно – материальная база; ЗУН – знания, умения, навыки; СРС - самостоятельная работа студентов; СРСП - самостоятельная работа студентов под руководством преподавателя; УИРС - учебно – исследовательская работа студентов; НИРС - научно исследовательская работа студентов.

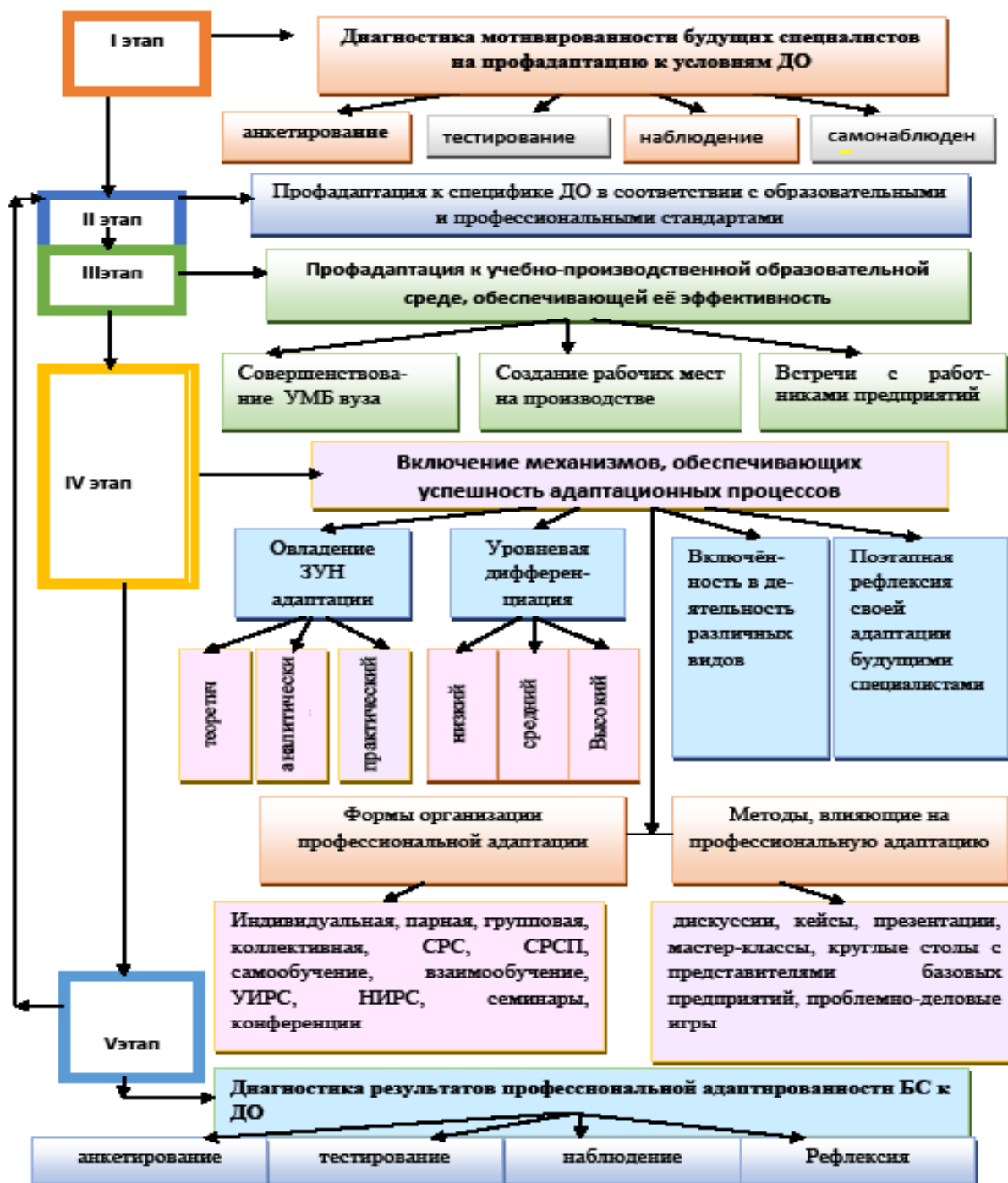


Рис.2. Процессуальная модель обеспечения профессиональной адаптации будущих специалистов к условиям дуального образования

Чтобы процесс адаптации будущих специалистов к учебно-производственной образовательной среде протекал более эффективно, необходимы не только качественное состояние учебно-материальной базы, но и соответствующее кадровое обеспечение как со стороны вуза, так и со стороны базовых предприятий, а также субъект-субъектное взаимодействие студентов, преподавателей, мастеров производственного обучения и будущих работодателей.

Результаты и обсуждение. Раскрывая **четвертый этап**, преследующий цель включения механизмов, обеспечивающих успешность адаптационных процессов [9,10,11,12,13], подчеркнём настоятельную необходимость обязательного участия будущих специалистов дуального обучения в процессе собственной профессиональной адаптации. Протекание данного процесса в условиях дуальности подразумевает участие в нём студентов как активных субъектов на всех этапах адаптации. Реализации цели данного этапа способствует решение задач теоретического, аналитического и практического характера.

В частности, включение механизма овладения ЗУН обеспечивает активное усвоение будущими специалистами теоретических, методологических и методических знаний о сущности дуальности и необходимости личного участия в процессе своей адаптации к ДО и сознательное осмысление методологических ориентиров и основных векторов адаптации: видов, сфер, стадий, алгоритмов, структуры и организации.

Решение аналитических задач будущими специалистами ДО способствует их осознанной направленности на личностное и профессиональное самосовершенствование в избранной сфере педагогической и производственной деятельности. Это требует осмысления последовательности предстоящих этапов собственной адаптации в условиях ДО.

Практические задачи решаются будущими специалистами на основе полученных знаний, трансформируемых далее в практическую деятельность. В перспективе глубокие, прочные знания помогут самостоятельному управлению процессом собственной адаптации, овладению умениями самостоятельного принятия решений по проблемам дуального обучения и адаптации к ним через анализ ситуации, поиск путей их решения, осмысление полученных результатов, рефлексии и координацию своей деятельности.

Уровневая дифференциация предполагает три уровня адаптированности БС к ДО: низкий, средний и высокий.

Низкий уровень адаптации характеризуется автоматическим заучиванием студентами и зубрёжкой учебного материала, сложностью его усвоения и переноса знаний в практическую деятельность. Для данного уровня характерна боязнь студентов пользоваться технологическим оборудованием при выполнении учебно-производственных заданий. С психологической точки зрения это объясняется наглядно-образным типом мышления в качестве преобладающего, заниженной способностью к саморазвитию, самоадаптации к учебно-производственной среде, частичной исполнительностью, а также высоким или средним уровнем тревожности, низким уровнем коммуникативных и организаторских способностей.

Средний уровень адаптации характеризуется усвоением новых ЗУН на репродуктивном уровне с элементами самостоятельности. Преобладающим типом мышления является наглядно-образный. Студенты систематически участвуют в СРС и СРСП, но инертны, не проявляют особой активности и стремлений к адаптации, саморазвитию и самообразованию. Не всегда могут переносить полученные знания в практическую деятельность. Не проявляют стремление пользоваться технологическим оборудованием при выполнении учебно-производственных заданий. Имеют средний уровень способности к их исполнению, развитию коммуникативных и организаторских

качеств, а также личностной тревожности

Высокий уровень адаптации проявляется в логическом мышлении, активности, самостоятельности, инициативе, творчестве при выполнении учебно-производственной деятельности, а также в умениях уверенно пользоваться технологическим оборудованием при выполнении учебно-производственных заданий и объяснять сокурсникам свои действия и применять приёмы самообучения и взаимообучения. Студенты с высоким уровнем адаптации позитивны, обладают высокими коммуникативными и организаторскими качествами, способностями к саморазвитию и самообразованию.

Иначе говоря, чем выше уровень профессиональной адаптации будущих специалистов к условиям дуального образования, тем выше мотивация к деятельности в системе ДО, стремление заниматься самообразованием и саморазвитием в перспективе реализации целей ДО.

Для успешности обеспечения профессиональной адаптации БС к ДО немаловажное значение имеет их вовлечённость в деятельность различных видов. Опираясь на общепризнанную теорию деятельности (Л.С.Выготский, А.Н.Леонтьев, С.Л.Рубинштейн, Л.П. Буюева, М.В. Демин и др.), мы считаем, что вовлеченность БС в качестве субъектов учебно-производственной познавательной деятельности и интерактивное взаимодействие всех участников образовательного процесса содействуют получению заданного результата. Ожидаемым результатом в нашем случае видится соответствие целям профессиональной адаптации будущих специалистов к условиям дуального образования, его учебно-производственной среде. Помимо этого, привлечение студентов к деятельности различных видов будет способствовать их превращению в «предмет практического преобразования - относиться к самому себе, оценивать себя, выбирать способы своей деятельности, контролировать ее ход и результаты».

Важное значение в процессе профессиональной адаптации имеет *поэтапная рефлексия своей адаптации будущими специалистами*. Под рефлексией Хуторской А.В. понимает чувственно переживаемый процесс осознания своей деятельности [14]. Он называет основные задачи рефлексии: вспомнить, выявить и осознать основные компоненты деятельности – ее смысл, способы, проблемы и пути их решения, полученные результаты и т. п. Следовательно, рефлексивное знание – это знание, основанное на понимании цели, понимании способов и смысла его приобретения. Это имеет прямое отношение к участию студентов в своей профессиональной адаптации на всех её этапах.

Формы организации профессиональной адаптации БС к ДО могут выбираться в зависимости от тех или иных педагогических ситуаций. Это индивидуальная, парная, групповая, коллективная, самостоятельная работа (СРС) в аудитории, лаборатории или мастерской, самостоятельная работа под руководством преподавателя (СРСП), самообучение, взаимообучение, учебно-исследовательская работа студентов (УИРС), научно-исследовательская работа студентов (НИРС), семинары, конференции. Главная цель их выбора – направленность на успешность профадаптации будущих специалистов.

Методы, влияющие на профессиональную адаптацию. Для обоснованного выбора методов профадаптации будущих специалистов к ДО мы обращались к достижениям современной педагогической науки (А.Н.Алексюк, Ю.К.Бабанский, Н.М.Верзилин, Е.Я.Голант, М.А.Данилов, Б.П.Есипов, Т.А.Ильина, Л.Н.Ланда, И.Я.Лернер, В.А.Онищук, М.Н.Скаткин, В.А.Сластенин, С.Г.Шаповаленко и др.) соответственно предмету и цели нашего исследования. Отдали предпочтение таким методам, как дискуссии, кейсы, презентации, мастер-классы, круглые столы с представителями базовых предприятий, проблемно-деловые игры.

Целью **пятого** этапа нашего исследования стала диагностика эффективности результатов профессиональной адаптации БС к ДО в ходе межсессионных аттестаций и по

окончании семестра с последующей коррекцией ожидаемых изменений. На данном этапе профессионального обучения использовались диагностические методики исследования адаптированности студентов в вузе Т.Д. Дубовицкой и А.В. Крыловой [15] и диагностика исследования готовности к профессиональной деятельности студентов-бакалавров педагогического образования Э.Р.Оруджалиевой [16], адаптированные нами к условиям дуального образования.

Итак, резюмируем: разработанная процессуальная модель обеспечения профессиональной адаптации будущих специалистов к условиям дуального образования однозначно повышает их готовность к будущей профессиональной деятельности в сфере дуального образования по избранному профилю, что позволяет считать нашу модель весьма перспективной.

Список литературы:

- 1.Краткий психолого-педагогический словарь [электрон. ресурс]. - URL: conspects.ru/content/view/2/4/
- 2.Жолдасбекова С.А., Узакбаева С.А. Особенности подготовки будущих педагогов к дуальному обучению: Монография. - Шымкент «Алем», 2017.- 164 с.
- 3.Пакулина С. А. Психологическая диагностика мотивации достижения успеха студентов педагогического вуза // Известия РГПУ им. А. И. Герцена, 2008. № 12 (88).
4. Пакулина С. А., Кетько С. М. Методика диагностики мотивации учения студентов педагогического вуза // Электронный журнал «Психологическая наука и образование». - 2010, № 1 [Электрон. ресурс].
5. Овчинников М. В. Динамика мотивации учения студентов педагогического вуза и её формирование: дисс. ... канд. психол. наук. – Екатеринбург, 2008.
- 6.Реан, А. А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика / А. А. Реан, А. Р. Кудашев, А. А. Баранов. - СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2006. – 479 с.
- 7.Романов С. П. Развитие дуальной системы инженерно-педагогического образования в высшем учебном заведении: Автореф. докт. пед. наук.- 13.00.08. - Нижний Новгород, 2008. - 44 с.
- 8.Шумакова О.В., Мозжерина Т.Г., Комарова С.Ю., Гаврилова Н.В. Опыт дуального образования как возможность повышения эффективности профессиональной подготовки обучающихся // Электронный научно-методический журнал Омского ГАУ. - 2016. - № 4 (7).
- 9.Карпов А.В. Психология рефлексивных механизмов деятельности. - М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2004. - 424 с.
- 10.Самоукина Н.В. Психология и педагогика профессиональной деятельности. М.: Владос, 1998. – 456 с.
- 11.Ильин Е. П. Психология для педагогов. СПб.: Питер, 2012. — 640 с.
- 12.Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития: учеб. пособие для студ. высш. учеб. за-вед. - М.: Академия, 2007. - 240 с.
- 13.Мельникова Н.Н. Проблема изучения адаптивных свойств личности // Психическая и социально-психологическая адаптация: проблемы теории и практики: Тематический сборник научных трудов / Отв. Ред. М.А. Беребин. – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2005. – 155 с.
- 14.Хуторской А.В. Деятельность как содержание образования // Народное образование. – 2003. – № 8. – С. 19–24.
- 15.Дубовицкая Т.Д., Крылова А.В. Методика исследования адаптированности студентов в вузе // Электронный журнал «Психологическая наука и образование». - 2010. - № 2.- URL: www.psyedu.ru
- 16.Оруджалиева Э.Р. Диагностика готовности к профессиональной деятельности студентов-бакалавров педагогического образования: дисс.канд.пед.наук.13.00.08.- Махачкала, 2011. – 211 с.

С.А. Жолдасбекова, Р.А. Мамедов

*М.Әуезов ат. Оңтүстік-Қазақстан мемлекеттік университеті,
Шымкент, Қазақстан*

**Дуальді білім беру жағдайында болашақ мамандарды
кәсіби бейімдеу үдерісіне қалыптастыру**

Аннотация. Дуальді білім беру жағдайында болашақ мамандарды кәсіби бейімдеу үдерісіне қалыптастыру барысы қарастырылды. Оның әдіснамалық негіздері сипатталды. Дуальді кәсіптік білім беру ұйымдарының құрылымдалғын нобайы көрсетілді. Болашақ мамандарды кәсіби бейімдеу үдерісіне авторлық түсінік берілді. Дуальді білім беру жағдайында болашақ мамандарды кәсіби бейімдеу үдерісін үлгілеудің процессуальдық моделі берілді. Сонымен қатар, дуальді білім беру жағдайында болашақ мамандарды кәсіби бейімдеу деңгейі мен болашақ мамандарды кәсіби бейімдеу формалары айқындалды. Болашақ мамандарды кәсіби бейімдеу кезеңдері мен рефлексиясы маңыздылығы ашып көрсетілді. Болашақ мамандарды кәсіби бейімдеу әдістері ұсынылды. Қазіргі заманғы болашақ мамандарды кәсіби бейімдеу әдістерін таңдап алу үшін біз заманауи педагогикалық жетістіктер басшылыққа алынды.

Түйін сөздер: моделдеу, кәсіби бейімделу, болашақ мамандар, дуальді білім беру.

S.A. Zholdasbekova, R. A. Mamedov

South Kazakhstan State University of M. Auezov, Shymkent, Kazakhstan

**Modeling the process of professional adaptation of the future specialists
in the dual teaching process**

Abstract. The process of modeling the professional personalization of the future professions in the process of dual education is disturbed. The generalized scheme of the dual organization of vocational education is shown. The author 's formulation of the processional professional adaptation of the future professions. Post-graduate and post-graduate professional modeling of professional adaptation is given. The processual and procedural process of professional adaptation of professional specialists in the field of vocational education is also determined by the differentiation of the leveling differentiation of the future specialists in the dual teaching, the organization of the professional organization of the future professions. Of particular importance in the process of professional adaptation is the gradual reflection of their adaptation by future specialists. For the informed choice of the pro-adaptation methods, future specialists turn to the achievements of modern pedagogical science.

Key words: modeling, professional adaptation, future specialists, dual education.

References

1. Kratkiy psikhologo-pedagogicheskiy slovar' [Brief psychological and pedagogical dictionary] Available at: <http://conspects.ru/content/view/2/4/>
2. Zholdasbekova S.A., Uzakbayeva S.A. Osobennosti podgotovki budushchikh pedagogov k dual'nomu obucheniyu: Monografiya [Features of training future teachers for dual training: Monograph] («Alem», Shymkent, 2017)
3. Pakulina S. A. Psikhologicheskaya diagnostika motivatsii dostizheniya uspekha studentov pedagogicheskogo vuza [Psychological diagnostics of motivation in achieving success by students of pedagogical HEIs], Izvestiya RGPU im. A. I. Gertsena. [Bulletin of Herzen State Pedagogical University of Russia], 12, 88 (2008). [in Russian]
4. Pakulina S. A., Ket'ko S. M. Metodika diagnostiki motivatsii ucheniya studentov pedagogicheskogo

вуза [Methods of diagnostics on motivation of teaching pedagogical HEIs' students], Elektronnyy zhurnal «Psikhologicheskaya nauka i obrazovaniye» [Electronic journal "Psychological science and education"] 1, (2010).

5. Ovchinnikov M. V. Dinamika motivatsii ucheniya studentov pedagogicheskogo vuza I yeyo formirovaniye: diss. ... kand. psikhol. Nauk [The dynamics of motivation teachings of students of pedagogical higher education institution and its formation. Candidate thesis]. 2008.

6. Rean, A. A. Psikhologiya adaptatsii lichnosti. Analiz. Teoriya. Praktika [Psychology of personality adaptation. Analysis. Theory. Practice] / A. A. Rean, A. R. Kudashev, A. A. Baranov. (Praym-Yevroznak, Saint-Petersburg, 2006).

7. Romanov S. P. Razvitiye dual'noy sistemy inzhenerno-pedagogicheskogo obrazovaniya v vysshem uchebnom zavedenii: Avtoref. dokt. ped. Nauk [Development of the dual system of engineering and pedagogical education in HEIs: PhD autoref]. (Nizhniy Novgorod, 2008, 44 p).

8. Shumakova O.V., Mozzherina T.G., Komarova S.YU., Gavrilova N.V. Opyt dual'nogo obrazovaniya kak vozmozhnost' povysheniya effektivnosti professional'noy podgotovki obuchayushchikhsya [Experience of dual education as an opportunity to improve the efficiency of professional training of students], Elektronnyy nauchno-metodicheskiy zhurnal Omskogo GAU [Electronic scientific and methodical journal of Omsk State Agrarian University], 4 (7), (2016).

9. Karpov A.V. Psikhologiya reflektivnykh mekhanizmov deyatelnosti [Psychology of reflexive mechanisms of activity] (Institute of psychology, Russian Academy of Sciences, Moscow, 2004).

10. Samoukina N.V. Psikhologiya i pedagogika professional'noy deyatelnosti [Psychology and pedagogy of professional activity] (Vlados, Moscow, 1998).

11. Il'in Ye. P. Psikhologiya dlya pedagogov [Psychology for teachers] (Piter, Saint-Petersburg, 2012).

12. Zeyer E. F. Psikhologiya professional'nogo razvitiya: ucheb.posobiye dlya stud. vyssh. ucheb. Zaved. [Psychology of professional development: textbook for students of higher educational institutions] (Akademiya, Moscow, 2007).

13. Mel'nikova N.N. Problema izucheniya adaptivnykh svoystv lichnosti [The problem of studying the adaptive properties of personality], Psikhicheskaya i sotsial'no-psikhologicheskaya adaptatsiya: problem teorii i praktiki: Tematicheskii sbornik nauchnykh trudov // Mental and socio-psychological adaptation: problems of theory and practice: Thematic collection of scientific papers] (South Ural State University, Chelyabinsk, 2005).

14. Khutorskoy A.V. Deyatel'nost' kak sodержaniye obrazovaniya [Activity as the content of education], Narodnoye obrazovaniye [National education], 8, 19–24 (2003). [in Russian]

15. Dubovitskaya T.D., Krylova A.V. Metodika issledovaniya adaptirovannosti studentov v vuze [Methods of research of adaptability of students in HEIs], Elektronnyy zhurnal «Psikhologicheskaya nauka i obrazovaniye» [Electronic journal "Psychological science and education"], 2 (2010). Available at: www.psyedu.ru

16. Orudzhaliyeva E.R. Diagnostika gotovnosti k professional'noy deyatelnosti studentov-bakalavrov pedagogicheskogo obrazovaniya. Diss.kand.ped.nauk. [Diagnostics of readiness for professional activity of students-bachelors of pedagogical education. Candidate thesis]. Makhachkala, 2011. 211 p.

Сведения об авторах:

Жолдасбекова С.А. – доктор педагогических наук, профессор Южно-Казахстанского государственного университета имени М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан.

Мамедов Р.А. - докторант 2 курса Южно-Казахстанского государственного университета имени М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан.

Zholdasbekova S.A. - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of M.Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent, Kazakhstan.

Mamedov R. A. – 2nd course PhD student of M.Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent, Kazakhstan.

XFTAP 14.25.07

Қайыңбаева Ж.Б, Шуақиев М.К.

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
(E-mail: k_zhadra@mail.ru)*

Жалпы білім беретін мектеп пен педагогикалық жоғары оқу орындарындағы ықтималдық теориясы мен статистика курсы мазмұнының сабақтастығы туралы

Аннотация. Мақалада жоғарғы оқу орны мен мектептегі ықтималдық теориясы мен статистиканы оқытудың сабақтастығы мәселесіне назар аударылады. Мектеп пен жоғарғы оқу орнында оқытылатын ықтималдық теориясы мен статистиканың тақырыптары зерттеліп, ерекшеліктері айқындалды. Мектеп курсына осы бөлімдердің мазмұнына салыстырмалы талдау, тақырып бойынша схемалар жасалды.

Заманауи білім беру мазмұнының жаңаруы жағдайында сабақтастық қағидатын іске асырудың ерекшеліктері қарастырылады және жеке тұлғаның әлеуметтік және кәсіби өзін-өзі анықтауы мәселелерін шешудің маңыздылығы көрсетіледі. Сонымен қатар, жоғарғы оқу орнында оқу кезінде студенттердің білім жетіспеуіне байланысты бұл мәселенің өзектілігі талқыланады. Бұл кезеңде сабақтастықтың болмауының негізгі себептері көрсетіледі. Ең маңызды себептердің бірі ретінде мектеп түлектерінің әртүрлі білім деңгейі қарастырылады. Мектеп-жоғарғы оқу орны жүйесінде білім қалыптастырудың негізгі шарттары сипатталады.

Түйін сөздер: сабақтастық, статистика, комбинаторика, ықтималдық теориясы, мектеп, жоғарғы оқу орны.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-77-86>

Кіріспе. Оқу-ағарту, тәрбие мәселелерін қарастырып, оқушылардың кәсіптік бағдарын қалыптастыруда жоғары оқу орны мен мектеп арасында сабақтастықты орнату бүгінгі таңның өзекті мәселелерінің бірі. Мектеп пен жоғары оқу орындарында математиканы оқыту бірнеше кезеңнен тұратын күрделі, көп деңгейлі, біртұтас процесс болып табылады. Бұл пән шеңберінде зерттелген білімнің, дағдылардың, қабілеттердің және әрекет ету әдістерінің тиімділігі негізінен білім беру үдерісінің тұтастығы мен сабақтастығын қамтамасыз ету үшін осы кезеңдер арасындағы тығыз, органикалық ішкі байланысты қамтамасыз ететін жағдайларға байланысты. Сондықтан сабақтастық табысты оқудың маңызды құрамдастарының бірі болып табылады. Оқу үдерісінде сабақтастық оқушының қазіргі ғана емес, сонымен қатар оның өмірінің келесі кезеңіндегі мәселелерді шешу үшін білім беру мен оқытудың бағдарлануын қамтиды. Жалпы білім беру позициясынан сабақтастық баланың білімі мен дағдыларына ерекше назар аударады.

Сабақтастықтың мәні білім берудің прогрессивті дамуын және тереңдетілуін қамтамасыз ету, зияткерлік қызметке қойылатын талаптарды қиындату, оқушылардың әлеуметтік өзара әрекеттесу векторын қалыптастыру болып табылады [1]. Сабақтастықты қамтамасыз етудің негізі педагогикалық үдерістің кезеңдері арасындағы дәйекті және перспективті байланыстарды орнату болып табылады. Білім берудегі жүйелі қарым-қатынас мәселесі күрделі психологиялық және педагогикалық проблема ретінде қаралуы керек, ал мектептерде математикадан жаңа бағдарламалар мен оқулықтарға көшірудің табысты болуы оның шешілуіне байланысты. Математиканы оқытудағы сабақтастық бірінші курс студенттерінің мектеп пен университеттегі алған білімдері арасындағы ажырамас байланыстарды қамтамасыз етеді. Нәтижесінде оқушылардың бұрын алған білімдері мен дағдылары кеңейе және тереңдеу, жеке идеялары мен тұжырымдар одан әрі дамуы керек. Сабақтастық математиканы зерттеудегі ең тез және оң нәтижелермен бірінші

кезеңді қамтамасыз етуі тиіс, ол тек мазмұнның ғана емес, сондай-ақ оқыту нысандары мен әдістерінің ғылыми сипатына, дәйектілігіне, өзара байланыстылығына және тізбектестігіне бағынуды білдіреді.

Зерттеудің өзектілігі. Қазір тәуелсіз еліміздегі білім беретін мекемелердің алдына оқушыларға берілетін білім мен тәрбие сапасын көтеру және жақсарту міндеттері қойылды. Оқу-ағарту, тәрбие мәселелерін сараптап, оқушылардың кәсіптік бағдарын қалыптастыруда жоғары оқу орны мен мектеп арасында сабақтастықты орнату бүгінгі таңның өзекті мәселелерінің бірі. Соңғы бірнеше жылда заман ағымына байланысты білім мазмұнында көптеген түбегейлі өзгерістер болуда. Мектеп және жоғары оқу орындарында математика пәнін оқытуда стохастика рөлінің артуымен, ықтималдықтар теориясы мен математикалық статистиканың элементтерінің білім беру бағдарламаларына енгізілуімен, мектеп оқулықтарының әртүрлілігімен, мектепте ол курсты оқыту дәстүрінің болмауымен, бірыңғай көзқарас пен әдістемелік құралдардың жеткіліксіз болуымен байланысты болды. Жиі мектеп түлектері өздерінің білімін одан әрі жалғастыруға дайын емес. Олар ақпаратты қабылдау және өңдеу әдістерін, мәліметтермен өз бетімен жұмыс жасауды білмейді және мектептегі сияқты барлық мәліметтерді тек жаттап алуға (ҰБТ сұрақтары) тырысады.

Мақаланың мақсаты – мектептер мен педагогикалық университеттердің оқу бағдарламаларындағы ықтималдықтар теориясы мен математикалық статистика курсының ерекшеліктерін анықтау, әртүрлі бағыттағы оқулықтар мазмұнына салыстырмалы талдау жасап, тұжырымдамалар мен ұғымдарды енгізу ретін құру, ұсыныстар беру.

Тарихы. Тәлім-тәрбие беруде, оқу барысында, білім берудегі сабақтастық мәселесіне көптеген: білім беру жүйесінің әртүрлі деңгейлерінің арасындағы байланыстар (В.Я. Лыкова, М.В. Комарова, Е.А. Калинин, В.М. Туркина, Ю.Г. Четыркина және басқалар); мектеп бітірушінің университетте оқуға математикалық дайындығы (Д.А. Антонов, И. Мельников, Г.И. Саранцев және басқалар); болашақ кәсіби қызметіне байланысты студенттің математикалық дайындығы тұрғысына (Ю.М. Колягин, Г.Л. Луканкин, А.М. Моркович және т.б.) қатысты зерттеулер жүргізілген [2].

Ықтималдықтар теориясы мен статистиканың оқу барысындағы сабақтастығы мәселесін шешудің дәстүрлі тәсілі – оқу бағдарламаларында белгілі бір тақырыптарды бейімдеу, алмастыру немесе алып тастау, стохастикалық материалдарды ұсынудағы өзгерістер және жаңа тапсырмалар жасау болып табылады. Практикада оқушылардың әртүрлі оқу сатыларында түрлі авторлық бағдарламалармен және оқулықтармен оқитыны анықталды. Бұл өз кезегінде жиі қайталанатын, тиімсіз оқу әдісіне алып келді. В.А. Болотюк өзінің зерттеулерінде объективті шындықтың белгілеріне сәйкес келетін ықтималдық-статистикалық көріністердің қалыптасуы бейберекет емес, әртүрлі психологиялық тұжырымдарға негізделген мақсатты оқытудың нәтижесі болып табылатынын дәлелдеді. Е.А. Бунимовичтың зерттеу нәтижелеріне сәйкес, математиканың басқа бағыттарын жете түсіну және игеру оқушыларда ықтималдық ойлаудың қалыптасуына және дамуына кепілдік бермейді. А. Плоцкий өз жұмыстарында мектептің математика курсына стохастика элементтерін оқыту математика курсының дәстүрлі бағыттарымен біріктірілген, жүйелі, әдіснамалық бағыт түрінде жүргізілуі керектігі жайлы сөз етеді. А. Плотскийдің идеяларын В.Д. Силютин өз зерттеулерінде жалғастырып, одан әрі дамытады, онда бірыңғай мазмұнды, әдістеме құру принциптері мен негіздері айқындалады [3, 5 б.].

Зерттеу әдістері. Мектеп оқулықтарының теориялық бөлімін құрастыру кезінде мектеп жасындағы оқушылардың жас ерекшеліктері, олардың математикадан дайындық деңгейі ескерілген. Ықтималдықтар теориясы мен статистика бөлімдерінің теориясы қарапайым деңгейде берілген. Алдымен, оқушының қабылдауына жеңіл тақырыптар беріліп, кейін тақырыптар күрделене түседі.

Негізгі мектеп.

Жалпы білім беретін мектептердің 5-9 сынып оқушыларына арналған математика пәні оқулықтарының мазмұнын қарастырайық. Статистикалық тұжырымдамалармен танысу 5 сыныпта басталады. Авторлары Алдамұратова Т. және Әбілқасымова А. болатын бесінші сыныпның математика оқулықтарында оқушылар кестелер мен диаграммалардағы, гистограммалардағы мәліметтерді оқып, кестелер құрып, диаграммаларды салуды үйренеді. [6] оқулықта статистикалық сипаттамалар енгізіледі (арифметикалық орта, мода, медиана). [7] оқулығында ықтималдықтар теориясы мен математикалық статистика деген тарау бар. Онда оқушылар ықтималдықтың классикалық анықтамасы, үйлесімді және үйлесімсіз, қарама-қарсы оқиғалардың тұжырымдамасымен танысып, қарапайым есептерді шығарады. 8 сыныпта математикалық статистика ұғымына анықтама беріліп, оқушылар интервалды кесте, вариациялық қатарлар жұмыс жасап үйренеді. 9 сыныпта ықтималдықтар түрі мен оларды табуы, статистикалық мәліметтердің сандық сипаттамаларын табуы оқып, біледі.

Бейінді оқыту.

10-11 сынып оқушыларына арналған алгебра және анализ бастамалары оқулықтарының мазмұнын талданды. [8] оқулығында шартты ықтималдық, тәуелсіз оқиға, тәуелді оқиға ұғымдары беріліп, ықтималдықтарды көбейту теоремасы, Бернулли формуласы, комбинаториканың негізгі элементтері: орналастырулар, алмастырулар, терулер, Ньютон биномы берілген. Жаратылыстану-математика бағытында оқитын оқушылар үшін ақпарат тереңірек берілген. Онда комбинаторика мен ықтималдықтар теориясымен қатар математикалық статистика элементтеріне көп көңіл бөлінген. [9] оқулығында ықтималдықтардың қосу және көбейту теоремалары, ықтималдықтар теориясының есептерін комбинаторика формулаларын қолданып шешу мысалдары берілген. Сонымен қатар, оқушылар кездейсоқ шамалардың математикалық күтімі, дисперсиясы, орташа квадраттық ауытқуын, таңдаманың салыстырмалы жиілігін есептеуді үйренеді.

Мектеп оқулықтарындағы ықтималдықтар теориясы мен математикалық статистика бөлімдеріне шолу жасай отырып, ықтималдықтың классикалық анықтамасы статистикалық анықтамасынан бұрын берілетіні анықталды. Жалпы білім беретін мектептер үшін математика оқулықтарына талдау көрсеткендей, стохастикалық материалдар барлық оқулықтардың соңында, яғни оқу жылының соңында оқытылады. Оның элементтері – комбинаторика, ықтималдықтар теориясы және статистика оқулықтарда бөлек тарау ретінде қарастырылған және жаңа тақырыптарға байланысты аз тапсырмалар берілген. Көп жағдайда ол тапсырмалардың бір-бірімен, шынайы өмірмен тікелей байланысы жоқ. Жоғарғы сыныптағы ықтималдықтар теориясының элементтерін оқытудағы қиындықтар берілген есептердің көп бөлігінің оқушылар үшін күрделілігінен туындайды.

Педагогикалық жоғары оқу орындары.

Еліміздің барлық педагогикалық университеттерінде «Ықтималдықтар теориясы және математикалық статистика» пәні бойынша дәрістер оқытылады. Мысалы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде «Ықтималдықтар теориясы және математикалық статистика» пәні (3 кредит) үшінші семестрде, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінде «Ықтималдықтар теориясы және математикалық статистика» пәні (4 кредит) алтыншы семестрде, Тараз мемлекеттік педагогикалық университетінде «Ықтималдылық теориясы мен математикалық статистика», «Ықтималдылық теориясын орта мектепте оқыту» пәндері (2 кредит) төртінші семестрінде оқытылады. Барлық педагогикалық жоғары оқу орындары Қ. Бектаевтың «Ықтималдықтар теориясы және математикалық статистика», Жаңбырбаевтың Б.С. «Ықтималдықтар теориясы және математикалық статистика элементтері» және Гмурманның В.Е. «Теория вероятностей и математическое статистика» кітаптарын негізгі оқулық ретінде пайдаланады.

Жоғары оқу орындарындағы «Ықтималдықтар теориясы және математикалық статистика» курсының мазмұны төмендегідей:

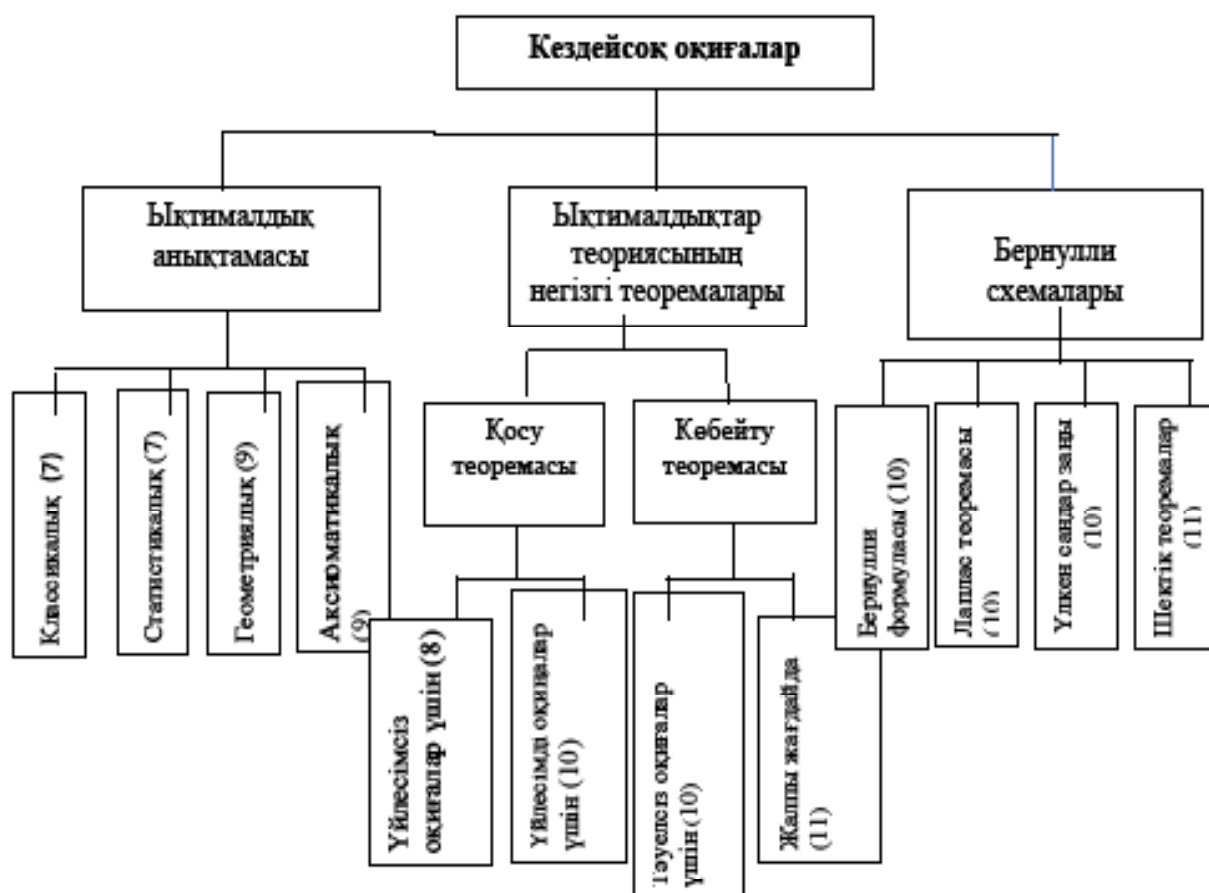
- кездейсоқ оқиғалар, оқиғалардың жиілігі және ықтималдығы; шартты ықтималдық; толық ықтималдық; қайталамалы тәжірибелер; Бернулли формуласы. Осы тақырыптарды зерделеу кезінде дайын өнімнің ақаулары болу ықтималдығы туралы есептер қаралады;
- кездейсоқ шамалар және олардың үлестірімдері; кездейсоқ шамалардың сандық сипаттамалары; бірқалыпты, көрсеткішті және қалыпты, биномдық, пуассондық үлестірімдер;
- туындағыш және сипаттамалық функциялар;
- үлкен сандар заңы (Чебышев теңсіздігі, Чебышев теоремасы, Бернулли, Лаплас теоремалары);
- бас жиын және таңдама; статистикалық және эмпирикалық үлестірімдер; полигон және гистограмма; бас жиынның және таңдаманың сандық сипаттамалары;
 - бас жиынтық және таңдама; таңдау тәсілдері; полигон және гистограмма;
 - таңдама бойынша үлестірімнің белгісіз параметрлерін бағалау;
 - корреляциялық және регрессиялық таңдау.

«Ықтималдықтар теориясын» жоғары оқу орындарында оқытудың бастапқы кезеңінде теоремалар мен заңдарды зерделеу кезінде кейіннен дамитын және кеңейтілетін «ықтималдық» ұғымын мағыналы түсіну өте маңызды. Ықтималдықтар теориясының есептері математикалық талдау немесе сызықтық алгебра курсының есептерінен айтарлықтай ерекшеленеді. Сондықтан, ерте сатыларда формалды аппаратты қолданудағы дағдыларды қалыптастыру, нақты есептердің теориялық- ықтималдық модельдеу әдістемесін жасау, ықтималдық теориясының есептерін аксиомалар мен теорияларға «аудару» ережелерін құрастыру, ең ұтымды модельдеудің маңыздылығына аса назар аударылуы керек.

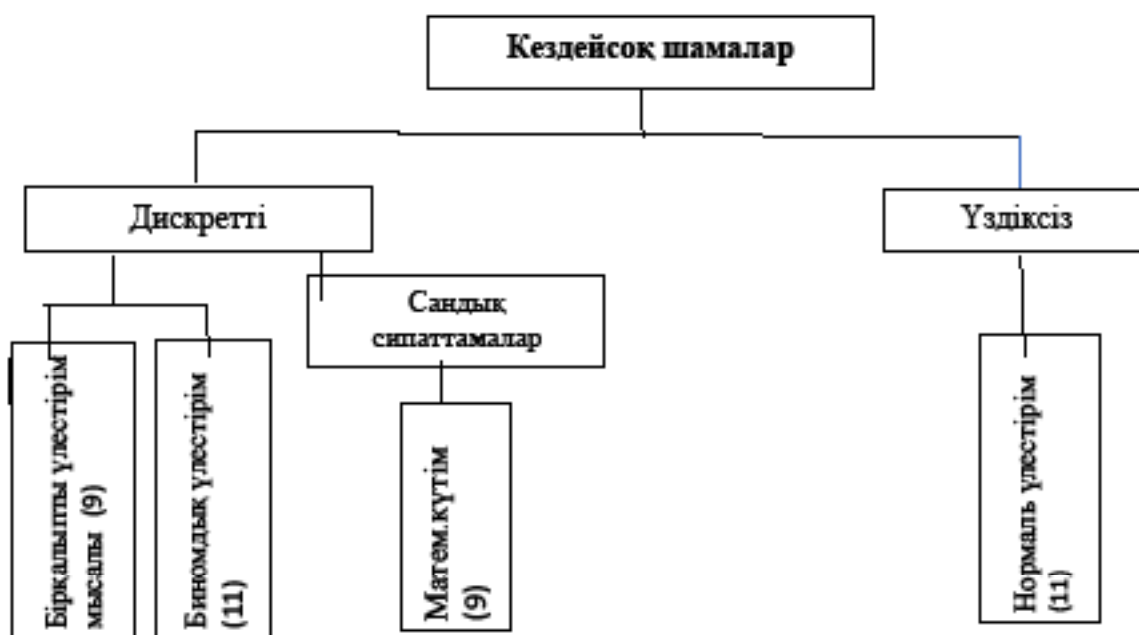
Ықтималдықтар теориясы мен статистиканы оқытуда әртүрлі тәсілдер бар екенін атап өту керек: бірінші тәсіл – статистика элементтері ықтималдықтар теориясынан бұрын өтіледі; екінші тәсіл – керісінше. Университеттерде оқытудың бірінші тәсілі, ал мектептерде екінші тәсілі көрініс табады.

Сызбалар.

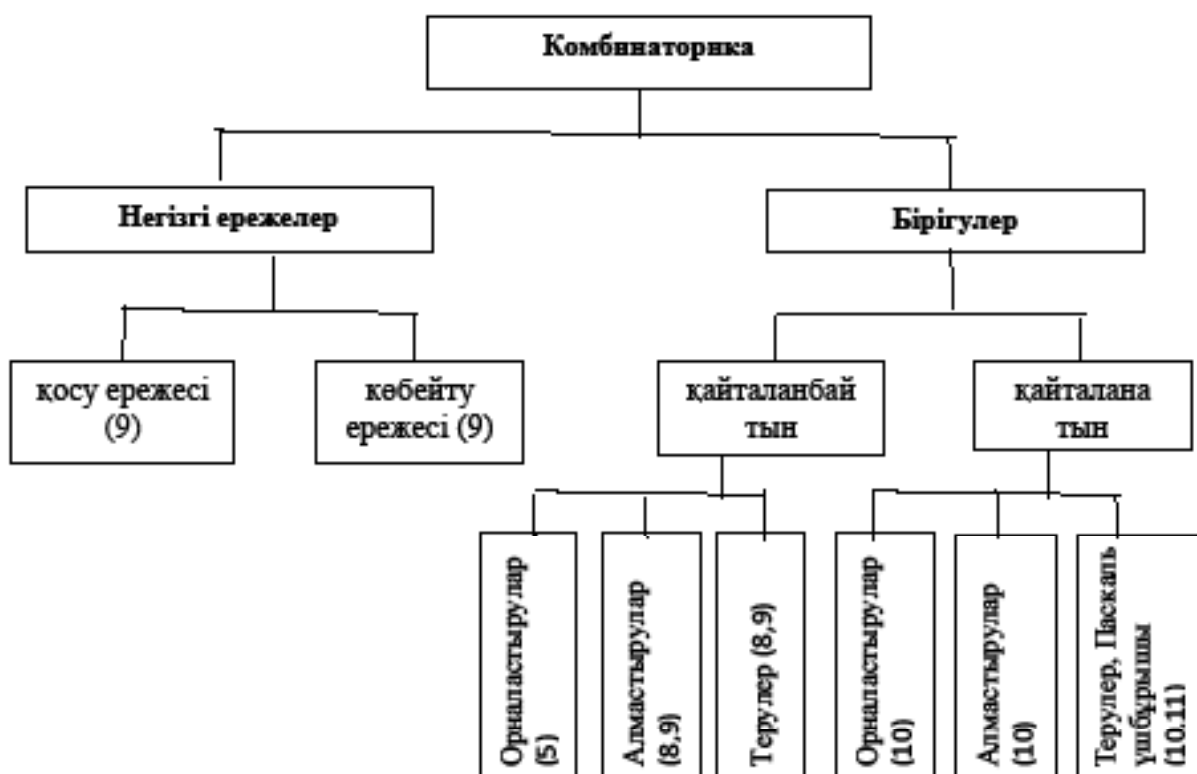
Төмендегі сызбаларда мектеп курсында оқытылатын ықтималдықтар теориясының (1, 2 сызбалар), комбинаториканың (3 сызба) және статистиканың (4 сызба) негізгі түсініктері мен тақырыптары ұсынылған. Жақшада бұл тұжырымдамалармен, теоремалармен қай сыныпта танысатыны көрсетілген.



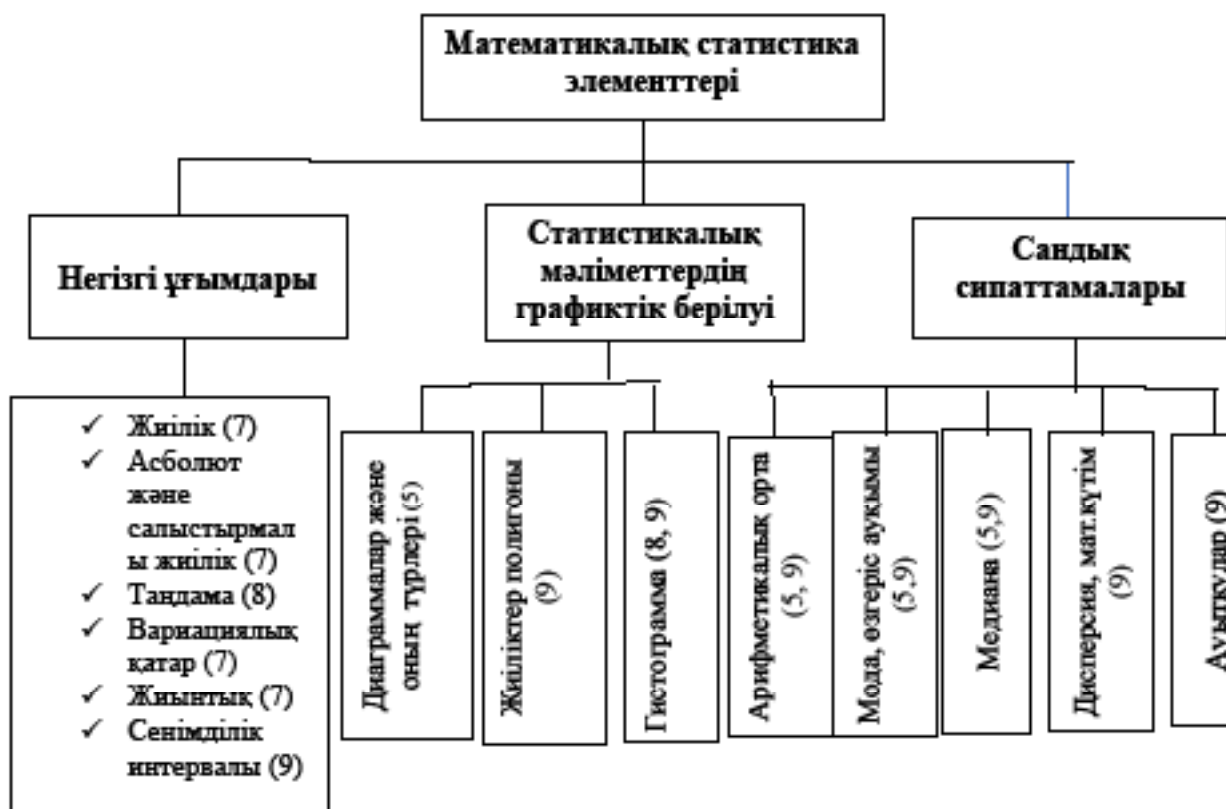
1 сызба – кездейсоқ оқиғалар



2 сызба – кездейсоқ шамалар



3 сызба – комбинаторика



4 сызба – математикалық статистика элементтері

Нәтижелері. Осылайша, мектеп оқулықтары мен бағдарламаларының мазмұны мен педагогикалық жоғары оқу орындарының оқу бағдарламаларына талдау жасау нәтижесінде келесілер анықталды:

- мектептегі ықтималдықтар теориясы мен статистиканы оқыту қағидаттары: бұрын оқылған материалдарды қайталау немесе тереңдетіп оқыту және жаңа ұғымдар енгізу;
- мектептер мен университеттерде ықтималдықтар теориясын оқыту тәсілдері екі түрлі: мектепте статистика элементтері ықтималдықтар теориясынан бұрын оқытылады, ал ЖОО-да керісінше;
- жоғары оқу орындарындағы ықтималдықтар теориясы пәнінің мазмұны терең және мектеп бағдарламасының аз бөлігін ғана қамтиды;
- мектеп оқулықтарындағы тапсырмалар қарапайым және тақырыпты толық түсінуге жеткіліксіз.

Зерттеудің нәтижелері математикадан мектеп оқулықтарының әрқайсысында комбинаторикалық, ықтималдық және статистикалық сипаттағы есептердің бар екенін көрсетеді. Сонымен қатар, жаңартылған оқу бағдарламасына сәйкес шығарылған жаңа оқулықтарда есептердің саны артқан және практикалық маңызы бар есептер жиі кездеседі. Ал теориялық материалдарға келсек, онда мектеп оқулықтарында ықтималдықтар теориясының элементтері жеңіл-желпі жазылған және ЖОО-да өтілетін тақырыптардың көп бөлігін қамтымайды.

Ықтималдықтар теориясы мен статистиканың оқу үрдісін тиімді ұйымдастыру үшін материалдарды оқушының оны даму векторын болжай алатындай құрастыру маңызды. Сол кезде ғана оқушы оқыған материалы мен бұрын өтіп кеткен материалдары арасындағы байланыс орнатып, неғұрлым күрделі тапсырмаларды шешуге көмектесетін ақпаратты анықтаудың мүмкіндіктерін пайдаланады. Уақыт аралықтарының бірлігін қамтамасыз ету - бар білімдер мен дағдылар арасындағы сабақтастық байланыс жасаудың алғышарты болып саналады.

Мектеп пен педагогикалық жоғары оқу орындарында ықтималдықтар теориясы мен статистика курсының сабақтастық мәселесін тиімді шешу үшін:

- мектеп пен университеттің бағдарламаларында тұжырымдалған оқушылар мен студенттердің математикалық дайындығына қойылатын талаптарды келісіп жасау керек;
- оқушылардың жалпыланған фактілерді, ережелерді, заңдарды қабылдап және оларды дедуктивті пайымдау әдісіне бейімдеуді қамтамасыз ететін оқыту әдістемесін бірігіп жасау керек;
- стохастиканы оқытуды оқушылардың оқу нәтижелеріне міндетті түрде қол жеткізуді бақылауға алатындай етіп құрастыру керек;
- бір-бірімен байланысты пәндер арасындағы оқушының басты дағдыларын анықтау керек;
- бір мұғалімнен көптеген пән мұғалімдеріне бірсарынды жылжу керек;
- оқу-әдістемелік құралдар жүйесін енгізу үшін оңтайлы жағдайлар жасау, оқу құралдарының жиынтығын жасау керек;
- мектеп және университет мұғалімдері арасында студенттер және оқушылармен жұмыс істеу әдістерінде тығыз қарым-қатынас орнату керек.
- мектептің 9-11 сынып оқушылары мен университет студенттерімен бірігіп конференциялар, дөңгелек үстелдер, іс-шаралар жыл сайын жүргізіліп отырылуы керек;
- университет оқытушылары мектептермен үнемі тығыз байланыста болуы керек;
- оқушылардың ықтималдықтар теориясы мен статистикадан білімдерін тереңдету мақсатында ғалымдардың педагогикалық көзқарастарының өзара үндестігі мен сабақтастығын ашып көрсететін ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу қажет;
- мектеп пен ЖОО сабақтастығы жөнінде іс-тәжірибелер жинағын құрастыру керек.

Қорытынды. Сонымен, сабақтастық оқу процесінің жаңа және ескі даму үдерісінде объективті қажетті байланыс болып табылады деп болжауға болады. Білім берудегі сабақтастық арқылы біз білім берудің әрбір деңгейінде жүйенің барлық компоненттерінің (мақсаттары, міндеттері, мазмұны, әдістері, құралдары, нысандары, білім беру түрлері) байланысы мен қол жетімділігін қамтамасыз етуді түсінеміз. Сабақтастық – бұл тек жаңаға ғана дайындалу ғана емес, сондай-ақ қажетті және мақсатты ескіні сақтау және дамыту, жаңа және ескі арасындағы байланысты тұрақты дамытудың негізі. Айта кету керек, қазіргі таңда мектеп математикасы мен ЖОО-ның математикасы арасындағы сабақтастық мәселесі әлі толық шешімін тапқан жоқ. Сондықтан, пәнді оқытудағы сабақтастық оның мазмұнының сабақтастығын қамтуы тиіс. Жалпы білім беретін мектептердің бағдарламалары ЖОО-дағы білім беру бағдарламаларының мазмұны мен құрылымына сүйене отырып жасалуы тиіс. Мазмұн сабақтастығын іске асыру үшін келесі қағидаға сүйену керек деп санаймыз: қандай да математикалық мазмұн жоғары оқу орнында қайта қарастыруды талап етпейтіндей қылып немесе тоқтаған жерінен ары қарай жалғастыруға болатындай етіп берілуі керек. Мектеп пен ЖОО оқулықтарын мұғалімдер мен методисттердің бірлесе жасауы көп жағдайда оқу үрдісінің сабақтастығы мен үздіксіздігіне мүмкіндік береді. Бірақ, бүгінгі таңда әрбір жеке оқу орны өз оқулықтары мен оқу құралдарын шығаруға мәжбүр. Осыған орай жалпы білім беретін мектеп түлектерін жаңа буын оқулықтарына дағдыландыруды басты назарда ұстаған дұрыс.

Әдебиеттер тізімі

1. Москалева Р. Н. Реализация принципа преемственности в обучении учащихся начальной и основной ступеней школы с углубленным изучением математики. Автореферат диссертации кандидата пед. наук, – Магнитогорск, – 2007.
2. Комарова Е. А. Преемственность в обучении математике: Методическое пособие. – Вологда: Издательский центр ВИРО, – 2007. – 108 с.
3. Плоцки А. Стохастика в школе как математика в стадии созидания и как новый элемент математического и общего образования: автореф. дис. д-ра пед. наук. СПб., 1992.
4. Селютин В.Д. Научные основы методической готовности учителя к обучению школьников стохастике. Орел, 2002.
5. Далингер, В.А. Методика реализации внутрипредметных связей при обучении математике. М., 1991.
6. Абылкасымова А.Е., Кучер Т.П., Жумакулова З.А. Математика 5 класс, 2-часть. - Алматы: «Мектеп», 2017,
7. Абылкасымова А.Е., Корчевский В.Е., Жумагулова З.А. Алгебра. 9 класс. Алматы: «Мектеп», 2013.
8. Абылкасымова А.Е., Корчевский В.Е., Жумагулова З.А. Алгебра и начала анализа. 10 класс. - Алматы: «Мектеп», 2014.
9. Абылкасымова А.Е., Шойынбеков К.Д., Жумагулова З.А. Алгебра и начала анализа 11 класс. Алматы: «Мектеп», 2015.
10. Аристова Е.Ю. Методика преподавания курса «Теория вероятностей и математическая статистика» в вузе // Журн. «Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук», 2015. Вып. 4. С. 64–66.

Кайынбаева Ж.Б., Шуакаев М.К.

Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

О преемственности содержания в изучении математической статистики и теории вероятностей в школах и в педагогическом вузе

Аннотация. В статье уделяется внимание проблеме преемственности изучения теории вероятностей и статистики в школе в вузе. Обнаружены особенности изучения темы в школе и в вузе, приводится сравнительный анализ содержания этих разделов в школьных учебниках разного профиля, построены схемы введения понятий, формул, теорем по теме, помогающие учителю в обзоре и ориентации в изучаемом материале. Авторы рассматривают особенности реализации принципа преемственности в условиях современной модернизации образования и подчеркивают важность решения проблем, связанных с социальным и профессиональным самоопределением личности. Также проанализирована актуальность данной проблемы в связи с недостаточным уровнем знаний абитуриентов для обучения в вузе. Указаны основные причины отсутствия преемственности на этом этапе. В качестве одной из самых важных причин рассматривается разный уровень подготовки выпускников школ. Описаны основные условия формирования знаний в системе школа-вуз.

Ключевые слова: преемственность, статистика, комбинаторика, теория вероятностей, школа, вуз.

Kaiyngbaeva Zh.B., Shuakayev M.K.

Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

On continuity of the contents in studying of propability theory at school and universities

Abstract. In article the attention is paid to a problem of continuity of studying of probability theory and statistics at school and higher education institution, features of studying of a subject at school and higher education institution are revealed, the comparative analysis of contents of these sections is provided in school textbooks of a different profile, the schemes of introduction of concepts, formulas, theorems on a subject helping the teacher with the review and orientation in the studied material are constructed. Material of article will be useful for school teachers and teachers of higher education institution. The authors consider the features of the implementation of the principle of continuity in the conditions of modern education modernization and emphasizes the importance of solving problems related to social and professional self-determination of the individual. Also the relevance of this problem is analyzed due to the lack of knowledge of applicants for training at the university. The main reasons for the lack of continuity at this stage are indicated. A different level of training of graduates of schools is considered as one of the most important reasons. The basic conditions for the formation of knowledge in the school-university system are described.

Key words: continuity, statistics, combination theory, probability theory, school, University.

References

1. Moskaleva R. N. Realizatsiya printsipa preyemstvennosti v obuchenii uhashchikhsya nachalnoy i osnovnoy stupeney shkoly s uglublennym izucheniyem matematiki. Avtoreferat dissertatsii kandidata ped.nauk [The implementation of the principle of continuity in the training

of students in primary and primary school levels with in-depth study of mathematics. Abstract of the dissertation of the candidate ped. Sciences] (Magnitogorsk, 2007).

2. Komarova Ye. A. Preyemstvennost v obuchenii matematike: Metodicheskoye posobiye [Continuity in teaching mathematics: Methodological manual], (Publishing center VIRO, Vologda, 2007, 108 p).

3. Plotski A. Stokhastika v shkole kak matematika v stadii sozidaniya i kak novyy element matematicheskogo i obshchego obrazovaniya: avtoref. dis. d-ra ped. nauk [Stochastic in school as a mathematician in the stage of creation and as a new element of mathematical and general education: author. dis. doctor ped sciences] (SPb., 1992).

4. Selyutin V.D. Nauchnyye osnovy metodicheskoy gotovnosti uchitelya k obucheniyu shkolnikov stokhastike [The scientific basis of the teacher's methodological readiness to teach school children stochastics]. Orel, 2002.

5. Dalinger, V.A. Metodika realizatsii vntripredmetnykh svyazey pri obuchenii matematike [Methods of implementation of intra-subject relations in teaching mathematics] (Moscow, 1991).

6. Abylkasymova A.Ye., Kucher T.P., Zhumakulova Z.A. Matematika. 5 klass. 2-chast [Mathematics. 5 class. 2 part] (Mektep, Almaty, 2017).

7. Abylkasymova A.Ye., Korchevskiy V.Ye., Zhumagulova Z.A. Algebra. 9 klass [Algebra. 9 klass] (Mektep, Almaty, 2013).

8. Abylkasymova A.Ye., Korchevskiy V.Ye., Zhumagulova Z.A. Algebra i nachala analiza. 10 klass [Algebra and analysis start. 10 klass] (Mektep, Almaty, 2014).

9. Abylkasymova A.Ye., Shoyynbekov K.D., Zhumagulova Z.A. Algebra i nachala analiza. 11 klass [Algebra and analysis start. 11 klass] (Mektep, Almaty, 2015).

10. Aristova Ye.YU. Metodika prepodavaniya kursa «Teoriya veroyatnostey i matematicheskaya statistika» v vuze [Methods of teaching the course «Theory of Probability and Mathematical Statistics» in high school], Zhurn. Aktualnyye problemy gumanitarnykh i yestestvennykh nauk [Journal Actual problems of the humanities and natural sciences] 4,64-66 (2015).

Сведения об авторах:

Қайынбаева Ж.Б. – докторант 2 курса Казахского национального педагогического университета имени Абая, Алматы, Казахстан.

Шуақәев М.К. – профессор, доктор технических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан.

Қайыңбаева З.В. – Phd Student of Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

Shuakayev M.K. – Professor, doctor of Technical Sciences, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

МРНТИ 14.35.01

Т.А. Левченко, Л.Е. Агеева

*Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
(E-mail: katerina_levch@mail.ru, ageevale_1971@mail.ru)*

Повышение квалификации педагогов дошкольной подготовки в РК в условиях перехода на обновленную программу образования

Аннотация. Данная статья посвящена проблеме повышения профессиональной компетентности педагогов дошкольной подготовки. В ней рассматриваются основные проблемы, связанные с подготовкой детей к школе в условиях образовательных организаций и семьи, раскрывается содержание курса повышения квалификации педагогов, осуществляющего дошкольную подготовку в различных типах образовательных организаций (общеобразовательные школы, дошкольные организации, образовательные мини-центры, центры детского развития, дома детского творчества и другие), а также описывается технология его проведения. Анализ практики показал, что разработанная авторами и внедренная на базе Казахского национального педагогического университета образовательная программа курсов «Учитель подготовительного класса» актуальна и эффективна в связи с переходом на обновленное содержание дошкольного и начального образования. Успешное осуществление дошкольной подготовки в различных типах образовательных организаций зависит от уровня профессиональной компетентности педагогов.

Ключевые слова: дошкольное образование, начальное образование, образовательная программа, профессиональная компетентность, дошкольная подготовка, образовательные организации, подготовительные (нулевые) классы.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-87-95>

Введение. В Послании Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» (Астана, 10 января 2018 года) народу Казахстана отмечается, что новый технологический уклад кардинально меняет то, как мы работаем, реализуем свои гражданские права, воспитываем детей [1]. Одним из приоритетных направлений развития системы образования является совершенствование педагогических технологий в соответствии с современными международными требованиями и национальной идеей «Мәңгілік Ел» [2]. Составляющими компонентами данной идеи являются: независимость, национальное единство, стабильность, толерантность, общественное согласие, территориальная целостность, суверенитет, равенство.

Претворение общенациональной идеи «Мәңгілік Ел» должно осуществляться на всех ступенях образования, начиная с дошкольного возраста в дошкольных организациях разного типа, дошкольных (нулевых) классов общеобразовательных школ и образовательных центров. Основное назначение дошкольной подготовки - формирование у детей мотивации к обучению в школе и эмоциональной готовности к нему.

Постановка задачи. В статье реализована попытка решить следующие задачи:

- уточнить требования, предъявляемые к уровню готовности ребенка в соответствии с обновлением содержания образования;
- выявить основные проблемы и определить пути их решения на основе анализа современного состояния дошкольной подготовки в условиях дошкольных организаций и среднеобразовательных школ;
- разработать программу для курсов повышения квалификации педагогов дошкольной подготовки «Учитель подготовительного класса», органи-

зованных на базе Казахского национального женского педагогического университета;

- разработать требования к комплексному практико-ориентированному экзамену по программе курса.

Цели. Разработка программы дополнительного образования по повышению квалификации педагогов дошкольной подготовки с целью реализации общенациональной идеи «Мәңгілік Ел».

История. Актуальной проблемой в истории педагогики является вопрос подготовки детей к школе (происхождение компонентов учебной деятельности и пути их формирования в старшем дошкольном возрасте - А.Л.Венгер, Н.И.Гуткина, О.А.Карабанова; формирование интеллектуального, личностного мотивационного аспектов у дошкольников - М.М.Безруких, Е.И.Рогов и др.; пути развития интеллекта детей в процессе подготовки к учебной деятельности в школе - К.Б.Бардин, В.С.Мухина, Д.Б.Эльконин и др.); значимость формирования исполнительской функции детей дошкольного возраста (3 – 6 лет) в когнитивном и социальном развитии (L.M. Walk, W.F. Evers, S. Quante, K.Hille); исследование вопроса развития детей на этапе раннего образования с предоставлением значимого педагогического опыта (Susan M. Sheridan, Carolyn Pope Edwards, Christine A. Marvin, Lisa L. Knoche) [3, 4, 5].

Анализ научных исследований и практики дошкольной подготовки в образовательных организациях разного типа показывает следующее:

- в полной мере не осуществляется преемственность между дошкольным и начальным образованием;
- дублируется программа первого класса и усложняется образовательный компонент;
- частично осуществляется развитие творческих способностей обучающихся в различных видах деятельности (изобразительной, художественно-речевой, музыкальной и т.д.);
- осуществляется резкий переход от игровой к учебной деятельности без учета возрастных особенностей детей;
- недостаточно полно организовано психолого-педагогическое просвещение родителей будущих первоклассников, в связи с чем часть родителей основное внимание уделяют лишь формированию интеллектуальной готовности (умения читать, писать, считать, знанию основ иностранных языков и компьютера), а основам здорового образа жизни и воспитанию самостоятельности, ответственности, организованности не придают значения.

Предшкольная подготовка детей предполагает общее, интеллектуальное, физическое развитие детей, обеспечение их готовности к усвоению знаний, формирование личностных качеств для овладения учебно-познавательной деятельностью [6].

Подготовка детей к овладению данной деятельностью должна носить не узконаправленный характер, а входить в общую подготовку дошкольника, включая в себя:

- общее развитие ребенка (развитие речи, памяти, мышления, воображения, сенсорики и др.)

- психологическую подготовку (коммуникативная, интеллектуальная, мотивационная, волевая и др.).

- формирование предпосылок овладения учебной деятельностью;

- предметную подготовку, включающую овладение элементарными математическими представлениями, познание окружающего мира, изобразительную и музыкальную деятельность и др., что позволит детям обучаться в школе по схожим предметам, в том

числе и подготовит руку к письму.

Образовательный процесс в классах предшкольной подготовки осуществляется на основе Государственного общеобязательного стандарта и типовой учебной программы РК и включает в себя социально-психологическую, личностную, волевою, физическую и интеллектуальную подготовку детей к школе, а также предусматривает формирование коммуникативных навыков, проявление познавательных и социальных мотивов детей, развитие увлеченности интереса к получению знаний [7].

В связи с обновлением содержания учебной программы и организации учебно-воспитательного процесса на основе инновационных подходов предъявляются более высокие требования к профессиональной компетентности педагога предшкольной подготовки.

Профессиональная компетентность педагога подразумевает наличие глубоких психолого-педагогических и специальных знаний, способствующих формированию активной творческой личности каждого ученика.

В связи с чем возникает закономерная необходимость организации современных форм повышения квалификации педагогов, предполагающих совершенствование знаний и практических навыков с учетом возрастных особенностей детей 5-7 лет. Данный возраст является сензитивным периодом в жизни ребенка (период наивысших возможностей) для развития всех познавательных процессов: внимания, восприятия, мышления, памяти, воображения, речи и др.

Изменения в сфере образования и предшкольной подготовки детей осуществляются за счёт создания новых нормативных документов, обновления программного содержания обучения и воспитания, отказа от авторитарной педагогики в пользу личностно-ориентированного педагогического процесса. При этом акцент делается на развитие личностных особенностей детей дошкольного возраста и формировании творческого потенциала.

Реализацию содержания обновленной образовательной программы способен осуществлять лишь педагог, обладающий определенными профессиональными и личностными качествами (креативность, активность, социальная ответственность, педагогическая эрудиция, высокий уровень профессиональной грамотности, устойчивая мотивация познавательной деятельности и др.).

Поэтому эффективность повышения квалификации зависит от: степени осознанности педагогом необходимости собственного профессионального роста; содержания курса повышения квалификации, включающего в себя как психолого-педагогические, так и узкопрофессиональные вопросы, как теоретическую, так и практическую подготовку; профессиональной компетентности преподавательского состава; позиции современных требований, предъявляемых к учителю. Это подтверждается и в исследованиях, посвященных проблеме подготовки компетентных педагогических кадров предшкольной ступени обучения (И.А. Зимняя, Н.В. Кузьмина, С.П. Баранов, Г. И. Ловецкий, Е.Г. Муссалитина, Р.К. Шаехова и др.), развития профессионализма и профессиональной карьеры (Х.Т.Шерьязданова, Э.В. Исхакова и др.) [8].

Методы исследования. Всё вышеизложенное диктует необходимость совершенствования форм и содержания подготовки и переподготовки педагогических кадров по предшкольной подготовке. Так, на базе Казахского национального женского педагогического университета разработана и в течение 5 лет внедрена программа дополнительного образования «Учитель подготовительного класса» на курсах повышения квалификации педагогов. Данная программа подготовлена в соответствии с ГОСО РК специальностей «Дошкольное воспитание и обучение» и «Педагогика и методика начального обучения» [9].

Образовательная программа «Учитель подготовительного класса» направлена на подготовку учителей подготовительных классов общеобразовательных школ, дошкольных организаций, мини-центров, центров детского развития, домов детского творчества и др. Востребованность подготовки специалиста данного профиля обусловлена переходом системы образования Республики Казахстан на обновленную программу обучения.

Цель программы – подготовка специалистов для осуществления педагогической деятельности в подготовительных классах.

Видами профессиональной деятельности учителя подготовительных классов являются:

- диагностическая – изучение развития личности ребёнка дошкольного возраста, уровня готовности к обучению в школе (психологическая, физическая, интеллектуальная, социальная);
- организационно-технологическая (организация процесса обучения и воспитания на основе анатомо-физиологических и психолого-педагогических особенностей развития детей, с использованием современных педагогических технологий; создание предметно-развивающей среды; взаимодействие участников образовательного процесса «учитель-ребёнок-родитель»);
- проектная (моделирование образовательного процесса по дошкольной подготовке);
- научно-исследовательская (организация учебно-воспитательного процесса на основе личностно-ориентированного подхода; творческий поиск в решении проблем дошкольной подготовки).

Функцией профессиональной деятельности учителя подготовительных классов является организация субъектной деятельности детей дошкольного возраста и управление процессом обучения и воспитания.

Задачами профессиональной деятельности учителя подготовительных классов являются:

1. Формирование необходимого уровня психологической, физической, интеллектуальной, социальной готовности детей к обучению в школе.
2. Формирование логического мышления, речи, элементарных математических представлений, творческих способностей, развитие мелкой моторики руки ребенка.
3. Воспитание нравственных качеств, чувства гражданственности, патриотизма, толерантности, коммуникативных навыков.

Программа предполагает овладение следующими профессиональными компетенциями:

1. Инструментальные компетенции:

- знание целей, задач и содержания программ подготовки ребёнка к обучению в школе в условиях перехода на обновленное содержание образования;
- умение пользоваться казахским языком как государственным и русским в межкультурном общении, необходимых для осуществления коммуникации в профессиональной деятельности;
- умение применять инновационно-коммуникативные технологии в целостном педагогическом процессе, умение работать со всеми видами информации по организации учебно-воспитательного процесса в подготовительном классе.

2. Межличностные компетенции:

- способность руководить детским коллективом; способствовать адаптации детей в условиях подготовительного класса; предупреждать и разрешать конфликтные ситуации; владеть позитивными коммуникативными навыками, основанными на принципах патриотизма, гражданственности и

толерантности, необходимым в полиэтническом детском коллективе;

- способность работать в педагогическом коллективе, убеждать, аргументировать, делать выводы; общаться в официальной и неофициальной обстановке; организовывать педагогическое сотрудничество в триаде субъектных отношений (ребенок – педагог – родитель).

3. Системные компетенции:

- способность осмысливать систему научных знаний; осознавать сущность и содержание психолого-педагогической, социальной, интеллектуальной готовности ребёнка к обучению в школе;
- готовность к саморазвитию и непрерывному образованию в соответствии с изменениями в области образования.

4. Предметные компетенции:

- понимание значения дошкольной подготовки в системе образования РК;
- применение современных образовательных технологий организации целостного педагогического процесса в подготовительных классах; способность создавать психологическую комфортность для учащихся в учебно-воспитательном процессе; находить оптимальные способы решения педагогических ситуаций;
- конструировать и анализировать собственную профессиональную деятельность по подготовке детей к школе;
- организовывать режимные процессы, учебную, игровую, художественную и культурно-досуговую деятельности; реализовывать взаимодействие родителей и педагогов как активных участников подготовки детей к школе;
- владение навыками психолого-педагогической диагностики готовности ребенка к обучению в школе, способность к позитивному мышлению, поиску внутренней гармонии, рефлексии.

Содержание учебной программы по повышению квалификации учителей дошкольной подготовки представлено взаимосвязанными модулями:

Модуль 1 «Основы организации дошкольной подготовки»:

- Психолого-педагогические особенности развития ребёнка дошкольного возраста.
- Социализация личности ребёнка дошкольного возраста.
- Организация предметно-развивающей образовательной среды.

Модуль 2 «Организация творческой деятельности»:

- Организация культурно-досуговой деятельности.
- Организация игровой деятельности в подготовительном классе.
- Развитие художественного творчества.

Модуль 3 «Организованная учебная деятельность»:

- Ознакомление детей с основами естественных наук.
- Ознакомление с произведениями зарубежной и отечественной детской художественной литературы.
- Подготовка к обучению грамоте, письму и развитие речи
- Основы математических представлений.

Модуль 4 «Взаимодействие семьи и организаций дошкольной подготовки»:

- Диагностика готовности ребёнка к обучению в школе.
- Дошкольная подготовка ребёнка в семье.
- Преемственность дошкольной подготовки и начального обучения.

Основным содержанием данных модулей является формирование у педагогов необходимых компетенций, благодаря которым осуществляется подготовка детей к школе и обучение «умению учиться». Педагог дошкольной подготовки должен овладеть

умением строить учебно-воспитательный процесс на основе:

- деятельностного подхода в обучении и воспитании;
- исследовательского подхода;
- развивающего обучения;
- применения современных педагогических технологий;
- мотивирования, поддержки обучения каждого ребенка;
- организации индивидуальной, групповой деятельности учащихся;
- организации разнообразных видов творческой деятельности;
- формирования коммуникативных навыков, толерантности, эмоционально-нравственной отзывчивости, понимания и сопереживания чувствам других людей.

Результаты. После изучения теоретической части программы «Учитель подготовительного класса» педагоги проходят двухнедельную производственную практику и сдают комплексный, практико-ориентированный экзамен, включающий в себя вопросы теоретического, методического и практического характера.

Теоретические вопросы направлены на выявление знаний законов, закономерностей, принципов осуществления дошкольной подготовки; специфики и содержания типовой учебной программы дошкольной подготовки; особенностей организации учебно-воспитательного процесса в подготовительных (нулевых) классах.

Методические вопросы позволяют выявить уровень владения современными педагогическими технологиями (технология развития критического мышления, проектной деятельности, игровая и этнокультурная технология, технология сотрудничества, информационно-коммуникативная технология, здоровьесберегающая и др.) и умение адаптировать их в соответствии с возрастными особенностями детей 5-6 лет и содержанием программы; владение методами, приемами формирования логического мышления, речи, творческих способностей, воспитание у обучающихся самостоятельности, активности, ответственности, навыков взаимодействия со сверстниками и взрослыми; современными формами сотрудничества с родителями.

Практические вопросы выявляют уровень владения навыками конструирования и моделирования учебной и внеучебной деятельности с учетом обновленного содержания образования; анализа и оценки продуктов детского творчества; диагностическими методами самооценки профессиональной деятельности, готовности к самообразованию и самосовершенствованию; различными видами творческой деятельности и реализации артпедагогических технологий (изотерапия, сказкотерапия, драмотерапия, асык-терапия и др.).

Выводы. Дошкольная подготовка является одной из важнейших задач отечественной системы образования, которая осуществляется в образовательных организациях разного типа (детские сады, образовательные центры, общеобразовательные школы и т.д.). Качество ее осуществления зависит от следующих факторов:

- уровня профессиональной компетентности педагогических кадров;
- обеспечения методической литературой и дидактическими пособиями по организации дошкольной подготовки;
- создания материально-технической базы и предметно-развивающей среды в образовательной организации;
- осуществления взаимодействия педагогов и семей; психолого-педагогического просвещения родителей обучающихся.

Список литературы

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» (Астана, 10 января 2018 года) [Электрон. ресурс]. – URL: www.akorda.kz/...president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-na... (Дата обращения 13.02.2019).
2. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее. Астана, 2015. <https://www.inform.kz> Послание Президента РК 2015 (Дата обращения 13.02.2019).
3. Эльконин Д.Б. Диагностика учебной деятельности и интеллектуального развития детей / под ред. Д.Б. Эльконина, Л.А. Венгера. - М.: Наука, 2011. – 187 с.
4. Walk L.M., Evers W. F., Quante S., Hille K. Evaluation of a teacher training program to enhance executive functions in preschool children. PLoS One. - 2018. 13(5) [Электрон. ресурс]. - URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5967750/> (Дата обращения: 12.02.2019).
5. Sheridan SM, Edwards CP, Marvin CA, Knoche LL. Professional Development in Early Childhood Programs: Process Issues and Research Needs. Early Educ Dev. - 2009. 20(3): 377-401 [Электрон. ресурс]. - URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2756772/#> (Дата обращения: 12.02.2019).
6. Яфаева В.Г. Развитие интеллектуальных способностей старших дошкольников: Программа-руководство. Издание 2-е. – Уфа: ИРО РБ. – 64 с.
7. Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах республики Казахстан в 2016-2017 учебном году. Инструктивно-методическое письмо. Астана, 2016. [Электрон. ресурс]. - URL: <https://nao.kz/loader/fromorg/2/24> (дата обращения 10.02.2019).
8. Шерьязданова Х.Т., Исхакова Э.В. Статус педагога: ресурсы, рост и развитие личности. Учебное пособие. – Алматы. Издательство «Қыздар университеті», 2014. – 130 с.
9. Образовательная программа «Учитель подготовительного класса». – КазГосЖенПУ, Алматы: 2014.

Т.А. Левченко, Л.Е. Агеева

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

ҚР жаңартылған білім бағдарламасына көшу жағдайында мектепалды педагогтарының біліктілігін арттыру

Аннотация. Бұл мақала мектепке дейінгі білім беру ұйымдары педагогтарының кәсіби құзыреттілігін арттыру мәселесіне арналған. Ол білім беру ұйымдары мен отбасы жағдайында баланы мектепке дайындауға байланысты негізгі мәселелерді анықтайды. Сондай-ақ, мақалада әр типті білім беру ұйымдарындағы мектепалды дайындықты жүзеге асыратын, педагогтарға арналған біліктілігін арттыру курстарының мазмұны мен технологиясы ашып көрсетілген (жалпы білім беретін мектептер, мектепке дейінгі ұйымдар, білім беру шағын орталықтары балалар дамыту, балалар шығармашылығы үйі және т.б.).

Тәжірибені талдау жұмысы авторлар әзірлеген Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті негізінде дайындалған «Дайындық сынып мұғалімі» қосымша білім беру бағдарламаның мектепке дейінгі және бастауыш білімнің жаңартылған білім беру мазмұнына көшуге байланысты өзектілігі мен тиімділігін көрсетеді. Әртүрлі білім беру ұйымдарында мектепке дейінгі дайындық деңгейін табысты жүзеге асыру байланысты педагогтардың кәсіби құзыреттілігін арттыруға бағытталған.

Түйін сөздер: мектепке дейінгі білім беру, бастауыш білім, білім беру бағдарламасы, кәсіби құзыреттілік, мектепалды дайындық, білім беру ұйымдары, дайындық сабақтары.

T.A.Levchenko, L. E. Ageeva

Kazakh National Women's Training University, Almaty, Kazakhstan

The professional development of teachers pre-primary education in the republic of kazakhstan in the transition to the updated program education

Abstract. This article is devoted to the problem of increasing the professional competence of pre-school preparation. It reveals the main problems associated with the preparation of children for school in the condition of educational organization and family. The article reveals the content and technology of conducting a course of advanced training for teachers who carry out pre-school education in various types of educational organizations (general education schools, pre-school organizations, educational mini-centers, child development centers, children's art houses and others). The analysis of the practice showed that the educational program developed by the authors and implemented on the basis of Kazakh National Women's Training University "Teacher of the preparatory class" showed its relevance and effective, in connection with the transition to an updated content of preschool and primary education. Successful realization of pre-school preparation in different kinds educational organizations depends on the level of professional competence of teachers.

Key words: preschool education, elementary education, educational program, professional competence, preschool preparation, educational organizations, preparatory classes.

References

1. Poslaniye Prezidenta Respubliki Kazakhstan N. Nazarbayeva «Novyye vozmozhnosti razvitiya v usloviyakh chetvertoy promyshlennoy revolyutsii» [Message of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev «New development opportunities in the conditions of the fourth industrial revolution»] (Astana, January 10, 2018). Available at: www.akorda.kz/...president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-na... (accessed: 13.02.2019)
2. Poslaniye Prezidenta Respubliki Kazakhstan N. Nazarbayeva narodu Kazakhstana. Kazakhstanskiy put' – 2050: Yedinaya tsel', yedinyye interesy, yedinoe budushcheye. Astana, 2015 [Message of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. Kazakhstan's way - 2050: Common goal, common interests, common future. Astana, 2015]. Available at: [https://www.inform.kz/Kazinform/Message of the President of the Republic of Kazakhstan 2015](https://www.inform.kz/Kazinform/Message%20of%20the%20President%20of%20the%20Republic%20of%20Kazakhstan%202015) (Accessed 13.02.2019)
3. Elkonin D.B. Diagnostika uchebnoy deyatel'nosti i intellektual'nogo razvitiya detey [Diagnostics of educational activities and intellectual development of children]. Edited by D. B. Elkonin, L.A. Wenger. (Science, Moscow, 2011, 187 p.).
4. Walk L.M., Evers W.F., Quante S., Hille K. Evaluation of a teacher training program to enhance executive functions in preschool children. PLoS One. 13(5), (2018). Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5967750/> (Accessed: 12.02.2019)
5. Sheridan SM, Edwards CP, Marvin CA, Knoche LL. Professional Development in Early Childhood Programs: Process Issues and Research Needs. Early Educ Dev. 20(3): 377-401 (2009). Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2756772/#> (Accessed: 12.02.2019)
6. Yafaeva V.G. Razvitiye intellektual'nykh sposobnostey starshikh doshkol'nikov: programma-rukovodstvo [The development of intellectual abilities of senior preschoolers: program guide] 2nd Edition. (IRO RB. Ufa, 64 p.).
7. [Ob osobennostyakh organizatsii obrazovatel'nogo protsessa v obshcheobrazovatel'nykh shkolakh respubliky Kazakhstan v 2016-2017 uchebnom godu. Instruktivno-metodicheskoye

pis'mo xOn the features of the organization of the educational process in secondary schools of the Republic of Kazakhstan in the 2016-2017 school year. Instructive and methodical letter]. Astana, 2016 (Accessed 10.02.2019)

8. Sheryazdanova Kh.T., Iskhakova E.V. Status pedagoga: resursy, rost i razvitiye lichnosti [Teacher status: resources, growth and personal development]. Tutorial. - («Women's university» Publishing, Almaty, 2014, 130 p.).

9. Obrazovatel'naya programma «Uchitel' podgotovitel'nogo klassa [Educational program «Teacher of the preparatory class»]. Kazakh National Women's Training University, KazGosZhenPU], Almaty. 2014.

Сведения об авторах:

Левченко Т.А. – кандидат педагогических наук, профессор кафедры дошкольного и начального образования КазНацЖенПУ, ул. Айтеке Би, 66, Алматы, Казахстан.

Агеева Л.Е. – кандидат педагогических наук, и.о. ассоциированного профессора кафедры дошкольного и начального образования КазНацЖенПУ, ул. Айтеке Би, 66, Алматы, Казахстан.

Levchenko T.A. - Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Preschool and Primary Education, Kazakh National Women's Training University, Almaty, Kazakhstan.

Ageeva L.E.- Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Preschool and Primary Education, Kazakh National Women's Training University, Almaty, Kazakhstan.

XFTAP 13.00.02

С.Н.Нуркасымова, А.К.Мукашева

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: SauleNurkasim@mail.ru)*

Физикалық құбылыстарды оқытуда модельдеу әдістерін қолдану

Аннотация. Физика пәнін оқытуда физикалық есептерді модельдеу әдістері жаңа мәселелерді зерттеу кезінде ұғымдардың мазмұны мен көлемінің ұлғая түсетінін қарастырылады. Сонымен қатар, есептерді модельдеу - барынша кең, әрі терең мазмұнмен толықтырылатынын көрсетеді. Физиканы оқытудағы міндеттерінің бірі – оқыту процесінде білім алушыларға материалистік көзқарасты қалыптастыру және оны дамыту болып табылады. Мұндағы негізгі мәселелердің бірі – оқу орындарында білім алушыларды танудың диалектикасымен таныстыру. Модель жасау танудың керекті кезеңдерінің бірі деуге болады.

Білім алатын ортада оқытылатын физика курсына бір физикалық процестің өзінен бірін-бірі толықтырып отыратын бірнеше модель жасау пайдалы болатынын көрсетеді. Модельдеу дегеніміз – қарастырылып отырған құбылысқа барлық ұқсастық жағынан сәйкес келетін құбылысты жасау деген сөз. Модельдеу - гносеологиялық тұрғыдан алғанда кез келген шын заттың адам ойында шағылуы деуге болады.

Түйін сөздер: физикалық құбылыстарды модельдеу, модельдеу технологиясы, негізгі элементтері, формалары.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-96-103>

Кіріспе. Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Біз білім беруді жаңғыртуды одан әрі жалғастыруға тиіспіз. Бүгінде мектептерді компьютерлендіру толықтай аяқталды. Орта білім берудің 12 жылдық моделі енгізілуде. «Өмір бойы білім алу» әрбір қазақстандықтың жеке кредосына айналуы тиіс» делінген¹.

Модельдеу – физиканы оқыту әдістерінің бірі. Кейбір физикалық заттың (құбылыстың, процестің) эксперимент арқылы анықталған қасиеттеріне оқушылардың сенімін арттыру үшін материалдық және идеал модельдер жасалады. Оқыту жұмысын жақсарту үшін физикалық құбылыстардың, процестің және техникалық объектілердің (заттардың) модельдері жасалады. Ал, педагогикалық мақсатта, пайдаланылатын идеал модельдер әдетте, ғылымнан алынады.

Физиканы оқытудағы міндеттерінің бірі – оқыту процесінде білім алушыларға материалистік көзқарасты қалыптастыру және оны дамыту болып табылады. Мұндағы негізгі мәселелердің бірі – оқу орындарында білім алушыларды танудың диалектикасымен таныстыру. Модель жасау танудың керекті кезеңдерінің бірі деуге болады. Білім алатын ортада оқытылатын физика курсына бір физикалық процестің өзінен бірін-бірі толықтырып отыратын бірнеше модель жасау пайдалы болады. Мысалы, идеал газ жоғары температурадағы және төменгі қысымдағы нақты газдың жеткілікті дәлдікпен қасиетін анықтайды. Ван-дер-Ваальстың моделі нақты газға жақын болып келеді, және оның әртүрлі температурадағы қасиеттерін үлкен дәлдікпен көрсете алады. Тағы бір дәлірек модель ретінде атом моделін (Томсон, Резерфорд, Бор) қарастырған теріс болмайды. Материалдық модель физикалық нысанның өзіне сәйкес бейнесін жасау үшін қажет. Бірақ кез келген физикалық құбылыстың материалдық моделін жасау мүмкін емес. Сондықтан, көбіне идеал модельдер де қолданылады. Түсінік модельдер белгілі бір заттың сезімдік бейнесі болады. Зерттелетін заттың, құбылыстың сезімдік бейнесін жасау, материалдың есте жақсы сақталып, қайта жаңғыртылуына ықпал етеді. Физикалық ұғымдарды

1 <http://www.bnews.kz/>

меңгергенде де құбылыстың мағынасын білдіретін сезімдік бейненің болуы өте маңызды шарт. Мысалы, механикалық қозғалыстың анықтамасын беруден бұрын эксперимент арқылы осы физикалық құбылыстың бейнесін жасау керек.

Модельдеу дегеніміз – қарастырылып отырған құбылысқа барлық ұқсастық жағынан сәйкес келетін құбылысты жасау деген сөз.

Модельдеу - гносеологиялық тұрғыдан алғанда кез келген шын заттың адам ойында шағылуы деуге болады [1].

Жалпы алғанда, физикалық модельдеуде модельденетін затпен оның моделі біртекті деп есептеледі. Солай бола тұрсада, біртекті құбылысты тегі басқа екінші бір құбылыспен модельдеуге болады. Мысалы, сұйықтың ағуын электр тогімен, аспан шырақтарының қозғалысын көп цилиндрлі дизель қозғалтқыш валының айналу тербелісімен модельдеуге болады.

Оқытудың модельдеу әдістерінде жаңа мәселелерді зерттеу кезінде ұғымдардың мазмұны мен көлемі ұлғаяды және тереңдей түседі. Олар барынша кең әрі терең мазмұнмен толықтырылады.

Физикадағы моделдеу мәселелерінің бірі – бұл денелердің гравитациялық және электр өрістегі қозғалысы. Әрине, бұл өрістерге магниттік өрісті де қосуға болады. Кез-келген макроскопиялық денелер микроскопиялық бөлшектерден тұрады. Демек, макроскопиялық денелердегі процестерді модельдеу үшін ондағы микроскопиялық бөлшектердің қозғалысын модельдеу керек. Макроскопиялық денелерге, мысалы, сұйықтар, плазма, жұлдыз шоғырлары, галактикалар жатса, ал олардағы микроскопиялық денелер сәйкес түрде молекулалар, зарядталған бөлшектер, жұлдыздар жатады [2].

Дененің қозғалысы оған әсер ететін \vec{F} сыртқы өріс күшімен байланысты. Гравитациялық және электрлік өрістер үшін теңдеулер өзара ұқсас болғанымен, олардың айырмашылықтары да бар. Сөйтіп, қозғалыс теңдеулерінің біріншісі екі өріс үшін де бірдей және ол төмендегінше жазылады:

$$\frac{d\vec{r}}{dt} = \vec{v}, \tag{1}$$

мұндағы $\vec{r} = (x, y, z)$

Ал екінші теңдеу, жоғарыда айтылғандай, үдеу үшін жазылған теңдеу болып табылады және ол өріс потенциалы мен дененің потенциалдық энергиясы арқылы анықталады.

Қозғалыс теңдеулері екі өрісте былай жазылады:

Гравитациялық өріс	Электр өріс
$\vec{a} = \frac{d\vec{v}}{dt} = -\nabla\Phi$	$\vec{a} = \frac{d\vec{v}}{dt} = -\frac{e}{m}\nabla\varphi$

мұндағы ∇ - Набла операторы, e – дене (бөлшек) заряды, m – оның массасы. Осыған сәйкес түрде, бұл өрістердегі денеге әсер ететін күштер:

Гравитациялық өріс	Электр өріс
$\vec{F} = -\nabla \nu$	$\vec{F} = -e\nabla \varphi$

Дербес жағдайда, мысалы, сфералық симметриялық өрісте (потенциалдар тек радиус бойымен ғана өзгереді) олар мына түрге келеді:

Гравитациялық өріс	Электр өріс
$a = -\frac{d\Phi}{dr}$	$a = -\frac{e}{m} \frac{d\varphi}{dr}$
$F = -\frac{d\nu}{dr}$	$F = -e \frac{d\varphi}{dr}$

Осы орында, электр өрісі потенциалы φ және оның кернеулігі E ортасында

$$-\nabla \varphi = \vec{E} \quad (2)$$

қатынас бар екендігін айта кету қажет.

Осылайша, қорыта келе, гравитациялық және электр өрістегі денелердің қозғалыс теңдеулері былай жазылады:

$$\left. \begin{aligned} \frac{d\vec{r}}{dt} &= \vec{v} \\ \frac{d\vec{v}}{dt} &= -\nabla\Phi \end{aligned} \right\} \quad (3)$$

$$\left. \begin{aligned} \frac{d\vec{r}}{dt} &= \vec{v} \\ \frac{d\vec{v}}{dt} &= -\frac{e}{m} \nabla\varphi \end{aligned} \right\} \quad (4)$$

Декарттық координаталар жүйесінде Набла операторы былай жазылады:

$$\nabla \hat{O} = \vec{i} \frac{\partial \Phi}{\partial x} + \vec{j} \frac{\partial \Phi}{\partial y} + \vec{k} \frac{\partial \Phi}{\partial z} \quad (5)$$

Қозғалыс теңдеулері белгілі болғасын, енді оларды шешу жолын қарастыралық. Мысалы, (3) теңдеулер жүйесін шешу үшін туындыны шекті айырмалармен алмастырамыз:

$$\frac{d\vec{r}}{dt} = \frac{\vec{r}_n - \vec{r}_{n-2}}{2 \Delta t} = \vec{v}_{n-1} \quad (6)$$

мұндағы \vec{r}_{n-2} және \vec{r}_n - дененің t_{n-2} және t_n уақыт мезеттеріндегі координаттары, ал \vec{v}_{n-1} - оның t_{n-1} уақыт мезетіндегі жылдамдығы. Бұдан t_n уақыт мезетіндегі \vec{r}_n координатты есептеу формуласын аламыз:

$$\vec{r}_n = \vec{r}_{n-2} + 2 \Delta t \vec{v}_{n-1} \quad (7)$$

Бұл – қозғалыс теңдеуінің біріншісінің сандық әдіспен шешуі. Ал теңдеулер жүйесінің екіншісін де осы сияқты шешеміз:

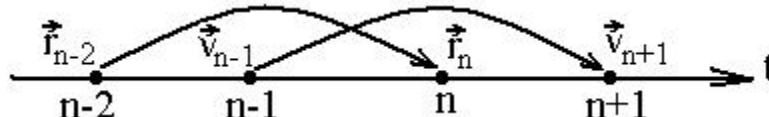
$$\frac{d\vec{v}}{dt} = \frac{\vec{v}_{n+1} - \vec{v}_{n-1}}{2 \Delta t} = -\frac{e}{m} \nabla \varphi \quad (8)$$

$$\vec{v}_{n+1} = \vec{v}_{n-1} - 2 \Delta t \frac{e}{m} \nabla \varphi(\vec{r}_n, t_n) \quad (9)$$

Мұндағы (9) теңдеу - t_{n+1} уақыт мезетіндегі \vec{v}_{n+1} жылдамдықты есептеу формуласы. Ал, гравитациялық өріс үшін жылдамдықты есептеу формуласы

$$\vec{v}_{n+1} = \vec{v}_{n-1} - 2 \Delta t \nabla \Phi(\vec{r}_n, t_n) \quad (10)$$

түрде жазылады және ол (7) теңдеулер жүйесінің екінші теңдеуінің шешуі болып табылады. (8), (9) және (10) формулалардан төмендегі заңдылық көрінеді: n-ші нүктедегі \vec{r}_n координатты есептеу үшін оның (n-2)-ші нүктедегі мәні \vec{r}_{n-2} мен (n-1)-ші нүктедегі \vec{v}_{n-1} жылдамдығы қолданылады. Ал (n+1)-ші нүктедегі \vec{v}_{n+1} жылдамдықты есептеу үшін оның (n-1)-ші нүктедегі мәні \vec{v}_{n-1} мен n-ші нүктедегі \vec{r}_n координаты қолданылады [4]. Бұл аттап өту әдісі деп аталады және оны төмендегі сызба арқылы көрсетуге болады (1-сурет):



1-сурет. Координаттар мен жылдамдықты есептеу.

Бұл әдіс бойынша бір уақыттың өзінде әрі жылдамдықты, әрі координатты табу мүмкін емес. Бірақ бұл әдіс жоғары дәлдікке ие.

Гравитациялық өріс потенциалы ондағы масса тығыздығы арқылы Пуассон теңдеуімен байланысқан:

$$\Delta \Phi = 4\pi G \rho \quad (11)$$

Демек, егер гравитациялық жүйе ішіндегі масса тығыздығы ρ берілсе, Пуассон теңдеуін шешіп Φ потенциалдың координата бойынша таралуын табуға болады. Олай болса, (9) және (10) формулалар арқылы бөлшектің траекториясын табуға болады. Пуассон теңдеуі декарттық координаталар жүйесінде төмендегінше жазылады:

$$\frac{\partial^2 \Phi}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 \Phi}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 \Phi}{\partial z^2} = 4\pi G \rho \quad (12)$$

Ал сфералық симметриялық жағдайда:

$$\frac{1}{r^2} \frac{d}{dr} \left(r^2 \frac{d\Phi}{dr} \right) = 4\pi G \rho \quad (13)$$

Зарядталған бөлшектің магнит өрісі индукциясына перпендикуляр жазықтықта қозғалысы модельденетін болса, онда қозғалыс теңдеулері төмендегіше беріледі:

$$\left. \begin{aligned} \frac{d\vec{r}}{dt} &= \vec{v} \\ \frac{d\vec{v}}{dt} &= \frac{e}{m} [\vec{v} \vec{B}] \end{aligned} \right\} \quad (14)$$

мұндағы екінші теңдіктің оң жағы Лоренц күшінің бөлшек массасына қатынасын береді. Физика есептерін MATLAB бағдарламасында шешу мысалдарын қарастырамыз:

№ 1-есеп. Төмендегі кестеде автомобилдің әр 15 сек сайын жылдамдықтарының мәндері берілген. Оның 7 мин ішінде жүріп өткен жолын табыңыз [5].

t, мин	v, км/сағ	t, мин	v, км/сағ
0	20	3.75	40
0.25	30	4.0	50
0.5	40	4.25	55
0.75	60	4.5	55
1.0	55	4.75	4.5
1.25	50	5.0	50
1.5	60	5.25	55
1.75	55	5.5	60
2.0	45	5.75	60
2.25	30	6.0	60
2.5	20	6.25	65
2.75	5	6.5	70
3.0	8	6.75	40
3.25	0	7.0	20
3.5	20		

Шешуі: Кестедегі жылдамдықтардың мәндерінен бұл қозғалыстың бір- қалыпты емес екендігі көрініп тұр. Демек, автомобильдің жүріп өткен жолын табу үшін жылдамдықты уақыт бойынша интегралдау қажет, яғни

$$S = \int_0^t v(t)dt$$

Егер $v(t)$ функция аналитикалық түрде берілсе, онда оны интегралдау оңай болар еді. Алайда бұл есепте оның мәндері кесте түрінде берілген. Мұндай интегралды қолда есептеу үшін интегралды жуықтап есептеу формуласын білу қажет. Сонымен бірге, ол көп уақытты қажет етеді.

Ал оны MATLAB-та есептеу үшін арнайы **trapz** функциясын пайдалануға болады. Бұл функцияны пайдаланудың бір шарты – бұл аргументтің мәндері тұрақты қадаммен өзгеруі тиіс. Бұл шарт берілген есепте орындалған және ол 15 секундқа, яғни 0,25 минутқа тең. Ал жылдамдық км/сағ-та берілгендіктен, уақытты сағатқа айналдырамыз. Сөйтіп MATLAB-та төмендегі командаларды береміз:

```
>> tm= 0:0.25:7
>> tm= tm./60
>> v = [20 30 40 60 55 50 60 55 45 30 20 5 8 0 20 40 50 55 55 45 50 55 60 60 60 65 70 40
20];
>> S=trapz(tm,v)
S = 5.0125
```

Сөйтіп, бар болғаны 4 қатар команда арқылы берілген есеп шешіледі. Онда да, оның бірінші және үшінші қатарларында есеп шартындағы мәліметтер ендірілген, ал екіншісінде минуттағы уақыт сағатқа аударылған. Тек қана 4-ші қатарда интегралды есептеу көрсетілген.

Сонымен, жауап: $S = 5,0125$ км

№2-есеп. Маятниктің $u'' + \sin u = 0$ қозғалыс теңдеуін $t_0=0$ ден $t=10$ -ға дейін уақыт аралығында $u(t_0)=0$, $u'(t_0) = 2 \sin \frac{\pi}{4}$ бастапқы шарттармен шешіндер [5].

Шешуі: Бұл дифференциалдық теңдеуді MATLAB – та шешу үшін, оны алдымен екі бірінші реттік дифференциалдық теңдеулер жүйесіне келтіру керек.

Ол үшін $u_1 = u$, $u_2 = u' = u_1'$ белгілеулерін ендіреміз.

Демек, $u_1' = u_2$, және $u_2' = u'' = -\sin u$ екендігі шығады.

Ал берілген теңдеуден $u'' = -\sin u$ табамыз. Онда $u_2' = -\sin u$.

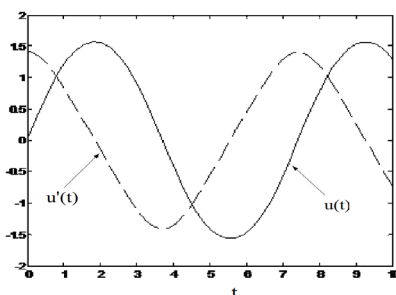
Сөйтіп,

$$\begin{cases} u_1' = u_2 \\ u_2' = -\sin u \end{cases}$$

теңдеулер жүйесін аламыз.

MATLAB-та дифференциалдық теңдеулер жүйесін шешу үшін, алынған теңдеулер жүйесінің оң жағын жеке m.file түрінде сақтау қажет. Айталық, сол файлдың аты Fn.m болсын. Онда, ол файлда төмендегі екі қатар оператор болады:

```
function y=Fn(t,u)
y=[u(2); -sin(u(1))];
```

2 - сурет. $u(t)$ және $u'(t)$ функцияларының графиктері

Бұл файлды work папкасына сақтаймыз.

Ал, енді MATLAB-тың жұмысшы ортасында

```
>>[t,u]=ode45('Fn',[0,10],[0,1.414]);
```

командасын беріп теңдеудің шешуін аламыз.

Сосын

```
>> plot(t,u(:,1),'-k',t,u(:,2),'--k')
```

командасын беріп u және u' функциялардың графигін сызуға болады.

Модель дұрыс жұмыс істеуі үшін оның параметрлері дұрыс қойылуы қажет.

Қорытынды. Физикалық құбылыстарды оқытуда модельдеу әдістерін қолдану үшін MATLAB бағдарламасы пайдаланамыз. Физика есептерін MATLAB бағдарламасында шешу барысында механика және механикалық тербелістер бөлімдерінің мысалдары қарастырылады. Осы есептерді шығаруда дифференциалдық теңдеулерді MATLAB бағдарламасында шешу үшін, оны алдымен бірінші және екінші реттік дифференциалдық теңдеулер жүйесіне келтіріледі.

Оқытудың модельдеу әдістерін зерттеу кезінде, физикалық есептердің ұғымдары, мазмұны мен көлемдері ұлғаяды және тереңдей түседі. Олар барынша кең әрі терең мазмұнмен толықтырылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Мартынов Н.Н., Иванов А.П.. MATLAB 5.x. Вычисления, визуализация, программирование. – Москва: Кудриц-Образ, 2000.
2. Нуркасымова С.Н., Ашуров А.Е. Физиканы оқытудың компьютерлік әдістері: оқу құралы. - Алматы: «Эверо» баспасы. – 2016. – 176 б.
3. Потемкин В.Г. MATLAB 5 для студентов. – Москва: Диалог-МИФИ, 1998.
4. Иродов И.Е. Механика: оқулық. / Ауд. Л.Ф. Жүрерова. - Алматы, 2012.

S.N.Nurkasymova, A.K. Mukasheva

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Methods of physical processes modeling

Abstract: The study of physics course along with the study of higher mathematics creates the fundamental basis of the professional activity of bachelors, forms their scientific worldview. One of the requirements in teaching physics is to form students' skills and abilities to use fundamental laws, theories of classical and modern physics, and skills in independent cognitive activity, to form an idea of the modern natural science worldview. The main task is the use of theoretical knowledge to solve practical problems

and successfully master special disciplines in future professional activities. Modeling is one of the methods of teaching physics, which makes it possible to more deeply discover and understand physical processes. Including, modeling tasks allows you to more deeply and widely understand the conditions of tasks. Modeling is real process, according to the gnoseology, which can be considered as ideal without taking into account any physical properties.

Key words: modeling of physical processes, modeling technology, basic forms and elements.

С.Н. Нуркасымова, А.К. Мукашева

*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан*

Использование методов моделирования физических процессов в обучении

Аннотация. Изучение курса физики наряду с изучением высшей математики создает фундаментальную базу профессиональной деятельности бакалавров, формирует их научное мировоззрение. Одно из требований при обучении физике – формирование у обучающихся умений и навыков использования фундаментальных законов, теорий классической и современной физики, навыков самостоятельной познавательной деятельности, формирование представления о современной естественнонаучной картине мира. Основная задача – использование теоретических знаний для решения практических задач и успешного усвоения специальных дисциплин в будущей профессиональной деятельности. Моделирование – один из методов обучения физике, позволяющий более глубоко раскрыть и понять физические процессы. В том числе моделирование задач позволяет глубже и шире понять условия задач. Моделирование с точки зрения гносеологии – реальные процессы, которые можно рассматривать как идеальные без учета каких-либо физических свойств.

Ключевые слова: моделирование физических процессов, технология моделирования, основные элементы и формы.

References

1. Martynov N.N., Ivanov A.P. MATLAB 5.x. Vychislenija, vizualizacija, programmirovanie [Calculations, visualization, programming] (Kudrits-Image, Moscow, 2000).
2. Nurkasymova S.N., Ashurov A.E. Fizikany okytudyn komp'juterlik adisteri: oku kuraly [Computer methods of teaching physics] (Ewero, Almaty, 2016, 176 p.)
3. Potemkin V.G. MATLAB 5 dlja studentov [MATLAB 5 for students] (Dialog-MEPI Moscow, 1998).
4. Irodov I.E. Mehanika: okulyk [Mechanics: textbook] / translated by L.G. Zhurerova (Almaty, 2012).

Сведения об авторах:

С.Н.Нуркасымова - педагогика ғылымдарының докторы, жалпы және теориялық физика кафедрасының профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қажымұқан көшесі, 13, Нұр-Султан, Қазақстан.

А.К.Мукашева - жалпы және теориялық физика кафедрасының доценті, химия ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қажымұқан көшесі, 13, Нұр-Султан, Қазақстан.

Nurkasymova S.N. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of General and Theoretical Physics, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 13, Kazhimukan Str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Mukasheva A.K. - Candidate of Chemical Sciences, Associate Professor of the Department of General and Theoretical Physics, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 13, Kazhimukan Str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 77.31.11

**Д.Т. Онгарбаева, Г.Б. Мадиева, С.Ж. Отаралы, Н.О. Байзакова,
К.К. Герасимчик**

*Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан
(E-mail: otaryly17@mail.ru)*

Соревновательная деятельность сборной Республики Казахстан по артистическому плаванию на международной спортивной арене

Аннотация. В статье анализируются достижения сборной команды Казахстана по артистическому плаванию на соревнованиях международного масштаба, таких как летние Азиатские игры, чемпионаты Мира и Олимпийские игры. Авторы работы на основе анализа и обобщения результатов международной спортивной деятельности исследуемой проблемы прослеживают динамику развития артистического плавания в суверенном Казахстане. Статья предназначена для специалистов в области физической культуры и спорта и любителей артистического плавания.

Ключевые слова: артистическое плавание в Республике Казахстан, летние Олимпийские игры, летние Азиатские игры, чемпионат Мира, программа соло, программа дуэт, программа группа, комбинированная программа в артистическом плавании.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-104-110>

Введение. В целях придания нового импульса развитию синхронного плавания Международный олимпийский комитет (МОК) выдвинул идею об изменении её названия. В связи с чем по решению конгресса Международной федерации плавания (FINA) с июля 2017 года синхронное плавание переименовано в артистическое плавание [1].

Артистическое плавание – это многофункциональный вид спорта, включающий в себя элементы хореографии, художественной гимнастики, акробатики и подводного плавания [2].

По условиям проведения соревнований артистическое плавание относится к категории вариативного многоборья, включающего в себя дисциплины: *соло*, с участием одной спортсменки; *дуэт*, состоящий из двух участников; *группа*, численностью 8 человек; *комбинированная группа*, где 10 спортсменок демонстрируют комбинацию, состоящую из соло, дуэта и команды в целом.

Итоговый результат в каждом виде производится по сумме баллов технической и произвольной программ, за исключением комбинированной, где оценка осуществляется только по произвольной программе.

Техническая программа строго регламентирована по последовательности выполнения обязательных технических элементов, но выбор музыкального сопровождения и составление связок осуществляет каждая команда на свое усмотрение.

Произвольная программа, исключая выполнение обязательных технических элементов, имеет более свободный стиль в выборе музыкального сопровождения и элементов [3].

Актуальность исследования. Актуальность работы обусловлена тем, что в специальной литературе недостаточно освещены вопросы анализа и обобщения результатов соревновательной деятельности сборной РК по артистическому плаванию на международной спортивной арене.

В связи с этим **целью** исследования является анализ динамики спортивных достижений сборной команды Казахстана по артистическому плаванию на международной спортивной арене.

Для достижения данной цели была поставлена **задача**: изучить динамику соревновательной деятельности сборной РК по артистическому плаванию на чемпионатах Азии, мира и Олимпийских играх.

Изучение состояния проблемы и оценка соревновательной деятельности обследуемого контингента проводилось с применением метода контент-анализа официальных документов Международной федерации плавания (FINA) и Азиатской федерации (AASF), включая электронные интернет-архивы протоколов соревнований [4,5,6,7,8,9,10,11,12,13].

Результаты исследования и их обсуждение. Артистическое плавание Казахстана, начиная с 1994 года и по настоящее, широко представлено на основных континентальных соревнованиях - летних Азиатских играх. Сборная команда артистического плавания Республики, со времени приобретения независимости, имеет опыт выступления на 8 Азиатских играх и чемпионатах Мира, а также на 5 Олимпийских играх.

В таблице 1 представлены данные о спортивных достижениях национальной команды Республики Казахстан по артистическому плаванию на Азиатских играх в рамках программы «соло» и «дуэт» за 1994-2018 годы.

Таблица 1. Спортивные достижения сборной Казахстана по артистическому плаванию в программах соло и дуэт Азиатских игр за период с 1994 по 2018 годы

№ п.п.	Номер игры	Год проведения	Программа	Фамилия, имя участника	Место РК
1	XII	1994	соло	Каримова А.	4
			дуэт	Каримова А., Яфарова Н.	4
2	XIII	1998	соло	Каримова А.	4
			дуэт	Каримова А., Шатная Г.	4
3	XIV	2002	соло	Каримова А.	4
			дуэт	Каримова А., Токтаган А.	4
4	XV	2006	дуэт	Токтаган А., Кулькина А.	3
5	XVI	2010	дуэт	Кулькина А., Жексембинова А.	5
6	XVII	2014	дуэт	Немич Е. Немич А.	3
7	XVIII	2018	дуэт	Немич Е. Немич А.	3

Анализируя данные таблицы 1 можно отметить, что с 1994 года по 2002 год в сольной программе летних Азиатских игр Алия Каримова стабильно занимает 4 место.

Спортивные достижения сборной РК в программе *дуэта* следующие:

- до 2006 года представительницы Казахстана стабильно завоевывают 4 место;
- на 15-ых Азиатских играх в 2006 году дуэт Арна Токтаган и Анна Колькина впервые выиграла для Казахстана бронзовую медаль;
- в 2010 году наша сборная опускается на 5-ую позицию, но набирает высокий балл относительно всех своих предыдущих выступлений, что объясняется повышением уровня развития синхронного плавания в мире;
- в 2014 и 2018 годах на XVII летних Азиатских играх дуэт сестёр Александры и Екатерины Немич поднимается на третью ступень спортивного пьедестала.

На летних Азиатских играх в программе *групп* сборная Казахстана выступала только один раз в 2006 году, где завоевала 4 место из 7 возможных.

Результаты выступления ведущих спортсменок РК, специализирующихся в артистическом плавании, в рамках комбинированной программы летних Азиатских игр наглядно отображены в таблице 2.

Таблица 2. Результаты выступления сборной Казахстана по артистическому плаванию в комбинированной программе на Азиатских играх за период с 2010 по 2014 годы

Номер игры	Год	Фамилия, имя	Занятое Место
XVI	2010	Анарбаева А., Ермаханова А., Жексимбинова А., Исаева А., Керей А., Кулькина А., Кухарская Т., Наурызбаева А., Немич А., Немич Е.,	3
XVII	2014	Анарбаева А., Ермаханова А., Качурина К., Кемпель Ю., Маткова А., Наурызбаева А., Немич А., Немич Е., Талгатова Д., Тыныбаева К.	3

Примечание: с 2018 года комбинированная программа отменена на Азиатских играх.

За исследуемый период сборная Казахстана, выступая в *комбинированной* программе Азиатских игр, каждый раз, имея значительные изменения в составе, стабильно занимает третье место. Так, на третью ступень пьедестала сборная нашей страны по комбинированной программе поднималась дважды – в 2010 и 2014 годах. На XVIII Азиатских играх 2018 года наша сборная, впервые приняв участие в произвольной и технической программах, заняла 4 место.

В программе «*дуэт*» бронзовыми медалями главных соревнований Азиатского континента были удостоены в 2006 году Анна Кулькина и Арна Токтаган, а в 2014 и 2018 годах Александра Немич и Екатерина Немич.

В таблице 3 представлены результаты соревновательной деятельности команды казахстанских спортсменок, специализирующихся в видах артистического плавания на чемпионатах мира.

Таблица 3. Результаты выступления сборной команды Казахстана по артистическому плаванию на чемпионатах мира

№ п.п.	Чемпионат (город, год)	Вид программы	Кол-во стран	Место РК
1	Фукуока - 2001	соло	30	24
		дуэт	27	19
2	Барселона -2003	соло	31	15
		дуэт	34	16
3	Монреаль -2005	соло	-	-
		дуэт	36	18 17
4	Рим-2009	соло	28	10
		дуэт	34	16
5	Шанхай-2011	соло	33	13
		дуэт	42	17
		группа	23	15
		комбинированная группа	15	10
6	Барселона-2013	дуэт	33	16
		группа	17	13
		комбинированная группа	17	14
7	Казань 2015	дуэт	38	15
		группа	25	16
		комбинированная группа	16	14
8	Будапешт -2017	дуэт	43	12
		группа	25	15
		комбинированная группа	16	12

Анализ результатов, представленных в таблице 3 показывает, что на чемпионатах мира сборная нашей страны в программе «соло» с 2001 по 2011 годы занимала с 10 по 15 места из 30 стран-участников.

С 2001 по 2015 годы среди 36 держав мира казахстанские дуэты занимали с 16 по 19 места. Лишь в 2017 году на чемпионате мира в Будапеште сборная команда РК поднялась на 12 позицию.

Из 22 стран, принимавших участие в соревнованиях групп и среди 16

комбинированных групп, введенных в программу соревнований с 2011 года, наши спортсменки заняли 15 и 12 места соответственно.

Лучшими достижениями сборной РК по артистическому плаванию на чемпионатах мира можно считать 10-ое место в 2009 году в Риме у Анны Кулькиной в программе соло и в 2011 году в Шанхае у комбинированной группы.

Впервые дуэт национальной сборной Республики Казахстан по артистическому плаванию выступил на Олимпийских играх 2000 года. На сегодняшний день только дуэты успешно, выдерживая высокую конкуренцию и жесткую систему отбора, принимают участие в главных Играх четырехлетия.

Результаты выступления дуэтов сборной РК на Олимпийских играх наглядно изображены в таблице 4.

Таблица 4. Результаты выступления сборной команды Республики Казахстан по артистическому плаванию в программе «дуэт» на Олимпийских играх за период с 2000 по 2016 годы

№ п.п.	Олимпийские игры (город, год)	Кол-во стран	Фамилия, имя участников сборной РК	Место занятое РК
1	Сидней - 2000	24	Каримова А., Шатная Г.	22
2	Афины - 2004	24	Каримова А., Токтаган А.	18
3	Пекин - 2008	24	Керей А., Токтаган А.,	20
4	Лондон - 2012	24	Жексенбинова А., Кулькина А.,	15
5	Рио-де Жанейро - 2016	24	Немич Е., Немич А.	15
	Средние данные	24		18

Как видно из таблицы 4, дуэт артистического плавания молодой Республики Казахстан стабильно улучшает свои позиции. Например, на играх в Сиднее-2000 спортсменки заняли 22 место, а на играх в Рио-де-Жанейро 2016 года заняли 15 место среди 24 стран.

Вывод. Результаты анализа спортивных достижений показали положительную динамику выступлений сборной Казахстана по артистическому плаванию на Азиатском континенте, где команда стабильно занимает третье почетное место после команд Японии и Китая. Несмотря на недостаточную конкурентоспособность на мировой спортивной арене улучшаются позиции на чемпионатах мира и Олимпийских играх.

В целом, сборную Казахстана по артистическому плаванию можно охарактеризовать как молодую и перспективную команду.

Список литературы

1. URL: <http://www.allsportinfo.ru/index.php>
2. Парфенов В.А., Кононеко Ю.А. Синхронное плавание.- Киев: Здоровье, 1979.-104 с.
3. Булгакова Н.Ж., Максимова М.Н., Маринич М.Н. Водные виды спорта.- Москва: Академия, 2003.-320с.
4. URL: <http://www.doha-2006.com/gis/Sports/SY/IGSYSchedule.aspx>.
5. URL: <http://www.sadec.com/Asiad98/event29.html#SSwim>.
6. URL: http://web.archive.org/web/20021230113652/http://busanasiangames.org/Eng/ag/ba_

scd_game_re_1.asp?GM_STATUS=2&GM_ID=SYW01&GM_FG=SY01&Gm_No=0&Gm_Grp=&Gm_Part=&Language=KOR&GM_DATE=20020930.

7. URL: <http://web.archive.org/web/20061223004904/http://www.doha2006.com/gis/Sports/SY/IGSYSchedule.aspx>.

8. URL: http://busanasiangames.org/Eng/AG/ba_scd_game_re_1.asp?GM_STATUS=2&GM_ID=SYW02&GM_FG=SY01&Gm_No=0&Gm_Grp=&Gm_Part=&Language=KOR&GM_DATE=20020930.

9. URL: https://wiki2.org/en/Synchronized_swimming_at_the_2014_Asian_Games_%E2%80%93_Women%27s_combination.

10. URL: https://wiki2.org/en/Synchronized_swimming_at_the_2010_Asian_Games_%E2%80%93_Women%27s_combination.

11. URL: http://web.archive.org/web/20061215122057/http://www.doha-2006.com/gis/Sports/SY/IGSYResults_Free.aspx?rscid=1-401-5.

12. URL: <http://www.asiaswimmingfederation.org/home.php>.

13. Synchronised swimming rules, fina synchronised swimming manual for judges, coaches & referees. According to FINA Handbook 2013 – 2017.

**Д.Т. Онғарбаева, Г.Б. Мәдиева, С.Ж. Отаралы, Н.О. Байзақова,
К.К. Герасимчик**

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Әртістік жүзуден Қазақстан Республикасы құрама командасының халықаралық спорттық аренадағы жарыстық іс-әрекеті

Аннотация. Мақалада әртістік жүзуде маманданған Қазақстан Республикасы споршы қыздарының Жазғы Азия ойындары, Әлем Чемпионаттары, Олимпиада Ойындары секілді халықаралық жарыстарда өнер көрсету нәтижелеріне талдау жасалған.

Мақала авторлары зерттеу мәселесі бойынша халықаралық жарыстар нәтижелеріне талдау жасалап, оларды жіктеп, әртістік жүзудің Қазақстан Республикасында даму динамикасын қарастырады. Мақала нәтижелері дене шынықтыру және спорт саласындағы мамандар, әртістік жүзудің жанкүйерлері назарына бағытталған.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасындағы әртістік жүзу, жазғы Олимпиада ойындары, жазғы Азия ойындары, Әлем чемпионаты, соло бағдарламасы, дуэт бағдарламасы, топ бағдарламасы, әртістік жүзуден құрамдастырылған бағдарлама.

D.T. Ongarbaeva, G.B. Madiyeva, S.Zh. Otaraly, N.O. Baizakova, K.K. Gerasimchik

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Competitive activities of the national team of the Republic of Kazakhstan in artistic swimming at the international sports arena

Abstract. The article analyzes the achievements of the national team of Kazakhstan in artistic swimming at international competitions, such as the summer Asian Games, World Championships and the Olympic Games.

The dynamics of artistic swimming development in sovereign Kazakhstan is seen by authors of the paper on the basis of analysis and generalization of the results of the international sporting activity of the investigated problem.

The article is intended for specialists in the field of physical culture and sports, as well as artistic swimming.

Key words: artistic swimming, Republic of Kazakhstan, Summer Olympic Games, Summer Asian Games, World Championship, solo program, duet program, program group, combined program.

References

1. Available at: <http://www.allsportinfo.ru/index.php>
2. Parfenov V.A., Kononeko Yu.A., Synchronnoye plananiye [Synchronized swimming] (Zdorovye, Kiev, 1979, 104 p.).
3. Bulgakova N.Zh., Maksimova M.N, Marinich M.N. Vodnyie vydy sporta [Water sports] (Academya, Moscow, 2003, 320 p.).
4. Available at: <http://www.doha-2006.com/gis/Sports/SY/IGSYSchedule.aspx>.
5. Available at: <http://www.sadec.com/Asiad98/event29.html#SSwim>.
6. Available at: http://web.archive.org/web/20021230113652/http://busanasiangames.org/Eng/ag/ba_scd_game_re_1.asp?GM_STATUS=2&GM_ID=SYW01&GM_FG=SY01&Gm_No=0&Gm_Grp=&Gm_Part=&Language=KOR&GM_DATE=20020930.
7. Available at: <http://web.archive.org/web/20061223004904/http://www.doha2006.com/gis/Sports/SY/IGSYSchedule.aspx>.
8. Available at: http://busanasiangames.org/Eng/AG/ba_scd_game_re_1.asp?GM_STATUS=2&GM_ID=SYW02&GM_FG=SY01&Gm_No=0&Gm_Grp=&Gm_Part=&Language=KOR&GM_DATE=20020930.
9. Available at: https://wiki2.org/en/Synchronized_swimming_at_the_2014_Asian_Games_%E2%80%93_Women%27s_combination.
10. Available at: https://wiki2.org/en/Synchronized_swimming_at_the_2010_Asian_Games_%E2%80%93_Women%27s_combination.
11. Available at: http://web.archive.org/web/20061215122057/http://www.doha-2006.com/gis/Sports/SY/IGSYResults_Free.aspx?rscid=1-401-5.
12. Available at: <http://www.asiaswimmingfederation.org/home.php>.
13. Synchronised swimming rules, fina synchronised swimming manual for judges, coaches & referees. According to FINA Handbook 2013 – 2017.

Сведения об авторах:

Онгарбаева Д.Т. -к.п.н., доцент кафедры физического воспитания КазНУ им.аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Мадиева Г.Б. - к.п.н., доцент, КазНУ им.аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Отаралы С.Ж. - ст.преподаватель кафедры физического воспитания КазНУ им.аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Байзакова Н.О. - ст.преподаватель кафедры физического воспитания КазНУ им.аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Герасимчик К.К. - студентка 3 курса специальности «Физическая культура и спорт» КазНУ им. аль - Фараби, Алматы, Казахстан.

Ongarbaeva D.T. – Candidate of Pedagogical Sciences, Assoc. Professor of Physical Education Department, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

Madiyeva G.B. - Candidate of Pedagogical Sciences, Assoc. Professor, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Otaraly S.Zh. – Senior Lecturer of Physical Education Department, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

Baizakova N.O. - Senior Lecturer of Physical Education Department, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

Gerasimchik K.K. - 3 year Student of the specialty “Physical Culture and sports”, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

МРНТИ 14.35.07

А.С. Орынбекова, Г.Ж. Меңлібекова

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: ainur-samatovna@mail.ru, gmen64@mail.ru)*

Психологиялық даярлық – ғылыми таным объектісі

Аннотация. Мақала заманауи еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, жан-жақты күзиретті әлеуметтік және кәсіби тұрғыдан даярланған мамандар дайындаудың өзекті мәселелеріне арналған. Мақалада «психологиялық даярлық» ұғымына терең теориялық талдау жасалған. Даярлықты зерделейтін авторлық тұжырымдамалардың бағыттары анықталған. «Психологиялық даярлық» ұғымының ғылыми таным объектісі ретіндегі зерттелуінің теориялық аспектілері қарастырылған. «Психологиялық даярлық» ұғымын теориялық ілім ретінде зерделеген ХХ ғасырдың ортасынан бастап қазіргі күнге дейінгі жарияланған іргелі еңбектерді, философиялық, психологиялық, педагогикалық ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде теориялық және әдіснамалық жағынан салыстырмалы сипаттама берілген.

«Психологиялық даярлық» анықтамаларының терең талдануы болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби іс-әрекетке психологиялық даярлығын қалыптастыруды ғылыми тұрғыда негіздеудің алғышартын құрайды.

Түйін сөздер: психологиялық даярлық, кәсіби іс-әрекет, тұлғалық іс-әрекет, психикалық күй, функционалды күй.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-111-116>

Кіріспе. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауында халқымыздың рухани жаңару үдерісінің егемендікпен келген рухани бостандық, ұлттық дүниетаным мен тарихтағы дербес танымдардың қалыптасуындағы маңызы айқын көрсетілді.

«Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» мамандарды кәсіби даярлаудың сапасын жақсарту жаңа ғасырдағы білім беру саясатының басты міндеті – білімді шоғырландыруда нәтижеге бағытталған құзыреттілік тұғырға көшу, -деп атап көрсетілген. Қазіргі кезеңдегі жоғары кәсіби білім берудің мақсаты бәсекеге негізделген еңбек нарығында креативтік қабілеті бар, жан-жақты күзиретті, әлемдік деңгейде тиімді де табысты жұмыс істей алатын, әлеуметтік және кәсіби тұрғыдан даярланған мамандар дайындау болып отыр.

Соңғы уақытта адамның психологиялық даярлығы мәселесі білімнің қолжетімділігі, жеке қасиеттерді іске асыру, өзін-өзі бақылауды сақтау және талаптарға уақтылы жауап беру мүмкіндігі сияқты өз міндеттерін тиімді орындаудың маңызды шарты ретінде қаралып, психологиялық-педагогикалық зерттеулерде белсенді дамып келеді.

Болон үдерісі келісімінің ережелері әлеуметтік педагогтар даярлайтын жоғары оқу орындарында оқу үдерісін тиімді ұйымдастыруға, білім беру мазмұны мен оқыту әдістеріне өзгерістер енгізуді талап етті. Бұл көпмәдениетті қоғамда өмір сүруге бейімділік, білім беру мен тәжірибенің өзара байланысы, әртүрлі әлеуметтік мәселелерді шешу сияқты маңызды міндеттерді жүктейді.

Қазіргі кезде бірқатар ғалымдар атап айтсақ: В.Г. Бочарова, В.А. Слостенин, А.В. Мудрик, М.А. Галагузова, І.Р. Халитова, Н.С. Әлқожаева, А.Б. Айтбаева, Ғ.У. Қабыкенов. Г. Құрманбаева «Әлеуметтік педагогика» атты оқу құралдар жазып, санаттық сипаттама берді. Шетелдік көптеген ғалымдар әлеуметтік педагогиканың тұжырымдамасы мен теориясын білім туралы ғылымды дамытуға ықпал ете отырып, білім берудің жалпы теориясына сүйене отырып қарастырды.

Еліміздегі әлеуметтік педагогика мәселесіне тыңғылықты жүргізілген талдаулар нәтижесі әлеуметтік сала мамандарын кәсіби даярлау және олардың кәсіби қызметтерінің бағыттарын зерттеген Н.Д. Хмель, Н.Н. Хан, Ш.Ж. Колумбаева, М.Т. Баймұқанова, Ә.А.

Молдажанова, Т. Сабыров, А.С. Карбаева, М.С. Молдабекова, А.С. Карбаева, Е.У. Медеуов және тағы басқа ғалымдардың ғылыми еңбектерін атап өтуге болады.

Мақсаты. Іргелі және қолданбалы білімдер жүйесінде категориялар қатарындағы «психологиялық даярлық» ұғымының ғылыми таным объектісі ретіндегі зерттелуінің теориялық аспектілерін зерделей отырып, оның мәндік сипаттамасын нақтылау.

Міндеттері. «Психологиялық даярлық» ұғымына теориялық талдау жасау. Психологиялық даярлықты зерделейтін теориялық тұжырымдамалардағы басым бағыттарын анықтау.

Тарихы. «Психологиялық даярлық» ұғымы теориялық ілім ретінде ХХ ғасырдың 50 жылдарынан бастап ғылыми зерттеулерде көрініс тапты. «Психологиялық даярлық» ұғымы өзінің теориялық қалыптасуының барлық кезеңінде жан-жақты бағытта қарастырылып келеді. «Психологиялық даярлық» ұғымының ауқымды зерттелуіне қарамастан бүгінгі күнге дейін нақты анықтамасы жоқтың қасы.

1960 жылдары Marlo Lange Miller балаларды госпитализациялауға психологиялық жағынан даярлауды; медицина саласында Susan Ayers, Andrew Baum, Chris McManus, Beth Alder, Edwin van Teijlingen; спорт саласындағы психологиялық даярлық мәселесін Don Davies, Daniel Gould, Sarah Carson зерттеді. ХХ ғ. білім саласындағы психологиялық даярлықты қалыптастырудың қажеттілігі және сыныптардағы әлеуметтік психология мен оқушылардың оқу үлгерімін бағалау туралы В. Claude Mathis, John W. Cotton, Lee Sechrest, оқытушыларды білім беру үдерісін психологиялық даярлау аспектілері Seymour Bernard Sarason, Kenneth S. Davidson, Burton Blatt еңбектеріне көрініс тапты. W. Brad Johnson, Nadine Kaslow психологтарды ерте кәсіптік мансапқа психологиялық даярлаудағы білім беру бағдарламаларының рөлін ашуға талпыныс жасады.

Алғашқыда инженерлік және еңбек психологиясы саласының мамандары даярлық түсінігін «қырағылық», «мобилдендірілген даярлық», «алғаш қадам жасау күйі» сияқты терминдермен түсіндірді. Кейіннен педагогикалық және әлеуметтік психология мамандарының зерттеулеріндегі қызығушылықтардың артуына байланысты оны тұлғаның бағыттылығымен, оның қабілеттілігі, құзыреттілігі және кәсібилігімен ұқсастыра бастады.

Зерттеу әдістері. Зерттеу мәселесі бойынша философиялық, психологиялық, педагогикалық ғылыми әдебиеттерге теориялық және салыстырмалы әдіснамалық талдау.

Нәтижелер. Қазақстандық психолог-ғалым Х.Т. Шерьяданова жоғары оқу орындарындағы психологиялық даярлықты тұлғаның өзін-өзі тану үдерісін және өзара қатынастың коммуникациялық, интеракциялық, перцепциялық құрылымдарын жетілдірудің заңдылықтары мен тиімді мүмкіндіктерін терең зерттеген. Ол болашақ педагогтер мен психологтерді кәсіби психологиялық даярлаудың мазмұны мен құрылымын ғылыми тұрғыда негіздей отырып жүйелеп келеді. Автордың ғылыми еңбектерінде білім алушылардың әртүрлі жас ерекшеліктеріне байланысты қарым-қатынас біліктіліктерін дамыту, олардың психологиялық білімдерін тереңдету міндеттері кәсіби даярлықтың психологиялық негізі ретінде сипатталады [1].

Шетелдік әдебиеттерде «психологиялық даярлық» ұғымы адамның өмірлік қиындықтар мен кедергілерді жеңе білу қабілеттілігі, сонымен қатар тұлғаның айналысатын нақты іс-әрекетімен байланысты болатын өнімді еңбектің нәтижесін алдын-ала көз алдына елестете білу мүмкіндігі ретінде қарастырылады [2].

Ғалым-педагог Н.Д. Хмель ғылыми еңбектерінде кәсіби даярлық деп кәсіби-тұлғалық сапаның қалыптасуына қажетті білім, дағды, шеберліктерді жүйелі түрде игеру арқылы кәсіби білім беруді айтады. Автордың анықтамасы бойынша даярлық дегеніміз мотивациялық, мазмұндық және процессуалды компоненттердің тұрақты бірлігі. Себебі, белгілі кәсіпке ие әрбір адам міндетті түрде мазмұндық, тұлғалық және процессуалды аспектілерге тап болады [3].

Әлемдік әдебиеттерде «психологиялық даярлық» ұғымы кең ауқымда берілген. Мұнда тұлғаның даярлығы психикалық процестер жүретін функционалды күйі (Н.Д. Левитов); тұлғаның болашақ қызметінде жоғары жетістіктерге жету үшін қажетті психикалық функция (В.А. Алаторцев); еңбек іс-әрекетінің жылдам жүзеге асырылуын

қамтамасыз ететін және қажетті іс- әрекетті орындауға сананың үнемі бағыттылығын қалыптастыратын функционалды және психикалық күйі (Л.С. Нерсисян, В.Н. Пушкин); алдағы міндеттердің және оның орындалуына қажетті жағдайлардың мазмұнын ашатын тұлғаның белсенді іс-әрекет күйі (М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович, В.А. Пономаренко); қызметтік қабілеттіліктің ұзақ мерзімде сақталуы, қызметке шығындалған күш-жігердің қысқа мерзімде қалпына келуі, сыртқы әртүрлі әсерлерге қалыпты реакцияның болуы, максималды функциялар мен оңтайлы жағдайдың неғұрлым тұрақтылығы, жүйенің барлық компоненттерінің жұмылдырылған қызметі, ритмділік пен синхрондылықтың функционалды күйі (Е.П. Ильин); кәсіби іс-әрекеттің нәтижелілігін қамтамасыз етуге қажетті процестерді жетілдіретін жалпы функционалды деңгей тудыратын психикалық процестер мен тұлғалық ерекшеліктердің арасындағы психикалық күйі (В.И. Ковалев); тұлғалық және еңбек субъектісі деңгейіндегі даярлықтың даралық деңгейіндегі қабілеттілік танытуы (Б.Г. Ананьев); тұлғалық ерекшеліктердің толық талдануы және қабілеттілік түсінігіне қарағанда неғұрлым мағынасы кең түсінік (В.А. Крутецкий); тұлғаны бағыттау белгісі (Д.Н. Узнадзе) және күтілетін нәтижеге жетуді бағыттау (Е.Т. Конюхова); болашақ іс-әрекет үшін дұрыс бағыт, психикалық ресурстардың мотивациясы және жұмылдырылуы (И.А. Зимняя); тұлғаның тұрақты сипаттамасы және мол тәжірибесін, білімін, тұлғалық сапасын пайдалана отырып өзінің кәсіби міндеттерін табысты орындауға, сондай-ақ күтпеген жағдайларда өзінің іс-әрекетін басқа бағытқа өзгертуге мүмкіндік беретін мақсатты бағытталған іс-әрекетке алғышарттар (О.Б. Дмитриева); тұлға дамуының белгілі деңгейі (Я.Л. Коломинский, Е.А. Панько); тұлғаның даму жүйесінің тұтастығы (Р.Д. Санжаева); нәтижеге бағытталу, психикалық бағытталу және эмоционалды тұрақтылықтан тұратын тұлғаның тұтастық феномені (Е.Г. Козлов, В.М. Мельников); тұлғалық-мотивациялық және еріктік, жалпылама білім мен ілімнің элементарлық жүйелері, бірқатар оқу дағдылары, қабілеттіліктер және т.б. тұратын күрделі құрылымды-жүйелік білім (Н.В. Нижегородцева, В.Д. Шадриков); тұлғаның даралық қасиеттері мен бейімделудің даралық стратегиялық құрылым ерекшеліктерінен тұратын бейімделудің интегративті субъекті сипаттамасы (Т.Б. Гершкович).

М.И. Дьяченко мен Л.А. Кандыбович өздерінің зерттеу жұмыстарында [4] психологиялық даярлықты психикалық күй, бағыт, бейімделу және іс-әрекет контекстінде кешенді қарастыруды нақтылайды. М.А. Котик даярлық ұғымында жеке тұлғаның тұрақты қасиеттерінен басқа, осы даярлық туындайтын еңбек шартындағы ситуациялық факторларды да қарастыруды ұсынады. К.М. Дурай-Новикова даярлық – бұл біржақты емес, ол тұлғаның барлық құрылымымен негізделген сапалық жүйелік синдром деп түсіндіреді [5]. О.С. Дейнека даярлықты тұлғаның бейімделуіне қабілетті басым сапаларымен байланыстырады. А.П. Вяткин психологиялық даярлықты тұлғаның экономикалық рөлдеріне бейімделуімен түсіндіреді [6].

Еңбек психологиясына даярлықты анықтау кезінде жоғары өнімді іс-әрекет және әртүрлі шиеленіскен психикалық ситуацияларда тұлғаға қажетті сапалардың жиынтығын сараптау қажет (М.А. Дмитриева, М.А. Котик, А.А. Крылов, А.И. Нафтульев). Авиациялық психологиядағы даярлық – белсенді күй және берілген тапсырманы сапалы орындауға қажетті шарт (В.А. Бодров). Спорттық психологиядағы даярлық – бұл экстремалды шарттарда өзінің қозғалу белсенділігін тиімді реттеу және басқара білуге тәуелді тұлғалық күй (А.А. Бобрищев, А.Ц. Пуни). Педагогикалық психологияда даярлық түсінігі сәйкес тәсілдер мен қабілеттіліктердің жиынтығы ретінде түсіндіріледі (Н.В. Кузьмина).

Даярлықты зерделейтін көптеген әртүрлі авторлық тұжырымдамалармен контекстерді негізгі төрт бағытқа бөлуге болады: функционалды, тұлғалық, жүйелік және тұлғалық-іс-әрекетті [7]. Функционалды бағыт үшін бастапқы жағдай – болашақта қалыптасқан маманға жоғары жетістікті қамтамасыз ететін, ағзаның барлық психофизиологиялық жүйелерін жұмылдыратын психикалық күй ретіндегі даярлықтың тұрақтылығы [8] (яғни, болашақ іс-әрекетті қамтамасыз етуге қажетті белсенділік немесе тұлғаны нақты ситуациялық іс-әрекетпен байланыстыратын бағыт) (В.А. Алаторцев, Ф. Генон, Е.П. Ильин, Н.Д. Левитов, Л.С. Нерсисян, В.Н. Пушкин, А.Ц. Пуни).

Тұлғалық бағыт тұлғаның әртүрлі сапалары мен қарым-қатынастарының кешені түрінде немесе мотивациялық даярлық деп аталатын интегралды, тұтас сапа түрінде тұлғаның жалпы даму компонентін талдауға негізделген (Л.И. Божович, Н.В. Бордовская, Р.В. Габдреев, В.С. Мерлин, А.Р. Петрулите, А.Ц. Пуни, А.А. Реан, С.И. Розум, В.Ф. Сафин, А.Г. Спиркин, В.В. Столин, И.И. Чеснокова, Е.В. Шорохова).

Жүйелік бағыт – функционалды және тұлғалық бағыттардың арасында пайда болған алшақтықты жоюға арналған теориялық-әдістемелік негіздеме. Бұл контекстегі психологиялық даярлық феномені белгілі кәсіби іс-әрекетке даярлықтың жүйелік-құрылымды қалыптасуын және оның соңғы нәтижесін меңзейді (К.А. Абульханова-Славская, А.А. Бодалев, А.В. Брушлинский, Л.С. Выготский, И.Л. Гальперин, В.М. Гордон, В.Т. Зинченко, Я.Л. Коломинский, Т.В. Кудрявцев, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, В.Д. Шадриков).

Тұлғалық іс-әрекетті бағыт Т.Б. Крюкованың көзқарасы бойынша жеке тұлғалық, тұлғалық және субъективті ерекшеліктер, адамға өзінің функцияларын тиімді орындауға мүмкіндік тудыратын тұлғаның қасиеттері мен сапаларының тұтастығы ретінде психологиялық даярлықты ашады [8] (А.А. Деркач, М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович, Е.А. Климов, К.К. Платонов, Е.С. Чугунова).

Тәжірибеде бұл бағыт адамның еңбек іс-әрекетіне даярлық (Л.А. Кандыбович, О.А. Конопкин, Т.Б. Крюкова, Н.Д. Левитов, О.В. Ливенцева, К.К. Платонов, Ж.А. Сорокина), спортқа даярлық (Ф. Генев, Е.Г. Козлов, Б.И. Новиков, А.Ц. Пуни), әскери даярлық (А.В. Барабанщиков, М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович, В.П. Каширин, П.А. Корчемный, А.В. Мощенко, А.М. Столяренко), педагогикалық даярлық (Л.Г. Ахтариева, Л.И. Божович, Л.Ф. Гайсина, Т.И. Горелова) және басқа да қызмет түрлеріне бағытталған көптеген зерттеулерде жүзеге асырылған.

Қорытынды. Соңғы жылдары болашақ әлеуметтік педагог мамандардың әлеуметтік-құндылық бағдарларының кәсіби еңбекке қатынасы, таным мен білім беруге жалпы адами рухани құндылықтар және кәсіби мамандыққа жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіруінің негізгі құралы ретінде қатынастарында күрделі өзгерістерді байқауға болады. Сондай-ақ, отандық және шетелдік ғылым мен тәжірибеде болашақ мамандардың құндылықтық-мәндік бағытын қалыптастыру мәселесіне қызығушылықтардың артқанын байқаймыз. Ғылыми жарияланымдар мен диссертациялық зерттеулердің біраз бөлігінде дүниетанымдық көзқарасты, құндылықтық сананы, құндылық бағдарларын анықтау, өзін-өзі тануды, адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру және зерттеу мәселелері қарастырылады.

Елімізде отандық ғалымдардың әлеуметтік педагог мамандарының әртүрлі өзекті мәселелерін зерттей бастағандарына ұзақ уақыт болған жоқ. Кәсіби іс-әрекетке психологиялық даярлық мәселесінің жеткіліксіз зерттелгендігін және қарастырып отырған мәселе шешімін таппағанын баса айту қажет.

Зерделенген дерек көздерінде «психологиялық даярлық» ұғымына берілген анықтамалардың әртараптығына қарамастан, психологиялық даярлыққа тұлғалық іс-әрекеттік бағыттың теориялық негіздемелері арқылы баға берілуде. «Психологиялық даярлық» ұғымына берілген көптеген анықтамалардың терең талдануы болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби іс-әрекетке психологиялық даярлығын қалыптастыруды ғылыми тұрғыда негіздеуге алғышарт бола алады.

Әдебиеттер тізімі

1. Ерментаева А.Р. Қазақстанда психологияның дамуына үлес қосқан тұлғалар. / А.Р. Ерментаева // Профессор С.М. Жақыпов және Қазақстандағы психология ғылымының дамуы: Республикалық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. - Алматы, 2015. - Б. 7-11.
2. Elsevier Science Publishers (Amsterdam, Países Bajos) // Journal of vocational behavior, 2002.
3. Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя.

- / Н.Д. Хмель - Алматы: «Гылым», 1998. - 320 с.
- 4 Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологические проблемы готовности к деятельности. / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович - Минск: Издательство БГУ, 1976. - 212 с.
- 5 Дурай-Новикова К.М. Мотив и смысл (психолого-педагогическое исследование). / К.М. Дурай-Новикова - М.: Наука, 1993. - 521 с.
- 6 Вяткин А.П. Проблема психологической готовности к экономической деятельности / А.П. Вяткин // Известия Байкальского государственного университета. - 2006. - №3(48). - С. 97-100.
- 7 Пасько О.Н. Теоретические аспекты готовности как основа компетентного подхода в профессиональной подготовке сотрудников милиции / О.Н. Пасько // Психология и право. - 2013. - №1. - С. 101-111.
- 8 Степанова Ю.С. К вопросу о генезисе понятия «Психологическая готовность» в научных исследованиях и базовых теоретических подходах к изучению конструкта / Ю.С. Степанова // Научные исследования в области педагогики и психологии: Сборник научных трудов по итогам международной научно-практической конференции, 2017. - С. 50-52.
- 9 Крюкова Т.Б. Современные подходы к исследованию проблемы психологической готовности к деятельности в электроэнергетической сфере / Т.Б. Крюкова // Вестник Ивановского государственного энергетического университета. – 2011. - №1. – С. 155-160.

A.S. Orynbekova, G.Zh. Menlibekova

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Psychological readiness – the object of scientific knowledge

Abstract. The article is devoted to the actual problem of psychological readiness of competitive, comprehensively competent and qualified specialists in the labor-market. The article presents a theoretical analysis of the concept of “psychological readiness”. The directions of the concepts of authors who have studied the mental set are determined. The theoretical aspects of the concept of “psychological readiness” as an object of scientific knowledge are investigated. A theoretical analysis of the concept of “psychological readiness” as an object of scientific knowledge from the 50s of the 20th century to the present days was conducted. A theoretical and comparative-methodological analysis was carried out according to the object of the investigation using the data of philosophical, psychological and pedagogical scientific literature. An in-depth analysis of many definitions of the concept of “psychological psychological readiness” may be a prerequisite for the scientific substantiation of the formation of the psychological readiness of future social teachers for the professional activities.

Key words. Psychological readiness, professional activity, personal activity, mental state, functional state.

А.С. Орынбекова, Г.Ж. Менлибекова

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Психологическая готовность – объект научного познания

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме психологической готовности конкурентоспособных, всесторонне компетентных и профессионально подготовленных специалистов на рынке труда. В статье представлен теоретический анализ понятия «психологическая готовность». Определены направления концепций авторов, изучивших психологическую готовность. Исследуются теоретические аспекты понятия «психологическая готовность» как объекта научного познания. Проводился теоретический анализ понятия «психологическая подготовка» как объекта научного

познания с 50-х годов XX века и до наших дней. По объекту исследования проводился теоретический и сравнительно-методологический анализ по данным философской и психолого-педагогической научной литературы. Углубленный анализ многих определений понятия «психологическая готовность» может стать предпосылкой для научного обоснования формирования психологической готовности будущих социальных педагогов к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: психологическая готовность, профессиональная деятельность, личностная деятельность, психическое состояние, функциональное состояние.

References

1. Ermentaeva A.R. Qazaqstanda psihologianyn damuyna ules qosqan tulgalar [People who have contributed to the development of psychology in Kazakhstan]. Professor S.M. Zhakupov zhane Qazaqstandagy psihologia gylymynyn damuy: respublikalyq gylymy-praktikalыq konferensianyn materialdary [Professor Zhakupov and the development of psychological science in Kazakhstan: materials of the republican scientific-practical conference, 2015. P. 7-11.
2. Menlibekova G.Zh. Sistema podgotovki buduchih uchitelei socialno-pedagogicheskoi rabote: dis. ... d-ra ped.nauk [The system of psychological readiness future teachers of social and pedagogical work: dissertation doctor of pedagogical sciences dissertation doctor of pedagogical sciences] (Almaty, 2002. 291 p.).
3. Hmel N.D. Teoreticheskie osnovy professionalnoi podgotovki uchitelya [Theoretical foundations of teacher psychological readiness] («Gylym», Almaty, 1998, 320 p.).
4. Dyachenko M.I., Kandybaevich L.A. Psihologicheskie problemy gotovnosti k deyatelnosti [Psychological problems of psychological readiness for activity] (Izd-vo BGU, Minsk, 1976. 212 p.).
5. Durai-Novikova K.M. Motiv I smysl (psihologo-pedagogicheskoe issledovanie) [Motive and meaning (psychological and pedagogical research)] (Nauka, Moscow, 1993. 521 p.).
6. Vyatkin A.P. Problema psihologicheskoi gotovnosti k ekonomicheskoi deyatelnosti [The problem of psychological psychological readiness for economic activity] Izvestya Baikalskogo gosudarstvennogo universiteta [News of the Baikal State University] 97-100 (2006).
7. Pasko O.N. Teoreticheskie aspekty gotovnosti kak osnova kompetentnogo podhoda v professionalnoi podgotovke sotrudnikov milisci [Theoretical aspects of psychological readiness as the basis of the competence-based approach to the training of police officers], Psihologiya i pravo. (1), 101-111 (2013).
8. Stepanova YU.S. K voprosu o genesis ponyatiya «Psihologicheskaya gotovnost» v nauchnyh issledovaniyah i bazovyh teoreticheskikh podhodah k izuchenyu konstrukta [To the question of the genesis of the concept “Psychological psychological readiness” in scientific research and basic theoretical approaches to the study of the construct], Nauchnye issledovaniya v pedagogike i psihologii: Sbornik nauchnyh trudov po itogam mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsi [Scientific research in pedagogy and psychology: a collection of scientific papers on the basis of the scientific and practical conference], 2017. P. 50-52.
9. Kryukova T.B. Sovremennye podhody k issledoniyu problemy psihologicheskoi gotovnosti k deyatelnosti v elektroenergeticheskoi sfere [Modern approaches to the study of the problem of psychological readiness for activities in the electricity sector], Vestnik Ivanovskogo gosudarstvennogo energeticheskogo universiteta. [Bulletin of Ivanovo State Energy University], 155-160 (2011).

Авторлар туралы мәлімет:

Орынбекова А.С. – Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандығы бойынша 1-курс докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Меңлібекова Г.Ж. – педагогика ғылымдарының докторы, Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Orynbekova A.S. – 1 year Doctoral Student on the specialties Social Pedagogy and Self-Knowledge, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Menlibekova G.Zh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Social Pedagogy and Self-Knowledge, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nu-Sultan, Kazakhstan.

XFTAP 14.07.05

Р.К. Толеубекова

*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: toleubekova@mail.ru)*

Рухани жаңғыру жағдайында жасөспірімдерді адамгершілікке тәрбиелеу бағыттары

Аннотация. Мақалада қазіргі кезеңде жасөспірімдерге адамгершілік тәрбие беру бағыттары айқындалып, адамгершілік тәрбиенің үш белгісіне педагогикалық тұрғыдан талдау жасалған. Сонымен қатар, рухани жаңғырудың басты көрсеткіші адамгершілік тәрбиесі екендігі көрсетілген.

Түйін сөздер: адамгершілік, адамгершілік бағыт, адамгершілік тәрбиесі, рухани жаңғыру, жасөспірімдер тәрбиесі.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-117-121>

Қазіргі кезеңде Қазақстанда білім, тәрбие беру саласындағы саясаттың негізгі бағыттарының бірі – жастарды демократиялық өркениеттілік мемлекетте өмір сүріп, қоғамның жауапкершілік жүгін көтеруге дайын ерікті азаматтарды адамгершілік құндылығы жоғары, өзінің өмірін, өзінің іс-әрекетін адамгершілік заңдылыққа, адамгершілік мақсатына бағыттап тәрбиелеу.

«Болашаққа бағдар: «Рухани жаңғыру» Қазақстанның үшінші жаңғыру» атты мақаласында Елбасы арғы бергі дәуірлер тәжірибесі мен мемлекет құру үлгілерін саралай отырып жаны, жүрегі, ойлау кеңістігі әлемдік бәсекелестік жағдайында өмір сүруге бейім ұрпақ өсіріп, ұлт тәрбиелеу қажеттілігін күн тәртібіне қойғаны белгілі. [1]

Осы тұрғыдан қарастырғанымызда ұлттық идея проблемасы қоғамға қажетті әрі жеткілікті әр ұлттың өзіне тән менталдық құндылықтарды таңдап, іріктеумен байланысты. Олар:

- адамның білімділік деңгейі, атап айтқанда білімі, іскерлігі және дағдысы, қоғамның кең тармақты құрылымдағы еңбек және қоғамдық іс-әрекетке барлық қабілетімен толық араласуымен айқындалады;
- адамның тәрбие деңгейі тек білім арқылы ғана емес, жеке тұлғаның өмірдің мәнін ұғынуымен және өмірге деген қарым-қатынасты қалыптастыратын адамгершілік құндылықтарға сенім негізінде дүниетанымдық қасиеттер жүйесі арқылы белгіленеді;
- адамның даму деңгейі оның өзін-өзі үздіксіз дамыту қабілетімен және өзінің ақыл-ой, дене күш-қуатын өздігінен үнемі толассыз жетілдіруі қоғамның жаңа әлеуметтік мәдени жағдайымен анықталады. [2]

Міне, осы ретте өркениеттілікке бет бұрған мектептің стратегиялық бағыты – адамзат баласының мәдени құндылығымен қарулану арқылы, адами ізгі қасиеттерге тәрбиелеу болып табылады.

Бағамдап қарасақ адамгершіліктің даму тарихы адамгершілік қасиет-сапалардың, адамгершіліктің, ой-пікірлердің прогресі бірқалыпты, бірізді болмайтын процесс екенін байқаймыз. Бұл процесс қарама-қайшылығы мол өзінің дамуында жақсылық пен жамандық, залымдық пен мейірімділік т.б. ұғымдар жай ғана өзгермегенін, қоғамның құқықтарымен сабақтасып жатқанын көреміз. Адамдар өмір, тіршілік барысында әлеуметтік, құқықтық мәселелерде бір адамгершілік проблеманы шешіп үлгермей жатып, екінші бір жаңа,

бұрын ойламаған мәселелерді шешуіне кез болады. Адамгершіліктің өзгеруінде оның үнемі жоғары деңгейге көтерілуінің байқалып отырғандығы, адамгершілік процестің негізгі көрсеткіштері жеке тұлғаның рухани, әлеуметтік жетілуіне ықпал жасайтын үдерес екендігінде.

Жалпы әлеуметтік прогресс адамгершіліктің дамуына, оның бір деңгейден екінші деңгейге алға қарай жылжуына себепші болады. Тарихта өмір сүрген әрбір ұрпақ бір-бірінен ауысу кезеңінде алдыңғы қатарлы ой-пікірлердің нәтижесінде жаңа адамгершілік сана, жаңа ойдың қалыптасуына қолайлы мүмкіндіктер туып, жеке тұлғаның рухани жетілуіне ықпал жасап отырады. Әрбір жаңа тарихи сатыда адамгершіліктің дамуы, толғағы жеткен адамзаттық проблемаларды шешуге және жеке тұлғаның ішкі жан дүниесін байытуға ықпал жасайды да, адамгершілік процестің күрделі диалектикалық түрде өрістеуін, адамның тарихты жасаушы екенін, оның адамдық санасының бастау көзі болады.

Дегенмен, қазіргі әлеуметтік-мәдени ортаның өзгермелі жағдайы, көптеген жасөспірімдерде адам өмірінің құндылықтары туралы теріс көзқарастың, түсініктердің туындауына себепші болып отыр.

Мәселен, ересектер арасында да, жасөспірімдер ортасында да дүниеге қызығушылық, материалдық байлыққа, ақшаға, оңай олжа табуды ойлайтындар да баршылық. Бұл туралы Абай кезінде:

Жастықта бір күлгенің бір қарарлық,
Күлкі баққан бір көрер бишаралық.
Әуелі өнер ізделік қолдан келсе,
Ең болмаса еңбекпен мал табалық. [3] -деп, өнерге адал еңбек етуге шақырса,
енді бірде:

керек іс бозбалаға –талаптылық,
Әртүрлі өнер, мінез, жақсы қылық.
Кейбір жігіт жүреді мақтан көйлеп,
Сыртқы пысық келеді. Көзге сынақ – дегені [4]

Жақсы мінез, сүйкімді қылық, еңбек ету, өнерге құмарту, рухани дамудың, көрсетілген толымды адам болудың басты көзі және өсиеті ғасырларға кететін тағылым және рухани жаңғырудың өзегі.

Жоғарыдағы айтылғандарды жинақтай келе адамгершілік тәрбиесін педагогикалық ұғым ретінде оның мәніне, мазмұнына қазіргі кезеңде мынадай үш белгімен анықталады деп болжамдаймыз: бірінші – әлеуметтік мәдени бағдарға бағытталған мақсаттылық; екінші – әлеуметтік-мәдени құндылық процесінің барысына сәйкестік; үшінші – белгілі, арнайы ұйымдастырылған жүйенің ықпалының болуы.

Адамгершілік тәрбиенің әлеуметтік-мәдени бағдарға бағытталған мақсаттылық белгісі. Адамгершілік тәрбие әлеуметтік мәнділігімен қоғам дамуының және өмірдің ең негізгі шешуші факторы. Ал, әлеуметтік көзқарас тұрғысынан алғанда тәрбие болашақ ұрпақты мақсаттылықпен әлеуметтік ортаның қазіргі шынайы шындық жағдайына және болашақ қоғам өміріне дайындау. Мұнда мемлекеттік және қоғамдық құрылымдардың арнайы жасалуымен, олар тарапынан үнемі жүргізілетін жаңа талаптармен жүзеге асырылып, бақылауда болады. Мәселен, қазіргі кездегі мектеп, бағдарлы мектептер, мемлекет қаржысындағы және жеке мектептердің, оқушылардың дербес дамуына, олардың ынта-ықылас ерекшелігіне байланысты арнайы мектептердің т.б. кеңінен ашылып, баланың тұлғалық тұрғыдан өзінің «Мен» деген түсінігін қалыптастыруда тұлғаның қажеттілігі мен қабілетін, өзін-өзі дамытуын мақсаттылықпен іске асыруға ықпал ететін мүмкіндіктердің жасалуы тәрбиенің әлеуметтік-мәдени бағдар белгісін айқындайды.

Адамгершілік тәрбиенің әлеуметтік-мәдени құндылық процесінің барысына сәйкестігі деп есептелген екінші белгісін әлеуметтік, педагогикалық тұрғыдан

қарастырғанымызда жасөспірімді жалпыадамзаттық құндылыққа негіздей отырып тәрбиелеу, осы заманғы өркениеттілік мәдениет, ұлттық мәдениетпен кіріктіре қабылдауы, оның жалпыадамзаттық ізгіліктерді қатар игеруімен сипатталады. Осы ретте тәрбие жалпыадамзаттық мәдениеттің негізгі бір құрамды бөлігі болғандықтан, адам баласы тарихында ғасырлар бойы жинақталған мәдени құндылықтарды біртіндеп тануы, меңгеруі оның қазіргі заман мәдениетіне түбегейлі араласуы жасөспірімнің қоғам дамуына лайықты қалыптасқан субъект болуымен анықталады.

Адамгершілік тәрбиенің үшінші белгісі – арнайы ұйымдастырылған жүйенің ықпалы. Мұнда жасөспірімнің психологиялық, әлеуметтік өзгерістермен байланыстылығы, әсіресе, нарық экономикасының сұранысынан туындаған талаптар жасөспірімнің көп жағдайда өзін-өзі билей алуымен, өзін-өзі дамытуымен, өзін-өзі жетілдіруімен, өзіне-өзі бұйрық бере алатын қасиеттерінің жетілуімен сабақтастықта айқын көрінеді. Мұның өзі арнайы ұйымдастырылған жүйе белгісінде тәрбие тар шеңберде емес, қазіргі қоғамның планетарлық өркениеттілік сипатынан туындайтын нарық қатынасы, бизнестік қатынастарға негізделген және халықаралық, еларалық, ұлттық, мәдени қарым-қатынастар ұлттық, аймақтық және әлемдік деңгейде жүргізілуі талап етіледі. Бұл жүйе кәсіби біліктілігі жоғары педагог, мұғалімдердің оқу тәрбие процесін, тәрбиелік мақсаттағы іс-әрекеттерін барлық деңгейде жаңа ғылыми бағытта қайта қарау, жетілдіру және тәрбие технологиясын, пайдаланатын педагогикалық материалдарды жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде «ашық қоғам» жағдайына сай өзара ынтымақтастық негізде құруымен қоғам алдындағы азаматтық, мамандық жауаптылығымен айқындалады.

Жоғарыдағы аталған белгілер жеке тұлғаның жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұтас толымды тұлға ретінде қалыптасауы үшін, барлық жүргізілетін тәрбиелік үдерес, философиялық, психологиялық, педагогикалық ғылымдардың жаңа тұжырымдамаларына байланысты болуы керек. Сонымен қатар, бұл үдерес педагог мамандардың жоғары деңгейдегі кәсіби іс әрекеті оқу-тәрбие үдересінің әлеуметтік-психологиялық табиғатымен жан-жақты байланысты болуымен және өзара сәйкестілік жағдайында құрылғанда ғана жоғары тәрбиелік нәтижеге ие бола алады. Өркениетке бағыт алған еліміздің тарихи, дәуірлік стратегиясын Қазақстан Республикасының президенті «Қазақстан-2030» Қазақстан халқына жолдауында айқындап көрсеткен. Бұл жолдауында Қазақстан Республикасының болашаққа бағытталған жаңа моделі жаңа мемлекетті құрудың, жаңа нарық экономикасын, жаңа демократияның даму дәуіріне байланысты стратегиялық мақсаттар, болжамдар және жобалар айқындалған.

Бүгінгі күнде ұлттық бірлік және ұрпақтар сабақтастығы, халықтардың өзара ынтымақтастығы, мемлекеттің тұтастығын сақтауға бағытталған міндеттер жеке тұлғаның рухани-адамгершілік тұрғыдан қалыптасуын қамтамасыз етудің басымды кепілі болып саналады. Осыған байланысты мектептегі тәрбие жүйесінде мына болжамдар ескерілуі керек:

- мектеп тәрбиесі жалпыадамзаттық құндылыққа бағытталуы;
- әрбір оқушының тұлғалық қалыптасуына мән беру;
- тәрбие жұмысының жаңа, тиімді әдіс жолдарын пайдалану;
- тәрбие үдересін әлеуметтендіру, демократияландыру, гуманитарландыру, дифференциялау және дербестендіру;
- тәрбиені еркіндікке бағыттау;
- тәрбиелік мәдени орта, кеңістік құру;
- әр саладағы мекемелермен, ұйымдармен, бірлестіктермен педагогикалық, психологиялық, экономикалық байланыс орнату;
- шетел елшіліктерімен байланыс жасау;
- тәрбиенің өзегінде тұратын мұғалім баланың ішкі жан дүниесін түсінетін, балаға

шыдамдылықпен қарайтын, жігерлі, үнемі қуаныш тудыра алатын жаңалыққа құмар тұлға болуға өзін-өзі тәрбиелеу;

- нарық экономикасына байланысты оқу тәрбие үдересінің мақсаты, мазмұны, әдіс-тәсілдері мектептің барлық пәндері бойынша нарық экономикасының бәсекелігіне жауап бере алатындай құру. [5] Осы бағытта мұғалімдер өздерінің білімдерін, іскерлігін шығармашылықпен жетілдіру керек.

Жоғарыда аталған пайымдаулар жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайда жасөспірім балаларға адамгершілік тәрбие берудің болжамы болып есептеледі. Осы тұрғыдан келгенде жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайда оқушыларға адамгершілік тәрбие берудің тұтас сипаттамасын өзара бір-бірімен байланысты үш блок тұрғысынан қарастыруды ұсынып отырмыз:

- адамгершілік тәрбиесі мемлекеттік құндылық екендігі;
- адамгершілік тәрбиесі қоғамдық құндылық екендігі;
- адамгершілік тәрбиесі жеке тұлғалық құндылық екендігі.

Сондықтан ХХІ ғасырда әрбір оқушы мектепте барлық өмір сүру барысында үнемі оқу, үнемі өздігінен білім алу, өзін-өзі үнемі жүйелі жетілдіру, өзінің жеке тұлғалық қабілеттерін дамытуы, өмірдің барлық саласында ауқымды түрде педагогикалық идеяның таралуы, қоғамды педагогикаландыру міндеттерін жүзеге асырумен байланысты болады. Болашақтың ең күрделі міндеті жеке тұлғаны адамгершілік тұрғыдан жетілдіру. Қоғамның рухани жаңғыруында әрбір оқушының тұлғалық дамуы – оның білімі, біліктілігі, дағдысы, дүниетанымы және мінез-құлқының басымдылығы сайып келгенде қоғамның экономикалық, адамгершілік, рухани потенциалымен тұтастай алғанда қоғамның өркениеттілігіне байланысты.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру. Қазақстан Республикасы президентінің ресми сайты, 12 сәуір 2017 ж. [Электрондық ресурс]. URL: www.akorda.kz
2. Төлеубекова Р.К. Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеуде жаңа әлеуметтік-мәдени саланың мәні. - Астана, 2001.
3. Абай. Энциклопедия. – Алматы: Атамұра, 1995.
4. Абайдың дүниетанымы мен философиясы. // Жауапты ред. Нысанбаев.Ә. – Алматы: Ғылым, 1995.
5. Бейсенбаева.А.А., Төлеубекова.Р.К., т.б. Ұлттық тәрбие негіздері. – Алматы, 2010.

R.K.Toleubekova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Directions of moral education of adolescents in the conditions of spiritual revival

Abstract: The article defines the directions of moral education of adolescents in modern conditions, and three features of moral education are analyzed from a pedagogical point of view. In addition, it is proved that moral education is the main support of spiritual revival.

Key words: morality, moral direction, moral education, spiritual revival, education of adolescents.

Р.К.Толубекова

*Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан*

Направления нравственного воспитания подростков в условиях духовного возрождения

Аннотация: В статье определены направления нравственного воспитания подростков в современных условиях, и проведен анализ трех признаков нравственного воспитания с педагогической точки зрения. Кроме того, доказано, что нравственное воспитание является главной опорой духовного возрождения.

Ключевые слова: нравственность, нравственное направление, нравственное воспитание, духовное возрождение, воспитание подростков.

R.K.Toleubekova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Directions of moral education of adolescents in the conditions of spiritual revival

Abstract: The article defines the directions of moral education of adolescents in modern conditions, and three features of moral education are analyzed from a pedagogical point of view. In addition, it is proved that moral education is the main support of spiritual revival.

Key words: morality, moral direction, moral education, spiritual revival, education of adolescents.

References

1. Nazarbaev.N.A. Bolashakka bagdar: Ruhani zhangyru. [Looking to the future: the modernization of public consciousness], Kazakhstan Respublikasy prezidentinin resmi sajty [Official website of the President of the Republic of Kazakhstan], 12 april 2017 [Electronic resource]. Available at: www.akorda.kz
2. Toleubekova.R.K. Okushylardy adamgershilikke tarbieleude zhana aleumettik-mәdeni salanyn мәni [The essence of the new socio-cultural sector in the moral education of students] (Astana, 2001).
3. Abaj. Jenciklopedija [Abai. Encyclopedia] (Atamura, Almaty, 1995).
4. Abajdyn duniетanymy men filosofijasy [Abai philosophy and worldview]. Executive editor Nysanbaev A. (Gylm, Almaty, 1995).
5. Bejsenbaeva.A.A., Toleubekova.R.K., t.b. Ultyk tarbie negizderi [Fundamentals of national education] (Almaty, 2010).

Автор туралы мәлімет:

Толубекова Р.К. – п.ғ.д., Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасының профессоры, А.Янушкевич көшесі 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Toleubekova R.K. - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Social Pedagogy and Self-Knowledge, L.N.Gumilyov Eurasian National University, A.Yanushkevich str. 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

XFTAP 14.15.07

Қ.Қ. Шалғынбаева¹, А.М. Қажғалиева¹, Ә.С. Нұржанова²

¹*Л.Н.Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

²*С.Сейфуллин ат. Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: Shalginbaeva_kk@mail.ru, Azhar-36@mail.ru, nursar_66@mail.ru)*

Студенттердің ЖОО-на бейімделуі ғылыми зерттеу нысаны ретінде

Аннотация. Мақалада авторлар ЖОО-да оқитын қазақ диаспорасы болып табылатын шетелдік студенттерге білім беру барысында туындайтын мәселелер туралы сөз қозғайды. Қазақ диаспорасы болып табылатын шетелдік студенттерге тілдерді, оның ішінде, орыс тілін шет тілі ретінде оқыту мәселесі ғана емес, қазақ тілін қатынас және оқу-танымдық әрекет құралы ретінде игерту туралы мәселелер қарастырылады. Қазақ диаспорасы болып табылатын шетелдік студенттерге алғашқы кезеңде университетте оқу үдерісіне бейімделудің өзіндік қиындықтары болады. Авторлардың ойынша, осы кедергілерді болдырмау үшін қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің коммуникативтік ерекшеліктері қазіргі білім беру жүйесінде ескерілу қажет, алайда бұл іс жүзінде мүлдем жоқ. Себебі, қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттер жалпы мемлекеттік ЖОО білім беру бағдарламасы бойынша білім алуда.

Түйін сөздер: бейімделу, коммуникативтік бейімделу, диаспора, студенттер, қазақ диаспора өкілдері.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-122-129>

Кіріспе. Қазақстан Республикасы Тәуелсіздік алғаннан кейін өзінің диаспоралық саясатын жүзеге асыруды бастады.

Осыдан 26 жыл бұрын, 1992 жылы 29 қыркүйекте (барлық қазақ диаспорасы үшін тарихи күн) Бүкіләлем Қазақтарының I Құрылтайының ашылу салтанаты болды. Дәл осы Құрылтайда еліміздің Президенті Н.Ә. Назарбаев әлемде қырықтан аса елде өмір сүріп жатқан қазақтарды өздерінің тарихи Отаны – Қазақстанға оралуға шақырды.

Қазақ диаспорасы өкілдері қазақ халқының құрамдас бөлігі болып табылады, олар тағдыр тәлкегімен түрлі жағдайда туған жерінен жыраққа кетсе де, өз ана тілі мен салт-дәстүрін ешқашан естен шығарған емес. Жат елдің жағдайына икемделіп, тілі мен салт-дәстүрлерін, мәдениеті мен жөн-жоралғысын үйренді. Алайда өз ана тілі мен ата дәстүрінен қол үзбеді. Кез келген басқа тілдік ортадағы диаспора сол елдің мәдениетімен біртіндеп үйлесім табады. Әсіресе, бұл жастарға байланысты, себебі олар жан-жақты болып келеді.

2011 жылғы Қазақстан Республикасының «Халықтың көші-қон туралы» жаңа Заңында алғаш рет «Білім алу мақсатында көшіп келу» деген тарау қазақ диаспорасы үшін арнайы енгізіліп, бекітілді.

Қазақстан Республикасының Президенті, Бүкіләлем қазақтары Ассоциациясының төрағасы, Н.Ә. Назарбаев Бүкіләлем Қазақтарының IV Құрылтайында сөйлеген сөзінде: «Әлемнің әртүрлі елдерінде өмір сүріп жатқан қазақ жастарының Қазақстанға келіп сапалы білім алуы үшін біз барлық жағдайды жасаймыз,»- деп делегаттар алдында өз ұстанымын білдірді [1]. Содан бері Қазақстан Республикасында ЖОО мемлекеттік тапсырыс негізінде бөлінетін білім гранттарының 2%-ы ҚР азаматы емес, қазақ диаспорасы өкілдеріне бөлінуде.

Қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттерді шет елдер үшін болашақ маман етіп даярлау – қазақстандық жоғары мектептің халықаралық білім беру

нарығы қызметінің бәсекеге қабілеттілігінің көрінісі. Сондықтан қазақ диаспорасы өкілі болып табылатын шетелдік студенттерді оқыту – жаңа білімді игеру дайындығын қалыптастыру, алған білімі мен дағдысын, қабілетін нақты бір оқу мәселелерін шешуге, сонымен қатар оқыған пәндердің мазмұнын меңгеруге бағдарлануы қажет.

Жоғары оқу орнына түскен шетелдік қазақ жастары көптеген қиындықтарға кездесіп жатады. Соның ішінде қазіргі кирилл графикасына негізделген қазақ жазуын білмеуін, орыс тілін меңгермегендігін атап көрсетуге болады. Осы қиындықтар бірінші курс студенттерінің орыс тілін шет тілі ретінде оқу барысында кездесіп қоймайды, сонымен қатар қазақ тілінде оқытылатын пәндерді игеруде де орын алады. Бұл – осы әлеуметтік топқа жататын студент қауымының коммуникативтік бейімделу мәселесінің өзектілігін айқындайды.

ЖОО-дағы тәжірибе көрсеткендей, қазақ диаспорасы өкілі болып табылатын шетелдік студенттердің барлығы бірдей оқу үдерісіне тез бейімделе алмайды. Бұның себебін, біздің ойымызша, біріншіден, жаңа материалдарды жеңіл игеріп, кәсіби жағынан өсуде іштей дайындық жасау қабілеттерінің төмендігімен байланыстырып қарауымызға болады. Екіншіден, қазіргі білім беру жүйесінде қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің коммуникативтік ерекшеліктері ескерілмеген десек те болады.

Қазақ диаспорасы болып табылатын шетелдік студенттерге алғашқы кезеңде университет оқу үдерісіне бейімделудің өзіндік қиындықтары болады. Оларды болдырмау үшін қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің коммуникативтік ерекшеліктері қазіргі білім беру жүйесінде ескерілуі қажет, алайда бұл іс жүзінде мүлдем жоқ. Себебі, қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттер ЖОО-нда жалпы мемлекеттік білім беру бағдарламасымен оқытылады, мұның аталмыш студенттер үшін кемшін тұстары да бар. Мәселен, оқуды одан әрі жалғастыруға қызығушылығының азаю және т.б.

Қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің коммуникативтік бейімделуі – түрлі ақпараттармен жұмыс істеуде, басқа адамдармен қарым-қатынас жасау барысында, өз білімін көрсетуде, коммуникативтік жағдаяттарда көрініс табады. Міне, сондықтан ЖОО-ның білім бағдарламасында қазақ диаспорасы өкілі саналатын шетелдік студенттердің коммуникативтік бейімделуіне қатысты мәселелерді талдап, жетілдіру, педагогикалық шарттар кешенін жасау секілді т.б. мәселелер қажетті болып саналады. Осы мәселеге байланысты М.Ю. Маркованың сөздерін келтіруге болады: «Білім, оның ішінде ЖОО-да алған білім адамның әлеуметтік ортаға шынайы бейімделуі» [2].

Коммуникативтік бейімделу дегеніміз – бейімделу үдерісінің нәтижесі, студент қысқа уақыт ішінде сыртқы немесе ішкі кедергілерсіз өзінің оқуын әлеуметтік маңызды түрде табысты жүзеге асырады, өзінің негізгі әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандырады, қолайлы эмоционалды жай-күй жағдайында білім ортасынан өз орнын айқындау үшін сенімді қадам жасайды. Сонымен қатар, біз қазақ диаспорасы өкілі саналатын шетелдік студенттердің коммуникативтік бейімделуін кәсіби бейімделудің іргетасы болып табылады деп санаймыз.

Негізгі бөлім. Бейімделу термині педагогикада – «тұлғалардың оқу мен тәрбие үдерісінде өзара әрекеттері және білікті педагогикалық көмек арқылы жеткіншектердің тұлғалық ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін терең зерделей отырып, әлеуметтік мінез-құлық нормаларын үйрету мен өзін-өзі дамытуға дайындығын қалыптастыру» дегенді білдіреді [3].

Бейімделу үдерісінің жемісті жүзеге асырылуы студенттің академиялық үлгерімі деңгейіне, өзбетінше дайындыққа бөлінген уақытын дұрыс пайдалануына, ЖОО жағдайында психологиялық қолайлылыққа қол жеткізуіне тікелей байланысты болмақ. Осы ұғымды ЖОО ортасына қатысты айтқанда, А.В.Петровскийдің пікіріне сүйенуге болады:

«Студенттердің әлеуметтік бейімделуі – жастардың студенттік өмірдің нормаларын игеруі, тұлғааралық қатынас жүйесіне енуі, студент мәртебесі мен оның рөлін меңгеруі» [4].

Біздің зерттеуімізде тұлғаның бейімделу мәселесі қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттер мысалында зерттелуде. Қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің бейімделуі әртүрлі болады, олардың кейбірулері жаңа өмір жағдайларына тез үйренеді, ал кейбіреулері үйрене алмай өз еліне қайта кетеді. Студенттердің жаңа тәртіпке икемделуі қажет (жатақхана, университет), ал жаңа ортаның өзінің бұрыннан қалыптасқан мәдени құндылықтары мен жүріс-тұрыс үлгілері бар. Сондай-ақ, қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің білім жүйесінде, құжаттар рәсімдеу, өмірдің басқа иірімдері мен тұлғааралық қатынастарда, тіл құзырындағы кедергілер сияқты айырмашылықтары болады (қазақ тілі мен орыс тілінде жазбаша сауатты дағдыларының болмауы және т.б.).

Ғылыми әдебиеттерде ғалымдар бейімделудің бірнеше түрін қарастырады: кері бейімделу, белсенді және белсенді емес бейімделу. Кері бейімделу адамның мақсаты мен міндетінің айқын еместігінен және ортамен қатынас шеңберінің тарылуынан, жаңа әлеуметтік ортаның құндылықтары мен нормаларынан бас тартқандығынан, кей жағдайда қарсы әрекеттерінен болады.

Н.М. Голубеваның пайымдауынша, «Егер жеке тұлға бейімделу қиындықтарын жеңе алмаса, оның тұлғалық қасиетінің дамуы тежеледі, ортада өзін-өзі көрсете алмайды, өзіне деген сенімін жоғалтады. Қоғамда жоғары, орташа және төмен деңгейде бейімделетін тұлғалар бар. Бейімделу деңгейі оқу, тәрбие, өмір салты жағдайына орай артады немесе төмендейді. Әдетте, адамның бір немесе бірнеше түйсігі жетекші болады да, қалғандары әлсіз келеді, бірақ тұлғалық дамудың толыққанды ілгерілеуіне өз септігін тигізеді. Алайда, белгілі әлеуметтік және биологиялық факторларға қарай бір немесе бірнеше түйсіктің басымдығы оның бұзылысына дейін жеткізіп, қалған түйсіктердің семіп қалуына әкеледі» [5].

Белсенді емес бейімделу дегеніміз, жеке тұлға нормалар мен құндылықтарды қағида бойынша қабылдайды, бейімделуде тұлға «Мен бәрі сияқтымын» деген пікірде болады және бірдеңе өзгертуге қолынан келе тұра, еш тырыспайды. Белсенді емес бейімделу жай мақсаттар болғанда, еңбек ортасына не білім ортасына қатысты емес әрекеттер барысында көрінеді. Алайда кері бейімделуге қарағанда, қатынас ортасы мен шешілетін мәселелері ауқымы кеңірек. Белсенді бейімделу бәрінен бұрын табысты әлеуметтенуге ықпал етеді. Тұлға жаңа әлеуметтік ортаның құндылықтары мен шараларын қабылдап қана қоймайды, солардың негізінде өз қызметін жасап, адамдармен қарам-қатынас орнатады. Мұндай адамдардың мақсаттары айқын, жаңалықтарға жаны жақын келеді. Ең басты мақсаты - жаңа ортада өзін-өзі көрсетуі. Белсенді бейімделгіш адамдардың тіл табыса алатын ортасының, қызығушылығының ауқымы өте кең болады. Оның бойындағы белсенді бейімделу қасиеті оның айналасындағылармен қарым-қатынасының үйлесімділік табуына, тіпті өз-өзімен іштей үндесуіне жеткізеді [6].

Зерттеу талдамалары көрсеткендей, «бейімделудің барлық анықталған объективті факторлары - кеңістік жасау, қолжетімді орта, ақпараттану, ЖОО арнайы жабдықтау; субъективті – тұлғалық ерекшеліктер, коммуникативтік құзырлылық, студенттердің бейімделушілік тетіктері. Ең жылдам нәтиже беретін екінші топтың факторлары болып табылады [7].

Қорытынды. С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті базасында қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің коммуникативтік бейімделуін анықтау мақсатында 1 семестр соңында 1 курс студенттеріне зерттеу жүргізілді.

Аталмыш студенттердің ЖОО бейімделу үдерісін зерттеу барысында біз мынадай факторларға көз жеткіздік: қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын студенттердің

ауызбіршілік деңгейі, тұлғааралық перцепция, білім алушылардың өзара әрекетке дайындығы. Жүргізілген сауалнама қорытындысы көрсеткендей, қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттерге ЖОО білім алу қиын, себебі олардың (3%) климатқа үйрене алмайды, қаржылық қиындығы барлар - (8%), орыс тілін айтпағанда (ауызша сөйлеу деңгейінің төмендігі мен жазу тәжірибесінің жоқтығы) қазақ тілінде тәжірибесі төмендігі - (95%), қазақ тілінде оқулықтар оқу мен өзіндік жұмыстарды орындауда қиналатындар - (90%), дәріс жазуға қиналатындар - (95%), практикалық сабақта (95%) және емтиханда жауап беруге қиналатындар - (90%). Университеттен тыс жерлерде - 76% студент орысша сөйлеу дағдысының жоқтығынан өздерін қолайсыз жағдайда сезінеді.

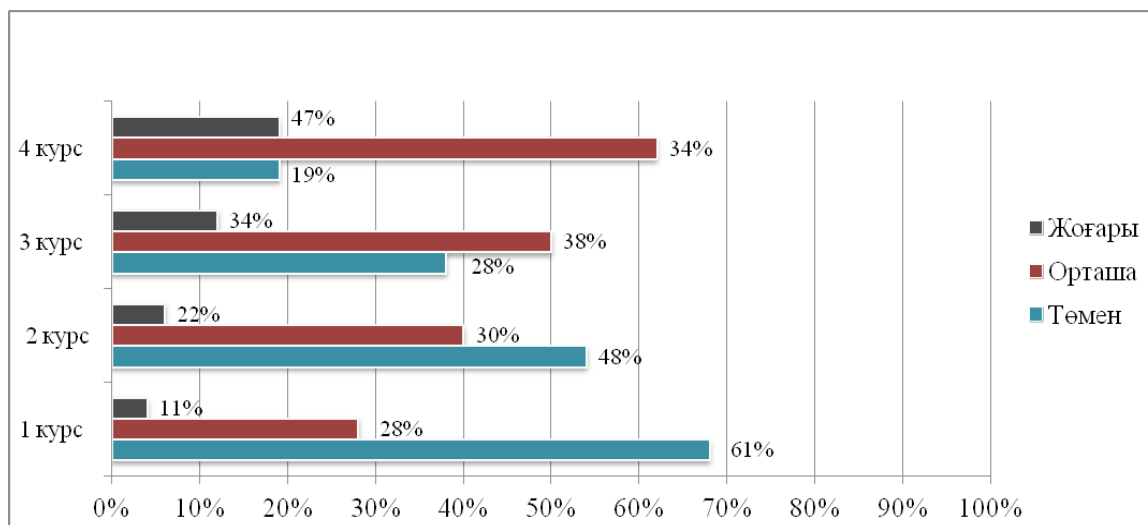


1 сурет. Қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің ЖОО коммуникативтік бейімделу қиыншылықтарының себептері

Осы бақылау мәліметтері негізінде қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің коммуникативтік бейімделу мәселесіне қатысты қиындықтары бар екені белгілі болып отыр.

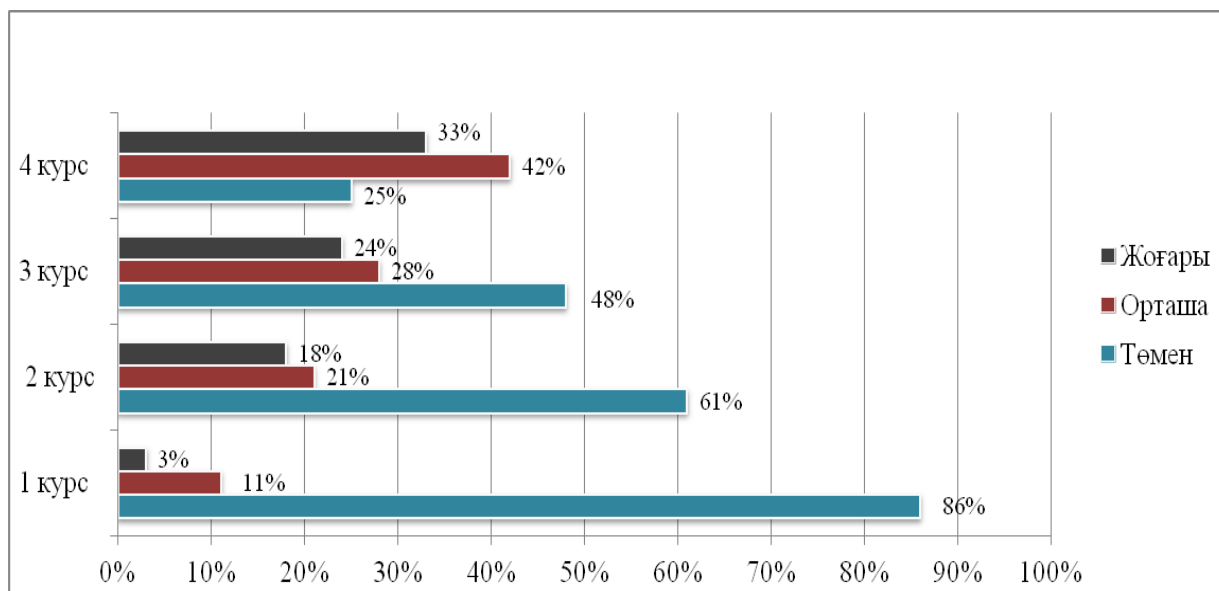
С. В. Сергеева, О.А. Воскресенколардың пікірінше, «бейімделу үдерісі ЖОО-да оқудың барлық кезеңіне созылады, алайда тұлғалық бейімделу қасиетінің дамуы мен мінез-құлық тәсілдері үшін ерекше сезімтал болатын кезең ЖОО-да оқудың алғашқы кезеңі болып табылады» [8]. Сондықтан қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің коммуникативтік бейімделуін анықтау мақсатында I курс студенттерімен (16 студент) қатар, II-IV курс (43 студент) студенттеріне де зерттеу жүргізілді. Студенттермен жүргізілген тереңдетілген сұхбат (Exploratory Research), сауалнамалар, тестілеу нәтижесінде, болашақ кәсіби қызметін жүзеге асыруда қазақ тілі маңызды рөл атқарады және оны меңгеру қажет деп I курс - 80,2%, II курс – 93,0%, III курс – 100%, IV курс -100% жауап берді.

Сонымен қатар, қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің қазақ тілінде ауызша және жазбаша сауатын анықтау мақсатында жүргізілген бақылау нәтижесінде төмендегідей қорытынды жасадық: I курс студенттерінің ауызша сауатының жоғары деңгейі 11% аспайды, II курс студенттерінде 22% болып, III курста 34% деңгейіне жетсе, IV курс студенттерінде 47% дамығанын анықтадық.



2 сурет. Қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің ауызша білім деңгейі

I курс студенттерінің жазбаша сауаттылығының жоғары деңгейі 3%, II курс студенттерінде - 18%, III курс – 24% және IV курс студенттерінде -33%.



3 сурет. Қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің жазбаша сауаттылығының деңгейі

Осы мәліметтерге сүйене отырып, қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің нормативтік база мазмұнының теориялық білімін жеткілікті

мөлшерде игермеген. Барлық топтарда қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің басым бөлігінің коммуникативтік бейімделуі жеткілікті деңгейде болмағандығын көрсетті. Алынған мәліметтер барлық топтарда аталмыш студенттердің коммуникативтік бейімделуінің жеткіліксіз деңгейде екенін көрсетті. Осылайша, сауалнама нәтижесінде қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің, әсіресе бірінші курс студенттерінің оқу үдерісіне бейімделуінің ерекшеліктері анықталды.

Сонымен қатар, аталмыш студенттердің ЖОО бейімделу барысында кездесетін қиындықтарды жеңу жолдары туралы пікірлері қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің коммуникативтік бейімделуіне педагогикалық қолдау жүйесін құру мен ұйымдастыруға септігін тигізбек.

Әдебиеттер тізімі

1. Дүниежүзі қазақтары қауымдастығы Президиумының Төрағасы, Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың төртінші Бүкіләлемдік қазақтар Құрылтайының ашылуындағы баяндамасынан. 2011 жылғы 25-27 мамыр.
2. Маркова О.Ю. Коммуникативное пространство вуза: субъекты, роли, отношения. Сборник статей. Под ред. С.И. Дудника. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургское философское общество, 2004. - С.345.
3. Педагогический словарь. В 2-х т., т.1. – М.: Изд. Академии пед. наук, 1960. - С.24.
4. Общая псих.: учеб. для студ. Пед. инст./Под ред. Петровского. 3 – изд., перераб. и доп. – Просвещение, 1986. - С.464.
5. Голубева Н.М. Адаптация студентов вуза к профессиональной деятельности: автореф. дис. канд. пед. наук. Н.Новгород, 2004.- С.30.
6. Слободчиков И.М. Переживание одиночества в контексте проблем психологической адаптации студентов психолого-педагогических вузов, Психологическая наука и образование, 2005, №4. - С.73.
7. Терюшкова Ю.Ю. Тренинг коммуникативной компетентности как средство содействия адаптации первокурсников, 2017. http://www.nbpublish.com/library_read_article.php?id=19806
8. Сергеева С. В., Воскресенко О. А. Основные направления педагогического сопровождения адаптации студентов-первокурсников к образовательному процессу вуза // Известия вузов. Поволжский регион. Гуманитарные науки. — 2008. — № 3. - С.13.

К.К. Shalginbaeva¹, А.М. Kazhgaliyeva¹, А.С. Nurzhanova²

¹*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan*

²*S.Seifullin Kazakh Agro Technical University, Nur-Sultan, Kazakhstan*

Adaptation of students to University as a form of research

Abstract. In this article, the authors talk about emerging issues in the process of higher education for Kazakh diaspora students. According to the authors the emerging issues in educational process for international students of Kazakh Diaspora, related to learning of languages, not only including Russian, as a foreign language, but also the features of learning the Kazakh which serves as the tool of communication and cognitive and educational activities. Authors note that at the first stage, the international students of the Kazakh Diaspora have difficulties adapting to the educational process at the university. This is due to the lack of the educational system nowadays, which takes

into account the communicational abilities of the Kazakh Diaspora international students, that is why the learning of international students of the Kazakh diaspora occurs according to the state-wide educational programs.

Key words: adaptation, communicative adaptation, diaspora, students, representatives of the Kazakh diaspora.

К.К. Шалгынбаева¹, А.М.Кажғалиева¹, А.С.Нуржанова²

¹*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан*
²*Казахский агротехнический университет им. С.И.Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан*

Адаптация студентов к вузу как предмет научного исследования

Аннотация. В данной статье авторы рассматривают проблемы, возникающие при обучении в вузе иностранных студентов – представителей казахской диаспоры. По мнению авторов, проблемы касаются изучения языков, не только русского языка как иностранного, но и учебных дисциплин на казахском языке, который выступает и как средство коммуникации, и как средство учебно-познавательной деятельности. Как отмечают авторы, иностранным студентам - представителям казахской диаспоры на начальном этапе достаточно сложно адаптироваться к учебе в университете. Объясняется это тем, что в настоящее время система образования, учитывающая коммуникативные особенности иностранных студентов – представителей казахской диаспоры, практически отсутствует, обучение иностранных студентов – представителей казахской диаспоры идет по общегосударственным вузовским программам.

Ключевые слова: адаптация, коммуникативная адаптация, диаспора, студенты, представители казахской диаспоры.

References

1. Duniyehuzi kazaktary kauymdastygy Prezidiumynyn Toragasy, Kazakstan Respublikasynyn Prezidentі Nursultan Nazarbayevtyн tortinshi Bukialemdik kazaktar Kuryltaiynyn ashyluyndagy bayandama. [From the report of the Chairman of the Presidium of the World Association of Kazakhs, President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev in the opening ceremony of the fourth World Kurultay of the Kazakhs]. May 25-27, 2011.
2. Markova O.Yu. Kommunikativnoye prostranstvo vuza: subyekty, roli, otnosheniya. Sbornik statey [Communicative space of the university: subjects, roles, relationships. Digest of articles]. Pod red. S.I. Dudnik. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskoye filosofskoye obshchestvo. [Ed. S.I. Dudnik. St. Petersburg Philosophical Society]. (St. Petersburg, 2004, 345 p.).
3. Pedagogicheskiy slovar. [Pedagogical dictionary]. In 2 t., V. 1. Izd. Akademii ped. Nauk [Ed. Academy of ped. Sciences]. Moscow, 1960, p. 24
4. Obshchaya psikh .: ucheb.dlya stud. Ped. inst.[General psycho: textbook for stud.]/ Pod red. Petrovskiy. 3 - izd., Pererab. i dop. –Prosveshcheniye.[Ped inst. / ed. Petrovsky. 3 - ed., Revised and updated – Enlightenment]. 1986, p. 464.
5. Golubeva N.M. Adaptatsiya studentov vuza k professionalnoy deyatelnosti [Adaptation of high school students to professional activities], avtoref.dis.kand.ped.nauk. [abstract.of PhD of pedagogy].(N.Novgorod, 2004, 30 p.).
6. Clobodchikov I.M. Perezhivaniye odinochestva v kontekste problem psikhologicheskoy adaptatsii studentov psikhologo-pedagogicheskikh vuzov. [Experiencing loneliness in the context of the problems of psychological adaptation of students of psychological and pedagogical universities] Psikhologicheskaya nauka i obrazovaniye. [Psychological Science and Education], (4), 73 (2005).
7. Teryushkova Yu.Yu. Trening kommunikativnoy kompetentnosti kak sredstvo podderzhki adaptatsii pervokursnikov. [Communicative competence training as a means of facilitating the adaptation of freshmen],

2017 [Electronic resource] (Available at: http://www.nbpublish.com/library_read_article.php?id=19806).
8. Sergeyeva S. V., Voskrekasenko O. A. Osnovnyye napravleniya pedagogicheskogo soprovozhdeniya adaptatsii studentov-pervokursnikov k obrazovatelnomu protsessu vuza [The main directions of the pedagogical support of the adaptation of first-year students to the educational process of the university], Izvestiya vuzov. Povolzhskiy region. Gumanitarnyye nauki. [University news. Volga region. Humanitarian sciences], 2008, (3), p.13.

Авторлар туралы мәлімет:

Шалғынбаева Қ.Қ. - әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану каф. меңгерушісі, п.ғ.д., профессор, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш. 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Қажғалиева А.М. - PhD докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш. 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Нұржанова Ә.С. - филология ғылымдарының кандидаты, доцент, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Shalginbaeva K.K. – Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Head of the Department of Social Pedagogy and Self-Knowledge, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str. 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Kazhgaliyeva A.M. – PhD Student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str. 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Nurzhanova A.S. - Candidate of philological sciences, associate professor, S.Seifullin Kazakh Agro Technical University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

XFTAP 14.07.01

Қ.Қ. Шалғынбаева, Қ.О. Қазиев

*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: kadisha1954@mail.ru, kazi_karas@mail.ru)*

Рефлексия болашақ педагог-психологтардың кәсіби-тұлғалық қалыптасуының негізгі компоненті ретінде

Аннотация. Рефлексия феномені жөніндегі қазіргі заманғы ғылыми түсініктерде оған көптеген сипаттама беріледі. Рефлексия (ағыл. reflection) – өзін, өзінің әрекетін, тәртібін, сөзін, тәжірибесін, сезімін, күйін, ерекшеліктерін, мінез-құлқын, өзіне және басқаға қатынасын және т.б. талдауға, түсінуге, сезінуге бағытталған ойлау үрдісі. Зерттеушілердің пікірінше, болашақ педагог-психологтардың педагогикалық кәсіпте тиімді қалыптасуы үшін кәсіби рефлексиясын дамытудың маңызы ерекше атап көрсетіледі. Сонымен бірге адамның өзінің іс-әрекетіне, өзіне саналы қатынасы рефлексия арқылы қалыптасады, өйткені, рефлексия ақиқаттың мәнін түсінуге өзінің қатынасын сәйкестендіруге мүмкіндік туғызады. Бұдан рефлексия адамның өзімен және қоршаған әлеммен өзара әрекеттесу үрдісі және нәтижесі ретінде анықталады деп тұжырымдауға болады. Кәсіби рефлексияға интерактивтілік тән, себебі ол өзінің табиғаты жағынан диалогты және кері байланысқа бағдарланған. Біріншіден, болашақ педагог-психолог қарым-қатынас бойынша басқа субъектілермен коммуникация үрдісінде өзара әрекеттеседі және кәсіби рефлексияның кооперативті және коммуникативті аспектілерін көрсетеді. Екіншіден, ішкі диалог үрдісінде субъектінің өзінің кері байланыста болады, онда кәсіби рефлексия интеллектуалдық аспектіні сипаттайды. Кәсіби рефлексия болашақ педагог-психологтарда мамандық, іс-әрекет мазмұны мен құрылымы туралы талқыланып қорытындыланған түсініктерді қалыптастыруға септігін тигізеді. Біздің зерттеу контекстімізде кәсіби іс-әрекеттің рефлексиямен өзара байланысы мәселесі теориялық мәнде маңызды, ол интеллектуалдық рефлексияны (субъектінің өзіндік санасы, түсінуі және әрекетке бағдары), өзін-өзі тануы және өзіндік талдау арқылы өзін-өзі ұйымдастыруға бағытталған тұлғалық рефлексияны (өзінің ішкі психикалық актілерінің күйін, өзінің ойлау әрекетін түсінуі), серіктестің бірлескен әрекеті бойынша әрекет арқылы тұлғааралық рефлексияны (рефлексиялық ұстаныммен субъектінің бірін-бірі өзара бейнелеуі) дамытуға бағдарланған.

Түйін сөздер: рефлексия, педагогикалық рефлексия, кәсіби рефлексия, тұлғалық рефлексия, интеллектуалдық рефлексия, коммуникативтік рефлексия, кооперативтік рефлексия, экзистенциалдық рефлексия, мәдени рефлексия, реттеушілік рефлексия, жағдаяттық рефлексия, ретроспективтік рефлексия, перспективтік рефлексия, өзін-өзі тану, өзіне-өзі есеп беру.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-130-139>

Кіріспе. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Қазақстан халқына жолдауында: «Білім беру ісінде 4К моделіне: креативтілікті, сыни ойлауды, коммуникативтілікті дамытуға және командада жұмыс істей білуге басты назар аудару қажеттілігін ерекше атап көрсетуі білім беру жүйесінің алдына көптеген міндеттер жүктейді [1].

Әлемдік білім беру кеңістігіндегі өзгерістер психологиялық мамандыққа және тұтас педагогикалық және психологиялық білімге қарым-қатынасты өзгертуге алып келді. Психологиялық орталықтарды, психологиялық қызметті ұйымдастыру, психологтарды әртүрлі іс-әрекет саласына қатыстыру әлемдік стандартқа сәйкес дайындау бұл мамандықтың маңызын тереңірек түсінудің қажеттілігін айқындайды.

Болашақ мамандардың рефлексиясының қалыптасу дәрежесі кәсіби іс-әрекетінде шығармашылықпен өзін-өзі іс жүзінде көрсетуі үшін өзінің әрекеттерін, мінез-құлқын, кәсіби маңызды сапаларын үйлестіру және реттеу, өзін-өзі дамыту мен өздігінен білім алу,

олардың тиімділігін қамтамасыз ету біліктілігінен байқалады.

Рефлексия көпғасырлық тарихы қалыптасқан пәнаралық феномен. Тарихқа көз жіберсек, рефлексия жөніндегі идеялардың сонау ежелгі философтар Сократ, Платон, Аристотель еңбектерінен бастау алып, орта ғасыр ойшы әл-Фараби және т.б., сондай-ақ ағартушылар А.Құнанбаев, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов және т.б. еңбектерінде жалғасын тапқан. Сонымен қатар зерттелініп отырған көпжақты күрделі мәселеге алыс және жақын шетелдік, отандық педагог, психолог, философ ғалымдар да арнайы назар аударған. Осы сала ғалымдарының зерттеулеріне, ғылыми әдебиеттерге жүргізілген талдау рефлексия мәселесінің әртүрлі аспектіде бірнеше бағытта қарастырылғанын көрсетеді.

Философиялық аспектіде философтар (И.Кант, Г.В.Ф.Гегель, Дж.Локк және т.б) еңбектерінде рефлексия тұлғаның өзіне назар аударуын ойлану қабілеті, индивидтің өз санасындағы болып жатқанды түсіну қабілеті, адамның өзінің рухани жан дүниесін өзіндік бақылауы, тұлғаның өз ойының мазмұнын түсінуі, өзін-өзі тануы ретінде қарастырылады.

Психологиялық аспектіде рефлексия тұлғаның өзін-өзі тануын және өзін-өзі жетілдіруін қамтамасыз ететін сапа (А.Н.Леонтьев); теориялық ойлаудың қажетті алғышарты (Ж.Пиаже); ойлаудың маңызды компоненті (О.С.Анисимов); онтогенездегі рефлексиялық сананың қалыптасуы (В.Слободчиков); іс-әрекеттегі рефлексивтік үрдістердің психологиясы (А.В.Карпов); психологиялық қызметтің аспектілері (Ж.Ы.Намазбаева, Х.Т.Шерьязданова, Р.Б.Каримова, т.б.) тұрғысынан зерттелінеді.

Педагогикалық аспектіде рефлексия мәселесі диплом алғаннан кейінгі білім берудегі кәсіби рефлексияны дамытудың әдіснамасы, теориясы мен практикасымен (В.А.Метаева); ойлауды рефлексивті реттеумен (Ю.Н.Кулюткин); кәсіби іс-әрекетпен (А.А.Бизязева, И.Г.Бессонова); болашақ маманның қалыптасуымен және кәсіби қабілетінің дамуымен (А.А.Деркач, Н.В.Кузьмина, А.Р.Ерментаева, Б.А.Тұрғынбаева және т.б.) байланыста қарастырылады.

Біздің зерттеу контекстімізде рефлексияны ой әрекетінің формасы ретінде жүйелі мәнді іс-әрекеттік (И.С.Ладенко, Г.П.Щедровский), субъектілік (Б.С.Братусь, М.С.Каган, В.И.Слободчиков), адамның басқаға қарым-қатынасы (Г.С.Батищев, М.М.Бахтин), өзін-өзі ұйымдастыратын жүйені дамыту тетігі (М.С.Мириманова, ВА.Лефевр) тұрғысынан қарастырған ғылыми еңбектер құнды болып табылады.

Жоғарыдағы ғалымдардың ғылыми зерттеу жұмыстарын зерделеу рефлексияның ішкі табиғатын, құрылымын және оны дамыту мүмкіндігін теориялық, практикалық және әдістемелік деңгейде зерттеудің қажеттілігі бұл мәселенің өзектілігін айқындай түседі.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері. Жоғары оқу орнында педагогикалық мамандықтарды даярлауға қойылатын талаптарды орындаудың маңызды шартының бірі болашақ педагог-психологтардың рефлексиясын дамыту болып табылады.

Осыған орай болашақ педагог-психолог ретінде студенттік жастық кезең рефлексивті талдау құралдарын меңгеру және ақыл-ой әрекетін басқару үшін маңызды деп саналады. Бұл болашақ іс-әрекетті меңгеру үрдісінде кәсіби-тұлғалық қалыптасуының негізгі компоненті ретінде рефлексиясын дамыту мәселесін өзектендіреді.

Сондықтан мақаланың негізгі мақсаты рефлексияның болашақ педагог-психологтардың кәсіби-тұлғалық қалыптасуының негізгі компоненті ретіндегі мәнін ашып көрсету болып табылады. Бұл қарастырылып отырылған феноменді зерттеген ғалымдар еңбектеріне контент-талдау арқылы рефлексияға берілген анықтамаларды жүйелеу, оның типтері мен түрлерін жіктеу, сонымен қатар атқаратын функцияларын айқындау міндеттерін қоюға мүмкіндік береді.

Зерттеу әдістері. Зерттеу мәселесі бойынша философиялық, психологиялық және педагогикалық әдебиеттерге талдау жасау, контент-талдау, салыстыру, қорытындылау әдістері қолданылады.

Зерттеудің нәтижелері және талқылау. Әлемдік ғылыми білімде «рефлексия» ұғымының мәнін түсіну кеңейіп, адамның өзін-өзі тануы, өзін-өзі анықтауы, өзін-өзі ұйымдастыруы, өзін-өзі реттеуі және өзін-өзі жүзеге асыруының тетігі ретінде қарастырылуда. Демек, рефлексия тұлғаның өзін-өзі дамытуы мен өзін-өзі түсінуінде адамның бірегей қабілеттілігінің мәнін бейнелейді, бір жағынан, тұлғаның тұтастығын қамтамасыз етсе, екінші жағынан, әртүрлі жағдаяттан қорғайды, үшіншіден, тұлғаның өзін-өзі жете ұғынуға және ішкі шиеленісті шешу үрдісіндегі өзінің психикасын түсінуге, сол арқылы жаңа тұтас күйді (ахуал) басынан кешіруге алып келеді. Бұл болашақ педагог-психолог ретінде студенттердің жоғары оқу орнында білім алуы барысында меңгеретін мамандығы шеңберінде өзінің болашақ мінез-құлқын тәрбиелеу, өзіндік көзқарасын қалыптастыру, талдау және ойлау қабілеттерін дамытуы тиіс екендігін көрсетеді.

Қазіргі кезеңде ғылыми әдебиеттерде «рефлексияны» айқындаудың маңыздылығы ерекше айтылып жүр. «Рефлексия» ғылымаралық ұғым болғандықтан, әр сала тұрғысынан көптеген анықтамалардың берілуі оның күрделілігін көрсетеді.

Сондықтан болашақ педагог-психологтардың рефлексиясын дамыту мақсатында қарастырылып отырылған феноменді зерттеген ғалымдар еңбектеріне жасалған контент-талдау ұсынылады (1-кесте).

Кесте 1- Ресейлік және отандық ғалымдар еңбектеріндегі
«рефлексия» ұғымының мазмұнына контент-талдау

№	Авторлар	Ұғымға берілген түсініктер
1	В.И. Степанский, В.В. Столин	Өзін-өзі тану, өзіне талдау жасау секілді өз болмысыңды көрсету феноменінің кең өрісі.
2	С.Л. Рубинштейн	Адамның әлемге қатынасы бойынша өмір сүруінің ерекше тәсілі.
3	В.Г. Богин, Н.Н. Суртаева	Индивидтің өзінің әлеміне, ойлау тәжірибесіне, іс-әрекетіне, әсерленуіне жүгінуі, яғни өзі көрген, естіген, оқыған, істеген, ойлаған, сезінген, сондай-ақ осының барлығының негізін іздестіру.
4	М.Н. Аплетаев	Адамгершілік іс-әрекетінің, ар-намыс әрекетінің формасы.
5	В.А. Петровский	Адамның өзін-өзі сәйкестендірудің негізі (мақсатын, құралын, нысанын қамтиды); адамда құндылыққа деген мотивациялық қатынасы өңделеді, ол белгілі бір адамгершілік мұраттарға негізделген саналы таңдау жасайды.
6	В.А. Хуторской	Барлық білім беру үрдісінің, пәндік әрекеттің негізгі әдіснамалық конструкциясы.
7	Н.Б. Крылова	Болып өткенді ерекше ұйымдастырудың, өнімді ойлау тетігі (жағдаят пен әрекетті бағалау, міндетті шешудің тәсілдері мен операцияларын табу); міндетті шешуге қатыстырылған индивид пен барлық адамдардың әрекетін өзіндік талдау.

8	В.А.Сластенин	Өзін-өзі және басқаны түсіну, өзін-өзі және басқаны бағалау, өзіндік талдау.
9	Ю.Н.Кулюткин	Өзінің мінез-құлқы мен әрекетін зерделеп, ойлауын өз бетімен реттеу қабілеті (бақылау және бағалау).
10	Г. Н . С о л н ц е в а , Т.В.Корнилова	Нормативті (рефлексияланбаған) іс-әрекеттің құрылымдық компоненттерінің мазмұнын қайтадан құру қабілеті.
11	В.Рокитянский	Мақсат ретінде саналылыққа жету құралдарының жиынтығы: жалпы ұстаным, әрекет түрі, тәсілі, құралы.
12	Э.Г.Юдин	Рухани өмірдің, мәдениеттің формалары мен негіздерін (адамгершілік, эмоционалдық, т.б.) іздестіру.
13	М.И.Рожков	Өзін-өзі тәрбиелеу әдісі; белгілі бір жағдаятта немесе кезеңде адамның өзін өзі тануы ғана емес (білу, түсіну), айналадағылардың өзіне қатынасын, оның тұлғалық ерекшеліктерін, эмоциялық әсерін және когнитивтік түсініктерін білуін және түсінуін, тануын түсіндіруі. Рефлексия бұл болатын өзгерістер жайлы түсініктер.
14	Ю.М.Романенко	Рефлексия ақылдың бағыттау қабілеті және заттардың көптеген түрімен өзара әрекеттесу үрдісі, сыртқы әлемді тану нәтижесі мен шарттарын рефлексиялай отырып, адамның өзін-өзі тануы.
15	Б.А.Тұрғынбаева	Рефлексия индивидтің өз санасындағы өзгерістері туралы ойлануы; әрекеттің жүру барысы мен аяқталуын қорытындылап, баға беруі.
16	А.С.Амирова	Тұлғаның өзін, басқаны түсіне алуы, өзін бағалай және басқаға баға бере алуы.
17	Т.Б.Кенжебаева	Адамның жеке тұлғалық болмысын, қабілет деңгейінің шегін сезініп, ұғынуына бағыттайтын адами ойлау қағидасы.
18	Ә.Е.Әбуов	Рефлексия оқушының өзін-өзі танытуына, өзін-өзі сезінуіне, өзін-өзі іске асыруына бағыттайтын шығармашылық үрдіс.
19	О . Б . Д а р в и ш , Е.К.Жунусова	Рефлексия жоғары мектептегі білім сапасының көрсеткіші, кәсіби жетілдірудің алғышарты, өзара әрекеттесудегі серіктестің пікі әлемін бейнелеу.
20	Г.С. Абуғалиева	Рефлексия өзара әрекеттесу үдерісінде білім алушылардың оны түсінуі жайлы педагогтың болжауы.

1 кестеде көрсетілгендей, жоғарыдағы ғалымдар еңбектеріне жасалған контент-талдау күрделі феномен рефлексияның әртүрлі аспектіде: өзінің іс-әрекетінің алғышарты мен формасының мәнін түсінуге бағытталған адамзаттық ойлау қағидасы ретінде; білім мазмұнын және таным әдістерін сыни тұрғыдан талдауда оны пән ретінде; тұлғаның ойлауы мен өзіндік санасын зерттеуде адамның рухани әлемінің ерекшелігін және ішкі құрылымын ашып көрсететін өзін-өзі тану үрдісі ретінде түсіндіріледі деп тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Шетелдік ғалымдар (С.Грант, П.Керби) жоғары рефлексивті педагогтарды дайындау мақсатында кәсіби педагогикалық рефлексия тұжырымдамасын жасады. С.Гранттың пікірінше, бұл тұжырымдаманы дайындауда Д.Дьюидің стандартқа сай педагог пен рефлексивті педагог арасындағы айырмашылық қағидасы негізге алынады. Осы тұжырымдамада педагогикалық жағдаяттың проблемалық сипатына, педагогикалық міндеттерді шешудегі зерттеушілік тұғыр, білім беру жүйесіндегі барлық құбылыстар жиынтығының отнологиялық статусына ерекше мән беріледі [2, с. 85].

П.Керби өз зерттеуінде үш негізге сипаттама береді: бірінші негіз ретіндегі педагогикалық жағдаяттың проблемалық сипаты немесе «проблемалығы» болашақ педагогтың нақты жағдаят және оны шешудің альтернативті дәстүрлі тәсілі ретінде барлық жағдайлар мен құралдарды есепке алуымен сипатталады; екінші негіз ретінде алынған педагогикалық міндеттерді шешудегі зерттеушілік тұғыр мағлұматтар беруді ғана емес, практикалық қамтамасыздандыруды талап етеді; үшінші негіз кәсіби педагогикалық білім мазмұнының әлеуметтік сипатынан туындайды [3, с. 45].

Сонымен осы тұжырымдарға сүйене отырып, нақты кәсіби жағдаятта болашақ педагог-психологтарда дербес және нәтижелі әрекет ету қабілеті мен оған психологиялық тұрғыдан іштей дайындығын қалыптастыру қажет. Бұл болашақ педагог-психологтардың іс-әрекеттегі зерттеу біліктілігін дамытуға, рефлексиялық ойлауын қалыптастыруға бағдарлайды, ол кәсіби өзін-өзі дамытуға мүмкіндік туғызатын кәсіби рефлексиясына байланысты.

Осы орайда рефлексия феноменінің зерттеліну дәрежесі оның кәсіби іс-әрекетті табысты іске асырудың негізгі құрамдас бөлігі ретінде оны дамыту үрдісінің жүйелік сипатқа ие екендігін көрсетеді.

Сондықтан зерттеу контекстімізде рефлексия болашақ педагог-психологтардың кәсіби-тұлғалық қалыптасуының негізгі компоненті ретінде кәсіби рефлексия құрылымында қарастырылады.

«Кәсіби рефлексия» ұғымын анықтау «адам-адам» жүйесіндегі кәсіптер аясында ажыратылатын белгілерінің (мамандыққа қызығушылығы, кәсіби білімді меңгеру мотивациясы, өзіндік рефлексиясы, эмпатиясы, әлеуметтік интеллект деңгейі, тұлғаралық және өндірістік қатынастардағы субъектілігі, кәсіби бағдары) мазмұнымен сипатталады.

Г.С.Сухобская, Ю.Н.Кулюткин зерттеулерінде кәсіби рефлексия мұғалімнің балалар әлемінің бейнесін суреттеу қабілеті ретінде айқындалады. Мұнда кәсіби рефлексия мұғалім тарапынан баланы зерттеу және түсіну, оның даму болашағын болжау, содан кейін баланы қажетті жағдаятта ынталандыру секілді мұғалімнің рефлексияға қабілеттілігі тұрғысынан ашып көрсетіледі [4, с.112].

Сондықтан зерттеу барысында рефлексияның құрылымы және мазмұны, типтері, түрлері, формалары мен функциялары анықталады.

В.А.Лефевр рефлексияның құрылымын практика бағдарлық тұрғыдан зерттеді. Ол рефлексия үрдісін жүйелей отырып, рефлексивтік үрдістердің психологиялық-физиологиялық моделін құруға талпыныс жасады. Осы мақсатта рефлексия рангы жөнінде түсінік енгізді. Оның пікірінше, рефлексияны талдау үшін сол сәтте жүзеге асырылған операциялар типін анықтау қажет. Мысалы, болып жатқан оқиғаны немесе жағдаятты

және ортаның белсенділігін моделдеу деңгейін білуі, т.б. [5, с. 59].

Г.П.Щедровицкий ғалым продуктивтік және конструктивтік рефлексияға өзіндік анықтама бере отырып, оқушылардың субъекті ретінде өзіне рефлексиясын қалыптастыру және дамыту, оқушы тұлғасын дамыту үшін сыни ойлауы мен талдауын, жете ұғынуын және оның тиімділігін бағалауын қарастырады [6, с.64].

С.С.Кашлев рефлексивтік іс-әрекеттің вербальды (ауызша) рефлексия; жазбаша (графикалық) рефлексия; бейнелік рефлексия, эмоциялық-сезімдік рефлексия, пластикалық (қозғалу) рефлексия формаларын бөліп көрсетеді [7, с.107].

А.В.Петровский рефлексияны адамның іс-әрекетін талдау барысында ретроспективалық және проспективалық түрлерін бөліп көрсетеді. Ретроспективалық рефлексия іс-әрекеттің қандай да бір актісінің тарихын ретроспективті қайтадан қалпына келтіру түрі, ол белсенділіктің пайда болуына алып келеді. Проспективалық рефлексияның факторы қандай да бір заттық жағдайда жүйедегі жаңа іс-әрекетті жүзеге асыруда қажеттіліктерді ойлау динамикасы болып табылады. Мұнда абсолютты жаңа жақтар көрініс табады. Бұл жаңа бағыттағы рефлексия адамның белсенділігін арттырып, әрекеттің жаңа мүмкіндіктерін жүзеге асыруға бағдарлайды [8, с.91].

Д.Шон «практикалық рефлексия» ұғымына теориялық білімдерді интеграциялау қабілеті ретінде практикалық міндеттерді тиімді шешу мақсатында зерттеушілік тұғыр гуманистік қасиетіне сәйкес жоғары кәсібилікті байқату көрсеткіші болып табылады деген анықтама береді. Ол моделіне екі рефлексияны, атап айтқанда, іс-әрекеттегі рефлексия үрдісі және осы үрдіс жайлы рефлексияны енгізеді. Оның пікірінше, бірінші типтегі моделдің ерекшелігі - рефлексия нақты жағдаятта әрекет ететін тұлғаға ғана тән. Ал екінші типтегі модель алынатын нәтижені тексеруге, әрекетті талқылауға және оны жете ұғынуға қатысушылар, осы үрдістің бірге қатысушысы ретінде бақылаушыға да тән. Сондықтан талдауда пікір алмасу сипатында екі жақта да ішкі психологиялық өзгерістер туындайды, бұл рефлексивті бақылаушыға да рефлексивті білім алушыға да негіз болады [9, с. 185].

Психологтардың зерттеуі бойынша рефлексия барысында адам өзін ғана зерттеп қоймайды, басқа адамдарды және олардың іс-әрекетін де таниды. Сондықтан әрбір маманның болашақ кәсіби іс-әрекетіндегі, соның ішіндегі, нақты субъектінің білімі мен біліктілігін практикада қолданудағы рефлексияның рөлін айқындауға назар аударылады.

Рефлексия контекстіне байланысты адамның қабілетін айқындайтын психикалық сапа ретінде, ойлану, қарым-қатынас және өзін-өзі тану әрекеті аясында үрдіс ретінде, өзіндік субъективтілік әсерінен болатын ерекше күй ретінде қабылданады.

Осыдан рефлексия адамзаттық ойлаудың қалыптасуының маңызды фактісі ғана емес, тұтас тұлғаны солай тануға мүмкіндік береді. Сондай-ақ рефлексия ойлау компоненті және тұлғаның өзін-өзі дамыту үрдісі деп түсіндіріледі. Бұл рефлексияны үрдіс, тұлғаның күйі, тұлғалық сапа ретінде зерттелінеді деп тұжырымдауға негіз болады.

Біздің жұмысымызда рефлексияны үрдіс ретінде қарастыруға басымдылық беріледі. Сондықтан рефлексияны әлеуметтік дамыған адам міндетті түрде жүзеге асыратын теориялық іс-әрекет формасы, оның рухани әлемінің өзіндік ерекшелігін ашатын өз әрекеті мен өзін-өзі тануын түсінуіне бағытталған үрдіс деп тұжырымдаймыз.

И.Н.Семёнов, С.Ю.Степанов рефлексияның екі түріне ерекше назар аударып сипаттайды, олар: тұлғалық рефлексия (өзінің сапасы мен күйін өзіндік бағалауы арқылы өзінің ішкі әлемін түсінуге мүмкіндік береді); интеллектуалдық рефлексия (өзінің іс-әрекеті мен пәндік жағдаяттың арақатынасын, объектіні және әрекет ету жолын білуі). Сонымен қатар зерттеу пәніне және мазмұнына байланысты рефлексивті үрдістердің типологиясын ұсынады [10, с.89].

Зерттеуіміз үшін ғалымдар ұсынған рефлексияның типтері мен түрлері маңызды болып табылады (2-кесте).

Кесте 2 - Рефлексияның типтері мен түрлері
(И.Н.Семенов пен С.Ю.Степанов жіктемесі бойынша)

Рефлексияның типтері	Рефлексияның түрлері
Интеллектуалдық рефлексия	Формалды, мазмұндық.
Тұлғалық рефлексия	Ретроспективтік, жаңдайттық, перспективалық.
Коммуникативтік рефлексия	Эмпатиялық, жобалық, ойын.
Кооперативтік рефлексия	Фиксациондық, адаптациялық, рөлдік, коррекциялық, ұйымдастырушылық.
Экзистенциалдық рефлексия	Тарихи, әлеуметтік, экологиялық, философиялық, әдіснамалық.
Мәдени рефлексия	Эгоцентрикалық, герменевтикалық, аксиологиялық, этикалық, эстетикалық, дүниетанымдық.
Реттеушілік рефлексия	Тұлғалық және кәсіби өзін-өзі анықтау, өзін-өзі жүзеге асыру, өзін-өзі реттеу, өзін-өзі таныту.

Жалпы алғанда, жоғарыдағы 2-кестеде көрсетілгендей, рефлексияның әртүрлі жіктемесі бар.

Қарастырылып отырған мәселені зерттеудің тұғырлары рефлексияның алғашқы төрт, атап айтқанда, интеллектуалдық, тұлғалық, коммуникативтік, кооперативтік типтеріне негізделеді. Рефлексияның интеллектуалдық және тұлғалық аспектілері ойлаудың жеке дара типінде көрініс тапса, ал коммуникативтік және кооперативтік рефлексия типтері іс-әрекеттің ұжымдық формасына және шешімді бірлесіп қабылдау үрдістеріне тән. Педагогикалық үрдістегі рефлексия мынадай функцияларды орындайтыны анықталды: мотивациялық (педагогикалық үдеріске қатысушылардың бірлескен іс-әрекетінің нәтижеге бағыттығын анықтау); жобалаушылық (педагогикалық үдеріске қатысушылардың іс-әрекетін жобалау және моделдеу); ұйымдастырушылық (бірлескен іс-әрекеттегі өзара әрекеттестіктің аса тиімді тәсілдерін ұйымдастыру); коммуникативтік (педагогикалық үдеріске қатысушылардың өнімді қарым-қатынас шарты ретінде); мәнді шығармашылық (шығармашылық ойлау әрекеті мен өзара әрекеттестікті қалыптастыру); коррекциялық (іс-әрекеттегі өзара әрекеттестікті өзгерту сезімін ояту).

Қорытынды. Күрделі феномен рефлексияны зерттеген жоғарыдағы ғалымдар еңбектерін жан-жақты талдау рефлексияны философияда сана мен іс-әрекет мәселесі контекстінде танымның құралы, педагогикада тұлғаның өзінің іс-әрекет нәтижесін талдауы және өзін-өзі тануы, ал психологияда өзінің ішкі күйі жайлы ойлануы ретінде қарастырылатынын анықтауға мүмкіндік берді. Жоғарыдағы санамалап сипатталған ғылыми-әдіснамалық негіздерге сүйеніп, рефлексия жөніндегі көппәндік ғылыми білімге жасалған талдау мен жүйелеу бір-бірімен өзара байланысты және бірін-бірі өзара толықтыратын контексттерді бөліп көрсетуге мүмкіндік туғызады: рефлексияның жалпы философиялық немесе онтологиялық контексті; рефлексия және ой, ойлау (ақыл-ой әрекеті); рефлексия және сана (психика); рефлексия және өзіндік сана, рефлексия және «Мен-тұжырымдама»;

рефлексия және мотивация; рефлексия және практикалық іс-әрекет (жеке және бірлескен), рефлексия және кооперация; рефлексия және даму (өзін-өзі дамыту); рефлексия және ақпараттық өзара әрекеттесу. Сондықтан болашақ педагог-психологтардың рефлексиясын дамыту үрдісін мақсатты бағытта ұйымдастыру рефлексияны олардың кәсіби-тұлғалық қалыптасуының негізгі компоненті ретінде қарастырудың қажеттілігін айқындайды. Демек кәсіби рефлексияны өзін-өзі тану тетігі, жеке сананың белсенді тұлғалық басқаша ойлауы тұрғысынан зерделеу тұлғаның өзін-өзі жетілдіруіне, қоғамдағы өз іс-әрекетінің табыстылығын қамтамасыз етуіне мүмкіндік туғызады деп тұжырымдауға негіз болады. Осы тұжырымдар рефлексияны болашақ педагог-психологтардың оқу әрекетіндегі белсенді ұстанымының көрсеткіші, көбінесе, оның өзін-өзі дамытуын, өздігінен білім алуын, өзін-өзі анықтауын, өзін іс жүзінде көрсетуін, өзін-өзі реттеуін айқындай түседі.

Әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» Қазақстан халқына жолдауы. 2018 жылғы 5 қазан. www.akorda.kz.
2. Grant T.C. Preparing for reflective teaching. - Boston, 1984. - P. 85.
3. Kirby P. Development of the reflective teaching instrument//Journal of research development in Education. -1989. V. 22. - .№4. – P. 45-50.
4. Кулюткин Ю.Н. Индивидуальные различия в мыслительной деятельности взрослых учащихся/Ю.Н.Кулюткин, Г.С.Сухобская. - М.: Педагогика, 1971. -112 с.
5. Лефевр В.А. Рефлексия: Сборник. – М.: Когито-центр, 2003. – 496 с.
6. Щедровицкий Г.П. Мышление. Понимание. Рефлексия. – М.: Наследие ММК, 2005. – 800 с.
7. Кашлев С.С. Методы интерактивного обучения. – Минск: ТеТраСистемс, 2011. -224 с.
8. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив. – М: Политиздат, 1982. – 255 с.
9. Шон Д. Рефлексивный практик. Перевод с англ. – М.: Вильяме, 1996. – 231 с.
10. Семёнов И.Н. Типы взаимодействия наук и методологические ориентации в психологии творчества рефлексии/И.Н.Семёнов, С.Ю.Степанов // Наука о человеке. – М.: Наука, 1989. - 89 с.

К.К.Шалгынбаева, К.О.Казиев

*Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева.
Нур-Султан, Казахстан*

Рефлексия как основной компонент профессионально-личностного формирования будущих педагогов-психологов

Аннотация: Современное научное понятие о феномене рефлексии содержит в себе характеристики многообразных ее проявлений. Рефлексия (англ. reflection) – мыслительный процесс, направленный на анализ, понимание, осознание себя, собственных действий, поведения, речи, опыта, чувств, состояний, особенностей, характера, отношений к себе и другим и т.д. По мнению исследователей, значимость развития профессиональной рефлексии будущих педагогов-психологов для эффективного становления в педагогической профессии очень велика. Осознанное отношение человека к своей деятельности и к себе, формируется посредством рефлексии, так как именно рефлексия способствует идентификации своего отношения к постигаемой действительности. Из этого следует, что рефлексия определяется как процесс и результат взаимодействия человека с самим собой и окружающим миром.

Профессиональной рефлексии характерна интерактивность, так как она диалогична по своей природе и ориентирована на обратную связь. Во первых, будущий педагог-психолог взаимодействует в процессе коммуникации с иными субъектами по общению и проявляет кооперативный и коммуникативный аспекты профессиональной рефлексии. Во вторых, обратная связь следует от самого субъекта в процессе внутреннего диалога, и тогда профессиональная рефлексия проявляется в интеллектуальном аспекте. Профессиональная рефлексия способствует формированию у будущих педагогов-психологов обобщенного представления о профессии, о содержании и структуре деятельности. В контексте нашего исследования важное теоретическое значение имеет вопрос о взаимосвязи профессиональной деятельности с рефлексией, которая направлена на развитие интеллектуальной рефлексии (самосознание, осмысление и ориентация действий субъекта), личностной рефлексии, на самоорганизацию через самопознание и самоанализ себя (осмысление своего состояния, внутренних психических актов, своей мыслительной деятельности), межличностной рефлексии через деятельность партнера по совместной деятельности (взаимоотражение субъектами друг друга с выходом на рефлексивную позицию).

Ключевые слова: рефлексия, педагогическая рефлексия, профессиональная рефлексия, личностная рефлексия, интеллектуальная рефлексия, коммуникативная рефлексия, кооперативная рефлексия, экзистенциальная рефлексия, культурная рефлексия, регулирующая рефлексия, ситуативная рефлексия, ретроспективная рефлексия, перспективная рефлексия, самопознание, самоотчет.

K.K.Shalgynbayeva, K.O. Kaziev

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Reflection as the main component of the professional-personal formation of future teachers-psychologists

Abstract: The modern scientific concept of the phenomenon of reflection contains the characteristics of its diverse manifestations. Reflection (eng. reflection) is a thought process aimed at analyzing, understanding, understanding oneself, one's own actions, behavior, speech, experience, feelings, states, characteristics, character, attitudes towards oneself and others, etc. According to the researchers, the importance of the development of professional reflection of future teachers-psychologists for effective development in the teaching profession is emphasized. As well as the conscious attitude of a person to his activity and to himself, is formed through reflection, since it is reflection that helps to identify his attitude to perceived reality. From this it follows that reflection is defined as the process and result of human interaction with himself and the world around him. Professional reflection is characterized by interactivity, since it is dialogical in nature and oriented towards feedback. First, the future educational psychologist interacts in the process of communication with other subjects in communication, and displays the cooperative and communicative aspects of professional reflection. Secondly, the feedback follows from the subject himself, in the process of internal dialogue, and then professional reflection manifests itself in the intellectual aspect. Professional reflection contributes to the formation of a generalized view of the profession, the content and structure of the activity among future psychologists. In the context of our research, the question of the relationship of professional activity with reflection, which is aimed at developing intellectual reflection (self-awareness, understanding and orienting of the subject's actions), personal reflection, self-organization through self-knowledge and self-analysis (understanding one's own state of internal mental acts, their mental activity), interpersonal reflection through the activities of a joint partner (the interaction between the subjects of each other uga with access to reflective position).

Key words: reflection, pedagogical reflection, professional reflection, self-reflection, intellectual reflection, reflection communicative, cooperative reflection, existential reflection, cultural reflection, regulating reflection, situational reflection, retrospective reflection, prospective reflection, self-knowledge, self-report.

References

1. Poslaniye Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.Nazarbayeva narodu Kazakhstana [State of the Nation Address of President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev,] Rost blagosostoyaniya kazakhstantsev: povysheniye dokhodov i kachestva Zhizni [Growing welfare of kazakh citizens: increase in income and quality of life] (Astana, October 5, 2018). www. akorda.kz.
2. Grant T.C. Preparing for reflective teaching. (Boston, 1984, 85 p.).
3. Kirby P. Development of the reflective teaching instrument, Journal of research development in Education, (4). 45-50 (1989)
4. Kulyutkin Yu.N., Sukhobskaya G.S. Individual'nyye razlichiya v myslitel'noy deyatel'nosti vzroslykh uchashchikhsya [Individual differences in the mental activity of adult students] (Moscow, 1971).
5. Lefevre V.A. Refleksiya [Reflection]: Sbornik [Collection.] (Moscow, 2003).
6. Schedrovitsky G.P. Myshleniye. Ponimaniye. Refleksiya [Thinking. Understanding. Reflection]. (Moscow, 2005).
7. Kashlev S.S. Metody interaktivnogo obucheniya [Methods of interactive learning] (Minsk, 2011).
8. Petrovsky A.V. Lichnost'. Deyatel'nost'. Kollektiv [Personality. Activity Team] (Moscow, 1982).
9. Schon D.A. Refleksivnyy praktik [Reflexive practice.]. Pervod s angl. [Translation from English] (Moscow, 1996).
10. Semenov I.N., Stepanov Yu. Tipy vzaimodeystviya nauk i metodologicheskiye oriyentatsii v psikhologii tvorchestva refleksii [Types of interaction of sciences and methodological orientation in the psychology of creativity of reflection], Nauka o cheloveke [Science about Man.] (Moscow, 1989).

Авторлар туралы мәлімет:

Шалғынбаева Қ.Қ. - педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасы, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич, 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Қазиев Қ.О.- 6D010300 - «Педагогика және психология» мамандығының 2 курс докторанты, Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасы, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич, 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Shalgynbayeva K.K. - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Social Pedagogy and Self-Learning, Faculty of Social Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Kaziev K.O. - Doctoral Student, 2 course, specialty 6D010300 – «Pedagogy and Psychology», Department of Social Pedagogy and Self-Learning, Faculty of Social Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

ПСИХОЛОГИЯ PSYCHOLOGY



XҒТАР 13.00.02

К.Қ. Базарбаева

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: bazarbaeva1969@mail.ru)*

Спортшыларды жарысқа психологиялық дайындау

Аннотация. Бұл мақалада автор жарыстардан жемісті шығу спортшының физикалық, техникалық және тактикалық дайындығының жоғары деңгейіне ғана емес, оның психологиялық дайындығына да байланысты болатыны белгілі. Шын мәнісінде де, өзінің физикалық, техникалық және тактикалық қабілеттерін, дағдылары мен икемдерін толығымен іске асыру үшін, оған қоса жарыстардың міндетті элементі ретінде өзінің резервтегі жасырын мүмкіндіктерін ашу үшін, спортшыға спорттық қызметтегі белгілі бір жағдайларға психологиялық дайындық қажет. Бұл, тәжірибе көрсетіп отырғанындай, спортшылардың медальды қанжығасына салуға толық дайын бола тұра, психологиялық дайындығының жетіспеушілігі салдарынан өзінің қарсыласына ұтылып қалған талай мысалмен байланысты. Осыған орай, спортшылардың жарыстарға психологиялық дайындығы тек Қазақстанда ғана емес, сонымен қатар бүкіл дүние жүзі бойынша да жоғары санатты спортшыларды дайындауда өзекті мәселе болып табылады.

Бұл мақалада спортшыларды жарыстарға психологиялық дайындаудың түрлері мен әдістері туралы жинақталған ақпарат ұсынылып отыр.

Түйін сөздер: спортшы, психологиялық дайындық, жарыс, әдістер мен әдіснамалар.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-140-145>

Өзектілігі. Қазіргі спорт әлемінде дүниежүзілік спорт аренасында жоғары жетістірге қол жеткізу және тұрақты нәтижелерге жету үшін, жалпы физикалық, техникалық-тактикалық дайындықты жетілдіру, медициналық биологиялық және допингке қарсы шарттарды қамтамасыз ету жеткіліксіз. Осы мақсатпен спортшының еңбекке қабілеттілігін арттыру және жасырын мүмкіндіктері мен әлеуетін ашу жолдарын үнемі іздену қажет. Спорттық дайындықты жетілдірудің құралдарының бірі ретінде спорттық психология жетістіктерінің қолданысы шығады.

Спортшының психологиялық дайындығының мәселесі алғаш рет кеңестік спорт психологиясында 1951 жылы бірінші Бүкіл Кеңестік спорт психологиясы бойынша кеңесте алға тартылған болатын. Дәл осы 1951 жылы дайындықтың осы тарауы кешенді педагогикалық білімнің құрамдасы ретінде қарастырыла бастады да, психологиялық дайындық атауына ие болды.

Психологиялық дайындық дегеніміз – бұл психологияның ғылыми жетістіктерінің қолданысындағы спорттық қызметтің тиімділігі мен нәтижелілігі үшін оның құралдары мен әдістерін іске асырудың қырларының бірі. Осыған орай, психологиялық дайындық

спорттың психологиялық мәдениеті арттырумен, спорт туралы ғылымдардың пәнаралық өзара әрекеттестігімен тығыз байланыста. Дүниежүзілік спорттық қауымдастықта артып отырған бәсекелестік физикалық, техникалық және тактикалық секілді дайындықтың үш түрінің жетіспейтінін көрсетіп отыр. Қазіргі спорттық жарыстар қатысушылардан тек физикалық қана емес, сонымен қатар психологиялық та энергиясының үлкен шығынын талап етеді. Физикалық және техникалық тұрғысынан жақсы дайындалған спортшы да осы мақсаты үшін оған қажетті жеке тұлғаның психологиялық функциялары мен психологиялық қырлары жеткілікті дамымағанында, жеңіске жете алмайды.

Айтылғанның барлығы спортшы дайындығының психологиялық секілді төртінші түрін дамыту қажеттілігін көрсетіп отыр. Осыған байланысты спортшылардың психологиялық дайындығы тек Қазақстанда ғана емес, сонымен қатар бүкіл дүниежүзі бойынша да өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

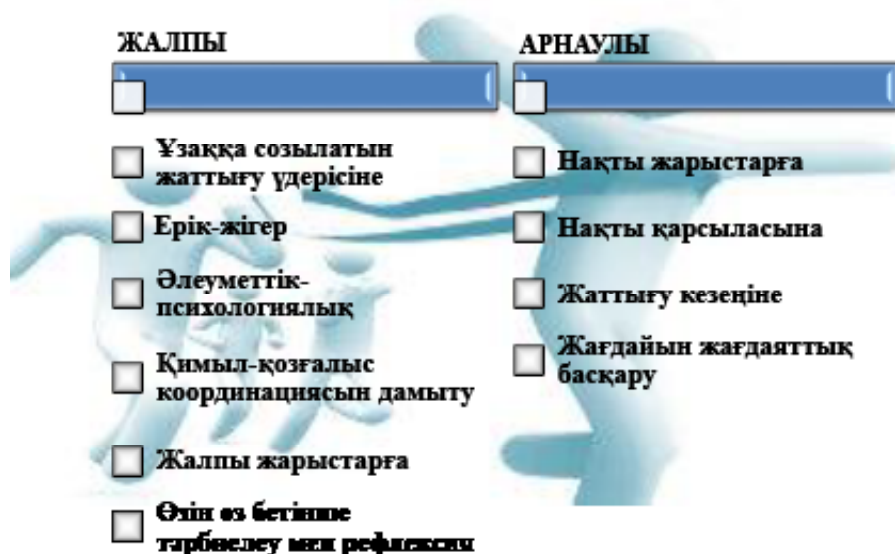
Бұл еңбекте келесі әдістер қолданылды: спортшылардың жарыстарға психологиялық дайындығының қолданыста жүрген түрлерінің, құралдары мен әдістерінің, ғылыми әдістемелік әдебиеттердің, ресми интернет-ресурстардың талдаулары мен жинақтаулары.

Зерттеулердің нәтижелері мен олардың талқылаулары. Жүргізілген зерттеулердің нәтижелері қолданыстағы психологиялық дайындықтың түрлері мен әдістерін талдап шығуға, психологиялық дайындыққа спортшыны жарыстарға дайындаудың басты құрамдастарының бірі ретінде негіздеме беруге мүмкіндік берді.

Психологиялық дайындықты жалпы және арнаулы психологиялық дайындық түрлеріне жіктейді.

Жалпы психологиялық дайындық спортта түбегейлі бола тұра, адам қызметінің көптеген басқа да түрлерінде бағаланатын жеке тұлғаның әмбебап қасиеттері мен психологиялық (жалпы қамтушы, жан-жақты, көптеген мақсаттарға жарамды) қабілеттерінің қалыптасуы мен дамуына бағытталғанымен сипатталады. Жалпы психологиялық дайындыққа ұзаққа созылатын жаттығу үдерісіне дайындық, ерік-жігерінің дайындығы, әлеуметтік-психологиялық дайындық, қимыл-қозғалыс координациясын дамыту, жалпы жарыстарға дайындық, өз бетінше өзін тәрбиелеу мен рефлексия жатады (1-кесте)

1-кесте – Психологиялық дайындықтың түрлері



Арнаулы психологиялық дайындық спортшы бойында нақты жарыстарға қатысуының психологиялық дайындығын қалыптастыруға бағытталған. Жарыстарға психологиялық дайындық спортшының өз күшіне сенімімен, белгіленген мақсатына қол жеткізу үшін соңына дейін күресуге ұмтылысымен, эмоционалдық қозуындағы ұтымды деңгейімен, түрлі қолайсыз сыртқы және ішкі әсерлерге тұрақтылығының жоғары дәрежесімен, өзінің әрекеттерін, сезімдерін, спорттық күрестегі өзгеріп отырған жағдайларындағы өзінің жүріс-тұрысын ерікті басқару қабілетімен сипатталады.

Арнаулы психологиялық дайындықтарға нақты жарыстарға дайындықты, нақты қарсыласына, жарыстың кезеңіне дайындықты, өзінің жай-күйін жағдаятты басқаруды жатқызуға болады [1].

Психологиялық дайындықтың басты міндеті ретінде спортшының бойында жеке басының сенімділігіне, өзін жетілдіру қабілетіне, алдағы жеңісіне бағытталған ерекше психологиялық жай-күйін тәрбиелеу мен келешекте дамыту шығады. Осындай дайындықтың дұрыс және кәсіпқойлықпен ұйымдастырылуы спортшының бақуаттылығына, жарыс мансабындағы табысты жолы мен тұрақты жеңісіне тікелей әсерін тигізеді. Іс жүзінде спортшыларды жарыстарға психологиялық дайындаудың келесі амалдары қолданылады:

- алдағы жарыстың шарттары мен әсіресе қарсыластары туралы жеткілікті және сенімді ақпараттың жинақталуы (фото, видео материалдарға сараптама жасау);

- жаттығу дәрежесі туралы, спортшының және команданың жарыстардың басталу сәтіне алынған мүмкіндіктері туралы ақпаратты толықтыру мен нақтылау (қарсыластың осал жерлерін біліп, оған қарсы тиімді әдіс-тәсілдерді қолдана білу);

- жарыстарға қатысудың мақсатын дұрыс анықтау және тұжырымдау (орын алу немесе жай ғана тәжірибе үшін);

- жарыстарға шығудың қоғамдық мәні бар мотивтерін қалыптастыру (медаль немесе сыйлы жүлдені жеңіп алу);

- жарыс қызметінің ықтималдылығын бағдарлау;

- ауырлығы әртүрлі жарыс кедергілерімен жолығуға арнаулы дайындық (әсіресе тосын түрлеріне) және олардан асуға жаттығу (соңғы секундтарға дейін барынды салып күресу);

- қолайсыздығы мүмкін ішкі жай-күйлерді өз бетінше реттеу амалдарын қарастыру (ішкі қорқыныш пен үрейді басып, өзіне деген сенімділікті арттыру);

- жарыстың басталу сәтіне жүйкелік-психологиялық тазалығын сақтап қалу амалдарын іріктеу және пайдалану, оны жарыстардың барысында қалпына келтіру (жарыс нәтижесі емес, күндегі жаттығу кезіндегі техниканы қайталап шығу) [2].

Жарыстың алдында спортшының ағзасында өте күрделі өзгерістер өтіп, старт алдындағы 3 негізгі нұсқасы ажыратылады (2-кесте).

2-кесте – старт алдындағы спортшыларда болатын өзгерістер сызбасы



Спортшының бойында физиологиялық және психологиялық деңгейлерінде «күреске дайындықты» шыңдау үшін түрлі психологиялық әдістер қолданылады, олардың арқасында спортшыда күрестің және жарыстың дағдарысты жағдайларында өз бетінше жинақталу функциясы дамытылады. Спортшылардың психологиялық дайындығы әдістерінің жалпы қағидаларына жататындары: спортшыларды психологиялық ағарту ісіне бағытталған лекциялар мен сұхбаттар; спортшылардың алдында басқа адамдармен сұхбаттасу; гетеротренинг (аутогенді жаттығуға үйрету сеансы), спортшының жоғары сезімталдылығын сақтаумен қатар жүретін ұйытумен ұйықтату, тынықтыру (гипноз), аутотренинг, ой-толғаныстар мен пікірлесу.

Аталған әдістердің кешенді қолданысы спортшының өз бетінше реттелуінің өзін жетілдіреді. Келешекте (жарыс барысында) ол сананың өз бетінше реттелу тетіктеріндегі жұмысты жеңілдетеді, өйткені бейсанасының теріс әсерін тежейді. Спортшының өзін-өзі психологиялық тәрбиелеп, жарыс кезінде қолға алып жинала білуі оның спорттық кәсіби біліктілігі мен тәжірибесіне тікелей байланысты.

Егер спортшы өзін өз бетінше тәрбелеумен айналыспайтын болса, тәрбиелеу үдерісінің пайдасы аз болады. Өзін өз бетінше тәрбиелеуге түрткі өз бетінше реттелу амалдарына үйрету арқылы іске асырылады.

Ондай амалдар мен әдістердің қатарына жататындары: мимикалық бұлшықеттердің тonusын бақылау және реттеу, спортшының бұлшықет жүйесін бақылау және реттеу, қимылдар мен сөзінің темпын бақылау және реттеу, арнайы тыныс жаттығулары, тынығу. Өзін өз бетінше реттеудің анағұрлым тиімді амалдары өзінің «Мен» деген тұрғысын бейнелеумен байланысты болады (санасын өзіне бағыттау). Олар үшін келесідей алуан түрлі амалдар тән: сюжеттік көріністер мен қиялдар арқылы көңілін аудару, өзін өз бетінше сендіру, өзін өз бетінше иландыру [3].

Қорытынды. Осылайша, спортшының келтірілген психологиялық өз бетінше реттеудің амалдарын меңгеруі үшін, жаттықтыру үдерісінде үнемі жарыс күресін және бәсекелестікті модельдеп отыру қажет. Спортшы оның ағзасында өтіп жатқан барлық үдерістерді бақылап отыруға және жарыстарда жоғары нәтижелерге қол жеткізу үшін қажет болатын амалдарды және әдістерді қолдануға үйренуі тиіс. Ол үшін спортшының психологиялық дайындығы тұтас оқу-жаттықтыру үдерісінің ажырамас құрамдасы болуы керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Жоғары жетістіктер психологиясы / А.В. Родионованың редакциясында – Мәскеу: ФиС, 1999.
2. Уэйнберг Р., Гоулд Д. Дене шынықтыру және спорт психологиясының негіздері. – Киев: Олимпиядалық әдебиет, 2009.
3. Григорьянц И.А. Психологиялық-педагогикалық спортшыларға көмек // Дене шынықтыру теориясы мен практикасы. – 2012. - №6

К.К. Bazarbayeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Psychological preparation of athletes for competitions

Abstract. In this article, the author examines the issue of psychological preparation of athletes. It is known that successful performance in competitions depends not only on the high level of physical, technical and tactical readiness of the athlete, but also on his psychological readiness. Indeed, in order to fully realize their physical, technical and tactical abilities, skills and abilities, and in addition, to open up reserve capabilities as an indispensable element of the competition, an athlete needs to be psychologically prepared for certain conditions of sports activity. This is due to the fact that practice shows many examples when an athlete is fully ready to win a medal according to pre-competitive indicators, but due to insufficient psychological preparedness, he loses to his opponent at the crucial moment. In this regard, the psychological preparation of athletes for the competition is one of the pressing issues of training high-class athletes not only in Kazakhstan, but throughout the world.

The article provides generalized information about the types and methods of psychological preparation of athletes for competitions.

Key words: sportsman, psychological preparation, competition, techniques and methods.

К.К. Базарбаева

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан*

Психологическая подготовка спортсменов к соревнованиям

Аннотация. В данной статье автор отмечает, что успешное выступление в соревнованиях зависит не только от высокого уровня физической, технической и тактической подготовленности спортсмена, но и от его психологической готовности. Действительно, чтобы реализовать в полной мере свои физические, технические и тактические способности, навыки и умения, а кроме того, раскрыть резервные возможности как обязательный элемент соревнования, спортсмену необходимо психологически подготовиться к определенным условиям спортивной деятельности. Практика показывает множество примеров, когда спортсмен полностью готов к завоеванию медали, но из-за недостаточной психологической подготовленности проигрывает своему сопернику именно в решающий момент. В связи с этим психологическая подготовка спортсменов к соревнованиям является одним из наиболее актуальных вопросов подготовки спортсменов высокого класса не только в Казахстане, но и во всем мире.

В статье представлена обобщенная информация о видах и методах психологической подготовки спортсменов к соревнованиям.

Ключевые слова: спортсмен, психологическая подготовка, соревнования, методы и методологии.

References

1. Rodyonova A.V. Jogary jetistikter psihologiyasy [Psychology of high achievements] (Moscow: 1999).
2. Wayneberg R., Gould D., Dene shynyqtyru jane sport psihologiyasynyn negizderi [Bases of psychology of physical training and sports] (Olympic Literature, Kiev, 2009).
3. Grigoryants I.A., Psihologiyalyq-pedagogikalyq sportshylarga komek [Psycho-pedagogical assistance to athletes], Dene shynyqtyru teoriyasy men praktikasy [Theory and practice of physical training]. 2012. №6.

Автор туралы мәлімет:

Базарбаева К.К. – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Евразия ұлттық университеті, Янушкевич көш., 6, Нұр-Султан, Қазақстан.

Bazarbayeva K.K. - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich Str., 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

XFTAP 14.07.03

Г. Б. Иманбекова

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: gulbarshyn.baktygalieva@mail.ru)*

Психологиялық денсаулықты сақтау мәдениетін дамытудың факторлары

Аннотация. Азаматтардың денсаулығын сақтау - адам өмірінің қауіпсіздігіне бағытталған басымдық. Мұндай көзқарас кез-келген іс-әрекетпен шұғылданатын тұлғаларға психологиялық және әлеуметтік көмек көрсетудің теориясы мен тәжірибесіне толығымен сәйкес келеді. Психологиялық жұмыстың міндеті – тұлғалардың әлеуметтік ортаға, атап айтқанда қоршаған ортаға оңтайлы бейімделуіне ықпал ету. Сондықтан мақалада тұлғаның қарым-қатынас мәдениетін игеруі және оның психологиялық денсаулықты сақтау мәдениетін дамытудағы маңыздылығы қарастырылады. Психологиялық мәдениеттің құрылымдық компоненттері, олардың талдануы сипатталады.

Сонымен қатар психологиялық мәдениеттің адам өмірінің әлеуметтік, физикалық, интеллектуалдық эмоционалдық, рухани аспектілеріне тәуелділігі талданады. Қарым-қатынас мәдениетін, психологиялық денсаулықты сақтау мәдениетін дамытудағы Э. Берн әдістемесін қолдану жолы, трансактілік талдаудың орны көрсетілген. Тұлғаның денсаулыққа құндылықты қатынас дәрежесін олардың салауатты өмір салтын шынайы орындау және денсаулықты сақтау әрекетіне қатысу дәрежесі бойынша, сондай-ақ позитивті немесе негативті бағытта өзгеру динамикасы бойынша бағалауға болады деген қорытынды жасалады.

Түйін сөздер: қарым-қатынас мәдениеті, психологиялық денсаулық, психологиялық мәдениет, психологиялық сауаттылық, психологиялық құзыреттілік, құндылық, рефлексия, мәдени шығармашылық, психологиялық мәдениетті сақтау, синтония, трансакция, трансактілі талдау

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-146-152>

Айналадағы адамдармен эмоционалды жағымды қатынас жасау, өзгелермен тіл табысу әрбір адамның өмірлік тәжірибесіне, біліміне, тапқырлығы мен ақыл-ойына байланысты жүзеге асып отырады. Тіл табысып, өзгелермен қатынас орнату адамнан өзіндік талғам-тілегін, ықылас-ынтасын жалпы адамға деген адами көзқарасын жете түсінуді талап етеді. Қарым-қатынас нәтижесінде адамның кісілік қасиеті, өзгелерге деген қамқорлығы мен жан ашырлық сезімі, ізгілік көзқарасы қалыптасады. Тіршілік ортасы мен өмір сүрудің сан алуан сырларын біліп, жеке басының қадір-қасиетін арттырады. Қарым-қатынас барысында адамда моральдік-саяси, эстетикалық сезімдер, мінез бітістері қалыптасады. Егер біз өз өмірімізді бақыласақ, онда мынаны байқаймыз:

- басқа адамдармен өзара әрекеттесіп, оларды қабылдаймыз, түсінеміз және бағалаймыз;

- түрлі көргендерімізді, естігендерімізді талдаймыз;

- айналамыздағы адамдармен білімдерімізбен, өмірлік тәжірибелерімізбен бөлісеміз;

- басқа адамдарды сезініп, олардан үйреніп, мінез-құлқымызды өзгертеміз;

- шешім қабылдағанда басқа адамдардың пікірін ескереміз.

Тұлғаның психологиялық дамуындағы қарым-қатынас мәселесі психология саласында орындалған бірқатар еңбектерде қарастырылған. Тұлғаның қарым-қатынасын жетілдірудің психологиялық-педагогикалық жолдарын (Х.Т. Шерьязданова), тұлғаның психологиялық дайындаудың субъектілік-бағдарлы негізін (А.Р. Ерментаева), тұлғаның қарым-қатынас кезіндегі шығармашылық іс-әрекетін (С.Қ. Бердібаева) зерттеген.

Сонымен қатар, қарым-қатынас адамның психологиялық дамуының маңызды факторы. Қарым-қатынаста адамдар өзін көрсетеді, өзі үшін және басқалар үшін психологиялық қасиеттерін аша түседі. Сонымен бірге сол қасиеттер қарым-қатынаста

қалыптасады. Жалпы түрде қарым-қатынасты психологиялық денсаулыққа байланысты былайша анықтауға болады: адамның бүкіл өмірі барысында тұлғалық қасиеттері, танымдық процестері мен жеке-дара ерекшеліктері қалыптасатын жан-жақты үдеріс. Р.С. Немов мазмұнына қарай қарым-қатынастың бірнеше түрлерін бөліп қарастырады: материалды түрде (іс-әрекет өнімдері және заттармен алмасу), когнитивті түрде (біліммен алмасу), кондиционды түрде (психикалық және физиологиялық жағдаймен алмасу), мотивациялық түрде (қажеттіліктермен, түрткілермен, қызығушылықтармен, мақсаттармен алмасу), іс-әрекеттік түрде (әрекеттермен, амалдармен, икемділіктермен алмасу) [1].

Мазмұны, мақсаты және тәсілі бойынша әртүрлі болатын қарым-қатынас тұлғаның психикалық дамуында спецификалық функцияны атқарады. Мысалы, материалдық қарым-қатынас адамға өмір сүру барысында материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Когнитивті қарым-қатынас интеллектуалды даму ретінде көрінеді. Кондициондық немесе эмоционалды қарым-қатынас қарым-қатынастың басқа түрлерін оптималандыру үшін қажетті қалыптарды қалыптастырады. Мотивациялық қарым-қатынас адам үшін қосымша энергия көзі болады. Осындай қарым-қатынас нәтижесінде игеретін жаңа қызығушылықтар, мотивтер және мақсаттар арқылы өзінің психоэнергетикалық потенциалын кеңейтеді. Іс-әрекеттік қарым-қатынас, ол жеке әрекетпен, операциялармен, біліктілік және дағдымен алмасу ретінде анықталады. *Психологиялық қарым-қатынас организмнің, оның өмірлік функциясының дамуына маңызды шарт болатын сапа қызметін анықтайды* [1].

Тұлға қарым-қатынас процесінде ақпарат алмасу, кері байланыс жасау, түсініп қабылдау, біріккен іс-әрекетті жүзеге асыру арқылы қоғамдық және жеке сананы, эмоцияны, сезімді, мінез-құлық нормаларын көрсетудің формаларын меңгереді.

Адамдар арасындағы қарым-қатынастың басты мақсаты - өзара түсіністікке қол жеткізу. Бірақ мұны орындау оңай жұмыс емес. Қарым-қатынас жасауда сөйлесіп отырған адамды тыңдап, түсіне білудің маңызы зор. Адамдарға өз ойыңыз бен пікірлеріңізді түсіндіре отырып, сіз көптеген түсініспеушілік, ұрыс-керіс пен жанжалдың алдын ала аласыз. Адамның өзімен-өзі және басқа адамдармен үйлесімділікте болуы оның танымдық іс-әрекетінің қалыпты дамуында маңызды орын алады. Ол қарым-қатынасты игерудің негізгі техникалары «синтония» ұғымымен байланысты. Қарым-қатынастың синтоникалық моделі нейролингвистикалық бағдарлама негізінде жасалған, қабылдау мен ойлау процестерінің нәтижесі ретінде қарастырылады.

Сыртқы әлеуметтік ортаның биологиялық, психологиялық және әлеуметтік сипаттағы қолайсыз әсерлері нәтижесінде қалыптасқан психикалық күйлер: шаршау, үрей, жабығу, жан күйзелісі, көңілдің бұзылуы, уайымдау, фрустрация түрінде болады. Адамдардың психоәлеуметтік және психоэмоционалды торығуы олардың психологиялық денсаулығының және оны сақтау мәдениетінің төмендеп кетуінен пайда болады.

Осыған сәйкес Л.С. Колмогорова психологиялық мәдениеттің келесі құрылымдық компоненттерін бөліп көрсетеді:

- когнитивті (психологиялық сауаттылық психологиялық білім және дағдылар ретінде);

- психологиялық құзыреттілік;
- құндылықты-мәндік
- рефлексивті-бағалау
- мәдени шығармашылық [2].

Психологиялық білімдер мен дағдылар психологиялық мәдениетті игерудегі «негіздер» болып табылады, осыдан бастап жиі жас, жеке және басқа да ерекшеліктерді ескере отырып, оны меңгере бастайды.

Психологиялық сауаттылық ғылыми білімдер тұрғысынан алғанда, қарапайым

білімі мен дағдылардан, ой-өрісінен, психикалық құбылыстар туралы хабардар болуынан, сондай-ақ өмірлік тәжірибе тұрғысынан алғанда дәстүрлерден, әдет-ғұрыптардан, басқа адамдармен тікелей қарым-қатынасынан, бұқаралық ақпарат құралдарынан және т.б. алғандарынан көрінеді. Психологиялық сауаттылық - бұл әрбір қалыпты дамып келе жатқан адамның мәдениетті меңгеруіндегі алғашқы қадамы.

Психологиялық құзыреттілік психологиялық мәселелерді шешуде тиімді шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін білімді ұйымдастырудың ерекше түрі.

Психологиялық құзыреттілік психологиялық білімдер мен дағдылар негізінде іс-әрекеттің (сыртқы және ішкі) конструктивтілігі, тиімділігі арқылы сипатталуы мүмкін, яғни бұл адамның алдында тұрған мәселелерді, міндеттерді шешуге бағытталған білім мен біліктерді тиімді пайдалануды білдіреді. Психологиялық құзыреттілік өздерінің өткен тәжірибесін, басқа адамдардың тәжірибесін және қоғамдық-тарихи тәжірибені бірдей қолдануды болжайды. Бұл абстрактілі психологиялық білімді өзі, белгілі бір адам, нақты жағдай туралы білімдермен біріктіруді болжайды. Психологиялық құзыреттілікте келесідей жалпы элементтерді бөлуге болады:

- таным және өзін-өзі тану, қарым-қатынас, ойындар және т.б. психологиялық құралдарды меңгеру және дұрыс қолдана алу;
- өткен тәжірибені талдау және оны өзекті психологиялық мәселелерді шешуде дұрыс пайдалану;
- нақты психологиялық мәселелерді, міндеттерді (өзін-өзі реттеу, қарым-қатынас және т.б.);
- шешуге қажетті, оларды кең көлемде тасымалдауға мүмкіндіктері бар білімдерді, дағдыларды, біліктерді меңгеру;
- әртүрлі жағдайларда мінез-құлықтың, іс-әрекеттің тиімді бағдарламаларын әзірлеу.

Адамның психологиялық мәдениетінің құндылық-мәндік компоненті – адамның психикасы, оның іс-әрекеттері, басқалармен қарым-қатынасы аймағында жеке маңызды жүйелерінің және жеке құнды ұмтылыстарының, идеалдарының, нанымының, көзқарасының, бағытының, қатынасының, діни сенімінің жиынтығын көрсетеді. Бұл сипаттамалар адамның ішкі әлемінің негізін құрайды. Құндылықты адам мәдениетінің «ядросы» ретінде анықтауға болады. Құндылық жүйесі өзіңізді және басқаларды бағалау, өз қатынасыңызды білдіру, таңдауыңызды жасау үшін қажетті координаталық жүйе сияқты әрекет етеді. Гуманистік дәстүрлерге сәйкес, адамның психологиялық-мәдени құндылықтары өзінің психологиялық тәжірибесіне, ішкі әлемінің бірегейлігіне ерекше қызығушылық және жағымды құнды қатынасымен сипатталады.

Адамның рефлексиясы психологиялық мәдениет субъектісі ретінде өзінің мақсаттарын, іс-әрекетін және оның нәтижелерін түсінуі, сондай-ақ өзінде жүретін өзгерген жеке тұлға, іс-әрекет және қарым-қатынас субъектісі секілді ішкі өзгерістерді ұғынуы болып табылады.

Рефлексия – тұлғаны дамыту және өзін-өзі дамыту механизмі ретінде әрекет ететін өзін-өзі тану мен өзін-өзі реттеудің басты интеллектуалды құралы.

Ең маңыздысы келесілер: мінез-құлықтық, танымдық, тұлғалық, коммуникативтілік бағыттары. Тұлғаның өз өміріне, өз өткеніне, болашағына және қазіргі кезіне саналы қатынасы оның психологиялық мәдениетінің көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Рефлексиялық механизмнің арқасында адам өзінің дамуының жаңа деңгейіне көшеді.

Мәдени шығармашылық балалық кезеңнің өзінде адам мәдениеттің туындысы ғана емес, оны жасаушысы болып табылатынын білдіреді. Әрбір адам өмірлік мәселелермен бетпе-бет келеді, оны шешу үшін онда дайын білім мен әдіс-тәсілдер болмайды. Мәдениеттің қол жеткізілген деңгейіне сүйене отырып, ол әрекет пен мінез-құлықтың жаңа жолдарын,

қарым-қатынастың жаңа тәсілдері мен формаларын құрастырады, өзінде жаңа адамды жаратады, жаңа өмір тудыруды жүзеге асырады [2].

Сонда, адамның психологиялық денсаулығының қалыпты болуы адам өмірінің барлық аспектілеріне қатысты: бұл жерде өмірдің әлеуметтік, физикалық, интеллектуалдық, эмоционалдық және рухани жақтарының үйлесімділігі қажет. Психологиялық денсаулықтың жақсы болуы үшін жоғарыда аталған аспектілердің бірде біреуіне немқұрайлы қарамау қажет. Әсіресе, адам өзі өмір сүретін кез келген ортада жағымды қарым-қатынас орнату, қарым-қатынас мәдениетін, психологиялық мәдениетті сақтау мәселелеріне мұқият болуы тиіс.

Психологиялық денсаулық – бұл адамның қоршаған ортаның үнемі өзгеріп отыратын жағдайларында физикалық және психикалық тұрақтылықты яғни психологиялық үйлесімділікті сақтау қабілеттілігі. Табиғат адам ағзасын туғаннан тұрақтылықтың үлкен қорымен, өмір сүру мен өзін-өзі реттеуге деген қабілеттілікпен қамтамасыз еткен. Психологиялық денсаулық тұқым қуалаушылық, экологиялық факторларды, медицинаны есептегенде, адамның өзіне, оның өмір сүру салтына, психологиялық денсаулығын сақтау мәдениетіне тәуелді болады.

Өмір сүру салты – бұл адамның өз-өзімен және сыртқы орта факторларымен өзара қарым-қатынасының жүйесі.

Көптеген ғалымдар қарым-қатынас мәдениетіне келесідей анықтама береді: қарым-қатынас мәдениеті дегеніміз - адамдардың өз мінез-құлқын басқару арқылы басқалармен тіл табысу және алдына қойған мақсатына жетудің тиімді жолын табуы.

Қарым-қатынас мәдениетінің даму деңгейін, оның адамның психологиялық денсаулығына әсер ету сапасын өлшеп көрсету өте қиын. Өйткені тек қана іскерлік, қолданбалы, тәжірибелік мәселелердің тиімді шешілгені қарым-қатынастың барысында барлық қатынасқан субъектілері үшін оң жағдайда жүргенін көрсетуі мүмкін. Сондықтан іс-шаралар нәтижесі гуманистік, адамгершілік қасиеттерді сақтау негізінде, басқаларға психологиялық қысым, зорлық көрсетпей жүргізу бағытында болғанда ғана психологиялық денсаулықты сақтау мәдениеті болады.

Бұл жөнінде А.Р. Ерментаева былай деп тұжырымдайды: «Психологиялық мәдениеттің өзегі басқаларға деген құнды қатынас болатынымен анықталады. Психологиялық мәдениет адамзаттың ізгіліктілік, рухани-адамгершілік қағидаларына тіректеледі. Сонымен қатар қазақ жастарының психологиялық мәдениеті әрқашан қазақ халқының ұлттық құндылықтарының, рухани мұрасының негізі болатын рухани-адамгершілік қасиеттерге негізделеді» [3].

Қарым-қатынас мәдениеті қалыптасқан адам сыртқы орта жағдайына байланысты өз мінез-құлқының моделін жасап оны жүзеге асырады. Осы модельге көптеген психологиялық көрсеткіштер әсерін тигізеді. Г.М. Андреева, Э. Берн [4] зерттеулерінде келесі көрсеткіштер анықталған: адамның дүниетанымы, қарым-қатынас объектісіне көзқарасы, өз құқығы мен міндеттерін түсінуі, өзін-өзі бағалауы, өзін-өзі басқаруы, өзін-өзі реттей алуы, әдеттері, қарым-қатынас жасай алу тәжірибесі, мінезі, көңіл-күйі т.б. Осы аталған көрсеткіштерге сүйене отырып, студенттердің қарым-қатынас орната алу қабілетін дамыта келе, олардың психологиялық денсаулығын сақтау мәдениетін дамытуға болады деп пайымдаймыз.

Қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру арқылы психологиялық денсаулықты сақтау мәдениетін дамытуда трансактілік талдауды маңызды деп санаймыз. Психологиялық қызметті ұйымдастыру және психологиялық көмек көрсету барысында студенттер арасында, оқытушылар мен студенттер, ата-аналар мен олардың балалары арасында бір-бірін түсінбеушілік, қарым-қатынастың бұзылуы, конфликтілі жағдайлардың туындау себептері анықталады. Осы көріністердің орын алу себебі қарым-қатынас барысында оған қатысушылардың біреуінен өзін ыңғайсыз сезінуі, басқалардан қысым көруі, іс-әрекетін

дұрыс бағаламауы т.с.с. жағдаймен байланысты психологиялық қорғану әдістерін іздеуге алып келеді. Бұл қарым-қатынас мәдениетінің сақталмағанын көрсетеді.

Бұл көрсеткіштердің барлығы жеке адам өмір сүретін ортасының мәдениетіне, оның өзін-өзі басқару механизмі қалыптасқан жағдайына тәуелді болады. Сыртқы ортаның қойған талаптары әр адамның ішкі «Меніне» айналады. Осы Мен көрінісін талдау жолын АҚШ психологі Э. Берн 1955 жылы жасап шығарған.

Ол трансактілік талдауды жеке адамның мінез-құлық моделінің қалыптасу ерекшеліктерін талдауға қолдану әдісі ретінде ұсынған. Трансакция - бұл басқа адамға бағытталған әрекет, немесе қатынасты тасымалдау. Ол адамның басқалармен қарым-қатынасының бірлік бөлігі болып табылады. Э. Берннің тұжырымдамасы қарым-қатынаста қиындық көріп жүрген адамдарға психологиялық көмек көрсету қажеттілігін қанағаттандыру әдістемесі ретінде жасалынған.

Адамдардың қарым-қатынас барысында көрсететін мінез-құлқын ұзақ уақыт ішінде бақылап, жиналған материалдарды талдау нәтижесінде автор келесі тұжырымдама жасаған: қарым-қатынас барысында адамдардың мінез-құлқы, бет-әлпеті, сөйлеу техникасы, дене қимылы өзгеріп тұрады. Олар бірде кішкентай бала сияқты бір күліп, бір жылайды, ал екінші жағдайда үлкендер сияқты байсалдылық пен сабырлылық көрсетеді, үшіншіде – ата-аналарының үлгісінің көшірмесі болады. Осындай ерекшеліктерді талдай отырып Э.Берн жеке тұлға негізгі үш құрамды бөліктің бірлігі екендігін көрсеткен.

Адамдардың қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру тәжірибесінен алынған «Трансакция» терминін қазақшаға аударғанда «қарым-қатынас барысындағы әсер ету» деген мағынаны береді, ал трансакциялық талдау – осы әсерді талдау әдісі болып табылады. Басқа адамға әсер ету қарым-қатынас барысында жүреді. Осы қарым-қатынас жасау барысында басқаларға әсерлі болу үлгісін көрсету, келісімділік тәжірибесін ұйымдастыру әдісі ретінде трансакция ұсынылған.

Адамның қарым-қатынас мәдениетін сақтауы жағдайға байланысты болғандықтан оның позициясы кішкентай бала, ата-ана немесе үлкен адамдар позициясына ұқсайды. Трансакциялық талдау барысында осы позициялар толық талданады.

Адам қарым-қатынас арқылы айналадағы дүние жайлы ақпарат алады, еңбек пен тұрмыс дағдыларына машықтанады, адамзат жасап шығарған түрлі құндылықтарды меңгереді. Әрине, қарым-қатынас ақпарат алумен ғана шектелмейді, оның шеңбері аса кең, бұл көп қырлы ұғым.

Қорыта айтқанда, адамдармен дұрыс қарым-қатынас жасай білу шеберлігі адамның ішкі мәдениетіне, біліміне байланысты. Олай болса, қарым-қатынас мәдениеті мен психологиялық денсаулықты қалыпты сақтау үшін қоршаған ортадағы адамдармен дұрыс ниетте болу абзал.

Сонымен, тұлға бойында мәдениетке сәйкес мінез-құлық стратегияларын қалыптастыру, оны қоғамдық қатынастарға икемдеу, өзіне өзі сын көзбен қарауға үйрету, жақсы мен жаманды салмақтай білуге ықпал ету, кез келген жағдайда оң шешім шығаруға баулу психологиялық денсаулықты сақтау мәдениетін дамытуға оң әсерін тигізеді деп ұстанамыз.

Сондай-ақ, білімді және рухани бай тұлға қарым-қатынаста психологиялық мәдениет таныту арқылы өз денсаулығын сақтау мәдениетін толымды меңгере алады.

Әдебиеттер тізімі

1. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. — 4-е изд. / Р.С. Немов - Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003 - Кн. 1. – 514-518 с.
2. Колмогорова Л.А. Формирование коммуникативной компетентности личности: учеб. пособие. - Барнаул, 2015. - 79 с.
3. Ерментаева А.Р. Жоғары мектеп психологиясы: оқулық, 2-ші басылым. - Астана: «Алтын кітап», 2017. - 85 б.
4. Берн Э. Трансактный анализ в психотерапии: Системная индивидуальная и социальная психотерапия / Пер. с англ. А. Калмыкова и В. Калиненко. - Москва: Академический проект, 2006. - 320 с.
5. Шерьязданова Х.Т., Суркова Т.И. Педагогу о стиле общения с детьми. - Алматы, 1996.
6. Психология здоровья / Г.С. Никифоров, В.А. Ананьев, И.Н. Гурвич и др, Под ред. Г.С. Никифорова. - Санкт-Петербург: Питер, 2000. - 504 с.
7. Здоровье, развитие, личность / под ред. Г.Н. Сердюковской, Д.Н. Крылова, У. Кляйнпетер. - Москва, 1990. - 360 с.

Г.Б. Иманбекова

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Факторы развития культуры психологического здоровосбережения

Аннотация. Здоровье гражданина является приоритетом безопасности жизни человека. Такой подход полностью согласуется с теорией и практикой оказания психологической и социальной поддержки всем, кто занимается какой-либо деятельностью. Целью психологической работы является содействие оптимальной адаптации людей к социальной среде, особенно к окружающей среде. Поэтому в статье рассматривается важность приобретения культуры личности и развития культуры психологического благополучия. Структурные составляющие психологической культуры характеризуются их анализом. В то же время анализируется зависимость психологической культуры от социальных, физических, интеллектуально-эмоциональных, духовных аспектов жизни человека. Описаны способ использования методологии Э.Берна в развитии культуры общения, культуры психологического здоровья и роль трансактного анализа. Делается вывод о том, что степень ценностного отношения человека к здоровью может быть измерена на основе соблюдения им здорового образа жизни, степени участия в деятельности по сохранению здоровья, а также по динамике изменения с позитивной или негативной стороны.

Ключевые слова: культура общения, психологическое здоровье, психологическая культура, психологическая грамотность, психологическая компетентность, ценность, рефлексия, культурное творчество, сохранение психологической культуры, синтония, транзакция, трансактный анализ.

G.B. Imanbekova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Factors in the development of psychological healthcare culture

Abstract: the citizen health is a priority for the safety of human life. This approach is fully consistent with the theory and practice of providing psychological and social support to all who engage in any activity. The purpose of psychological work is to promote optimal adaptation of people to the social environment, especially to the environment. Therefore, the article considers the importance of acquiring a culture of personality and the development of a culture of psychological well-being. Structural components of psychological culture are characterized by their analysis. At the same time, the dependence of psychological culture on social, physical, intellectual, emotional, spiritual aspects of human life is analyzed. The method of using the methodology of E. Bern in the development of culture of communication, culture of psychological health, the place of transaction analysis is described. The degree of a person's attitude to health, and their involvement in the actions of true performance and health of a healthy lifestyle, as well as to good or bad in terms of the conclusions that can be measured in terms of dynamics.

Key words: culture of communication, psychological health, psychological culture, psychological literacy, psychological competence, value, reflection, cultural creativity, preservation of psychological culture, synphony, transaction, transaction analysis.

References

1. Nemov R.S. Psihologija [Psychology] Ucheb. dlja stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij: V 3 kn. — 4-e izd [Textbook for students of higher educational institutions: In 3 books — 4th ed.] (VLADOS, Moscow, 2003)
2. Kolmogorova L.A. Formirovanie kommunikativnoj kompetentnosti lichnosti [The formation of communicative competence of the individual] Ucheb. posobie [Textbook] (Barnaul, 2015)
3. Ermentaeva A.R. Zhoryary mektep psihologijasy [Higher school of Psychology] Oqulyk, 2-shi basylym [Textbook, 2nd edition] (Altyn kitap, Astana, 2017)
4. Bern Je. Transaktnyj analiz v psihoterapii: Sistemnaja individual'naja i social'naja psihoterapija [Transactional analysis in psychotherapy: a Systematic individual and social psychotherapy] Per. s angl. A. Kalmykova i V. Kalinenko [Translation from English. A. Kalmykova and V. Kalinenko] (Academic project, Moscow, 2006)
5. Sher'jazdanova H.T., Surkova T.I. Pedagogu o stile obshhenija s det'mi [For the Teacher about style of communication with children] (Almaty, 1996)
6. Psihologija zdorov'ja [Psychology of health], G.S.Nikiforov, V.A.Anan'ev, I.N.Gurvich i dr. Pod red. G.S.Nikiforova (SPb.: Peter, 2000)
7. Zdorov'e, razvitie, lichnost' [Health, development, personality] /pod red. G.N.Serdjukovskoj, D.N. Krylova, U. Kljajnpeter (Moscow, 1990)

Автор туралы мәлімет:

Иманбекова Г.Б. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті «6D010300-Педагогика және психология» мамандығының PhD докторанты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Imanbekova G.B. - PhD Student of specialty 6D010300 Pedagogy and psychology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 15.41.61

С.А. Стельмах, И.К. Мацкевич, Е.В.Дергачева, Е.И.Барабанова

Восточно-Казахстанский государственный университет имени С. Аманжолова, Усть-Каменогорск, Казахстан

(E-mail: stelmah_svetlana@mail.ru, imatskevich@mail.ru, eugenia735@mail.ru, anb777@yandex.ru)

Исследование особенностей общественного сознания (этнотенденции)

Аннотация. В статье представлены результаты исследования особенностей общественного сознания жителей Восточно-Казахстанской области. Проведен сравнительный анализ данных, полученных в ходе опроса, между представителями титульного этноса и других этносов, проживающих в области. Выявлены основные тенденции и различия. Обнаружена тенденция нивелирования этнических различий, в зависимости от места проживания: чем меньше населенный пункт, тем меньше значимых различий между представлениями титульного и других этносов. Основные факторы различий по этническим группам, выявленные во всех регионах, затрагивали следующие аспекты: язык, религия и национальность респондентов, получение информации по телевидению, планы переезда из страны, отношение к переходу на латинский алфавит, а также качество и возможность образования. Представлены общие рекомендации по использованию результатов данного исследования в практических целях.

Ключевые слова: общественное сознание, этнический фактор, Я-концепция, модернизация, знание, отношение, поведение.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-153-160>

Настоящий этап развития казахстанского общества характеризуется масштабными изменениями во всех сферах социальной реальности. Президентом страны, Н.А. Назарбаевым, поставлены перед обществом глобальные задачи по обеспечению реализации Третьей модернизации Казахстана. Президент говорит о необходимости создания новой модели экономического роста, которая обеспечит глобальную конкурентоспособность страны и позволит Казахстану войти в число 30 передовых стран мирового сообщества [1].

В своей статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» президент призывает жителей Казахстана «...сделать шаг навстречу будущему, изменить общественное сознание, чтобы стать единой Нацией сильных и ответственных людей» [2].

Достичь данных целей, не меняя сознания и мышления граждан, невозможно. В то же время нельзя разрушать существующее и с нуля строить новое. Необходимо опираться на сильные стороны и изменять, корректировать слабые. Отсюда вытекает необходимость выстраивания процедуры исследования, диагностики существующего состояния общественного сознания с целью разработки программ изменения, модернизации и формирования его новой модели, которая позволит улучшить качество человеческого капитала страны и решить все поставленные перед государством задачи.

По запросу акимата Восточно-Казахстанской области было проведено исследование, нацеленное на комплексную оценку общественного сознания жителей области. В рамках исследования были предприняты усилия по охвату населения области с различным социальным уровнем жизни, профессиональным, возрастным и демографическим статусом. Был разработан и проведен комплексный опросник (свидетельство об авторском праве № 0401 от 8.02.2018), рассматривающий различные уровни общественного сознания, в том числе уровень общества, локальной среды, личности, безопасности (толерантности, лояльности). Исследованием были охвачены 15 районов и 4 города. Всего было опрошено 5000 респондентов.

Опросник разработан с целью изучения следующих параметров: знание (что я знаю), отношение (какое у меня к этому отношению), поведение (что конкретно я делаю в этом отношении). Исследовались следующие аспекты общественного сознания, выстроенные на основании программной статьи Президента:

- приверженность к Республике, чувство патриотизма, принадлежность к единой нации;
- тема трехязычия, полиязычия;
- национальная идентичность, отношение к национальной культуре, традициям, обычаям, истории;
- индекс субъективного ощущения благополучия;
- отношение к родной земле, культуре отношения к ресурсам ареала проживания;
- изучение толерантности;
- изучение качеств конкурентоспособного гражданина Казахстана;
- анализ умения планировать свое будущее, знание и экономное расходование личных и национальных ресурсов;
- выявление факторов, способствующих устойчивому развитию человека;
- констатация фактов и отношение к психологическому давлению (насилию, манипуляциям) на уровне индивидов, группы, общества;
- изучение сопротивляемости деструктивным внутренним и внешним воздействиям (в том числе факторы противодействия радикальному религиозному экстремизму);
- формы развития карьеры в обществе, открытость и восприимчивость к лучшим достижениям, достижение реальных целей, культура умеренности и рациональности;
- стремление к образованию и самообразованию;
- изучение приверженности архаическим привычкам и готовность к их изменению;
- отношению к языку и культуре как важным этнодифференцирующим признакам.

Опрос проводился в форме анонимного анкетирования на бумажных носителях на двух языках с соблюдением этики, ввода данных в электронный формат. Обработка данных производилась с помощью программы статистики IBM SPSS Statistics 23.

В рамках данной статьи мы остановимся лишь на одном аспекте исследования – различия между респондентами по этническому фактору.

Для анализа были выбраны полиэтничные районы, где количество респондентов нетитульного этноса превосходило 20 % от всей выборки. Для предоставления детального анализа были выбраны два города областного значения - Усть-Каменогорск и Семипалатинск (для демонстрации этнотенденций в больших городах) и город Риддер (для демонстрации этнотенденций в малых городах и населенных пунктах), а также Глубоковский и Шемонаихинский районы (для демонстрации этнотенденций в сельской местности).

Выборка была разделена на две группы по национальному признаку. Так как в опросник не вводилась графа – «Ваша национальность», то разделение по группам проводилось на основании вопроса: «Оцените, в какой степени каждое утверждение относится к Вам. Ответьте так, как Вы это чувствуете» и, в частности, утверждений – «Я-казах», «Я-русский», «Я-мусульманин», «Я-христианин». Сопоставлялись ответы респондентов в категориях «Абсолютно про меня» и «Скорее про меня», «В меньшей степени про меня» и «Это не про меня» с утверждениями о национальности и вероисповедании. Данное сопоставление позволило сформировать две выборки.

Анализ проводился при помощи вторичной статистической обработки полученных данных на уровне процентного соотношения, выявления частотного распределения респондентов и использования ф критерия Фишера для выявления значимости различий (* - при $p \leq 0,05$; ** - при $p \leq 0,01$).

В целом, по Восточному Казахстану картина сложилась следующая:

Выявлены устойчивые тенденции в проявлении значимых различий с учетом этнического фактора в зависимости от места проживания – чем больше населенный пункт, тем больше различий наблюдается в ответах респондентов; чем меньше населенный пункт, тем более однородны ответы по всей выборке. В таблицах 1, 2 представлены результаты статистического анализа выбора жителей Глубоковского района и города Усть-Каменогорск на вопрос: «Некоторые люди считают, что следующие позиции очень важны для того чтобы быть настоящим казахстанцем. Каково ваше мнение, насколько это важно?»

Таблица 1. Сравнительный анализ результатов жителей Глубоковского района

Исследуемые позиции	Казахоязычная выборка		Русскоязычная выборка		Значение ф-критерия
	Положительный выбор	Отрицательный выбор	Положительный выбор	Отрицательный выбор	
1. Быть рожденным в Казахстане	30	69	35	64	0,683
2. Иметь гражданство Республики Казахстан	54	42	58	40	0,499
3. Говорить на казахском языке	42	58	32	66	0,546
4. Говорить на казахском и на русском языках	55	43	73	25	2,564**
5. Говорить на казахском, русском и английском языках	23	76	17	80	0,915
6. Быть законопослушным гражданином	85	13	91	8	1,234
7. Быть мусульманином	17	77	4	94	3,235**
8. Быть атеистом	8	86	0	96	-
9. Быть христианином	7	88	8	89	0,428
10. Уважать государство, политические институты Казахстана	78	16	97	3	3,962**
11. Уважать и знать культуру казахского народа	82	18	91	8	1,789*
12. Уважать и знать культуру народов, проживающих в Казахстане	82	17	92	8	1,946*
13. Чувствовать себя казахстанцем	81	18	88	12	3,179**
14. Иметь предков, проживающих в Казахстане	21	76	15	84	0,857

Значение значимости различий по ф критерию Фишера: * - при $p \leq 0,05$; ** - при $p \leq 0,01$

Таблица 2. Сравнительный анализ результатов жителей города Усть-Каменогорск

Исследуемые позиции	Казахоязычная выборка		Русскоязычная выборка		Значение ф-критерия
	Положительный выбор	Отрицательный выбор	Положительный выбор	Отрицательный выбор	
1. Быть рожденным в Казахстане	75	24	55	42	6,912**
2. Иметь гражданство Республики Казахстан	81	18	69	28	4,45**
3. Говорить на казахском языке	75	23	47	49	9,793**
4. Говорить на казахском и русском языках	71	27	59	39	4,159**
5. Говорить на казахском, русском и английском языках	60	36	42	53	5,877**
6. Быть законопослушным гражданином	84	14	79	19	2,234*
7. Быть мусульманином	46	49	14	77	12,129**
8. Быть атеистом	12	73	6	80	3,034**
9. Быть христианином	16	67	17	70	0,738
10. Уважать государство, политические институты Казахстана	75	21	80	15	1,492
11. Уважать и знать культуру казахского народа	87	12	78	18	3,878**
12. Уважать и знать культуру народов, проживающих в Казахстане	85	14	74	23	4,398**
13. Чувствовать себя казахстанцем	87	12	79	17	3,221**
14. Иметь предков, проживающих в Казахстане	61	37	41	55	6,521**

Значение значимости различий по ф критерию Фишера: * - при $p \leq 0,05$; ** - при $p \leq 0,01$

Анализ таблиц наглядно демонстрирует выраженность различий между представлениями этносов в большом городе и незначительные различия в представлениях жителей сельской местности.

В городах Семипалатинск и Усть-Каменогорск значимые различия прослеживаются практически во всех предложенных утверждениях (среднее количество сравниваемых категорий со значимыми показателями ф: 66% от 100% возможных) в отличие от малых населенных пунктах - 19% от 100% возможных. Данный факт объясняется тесными кон-

тактами представителей различного этноса в условиях небольшого населенного пункта, где каждый друг друга знает, «общинностью» жизни с общими интересами и заботами, сглаживанием различий. Чем больше город, тем более формализовано общение и взаимодействие. Город предлагает большие возможности, но и формирует высокий уровень конкуренции. Человек воспринимает другого человека как соперника, тем более, если он имеет какие-то видимые различия (например, национальность). Соответственно, большой город может спровоцировать появление межгрупповых конфликтов.

Основные факторы различий по этническим группам, выявленные во всех регионах, затрагивали следующие темы: язык, религия и национальность респондентов, получение информации по телевидению, планы переезда из страны, отношение к переходу на латинский алфавит, качество и возможность образования.

Различия в темах о языке и религии обусловлены этнической принадлежностью респондентов. Вместе с тем отмечаем большую расположенность казахоязычных респондентов к принятию и пониманию значимости политики внедрения трехязычия в Казахстане. Как правило, в полиэтнических районах представители титульной нации Казахстана свободно владеют как своим родным языком, так и русским, соответственно, перспектива овладения английским языком вызывает меньше возражений, чем у русскоязычных респондентов.

Тема получения информации показала устойчивый перевес положительных выборов группы казахоязычных респондентов по позиции: «Телевидение должно отдавать предпочтение программам о Казахстане и показывать казахстанские фильмы и передачи» в сравнении со второй группой, и противоположная ситуация сложилась с позициями: «Телевидение должно быть представлено и казахстанскими программами, и российскими» и «Телевидение должно быть представлено и казахстанскими программами, и международными программами», где группа русскоязычных респондентов набирает значительное количество выборов согласия с данными утверждениями.

Относительно возможных планов переезда из страны группа русскоязычных респондентов показывает достаточно большой процент согласия с данным утверждением. В тоже время мы отмечаем по данной группе полное эмоциональное принятие Казахстана и своего региона в целом, но поведенческая тенденция на отъезд из страны присутствует.

Тема перехода казахского алфавита на латинскую графику, в принципе, достаточно проблемная в целом по региону, и большинство респондентов не понимают значимости или еще не определились со своей позицией по данному вопросу. Анализ различий между двумя группами показал больший процент отвержения данного перехода в выборке русскоязычных респондентов.

Тема возможности получения качественного образования в Казахстане вызывает большую тревогу у русскоязычного населения области, чем у представителей казахоязычной выборки, что может являться одним из основных факторов формирования дальнейших планов на отъезд из страны русскоязычного населения.

Анализ данных по вопросам, направленных на изучение содержательных характеристик идентичности личности показал следующее:

Вопрос «Кто я?» напрямую связан с характеристиками собственного восприятия человеком самого себя, то есть с его образом «Я» или Я-концепцией. Портрет жителя составлялся на основании наибольших сумм положительных ответов по различным характеристикам. Сравнительный анализ результатов по этому блоку выявил более содержательную и развернутую картину Я-концепции казахоязычных респондентов, включающую помимо формальных характеристик (национальность, религиозная принадлежность, гражданство) и характеристики, связанные с историческими корнями представителей казахского народа.

В таблице 3 представлены результаты положительных выборов, набравших более 50 процентов среди респондентов исследуемых групп.

Таблица 3. «Портрет жителя Восточно-Казахстанской области» в зависимости от национального признака и региона проживания

Город Семипалатинск		Город Риддер	
Казахоязычная выборка	Русскоязычная выборка	Казахоязычная выборка	Русскоязычная выборка
Я-казахстанец Я – восточноказахстанец Я – представитель многонационального народа Казахстана Я – потомок кочевников Я – потомок тюрков Я – представитель Содружества Независимых государств	Я-казахстанец Я – представитель многонационального народа Казахстана Я – восточноказахстанец	Я-казахстанец Я – восточноказахстанец Я – представитель многонационального народа Казахстана	Я-казахстанец Я – восточноказахстанец Я – представитель многонационального народа Казахстана
Город Усть-Каменогорск		Глубоковский район	
Казахоязычная выборка	Русскоязычная выборка	Казахоязычная выборка	Русскоязычная выборка
Я-казахстанец Я – восточноказахстанец Я – представитель многонационального народа Казахстана Я – потомок кочевников Я – потомок тюрков	Я-казахстанец Я – восточноказахстанец Я – представитель многонационального народа Казахстана	Я-казахстанец Я – представитель многонационального народа Казахстана Я – восточноказахстанец	Я – представитель многонационального народа Казахстана Я-казахстанец Я – восточноказахстанец

В целом, русскоязычные респонденты при ответах на вопросы опросника показали тенденцию более осторожно давать оценку по разным параметрам, чем казахоязычные респонденты: показатели русскоязычной группы более сдержаны практически по всем пунктам, что может говорить об ощущении тревоги и некоторой неуверенности в настоящей ситуации.

Нами были разработаны общие рекомендации для дальнейшего использования результатов данного исследования, а также проведены индивидуальные консультации с представителями различных районных и городских акиматов.

Рекомендации по результатам исследования:

- создание межэтнических групп и коллективов, и как следствие личное знакомство людей разных наций;
- воодушевление людей одними идеалами;
- формирование надгрупповых целей, имеющих равную привлекательность для обеих групп, но достижение которых требует объединения их усилий;
- проведение дополнительной информационно-разъяснительной работы с населением по темам, связанным с языковой политикой;
- точечный анализ текущей ситуации в регионах по проблемным вопросам;
- анализ ситуации, связанной с образованием в регионе и принятие необходимых решений;
- организация дополнительных языковых курсов (по изучению казахского и английского языков);
- анализ качества деятельности местных СМИ и поиск возможностей изменения формата телепередач областного телевидения для повышения его рейтинга у всех категорий жителей области;
- необходимость разработки совместных мероприятий, направленных на формирование понимания общности всех народов проживающих на территории области;
- проведение мероприятий, направленных на содействие этнокультурному многообразию народов ВКО;
- проведение дней, недель, декад и т.д. различных районов области по всему региону.

Список литературы

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 31 января 2017 г. [Электронный ресурс]. –2017. – URL: <http://www.akorda.kz/kz>
2. Программная статья Н.А. Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» [Электронный ресурс]. – 2017 – URL: <http://www.akorda.kz/kz>

С.А. Стельмах, И.К. Мацкевич, Е.В. Дергачева, Е.И. Барабанова

С. Аманжолов ат. Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Өскемен, Қазақстан

Қоғамдық сана ерекшеліктерін зерттеу (этноүрдістер)

Аннотация. Мақалада Шығыс Қазақстан облысы тұрғындарының қоғамдық сананың ерекшеліктерін зерттеу нәтижелері келтірілген. Зерттеу барысында алынған мәліметтер бойынша, аймақта тұратын этнос және басқа да этникалық топ өкілдерінің арасында салыстырмалы талдау жүргізілді. Негізгі тенденциялар мен айырмашылықтар анықталды. Тұрғылықты жеріне байланысты этникалық айырмашылықтарды төмендету үрдісін анықтады. Барлық өңірлерде анықталған этникалық топтардың негізгі айырмашылық факторлары: тіл, дін және респонденттердің азаматтығы, теледидардан ақпарат алу, елден кету жоспарлары, латын әліпбиіне өту қатынасы, сондай-ақ білім сапасы мен мүмкіндіктері. Осы зерттеудің нәтижелерін практикалық мақсаттарда қолдану бойынша жалпы ұсынымдар келтірілген.

Түйін сөздер: әлеуметтік сана, этникалық фактор, өзіндік тұжырымдама, жаңғырту, білім, қарым-қатынас, мінез-құлық.

S.A.Stelmakh, I.K. Matckevich, Ye.V. Dergacheva, E.I. Barabanova
Sarsen Amanzholov East Kazakhstan State University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

The study of characteristics of social consciousness (ethnic trends)

Abstract: The article presents the results of a study of characteristics of the social consciousness in residents of the East Kazakhstan region. A comparative analysis of the data obtained during the survey was carried out between representatives of the title ethnos and other ethnic groups living in the region. The main trends and differences are revealed. The tendency of decreasing ethnic differences with dependence of the place of residence was found: the smaller the settlements, the less significant differences between the notions of the title and other ethnic groups. The main factors of differences by ethnic groups which were identified of topics in all regions: language, religion and national respondents, receiving information on television, attitude to the transition to the Latin alphabet and the quality and possibility of education. General recommendations for using the results of this study for practical purposes are presented.

Key words: social consciousness, ethnic factor, I-concept, modernization, knowledge, attitude, behavior.

References

1. Poslanie Prezidenta Respublicy Kazahstana N. Nazarbaeva narodu Kazahstana 31 yanvarya 2017 g. [Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev to the people of Kazakhstan. January 31, 2017] Available at:<http://www.akorda.kz/kz>
2. Programnaya stat'ya N.A. Nazarbaeva «Vzglyad v budushee: modernizaciya obshchestvenno-go soznaniya» [The programmatic article of NA. Nazarbayev “A glance at the future: modernization of public consciousness”] Available at:<http://www.akorda.kz/kz>

Сведения об авторах:

Стельмах С.А.— профессор кафедры психологии и коррекционной педагогики Восточно-Казахстанского государственного университета имени С. Аманжолова, Усть-Каменогорск, Казахстан.

Мацкевич И.К.— профессор кафедры психологии и коррекционной педагогики Восточно-Казахстанского государственного университета имени С. Аманжолова, Усть-Каменогорск, Казахстан.

Дергачева Е.В.— доцент кафедры психологии и коррекционной педагогики Восточно-Казахстанского государственного университета имени С. Аманжолова, Усть-Каменогорск, Казахстан.

Барабанова Е.И.— доцент кафедры психологии и коррекционной педагогики Восточно-Казахстанского государственного университета имени С. Аманжолова, Усть-Каменогорск, Казахстан.

Stelmakh S.A. — Professor of the Department Psychology and Correction Pedagogic, Sarsen Amanzholov East Kazakhstan State University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

Matckevich I.K. — Professor of the Department Psychology and Correction Pedagogic, Sarsen Amanzholov East Kazakhstan State University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

Dergacheva Ye.V. - Associate Professor of the Department of Psychology and Correction Pedagogic, Sarsen Amanzholov East Kazakhstan State University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

Barabanova E.I. - Associate Professor of the Department of Psychology and Correction Pedagogic, Sarsen Amanzholov East Kazakhstan State University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan



МРНТИ: 04.01.07

К.Н. Родионова

*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(rodionova.kamila@yandex.ru)*

Потенциал использования больших данных в образовательном процессе

Аннотация. В данной статье рассматривается потенциал использования больших данных в науке и образовательном процессе. В начале статьи дается краткая справка об истории возникновения и употребления термина big data, затем приводятся характеристики, отличающие большие данные от качественных и количественных. В отличие от качественных и количественных данных, большие данные обладают такими характеристиками, как объем (volume), разнообразие (variety), скорость (velocity). В статье подробно описаны данные отличительные характеристики, а также преимущества и возможности использования big data в научных исследованиях. Далее, на примере собственного социологического исследования «Гендер в академическом пространстве современного Казахстана» демонстрируется потенциал использования методик больших данных. В завершение даются рекомендации использования методик больших данных в образовательном процессе.

Ключевые слова: большие данные, количественные исследования, качественные исследования, гендер, гендерные исследования, институт науки.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-126-1-161-166>

1. Введение. Наука и образование - важнейшие институты современного общества. Состояние института науки напрямую связано с экономическим, культурным и социальным потенциалом страны, а система высшего образования - с качеством и возможностями человеческого капитала.

В 1991 г. Казахстан обрел независимость. Перед республикой встал вопрос о реформировании системы Советского образования и об интеграции казахстанской науки в мировую научную систему. В 2010 г. Казахстан официально присоединился к Болонской декларации, стал полноправным участником европейской системы образования. Присоединение к Болонской системе образования потребовало от республики выполнения ряда условий, таких как: активное вовлечение студентов в образовательный процесс и образование в течение всей жизни. Выполнение этих условий повлекло за собой изменения в образовательных технологиях, методах и методиках.

2. Постановка задачи. В данной статье речь пойдет не столько о новых методиках в образовательном процессе, сколько о новом феномене – big data или больших данных. Изучение методики использования больших данных может рассматриваться как инновационная образовательная технология в социологии и наукометрии. За годы развития

интернета и глобальных сетей в веб-пространстве собраны огромные объемы информации. Корректное использование этой информации способно улучшить качество научных исследований и повлиять на процесс образования в целом.

Большие данные – это огромные объемы информации, появившиеся в связи с развитием цифровых технологий, интернета и социальных сетей. К. Линч утверждал, что открытие феномена больших данных произведет революцию как в науке, так и в образовании, изменит подход к образованию в целом, от традиционного – учитель и ученики, до современного – онлайн курсы, самообразование [1].

Большие данные – это не только феномен современного мира, но и его характеристика, связанная с развитием цифровых технологий и интернета. Благодаря возросшим возможностям масштабирования и хранения данных, ученые всего мира получили возможность использования более объемной, всеохватывающей, разнообразной информации, ее обработки со значительно возросшей скоростью.

3. Цель. В данной статье будет рассмотрен потенциал использования больших данных в науке и образовательном процессе. В начале статьи будет дана краткая справка об истории возникновения и употребления термина big data, затем будут приведены характеристики, отличающие большие данные от качественных и количественных. Далее будут приведены результаты социологического исследования с использованием big data на тему «Гендер в академическом пространстве современного Казахстана». Будут показаны результаты использования методик больших данных на основе собственного научного исследования. В завершении статьи будут даны рекомендации использования методик больших данных в образовательном процессе.

4. История. Впервые термин «большие данные» получил широкое распространение после публикации К. Линча в журнале Nature 3 сентября 2008 г. В статье «*Как могут повлиять на будущее науки технологии, открывающие возможности работы с большими объёмами данных?*» К. Линч говорит о грядущих изменениях в процессе накопления научных данных, об изменениях в характере сбора данных и о последствиях, вызванных этими изменениями. К. Линч утверждает, что как пар и чугун были символами первой промышленной революции, поточное производство и сталь – второй, третьей стали – электроника и полимеры, так и очередная научная революция пройдет под символами композитных материалов и данных [2].

Особыми отличительными чертами и несомненными преимуществами больших данных являются следующие характеристики: объем (volume), разнообразие (variety), скорость (velocity). Эти характеристики являются преимуществами больших данных над качественными и количественными данными. Например, количественные данные тесно связаны с понятием выборки, с возможностями и ограничениями, которые обеспечивает выборка. Выборка в количественном исследовании может быть построена с ошибками и смещениями. В качественном исследовании собранное число наблюдений, как правило, рисует картину некоего отдельного уникального случая. В обоих подходах может возникнуть вопрос релевантности данных, насколько число набранных наблюдений объективно рисует картину мира?

В отличие от количественных и качественных данных большие данные имеют уникальные характеристики, они предоставляют полный объем изучаемых явлений, а не только определенную выборочную совокупность; они предоставляют все вариации, а не только определенную часть (допустим, количество всех посещений социальных сетей в один день). Кроме того, количественные и качественные данные всегда тесно связаны с пространственно-временными характеристиками. Например, массовый опрос проведен в определенный промежуток времени и собранные данные релевантны именно для данного промежутка времени, аналогично с качественными данными. Большие данные, как правило, фиксируются на цифровых носителях, цифруются и остаются

в интернете, социальных сетях и на компьютерах, также, зачастую, они обновляются в режиме реального времени. В связи с этим проблема времени и пространства не так актуальна для данной методики сбора данных [3].

5. Методы исследования. В данной статье приводятся некоторые результаты собственного научного исследования «Гендер в академическом пространстве современного Казахстана» с использованием методик big data. В исследовании из вторичных источников была сформирована база казахстанских ученых, защитивших диссертации с 1991 по 2016. Информация взята с сайта nauka.kz – научного веб-портала, где фиксируется информация, иллюстрирующая состояние казахстанской науки. На сайте размещены справочно-информационные фонды и базы данных, отражающие научно-технический и интеллектуальный потенциал Республики Казахстан [4].

На основе имеющихся данных о казахстанских ученых, защитивших кандидатские и докторские диссертации с 1991 по 2016 г. или получивших степень PhD за это время, была сформирована база данных с целью анализа женской представленности в казахстанской науке. Всего за данный период времени зафиксировано 25 000 фактов защиты степеней. Полученные данные позволяют проанализировать, какие научные отрасли являются «мужскими», а какие «женскими», в каких научных сферах доля женщин превалирует, а в каких, наоборот, женщины составляют меньшинство, каким образом изменялась динамика представленности женщин в различных научных отраслях и в казахстанской науке в целом.

6. Результаты обсуждения. График, представленный ниже, иллюстрирует процентное соотношение женщин в различных науках. Например, из приведенного ниже графика видно, что доля женщин-ученых чрезвычайно высока в педагогической, филологической и биологической научных отраслях. Количество женщин-ученых, защитивших диссертации в данных сферах, свыше 70%. Данные отрасли традиционно считаются «женскими» специализациями.

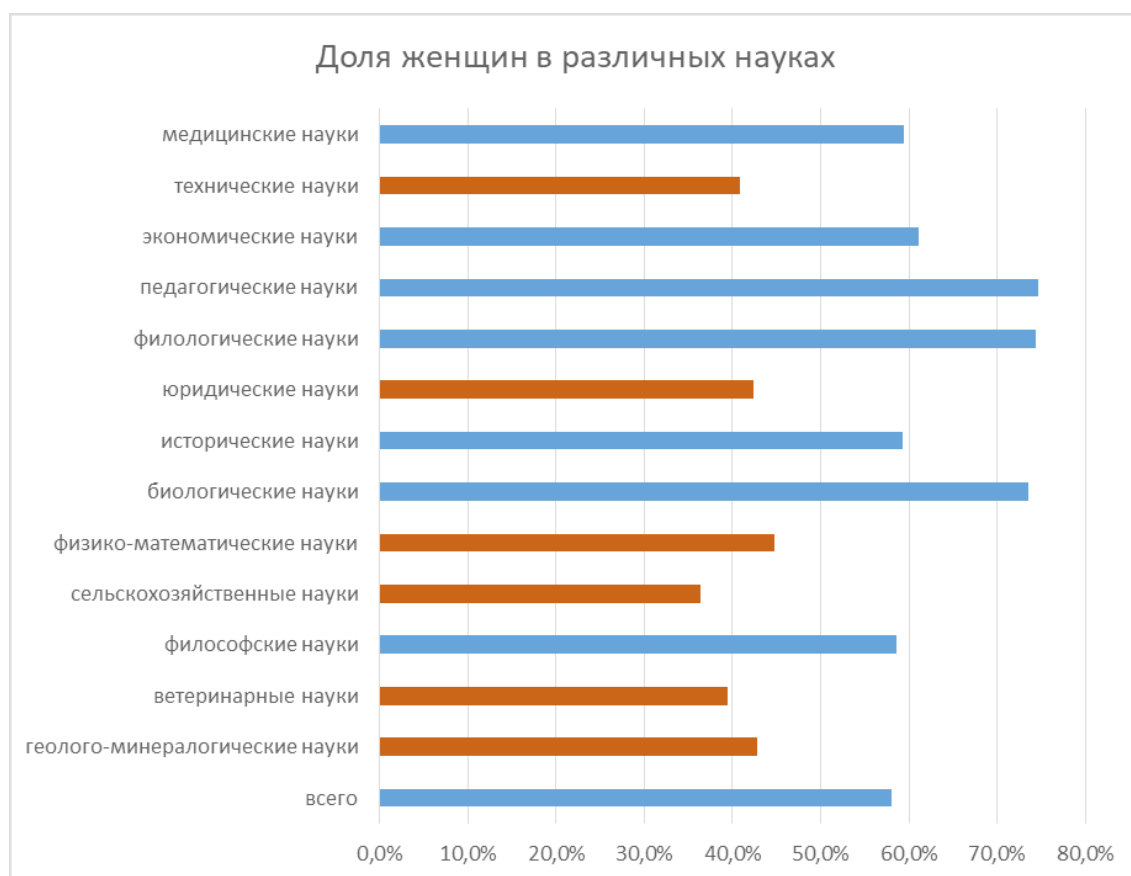


Рисунок 1. Доля женщин в различных отраслях казахстанской науки

График показывает, что в медицинских, экономических, исторических и философских науках процент женщин-ученых больше, чем мужчин. В целом, количество женщин в казахстанской науке превышает количество мужчин, почти 60%, защитивших диссертации в этих сферах – женщины. График показывает, что наблюдается процесс феминизации казахстанской науки, число женщин-ученых превышает число мужчин.

Что касается технических, физико-математических, сельскохозяйственных наук, то количество женщин-ученых в них меньше, чем количество мужчин-ученых. Например, в физико-математической науке женщин - примерно 45%. Однако, если рассматривать изменение соотношения мужчин и женщин за эти годы, вырисовывается другая картина. График, приведенный ниже, демонстрирует данное распределение.

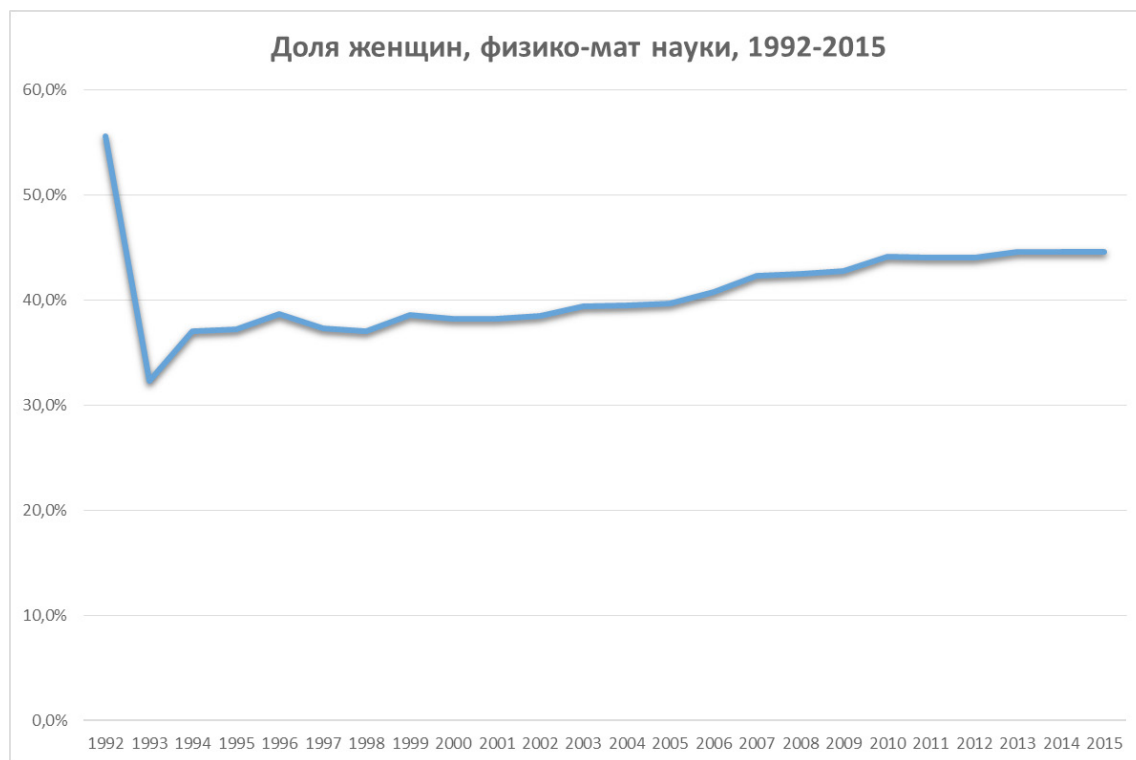


Рисунок 2. Доля женщин в физико-математической науке

График демонстрирует, что доля женщин, защитивших степень в физико-математической науке возросла с 1993 по 2015 почти на 10%. Резкое падение вниз с 1992 по 1993 год, возможно, объясняется небольшим количеством наблюдений. Приведенные данные показывают, что количество женщин в физико-математической науке постоянно растет. Несмотря на то, что женщин в данной сфере в целом меньше, чем мужчин, казахстанская физико-математическая наука также испытывает процесс феминизации.

7. Заключение. Эти примеры приведены как иллюстрация использования и применения уже имеющихся баз данных в научных исследованиях. Обучение студентов данным методикам, стратегиям и технологиям – важная задача для исследователя и преподавателя. Благодаря развитию технологий и интернета множество баз данных, на основе которых могут быть проведены научные исследования, находятся в интернете в открытом доступе. Обучение студентов не только методикам сбора больших данных, но также способности замечать эти данные, способности самостоятельно формировать исследовательские вопросы и формулировать проблематику исследования на основе

этих данных – эта некая новая инновационная технология и методика в современном образовательном процессе. Умение правильно и корректно работать с уже имеющимися большими базами данных, способность проводить на их основе научные исследования поможет казахстанским ученым и казахстанской науке в целом интегрироваться в мировую научную систему.

Список литературы:

1. Clifford A. Lynch, “Digital Libraries, Learning Communities, and Open Education,” *Opening Up Education: The Collective Advancement of Education through Open Technology, Open Content, and Open Knowledge*, Toru Iiyoshi, M. S. Vijay Kumar (Eds.). - Cambridge, MA: MIT Press, 2008
2. Clifford A. Lynch, “Big data: How do your data grow?” // *Nature* - 2008. Vol. 455, № 7209.
3. Rob Kitchin, “The Data Revolution: Big Data, Open Data, Data Infrastructures and Their Consequences Thousand Oaks, California: Sage, 2014.
4. URL: www.nauka.kz

К.Н. Родионова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Білім беру процесінде ауқымды мәліметтерді қолдану әлеуеті

Аннотация. Мақалада ғылым және білім беру процесінде ауқымды мәліметтерді қолдану әлеуеті қарастырылады. Мақала big data ұғымының пайда болуы және қолданылуы тарихына шолу жасаудан басталып, оның сапалық және сандық мәліметтерден ерекшелендіретін сипаттамалары ұсынылады. Сапалық және сандық мәліметтерге қарағанда үлкен мәліметтер көлем (volume), әртүрлілік (variety), жылдамдық (velocity) сияқты сипаттамаларға ие. Мақалада осы ерекше сипаттамалар жан-жақты қарастырылып, ғылыми зерттеулерде big data қолдану артықшылықтары мен мүмкіндіктері зерделенеді. Әрі қарай әлеуметтанулық зерттеудің мысалында ауқымды мәліметтер әдістемелерін қолдану әлеуеті көрсетіледі. Мақала білім беру процесінде ауқымды мәліметтер әдістемелерін қолдануда ұсыныстар берумен аяқталады.

Түйін сөздер: ауқымды мәліметтер, сандық зерттеулер, сапалық зерттеулер, гендер, гендерлік зерттеулер, ғылым институты.

K.N. Rodionova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Big data potential in the educational process

Abstract: This article will discuss the potential use of big data in science and the educational process. At the beginning of the article a brief reference about the history of using big data will be given, and then the characteristics, which distinguishing big data from qualitative and quantitative data will be discussed. Unlike qualitative and quantitative data, big data has such characteristics as volume, variety, speed. The article will examine these distinctive characteristics in detail; will also explore the advantages and possibilities of using big data in scientific research.

Further, using the example of our own sociological research named “Gender in academic space in modern Kazakhstan”, the potential of using big data techniques will be demonstrated. At the end of the article, recommendations will be given on the use of big data techniques in the educational process.

Key words: Big data, quantitative research, qualitative research, gender, gender research, institute of science.

References

- 1 Clifford A. Lynch, “Digital Libraries, Learning Communities, and Open Education,” *Opening Up Education: The Collective Advancement of Education through Open Technology, Open Content, and Open Knowledge*, Toru Iiyoshi, M. S. Vijay Kumar (Eds.), (Cambridge, MA: MIT Press, 2008)
- 2 Clifford A. Lynch, “Big data: How do your data grow?”, *Nature*, 455 (7209) (2008)
- 3 Rob Kitchin. *The Data Revolution: Big Data, Open Data, Data Infrastructures and Their Consequences* Thousand Oaks (Sage, California, 2014).
- 4 Available at: www.nauka.kz

Сведения об авторе:

Родионова К.Н. – докторант кафедры социологии Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, ул. Янушкевича, 6, Нур-Султан, Казахстан.

Rodionova K.N. - PhD Student of the Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich Str., 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

«Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Педагогика. Психология. Социология» журналында мақала жариялау ережесі

1. Журнал мақсаты. Педагогика, психология, элеуметтану салалары бойынша мұқият тексеруден өткен ғылыми құндылығы бар мақалалар жариялау.

2. Журналда мақала жариялаушы автор мақаланың қол қойылған бір дана қағаз нұсқасын Ғылыми басылымдар бөліміне (редакцияға, мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Астана қаласы, Қ. Сәтпаев көшесі, 2, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Бас ғимарат, 349 кабинет) және vest_pedpsysoc@enu.kz электрондық поштасына Word форматындағы нұсқаларын жіберу қажет. Мақала мәтінінің қағаз нұсқасы мен электронды нұсқалары бірдей болулары қажет. Сонымен бірге автордың жұмыс орнынан ілеспе хат тапсырылуы қажет.

Мақалалар қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде қабылданады.

3. Автордың қолжазбаны редакцияға жіберуі мақаланың Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысында басуға келісімін, шетел тіліне аударылып қайта басылуына келісімін білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы автор туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің жоқтығына кепілдеме береді. Сонымен қатар мақала мәтінін плагиат жүйесінде тексеруге келісімін білдіреді.

4. Мақаланың көлемі 18 беттен аспауға тиіс (6 беттен бастап).

Мақаланың құрылымы

5. ХҒТАР <http://grnti.ru/> - бірінші жолдың сол жақтауында;

Автор(лар)дың аты-жөні – жолдың ортасында;

Мекеменің толық атауы, қаласы, мемлекеті (егер авторлар әртүрлі мекемеде жұмыс жасайтын болса, онда әр автор мен оның жұмыс мекемесі қасында бірдей белгі қойылу керек) – жолдың ортасында;

Автор(лар)дың E-mail-ы – жақша ішінде, курсивпен, жолдың ортасында;

Мақала атауы – жолдың ортасында;

Аннотация (100-200 сөз; мақаланың атауын мейлінше қайталамауы қажет; әдебиеттерге сілтемелер болмауы қажет; мақаланың құрылысын (кіріспе, мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды) сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұны берілуі қажет).

Түйін сөздер (6-8 сөз не сөз тіркесі). Түйін сөздер мақала мазмұнын көрсетіп, мейлінше мақала атауы мен аннотациядағы сөздерді қайталамай, мақала мазмұнындағы сөздерді қолдану қажет. Сонымен қатар, ақпараттық-ізвестіру жүйелерінде мақаланы жеңіл табуға мүмкіндік беретін ғылым салаларының терминдерін қолдану қажет.

Негізгі мәтін мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды бөлімдерін қамтуы қажет – жоларалық интервал - 1, азат жол «қызыл жолдан» - 1,25 см, беттеу жолағы – еніне сай жасалады.

Таблица, суреттер – аталғаннан кейін орналастырылады. Әр таблица, сурет қасында оның аталуы болуы қажет. Сурет айқын, сканерден өтпеген болуы керек.

Жалпы қолданыста бар аббревиатуралар мен қысқартулардан басқалары міндетті түрде алғаш қолданғанда түсіндірілуі берілуі қажет.

Қаржылай көмек туралы ақпарат бірінші бетте көрсетіледі.

Әдебиеттер тізімі. Мәтінде әдібиеттерге сілтемелер тікжақшаға алынады. Мәтіндегі әдебиеттер тізіміне сілтемелердің номерленуі мәтінде қолданылуына қатысты жүргізіледі: мәтінде кездескен әдебиетке алғашқы сілтеме [1] арқылы, екінші сілтеме [2] арқылы т.с.с. жүргізіледі. Кітапқа жасалатын сілтемелерде қолданылған беттері де көрсетілуі керек (мысалы, [1, 45 бет]). Жарияланбаған еңбектерге сілтемелер жасалмайды. Сонымен қатар, рецензиядан өтпейтін басылымдарға да сілтемелер жасалмайды (әдебиеттер тізімін, әдебиеттер тізімінің ағылшынша әзірлеу үлгілерін журнал <http://bulpeds.enu.kz> сайтындағы мақаланы рәсімдеу үлгісінен қараңыз).

6. Мақала соңындағы әдебиеттер тізімінен кейін библиографиялық мәліметтер орыс және ағылшын тілінде (егер мақала қазақ тілінде жазылса), қазақ және ағылшын тілінде (егер мақала

орыс тілінде жазылса), орыс және қазақ тілінде (егер мақала ағылшын тілінде жазылған болса) беріледі.

Авторлар туралы мәлімет: автордың аты-жөні, ғылыми атағы, қызметі, жұмыс орны, жұмыс орнының мекен-жайы, телефон, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде толтырылады.

7. Қолжазба мұқият тексерілген болуы қажет. Техникалық талаптарға сай келмеген қолжазбалар қайта өңдеуге қайтарылады. Қолжазбаның қайтарылуы оның журналда басылуына жіберілуін білдірмейді.

Редакцияға түскен мақала жабық (анонимді) тексеруге жіберіледі. Барлық рецензиялар авторларға жіберіледі. Автор (рецензент мақаланы түзетуге ұсыныс берген жағдайда) өңдеп қайта, қолжазбаның түзетілген нұсқасын редакцияға қайта жіберуі қажет. Рецензент жарамсыз деп таныған мақала қайтара қарастырылмайды. Мақаланың түзетілген нұсқасы мен автордың рецензентке жауабы редакцияға жіберіледі.

Пікірі мақұлданған мақалаларды редколлегия алқасына талқылап, басуға келіседі.

8. Төлемақы. Басылымға рұқсат етілген мақала авторларына төлем жасау туралы ескертіледі. Төлем көлемі 2018 жылы 4500 тенге – Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ қызметкерлері үшін және 5500 тенге басқа ұйым қызметкерлеріне.

Реквизиттер:

1) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «Банк ЦентрКредит»
БИК Банка: КСJBKZKX
ИИК: KZ978562203105747338 (KZT)
Кнп 861
Кбе 16
«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

2) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «Bank RBK»
БИК Банка: KINCKZKA
ИИК: KZ498210439858161073 (KZT)
«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

3) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «Forte»
БИК Банка: IRTYKZKA
ИИК: KZ599650000040502847 (KZT)
«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

Provision on Articles submitted to the Journal
“Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Pedagogy. Psychology. Sociology Series”

Purpose of the journal. Publication of carefully selected original scientific works and book reviews in the fields of pedagogy, psychology, sociology.

An author who wishes to publish an article in a journal must submit the article in hard copy (printed version) in one copy, signed by the author to the scientific publication office (at the address: 010008, Republic of Kazakhstan, Astana, Satpayev St., 2. L.N. Gumilyov Eurasian National University, Main Building, room 349) and by e-mail vest_pedpsysoc@enu.kz in Word format. At the same time, the correspondence between Word-version and the hard copy must be strictly maintained. And also the authors must provide a cover letter.

Language of publications: Kazakh, Russian, English.

Submission of articles to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher, L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish articles in the journal and the republication of it in any foreign language. Submitting the text of the work for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about himself, the lack of plagiarism and other forms of improper borrowing in the article, the proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, illustrations and also he/she agrees to check the uniqueness of the article text.

The volume of the article should not exceed 18 pages (from 6 pages).

Structure of the article (page – A4 format, portrait orientation, page margins on all sides - 20 mm. Font: type - Times New Roman, font size - 14)

GRNTI <http://grnti.ru/> - first line, left

Initials and Surname of the author (s) - center alignment, italics

Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you need to put the same icon next to the name of the author and the corresponding organization) - center alignment, italics

Author's e-mail (s)- in brackets, italics

Article title - center alignment, bold

Abstract (100-200 words, it should not contain a formula, the article title should not repeat in the content, it should not contain bibliographic references, it should reflect the summary of the article, preserving the structure of the article - introduction, problem statement, goals, history, research methods, results /discussion, conclusion).

Key words (6-8 words/word combination. Keywords should reflect the main content of the article, use terms from the article, as well as terms that define the subject area and include other important concepts that make it easier and more convenient to find the article using the information retrieval system).

The main text of the article should contain an introduction, problem statement, goals, history, research methods, results / discussion, conclusion - line spacing - 1, indent of the “red line” -1.25 cm, alignment in width.

Tables, figures should be placed after the mention. Each illustration should be followed by an inscription. Figures should be clear, clean, not scanned.

All abbreviations, with the exception of those known to be generally known, must be deciphered when first used in the text.

Information on the financial support of the article is indicated on the first page in the form of a footnote.

References

In the text references are indicated in square brackets. References should be numbered strictly in the order of the mention in the text. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second - [2], etc. The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [1, 45 p.]). References to unpublished works are not allowed. Unreasonable references to unreviewed publications (examples of the description of the list of literature, descriptions of the list of literature in English, see on the journal web-site <http://bulped.enu.kz>).

At the end of the article, after the list of references, it is necessary to indicate bibliographic data in Russian and English (if the article is in Kazakh), in Kazakh and English (if the article is in Russian) and in Russian

and Kazakh languages (if the article is English language).

Information about authors: surname, name, patronymic, scientific degree, position, place of work, full work address, telephone, e-mail - in Kazakh, Russian and English.

6. The article must be carefully verified. Articles that do not meet technical requirements will be returned for revision. Returning for revision does not mean that the article has been accepted for publication.

7. Work with electronic proofreading. Articles received by the Department of Scientific Publications (editorial office) are sent to anonymous review. All reviews of the article are sent to the author. The authors must send the proof of the article within three days. Articles that receive a negative review for a second review are not accepted. Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office. Articles that have positive reviews are submitted to the editorial boards of the journal for discussion and approval for publication.

Periodicity of the journal: 4 times a year.

8. Payment. Authors who have received a positive conclusion for publication should make payment on the following requisites (for ENU employees - 4,500 tenge, for outside organizations - 5,500 tenge):

Requisites:

1) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК

АО «Банк ЦентрКредит»

БИК Банка: КСЖВКЗКХ

ИИК: KZ978562203105747338 (KZT)

Кнп 861

Кбе 16

«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

2) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК

АО «Bank RBK»

БИК Банка: KINCKZKA

ИИК: KZ498210439858161073 (KZT)

«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

3) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК

АО «Forte»

БИК Банка: IRTYKZKA

ИИК: KZ599650000040502847 (KZT)

«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

Положение о рукописях, представляемых в журнал «Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия Педагогика. Психология. Социология»

1. Цель журнала. Публикация тщательно отобранных оригинальных научных работ и обзоров книг по направлениям: педагогика, психология, социология.
2. Автору, желающему опубликовать статью в журнале необходимо представить рукопись в твердой копии (распечатанном варианте) в одном экземпляре, подписанном автором в Отдел научных изданий (по адресу: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сатпаева, 2, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Учебно-административный корпус, каб. 349) и по e-mail vest_redpsysoc@enu.kz. При этом должно быть строго выдержано соответствие между Word-файлом и твердой копией. Также авторам необходимо предоставить сопроводительное письмо.

Язык публикаций: казахский, русский, английский.

3. Отправление статей в редакцию означает согласие авторов на право Издателя, Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, издания статей в журнале и переиздания их на любом иностранном языке. Представляя текст работы для публикации в журнале, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата и других форм неправомерного заимствования в рукописи, надлежащее оформление всех заимствований текста, таблиц, схем, иллюстраций, а также дает согласие на проверку уникальности текста статьи.

4. Объем статьи не должен превышать 18 страниц (от 6 страниц).

5. Схема построения статьи (страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм.

Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегель) - 14):

МРНТИ <http://grnti.ru/> - первая строка, слева

Инициалы и Фамилию автора(ов)- выравнивание по центру, курсив

Полное наименование организации, город, страна (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации)

E-mail автора(ов) – в скобках курсив

Название статьи – выравнивание по центру полужирным шрифтом

Аннотация (100-200 слов; не должна содержать формулы, по содержанию повторять название статьи; не должна содержать библиографические ссылки; должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи – введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы).

Ключевые слова (6-8 слов/словосочетаний).

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационно-поисковой системы).

Основной текст статьи должен содержать введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы – межстрочный интервал – 1, отступ «красной строки» -1,25 см, выравнивание по ширине.

Таблицы, рисунки необходимо располагать после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть четкими, чистыми, несканированными.

Все аббревиатуры и сокращения, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте.

Сведения о финансовой поддержке работы указываются на первой странице в виде сноски.

Список литературы. В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1], вторая - [2] и т.д. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например, [1, 45 стр.]). Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нежелательны ссылки на нерецензируемые издания (примеры описания списка литературы, описания списка литературы на английском языке см. на сайте журнала <http://bulpeds.enu.kz> в образце оформления статьи).

В конце статьи, после списка литературы, необходимо указать библиографические данные на русском и английском языках (если статья оформлена на казахском языке), на казахском и английском языках (если статья оформлена на русском языке), на русском и казахском языках (если статья оформлена на английском языке).

Сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, научная степен, должность, место работы, полный служебный адрес, телефон, e-mail – на казахском, русском и английском языках.

6. Рукопись должна быть тщательно выверена. Рукописи, не соответствующие техническим требованиям, будут возвращены на доработку. Возвращение на доработку не означает, что рукопись принята к опубликованию.

7. Работа с электронной корректурой. Статьи, поступившие в Отдел научных изданий (редакция), отправляются на анонимное рецензирование. Все рецензии по статье отправляются автору. Статьи, получившие отрицательную рецензию к повторному рассмотрению не принимаются. Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редколлегии журнала для обсуждения и утверждения для публикации.

Периодичность журнала: 4 раза в год.

8. Оплата. Авторам, получившим положительное заключение к опубликованию необходимо произвести оплату по следующим реквизитам (для сотрудников ЕНУ им. Л.Н. Гумилева – 4500 тенге, для сторонних организаций – 5500 тенге):

Реквизиты:

1) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РКАО «Банк ЦентрКредит»

БИК Банка: КСЖВКЗКХ

ИИК: KZ978562203105747338 (KZT)

Кнп 861

Кбе 16

«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

2) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РКАО «Bank RBK»

БИК Банка: KINCKZKA

ИИК: KZ498210439858161073 (KZT)

«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

3) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РКАО «Forte»

БИК Банка: IRTYKZKA

ИИК: KZ599650000040502847 (KZT)

«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

Образец оформления статьи

ПАРАМЕТРЫ:

страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм.

Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегель) – 14, межстрочный интервал – 1,

отступ «красной строки» -1,25 см, выравнивание по ширине

МРНТИ 14.35.07

А. Р. Ерментаева¹, Ж.К. Аубакирова¹, М.Д. Ауренова²

¹*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан*

²*Восточно-Казахстанский государственный университет имени С. Аманжолова,
Усть-Каменогорск, Казахстан*

(E-mail: erasem@mail.ru, janat-anar@mail.ru, danara-07@mail.ru)

Роль и значение субъектно-ориентированной психологической подготовки студентов

Аннотация. В статье посредством теоретического анализа, конкретизации, обобщения и систематизации определяется субъектно-ориентированная психологическая подготовка студентов, а также анализируется ее сущностная характеристика. Субъектность и психологическая готовность студентов рассматриваются как результаты субъектно-ориентированной психологической подготовки... [100-200 слов].

Ключевые слова: студент, субъект, психологическая подготовка, субъектность, психологическая готовность [5-7 слов/словосочетаний].

ТЕКСТ СТАТЬИ. Текст статьи должен содержать введение, постановку проблемы, цели, историю, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы.

Список литературы

1. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии/ С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер.Ком. – 1999. – 720 с. - книга
2. Забродин, Ю.М. Методологические проблемы исследования и моделирования функциональных состояний человека-оператора // Вопросы кибернетики. Психические состояния и эффективность деятельности. - 1983. – Т. 3. № 25. –С. 15-21. doi: ...(при наличии) – статьи из журнала
3. Семенова, В.Г. Самостоятельная работа студентов как важнейшая форма организации учебного процесса в рамках компетентностной модели образования // Организация самостоятельной работы студентов: материалы докладов II Всероссийской научно-практической интернет-конференции. - Саратов: Новый проект, 2013. – С. 10-15 – материалы конференций
4. Ахметова, Н. Р. Психология студенческого возраста/ Н. Р. Ахметова // Педагогический вестник. -2009. – № 12. – С. 4. – статьи из газеты
5. Pundak D., Herscovitz O., Shacham M., Wisner-Biton R. Instructors' attitudes toward active learning //Interdisciplinary Journal of E-Learning and Learning Objects. – 2009. - Vol. 5. – P. 215-232. – статьи из журнала на англ.яз.

-
-
6. Baldwin, G. The teaching-research nexus: How research informs and enhances learning and teaching in the University of Melbourne [Электрон. ресурс]. - 2005. – URL: <http://www.cshe.unimelb.edu.au/> (дата обращения 15.08.2017) – интернет –источники

А. Р. Ерментаева¹, Ж.К. Аубакирова¹, М.Д. Ауренова²

¹*Л. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

²*С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Оскемен, Қазақстан*

Студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың рөлі мен маңызы

Аннотация. Мақалада теориялық талдау, нақтылау, жалпылап, жүйелеу әдістері арқылы студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау анықталады және оның мәндік сипаттамасы талданады. Студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың нәтижелері ретінде субъектілік және психологиялық даярлық ажыратылып, жіктеледі... [100-200 сөз].

Түйін сөздер: студент, субъект, психологиялық дайындау, субъектілік, психологиялық даярлық [5-7 сөз/сөз тіркесі].

A. R. Yermentayeva¹, Zh. K. Aubakirova¹, M.D. Aurenova²

¹*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan*

²*S. Amanzholov East Kazakhstan State University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan*

Role and importance of subject-oriented psychological training of students

Abstract. In the article, the subject-oriented psychological preparation of students is determined by theoretical analysis, concretization, generalization and systematization, as well as its essential characteristics analyzed. Subjectivity and psychological readiness of students are considered as the results of subject-oriented psychological training [100-200 words].

Keywords: student, subject, psychological preparation, subjective, psychological readiness [5-7 keywords].

References

1. Osnovy obshhej psihologii [Basics of general psychology] (Piter.Kom., SPb, 1999, 720 p) [in Russian]. - **book**
2. Zabrodin JU.M. Metodologicheskie problemy issledovaniya i modelirovaniya funkcional'nyh sostojanij cheloveka-operatora [Methodological problems of studying operator functional state modeling], Voprosy kibernetiki. Psihicheskie sostojaniya i jeffektivnost' dejatel'nosti [Questions of cybernetics. Mental status and performance], 3(25), 15-21(1983). - **journal article**
3. Semenova V.G. Samostoyatel'naya rabota studentov kak vazhneyshaya forma organizatsii uchebnogo protsessa v ramkakh obrazovatel'noy kompetentnostnoy modeli [Independent work of students as the most important form of organization of educational process within the educational competence model], Organizatsiya samostoyatel'noy raboty studentov: materialy dokladov II Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy internet-konferentsii [Organization of independent work of students: materials of reports of the II all-Russian scientific-practical Internet-conference], Saratov: Novyy proyekt [Saratov: New project], 2013. P. 10-15. - **Conferences proceedings**
4. Ahmetova N. R. Psihologiya studencheskogo vozrasta [Student psychology], Newspaper «Pedagogicheskij vestnik [Pedagogical messenger]», 2009. № 12. P. 4. - **Newspaper articles**
5. Pundak D., Herscovitz O., Shacham M., Wisner-Biton R. Instructors' attitudes toward active learning, Interdisciplinary Journal of E-Learning and Learning Objects, 5, 215-232(2009). - **journal article**
6. Baldwin G. The teaching-research nexus: How research informs and enhances learning and teaching in the University of Melbourne [Electronic resource]. Available at: <http://www.cshe.unimelb.edu.au/htm> (Accessed: 15.08.2017). - **Internet resources**

Сведения об авторах:

Каз.:

Ерментаева А.Р. – психология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының профессоры, А.Янушкевич көш., 6, Астана, Қазақстан.

Аубакирова Ж.Қ. - психология ғылымдарының кандидаты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының қауымдастырылған профессоры, А.Янушкевич көш., 6, Астана, Қазақстан.

Ауренова М.Д. – психология және коррекциялық педагогика кафедрасының қауымдастырылған профессоры, психология ғылымдарының кандидаты, С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, 30-шы Гвардиялық дивизия көш., 34, Өскемен, Қазақстан.

Рус.:

Ерментаева А.Р. – доктор психологических наук, профессор кафедры социальной педагогики и самопознания ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, ул. А.Янушкевича, 6, Астана, Казахстан.

Аубакирова Ж.Қ. – кандидат психологических наук, ассоциированный профессор кафедры социальной педагогики и самопознания ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, ул. А. Янушкевича, 6, Астана, Казахстан.

Ауренова М.Д. – кандидат психологических наук, ассоциированный профессор кафедры психологии и коррекционной педагогики Восточно-Казахстанского государственного университета имени С. Аманжолова, ул. 30-й Гвардейской дивизии, 34, Усть-Каменогорск, Казахстан.

Англ.:

Yermentayeva A.P. - Doctor of Psychology, Professor of the department of social pedagogy and self-cognition, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Str. Yanushkevich, 6, Astana, Kazakhstan.

Aubakirova Zh. K. - Candidate of Psychology, Associate Professor of the department of social pedagogy and self-cognition, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Str. Yanushkevich, 6, Astana, Kazakhstan.

Aurenova M.D. - Candidate of Psychology, Associate Professor of the department of psychology and correctional pedagogy, S. Amanzholov East Kazakhstan State University, Str.Tridsatoy Gvardeiskoy divizii, 34, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan.

Редактор: А. А. Молдажанова
Шығарушы редактор: Ә. С. Жұматаева
Дизайн: Ә. С. Жұматаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
Хабаршысы. Педагогика. Психология. Социология сериясы.
-2019. - 1(126). - Нұр-Сұлтан: ЕҰУ. 166 б.
Шартты б.т. -21 Таралымы - 35 дана

Мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекен-жайы: 010008, Нұр-Сұлтан қ.,
Қ.Сәтпаев көшесі, 2.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: (87172) 709-500 (ішкі 31432)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің баспасында басылды